

Seniори 2000

*Ikääntyvä Suomi uudelle
vuosituhannelle*

*Leif Sonkin, Tuula Petäkoski-Hullt,
Kimmo Rönkä ja Hans Södergård*

Leif Sonkin & Tuula Petäkoski-Hult &
Kimmo Rönkä & Hans Södergård

Seniori 2000

Ikääntyvä Suomi uudelle vuosituhannele

Julkaisija: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto **Sitra** (Sitra 233)

Kansi: MainosMayDay Oy, Vantaa
Kannen kuva: Jukka Helppi
Lukujen alussa olevat valokuvat: Kimmo Rönkä

ISBN 951-628-307-1
ISSN 0785-8388 (Sitra)

Painopaikka: Yliopistopaino, Helsinki 1999

ESIPUHE

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitran tutkimustoiminta ja innovatiiviset hankkeet pyrkivät tunnistamaan suomalaisen yhteiskunnan kannalta keskeisiä tulevaisuuden haasteita sekä kehittämään nopeasti muuttuvaan toimintaympäristöön sopivia uusia toimintamalleja. Yleensä tässä toiminnassa joudutaan liikkumaan enemmän tai vähemmän epävarmojen ilmiöiden kanssa: esimerkiksi globalisaation tai EMUn tulevaa kehitystä ja yhteiskunnallisia seurauksia ei vielä voida ennustaa kovin tarkasti. Väestön vanheneminen on tässä suhteessa ainutlaatuinen ilmiö. Vanhusten määrän nopea kasvu lähivuosikymmeninä voidaan ennustaa hyvin suurella varmuudella demografiatilastoista. Tämän johdosta väestön vanhenemisesta johtuviin yhteiskunnallisiin haasteisiin on sekä mahdollista että syytä varautua jo nyt.

Seniори 2000 -projektin loppuraportti tuo uutta tietopohjaa ja toimintamalleja väestön vanhenemisesta käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun. Ikäihmisten lukumäärän nopea kasvu haastaa hyvin laajasti suomalaisen yhteiskunnan perinteisiä rakenteita. Uutta ajattelua tarvitaan mm. kuntien eri hallintosektoreilla, kolmannen sektorin järjestöissä, palvelu- ja rakennusyrityksissä sekä eri organisaatioiden ja toimintasektorien yhteistyön kehittämisessä. Väestön vanhenemiseen liittyvään haasteeseen ei voida vastata onnistuneesti vain muutaman toimijan voimin. Kyseessä on laaja yhteiskunnallinen haaste, jossa kaikkien keskeisten toimijoiden on varauduttava yhteiskunnan ikärakenteen muutokseen ja kehitettävä samansuuntaisia, toisiaan tukevia ratkaisuja.

Seniorien ja vanhusten kotona selviämisen edellytysten parantaminen avaa myös merkittäviä uusia liiketoimintamahdollisuuksia, koska väestön vanheneminen on kaikkia teollisuusmaita koskeva ilmiö. Itsenäistä kotona asumista tukevien ratkaisujen nopea ja riittävän laaja-alainen kehittäminen luo hyvinvointialan suomalaisyritysten viennille vahvan perustan. Erityisesti uuden tietoteknologian mahdollisuuksien hyödyntäminen maailman nopeasti kasvavilla seniори- ja vanhusmarkkinoilla on suomalaisyrityksille lupaava uusi liiketoiminta-alue.

Laitos-Suomesta Koti-Suomeen siirtyminen on myös suuri inhimillinen mahdollisuus. Useimmat vanhukset asuisivat mieluiten kotonaan mahdollisimman pitkään. Kotona asumisen edellytysten parantaminen lisää siis suoraan ja merkittävästi satojen tuhansien suomalaisten hyvinvointia. Tämä suora hyvinvoinnin kasvu lienee vähintäänkin yhtä tärkeää kuin budjettisäästöjen sekä uuden yritystoiminnan ja viennin kasvun kautta saatavat yhteiskunnalliset edut.

Ikääntymisen haaste on nyt heitetty. Seniori 2000-projektin tapaisia ikääntymisanalyysejä ja paikallistason kehitysprojekteja tulisi toteuttaa kaikkialla Suomessa. Tämä raportti on hyvä lähtökohta uusia paikallistason hankkeita käynnistettäessä.

Helsingissä 3.11.1999

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra

SISÄLLYS

Esipuhe	
Johdanto	
1. TAVOITE – LAITOS-SUOMESTA KOTI-SUOMEEN	5
Suomi vanhenee – tarpeet muuttuvat	7
Sosiaali- ja terveydenhuollon kehitys	9
2000-luku vaatii koko yhteiskunnan uutta osallistumista	11
Uudet odotukset – uudet ideat – uudet markkinat	12
Palveluyritykset, kolmas sektori ja kunnat tiiviimpään yhteistyöhön	14
Tavoitteena kehittää toteuttamiskelpoisia ratkaisuja	14
2. VÄESTÖKEHITYS – MENEVÄT SENIORIT JA TULEVAT VANHUKSET	17
Väestörakenne ja -ennusteet vuoteen 2020, 2030 ja 2050	19
Väestön ja yksilöiden kehitysnäkymät	21
Väestön ikääntymisen myönteiset kehitysnäkymät	24
Väestön ikääntymisen kielteiset näkymät	24
Visio senioreista ja vanhuksista vuonna 2030	25
3. VISIO – KOTI-SUOMI VUONNA 2030	29
Yksilöllisiä ratkaisuja eriytyneisiin tarpeisiin	31
Elämäntapa, harrastukset, omaiset ja sosiaaliset verkostot	33
Koti ja kotiympäristö	33
Koti ja kotona asuminen	33
Ympäristö ja itsenäinen liikkuminen	37
Tietotekniikka ja apuvälineet asumisen ja palvelujen toteutuksessa	39
Yhdyskuntatekniikan mahdollisuudet	41
Kauppa ja kaupalliset palvelut	43
Palveleva kolmas sektori	46
Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon sekä muut palvelut	48
Elämisen ja palvelujen rahoitusmallit	49
Uudet organisointi- ja johtamismallit	50

4.	KOHTI UUTTA – KEHITTÄMISPERIAATTEET	53
	Ongelmien poistaminen ja uusiin haasteisiin vastaaminen	55
	Seniorit ja vanhuksat – eriytyvät tarpeet, markkinat ja liikeideat	55
	Yksilöllinen ja rakenteellinen ennaltaehkäisy	56
	Uudet ja uudistetut palvelumallit ja -verkot	56
	Rakennettu ympäristö ja yhdyskuntasuunnittelu	62
	Senioriaaltoon valmistautuminen	62
	Seniorien hyvinvointiin panostavan kunnan kehitysportaat	63
	Ennakoiva ja tiedostava esteettömyys	65
	Palvelumarkkinat	68
	Käyttäjakeskeinen tuotekehitys	70
	Rahoituksen uusjako	79
	Johtamis- ja kommunikointimallit	80
5.	NYKYTILASTA KOHTI UUTTA	83
	Seniöri 2000 -projektin suositukset ja toimenpide-ehdotukset	85
	Asenne ja imagoilmaston muuttuminen	85
	Yksilöllisiä vai massapalveluja?	90
	Etsivä toiminta ja ennaltaehkäisy	92
	Yksilöllinen ja rakenteellinen ennaltaehkäisy	97
	Elämäntapa, harrastukset, omaiset ja sosiaaliset verkostot	102
	Rakennettu ympäristö, koti ja ympäristö	103
	Kehittämiskohteet	103
	Asumiskorjaukset	105
	Uudenlaisia kehittämistarpeita	108
	Jyväskylän asuin- ja liikkumisympäristö	110
	Laatuauditointia aloitettiin Espoossa	113
	Senioriasuminen – uusi asumis- ja palveluratkaisu	113
	Pitkäjänteisempää (seniöri)asuntopolitiikkaa	115
	Esteettömyyslaatua asuntokantaan	115
	Estettömän asuntotuotannon vaikutus muuttoketjuihin	116
	Perusparantamisen massarooli – uudisrakentamisen täsmärooli	119
	Pitkän aikavälin rahoitusjärjestelyjä ja uusia rahoitusmalleja	119
	Tietotekniikka ja apuvälineet asumisen ja palvelujen toteutuksessa	121

Yhdyskuntatekniikan mahdollisuudet	122
Kauppa, kaupalliset palvelut ja yrittäjyys – kilpailua tulevaisuudesta	123
Uudet logistiset ratkaisut	125
Kauppapalvelu Etu-Töölössä	126
Apteekkipalvelu Etu-Töölössä	128
Lempäälän kokeilu	128
Jyväskylän kotiin vietävien palvelujen osaprojekti	129
Jyväskylän “Palvelut kotiin” -työryhmä ja sen tehtävät	130
Kokeilun taustaa	130
Tavoitteet ja keinot	132
Kaupalliset palvelut laajemmin	136
Lempäälän hoivayrittäjyyden kehittäminen	138
Yritysten ja kolmannen sektorin mahdollisuuksien edistäminen Jyväskylässä	138
Kauppa tulevaisuudessa	140
Tuotteiden ja tuotekehitysideoiden kanavointi	140
Yritykset, markkinat ja yrittäjyys	142
Kolmannen sektorin palvelut	144
Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut	148
Kunnan muiden hallintokuntien toiminta	150
Public private -konseptit	152
Elämisen ja palvelujen rahoitusmallit	153
Organisointi, yhteistyö ja johtaminen	156
Palvelujen ohjauksen kehittäminen Jyväskylässä	158
Vaasan kansalaisinfo	160
Lainsäädännön muutostarpeet	161
Ihmiskeskeinen hallinto	162
Rajoja rikkova ja uudelleen kokoava yhteistyö koulutuksessa	164
6. ITSENÄINEN ELÄMINEN OMASSA KODISSA – ERI TOIMIJOIDEN VASTUUT	167
Kokeilusta yleiseksi käytännöksi	169
Yhdessä ja erikseen	169
Muutosprosessi	169
Työn eteneminen	170
Toimenpiteet toimijoittain	172
Seniори 2000 -projektin tulokset ja hyödyt	184

7.	LIITTEET	187
	Liite 1. Seniori 2000 -projektin organisaatio	189
	Liite 2. Projektissa käytettyjä työkirjoja	191
	Liite 3. Stockmannin Helsingin keskustan tavaratalon pilottityö	200
	Liite 4. Mainostoimisto Creator-Greyn seminaari	204
	Liite 5. Ideasta käytännön toteutukseen	208
	LÄHTEET	220

JOHDANTO

Suomi kokee parin seuraavan vuosikymmenen aikana erittäin voimakkaan väestörakenteen muutoksen. Ikäihmisten nykyiset palvelut ja melko turvallinen elämä joutuvat uusien haasteiden eteen. Tarvitaan sekä perinteisiä palveluja että aivan uudenlaisia ratkaisuja. Ikäihmiset eriytyvät monen tekijän osalta yhä useampiin alaryhmiin. Terveystila, elämäntyyli, asuinpaikka, taloudellinen tilanne ja monet muut asiat tulevat vaikuttamaan siihen, mitä ihmiset haluavat ja tarvitsevat. Useimmat haluavat asua kotona niin pitkään kuin mahdollista. Tämä edellyttää sekä kunnilta että koko yhteiskunnalta uudenlaista ennalta ehkäisevää otetta.

Ikäihmisiä voidaan jakaa kahteen pääryhmään. Seniorit ovat aktiivisia, pääosin terveitä yleensä alle 80-vuotiaita. Vanhukset ovat palveluja ja tukea tarvitsevia yleensä yli 80-vuotiaita. Tällä hetkellä sosiaali- ja terveydenhuollon päähuomio kohdistuu varsinaisiin vanhuksiin. Yleensä 75 vuotta täyttäneistä noin 30-35 % käyttää varsinaisia vanhuspalveluja. Muut elävät enemmän tai vähemmän itsenäistä elämää. Uuden vuosituhannen eräs suuri haaste on kehittää sekä varsinaisia vanhuspalveluja että aktivoida koko yhteiskunta palvelemaan ja edistämään itsenäistä kotona asumista.

Tämä raportti on puheenvuoro ja esimerkkikokoelma uudenlaisen kotona asumista edistävän palvelukonseptin puolesta. Raportti keskittyy sellaisiin ratkaisuihin, jotka pääosin ovat julkisen palvelujärjestelmän ulkopuolella tai täydentävät sitä. Se osoittaa myös, miten ikäihmiset voivat rahoittaa entistä suuremman osan palveluista itse osana yhteiskunnan normaalia palvelutarjontaa. Raportti ei paneudu sinänsä erittäin tärkeisiin kysymyksiin julkisten avopalvelujen ja laitospalvelujen sisällön ja laadun kehittämistä. Sen sijaan osoitetaan miten kaavoituksen, asuntorakentamisen, ympäristö- ja liikenne- ja palveluratkaisujen, kaupallisten arkipalvelujen ja uudentyypisen yrittäjyyden avulla voidaan luoda kotona asumista edistäviä ennalta ehkäiseviä ratkaisuja, jotka palvelevat 2000-luvun senioreita ja helpottavat vanhusten elämää.

Raportti pohjautuu siihen ideointi- ja kokeilutyöhön, jota suuri määrä yhteiskunnan eri alojen edustajia on tehnyt projektiin osallistuneissa kunnissa, järjestöissä ja yrityksissä. Teksti on eräänlainen yhteenveto ja tilannekatsaus. Käytännön työ on jo edennyt, kun raportti ilmestyy. Voidaan syystä olettaa, että seuraavien 5-10 vuoden aikana Suomeen syntyy lisää uudenlaisia palveluja ja toimintamalleja, joista tänään voidaan esittää vain visioita. Ikäihmisten yhä merkittävämpi

asema vaikuttajina, asiakkaina ja kuluttajina, yhteiskunnan uudenlainen näkemys julkisyhteisöjen, järjestöjen ja yritysten tuottamista palveluista ja kehittyvä teknologia tulevat yhdessä tuottamaan ne ratkaisut, joiden avulla Suomi ja suomalaiset ikäihmiset tulevaisuudessakin voivat hyvin ja jotka entisestään helpottavat itsenäistä kotona asumista.

Käsillä oleva raportti koostuu kuudesta luvusta. Kunkin luvun alussa on lueteltu sen keskeiset teemat. Kiireinen lukija saa luvusta nopean käsityksen silmäilemällä ne läpi. Raportin ensimmäinen luku sisältää projektin taustaa ja tavoitteet. Toinen luku sisältää faktoja ja trendejä, joiden perusteella voidaan nähdä ikärakenteen muutokseen liittyviä kehityskulkuja. Kolmas luku kuvaa visiota Koti-Suomesta vuonna 2030. Neljäs luku koostuu tekijöistä, joista vision edellyttämien muutosprosessien onnistuminen on riippuvainen. Viidennessä luvussa on vision kannalta keskeisiin alueisiin liittyviä ehdotuksia ja malleja. Kuudes luku korostaa eri toimijoiden vastuita ja yhteistyötä vision toteuttamiseksi.

Raportin punaisena lankana on kotona asumisen edistäminen. Tämä edellyttää sekä laajemmin koko yhteiskuntaa koskevia toimenpiteitä että yksityiskohtien huomioon ottamista. Lukijaa pyydetään itse osallistumaan punaisen langan seurantaan, kun tekstissä välillä on tarve tarkastella asioita kauempaa. Laajasta sisällöstä ja yhteiskunnan eri toimijoiden yhteensaattamisen tarpeesta johtuen teksti voi paikoitellen olla toisille tutumpaa ja toisille vieraampaa. Kirjoittajat toivovat lukijoilta kiinnostuneisuutta oppia uutta ja itse osallistua uuden palvelukonseptin vaativan verkoston kokoamiseen. Kaikki raportissa esiin tuodut asiat palvelevat kuitenkin samaa yhteistä tavoitetta: ikäihmisten hyvää ja turvallista elämää omassa kodissa.

Seniori 2000 -projekti käynnistyi perusteellisten valmistelujen jälkeen vuoden 1998 alussa. Mukaan tulivat kehittäjinä, kokeilupaikkakuntina ja rahoittajina Espoon, Helsingin, Jyväskylän ja Vaasan kaupungit sekä Lempäälän kunta. Kussakin kaupungissa valittiin yksi kaupunginosa tarkempaan analyysiin. Nämä edustavat keskustaa, keskustan reuna-aluetta ja lähiötä. Lempäälä osallistui koko kunnan osalta projektiin. Jokaisessa kunnassa on toiminut projektiryhmä sekä lukuisia työryhmiä. Mukana ovat olleet kaupan ja kaupallisten palvelujen, järjestöjen, kunnan eri sektorien ja muiden osapuolten edustajat.

Projektissa on käytetty hyvin suuri määrä erilaisia menetelmiä tavoitteen saavuttamiseksi. On haastateltu senioreita ja vanhuksia ja heille on järjestetty tiedotustilaisuuksia. Lisäksi on haastateltu eri alojen asiantuntijoita ja muodostettu työryhmiä, joissa on yhdistetty sosi-

aali- ja terveydenhuollon ja muita asiantuntijoita. Jotkut ryhmät ovat käyttäneet työkirjoja (liite), kyselyjä, tilastoanalyysseja ja alueiden ympäristöanalyysseja apuna. Projektiryhmän jäsenet ovat tutustuneet kokeilukuntien olosuhteisiin ja muualla sovellettuihin ratkaisuihin sekä alan tuoreisiin tutkimustuloksiin. Kunnissa toteutetut pilottihankkeet ja kokeilut ovat muodostaneet erään keskeisen menetelmän, jonka avulla on saatu kokemuksia sekä uusista ratkaisuista että muutosprosesseista. Projektin aikana on järjestetty työseminaareja sekä lukuisia paikallisten projektiryhmien ja projektin vastuuhenkilöiden yhteisiä työkokouksia. Saadut tiedot ja kokemukset on sitten asteittain nivottu yhteen uuden palvelukonseptin hahmottamiseksi.

Kaikissa Seniori 2000 -projektitunnissa haastateltiin kotona asuvia senioreita ja kirjattiin ylös heidän ajatuksiaan ja toiveitaan. Haastattelut suoritettiin haastateltavien kotona. Projektissa käytettiin haastattelijoina opiskelijoita Espoon terveydenhuolto- ja sosiaalialan oppilaitoksesta, Helsingin sairaanhoito-opistosta, Jyväskylän ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveystieteiden linjalta, Tampereen terveydenhuolto-oppilaitoksesta ja Vaasan sosiaali- ja terveystieteiden oppilaitoksesta. Oppilaitosten opettajat perehdyttivät opiskelijat haastattelujen suorittamiseen.

Seniorien toiveita ja ajatuksia kerättiin kunnissa syys-marraskuussa 1998. Haastattelut kohdistettiin ikäryhmiin 55-64 -vuotiaat, 65-74 -vuotiaat ja yli 75-vuotiaat. Mukana oli sekä miehiä että naisia. Opiskelijahaastattelijoilla oli apunaan Seniori 2000 -projektin laatima haastattelulomake. Ikäryhmäluokittelun ja tasapuolisen sukupuolijakauman lisäksi haastateltavien valinnan kriteereinä oli, että hän ei saisi asua laitoksessa ja että hän asuu jollakin projektissa mukana olevalla alueella.

Tässä raportissa on tuotu esille sekä vanhusten omia, että haastatteluja suorittaneiden opiskelijoiden ajatuksia ikäihmisten arjesta. Lisäksi raportissa on virkamiesten ajatuksia ikäihmisten kotona asumiseen liittyvistä ongelmista. Lainaukset on pyritty valitsemaan siten, että ne kuvaisivat yleisimmin esille tulleita vastauksia. Lainaukset raporttiin on koonnut Seniori 2000 -projektin projektisihteerinä toiminut tutkija Sonja Heikkinen NCM Keskustakehityksestä.

Valtakunnan tasolla Vanhustyön keskusliitto on osallistunut projektin työhön ja rahoitukseen. Työn aikana oltiin yhteydessä elinkeinoelämän, järjestöjen, kuntien ja valtion edustajiin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon, mutta myös muiden sektorien osalta.

Projektin hallinto on koostunut projektiryhmästä ja johtoryhmästä. Liitteessä on kuvattu projektiorganisaatio. Sitralle projektista

on vastannut NCM Keskustakehitys, jonka edustaja konsultti, valtiotieteen lisensiaatti Leif Sonkin on toiminut projektin johtajana. Vastuualueena on ollut vanhustenhuolto ja laajemmin sosiaali- ja terveydenhuolto sekä kauppa ja kaupan palvelut. Projektisihteerinä on toiminut hallintotieteiden maisteri Sonja Heikkinen.

Projektiryhmään ovat lisäksi kuuluneet kolmen alueen asiantuntijat. VTT Tietotekniikan tutkija FT Tuula Petäkoski-Hult on tuonut projektiin tietotekniikkaa ja apuvälineitä koskevaa asiantuntemusta. Hänellä on lisäksi sosiaali- ja terveydenhuollon ja kunnallispolitiikan kokemusta. Häntä on avustanut tutkimusarjoittelija, tekniikan ylioppilas Antti Väättänen.

Konsultti, diplomi-insinööri Kimmo Rönkä, LT-Konsultit Oy, edustaa rakennetun ympäristön, asumisen, hissien ja kaavoituksen asiantuntemusta. Hänen vastuullaan ovat olleet mm. yhteydet kuntien tekniseen sektoriin.

Liikkeenjohdon konsultti, valtiotieteen maisteri Hans Södergård, Oy Foresight Ab, on tuonut projektiin palvelumarkkinoita, elinkeinotoimintaa ja kaupan kehittämistä koskevaa asiantuntemusta.

Raportin kirjoittamisesta ovat vastanneet projektiryhmän jäsenet. Kuntien kokeiluista ovat lisäksi kirjoittaneet paikallisten työryhmien jäsenet.

Raportin toimitustyöstä on vastannut kustannusjohtaja Laila Riekkinen ja taitosta graafinen piirtäjä Kimmo Aaltonen, joille tekijät esittävät suuret kiitoksensa.

Sitra on projektin päärahoittaja. Tutkimusjohtaja Antti Hautamäki ja kehityspäällikkö Timo Hämäläinen ovat toimineet projektin ohjaajina. He ovat myös osallistuneet uusien ratkaisujen ideoimiseen ja arvioimiseen.

Seniori 2000 -projektissa on pidetty yhteyttä Sitran kahteen muuhun innovatiiviseen hankkeeseen. Esteetön maailma -projekti, jota johtaa Sitran projektinjohtaja Olli Laiho ja Oppiva Ylä-Karjala, jota johtaa Nurmeksen oppimiskeskuksen rehtori Seppo Laaninen, kehittävät molemmat uusia liiketoimintaideoita ja toimintamalleja, jotka liittyvät seniorien ja vanhusten palveluihin ja elämään. Esteetön maailma paneutuu mm. uusiin teknologisiin ratkaisuihin ja Suomessa olemassa olevien kuntoutusresurssien hyödyntämiseen. Oppiva Ylä-Karjala -projekti kehittää puolestaan tietojärjestelmiä, jotka tuovat uutta informaatioteknologiaa ja palveluja lähemmäksi haja-asutusalueiden ihmisiä.

1

TAVOITE –
LAITOS-SUOMESTA
KOTI-SUOMEEN

Luvun keskeiset teemat

Vanhuspalvelut muuttuvat osaksi yhdyskuntasuunnittelua, jossa sosiaali- ja terveystalvuuilla on keskeinen, mutta rajattu tehtävääalue.

Seniorien tarpeet eriytyvät ja yksilöllistyvät.

Kauppa ja liike-elämä tarvitaan mukaan kehittämiseen, asennemuutos ja tuotekehittely aktiiviseksi.

Palvelumarkkinat toimimaan – kuntien jätettävä “tilaa”.

Laajaa ja perille menevää tiedotusta kaikkien osapuolten kesken yritysten, kolmannen sektorin ja kuntien palveluista.

Kuntien kaikkien hallintokuntien uusi yhteistyö.

Elämäntyylien muutosten mieltäminen.

Elinkaariympäristöt – asumisen ja liikkumisen elämäankaari- ja elinkaariratkaisut:

- asuminen – nollasta sataan -asunnot
- liikenne – joustava ja käyttäjäkeskeinen liikennejärjestelmä
- toiminnot – muunneltavat palvelutilat.

Suomi vanhenee – tarpeet muuttuvat

Suomi vanhenee – entä sitten? Seniorien ja vanhusten määrän kehitys on EU-maissa Suomea nopeampi vain Hollannissa ja Luxemburgissa. Suomi tulee hyvänä kolmosena. Irlanti ja Ranska kuuluvat samaan sarjaan, jossa 60 vuotta täyttäneiden määrä kasvaa yli 40 % vuodesta 1995 vuoteen 2020. Suomen kasvuluku on 58 %.

Kasvuvauhti on nopea, mutta Suomen ikärakenne on vasta lähestymässä monessa Euroopan maassa vallitsevaa rakennetta. Onko Suomessa sitten odotettavissa vakava “vanhusongelma” tai palvelujärjestelmän romahdus? On, jos kuvittelemme, ettei meidän tarvitse ryhtyä uusien ratkaisujen toteuttamiseen. Ei ole, jos ymmärrämme mitä on tapahtumassa ja osaamme kehittää yhteiskuntaa ja uusia palvelukonsepteja oikein.

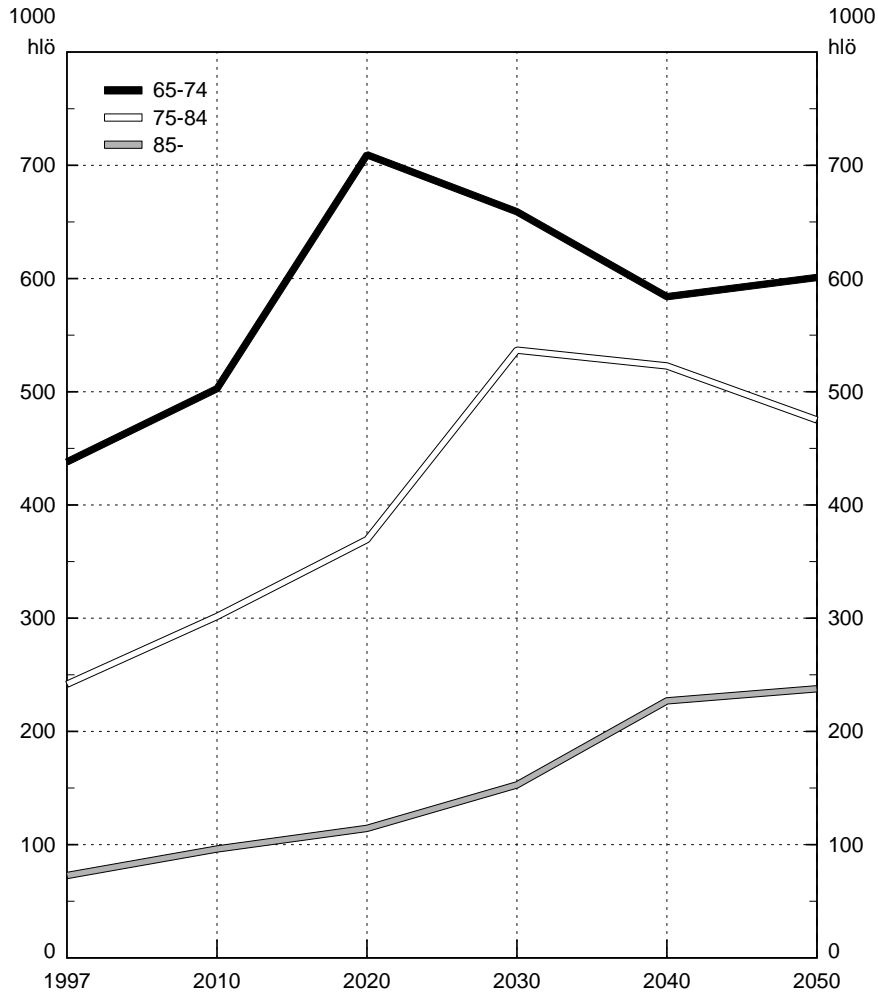
Väestön ikääntyminen sisältää useita muutosprosesseja. Kuviosta 1 nähdään, miten eri ikäryhmien määrät tuoreimpien ennusteiden mukaan tulevat kehittymään. Kuviosta 2 ilmenee vastaavasti miesten ja naisten määrien muuttuminen. Mitä kuvat kertovat yhdyskuntasuunnittelijalle ja gerontologille? Ilmeistä on, että 85-vuotiaiden ja sitä vanhempien määrän voimakas kasvu vaatii lisää ammattipalveluja ja uusia palvelumalleja. Nuorten seniorien, 65-74 -vuotiaiden, perinteiset palvelutarpeet tulevat toisaalta muuttumaan siihen suuntaan, että he pystyvät elämään aktiivista ja antoisaa elämää pääosin yhteiskunnan normaalien, ns. arkipalvelujen varassa. Miesten määrän entistä nopeampi kasvu tuo osaltaan mukanaan sekä uusia haasteita että myös mahdollisuuksia.

Suomessa ollaan hyvin yleisesti sitä mieltä, että laitospaikkojen suhteellista määrää pitää ja voidaan pienentää. Halutaan muutosta Laitos-Suomesta kohti Koti-Suomea. Tavoite on monella tavalla hyvä; esille nousee kuitenkin joitakin kysymyksiä: Miten yhteiskunta tähän kykenee? Mitä tilalle? Miten työvoima riittää? Kuka maksaa?

Valtakunnalliset suositukset ovat jo osin vanhentuneet. On esimerkiksi asetettu tavoitteeksi, että vanhustenhuollon laitospaikkoja saa olla enintään 7 % suhteessa 75 vuotta täyttäneiden määrään. Tällä hetkellä ikäryhmä 85+ käyttää noin neljä kertaa enemmän laitoshoidtoa henkilöä kohti vuodessa kuin ikäryhmä 75-84 -vuotiaat. Eri kunnissa näiden ikäryhmien kasvuvauhti on hyvinkin erilainen. Ei riitä, että tavoite koskee vain 75 vuotta täyttäneitä.

Sosiaali- ja terveysministeriön syksyllä 1999 esittämä uusi tavoite- ja toimintaohjelma 2000-2003 sisältää useita tavoitteita, jotka

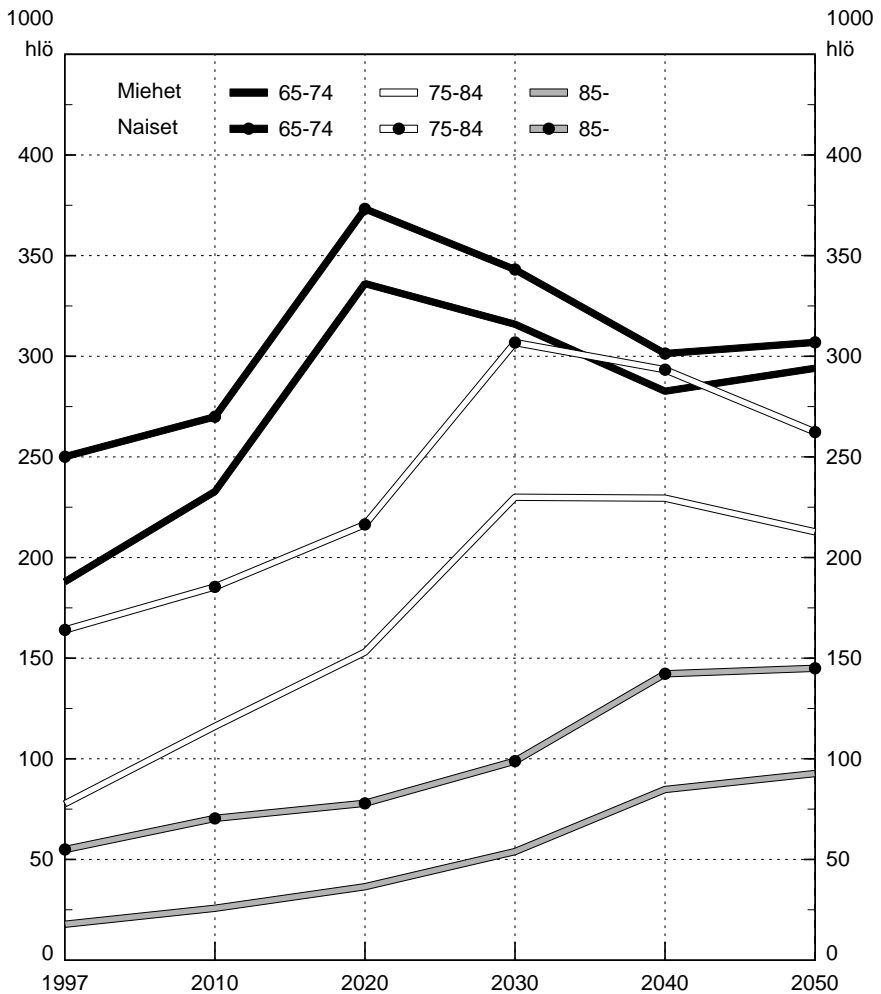
Kuvio I. Väestöennuste 1997-2050, miehet ja naiset yhteensä

Lähde: Tilastokeskus 1998.

toteutuessaan aktivoivat yhteiskuntaa nykyistä laajemmin ottamaan huomioon myös ikääntyviä. Ympäristö, ennalta ehkäisevä toiminta, teknologia, useiden ministeriöiden ja toimijoiden yhteistyö ja hallinnollisten epäkohtien poistaminen ovat esimerkkejä tästä. Ohjelman puute piilee siinä, ettei se riittävästi mainitse yhteiskunnan olemassa olevaa palvelurakennetta, jossa sekä arki- että ammattipalvelut voivat edistää asetettuja ikäihmisten hyvinvointitavoitteita.

Kuvio 2. Väestöennuste 1997-2050, miehet ja naiset

Lähde: Tilastokeskus 1998.

Sosiaali- ja terveydenhuollon kehitys

Viime vuosina sosiaali- ja terveydenhuollon kehityksessä on tapahtunut paljon myönteistä. Se on useassa kunnassa yhdistetty yhdeksi organisaatioksi ja avopalveluja on kehitetty. Lama on toisaalta usein johtanut siihen, että on säästetty juuri avopalveluissa, koska se on ollut helpompaa kuin osastojen sulkeminen. Kehitys on ollut melko erilainen eri kunnissa.

Kansanterveystyö ja erikoissairaanhoido ovat ryhtyneet yhdessä sosiaalihuollon kanssa kehittämään hoitoketjuja ja erityisen keskeisiin potilasryhmiin on kiinnitetty enemmän huomiota. Vanhusten masennus ja dementian diagnostisointi ja hoito ovat tästä esimerkkejä.

Joissakin kunnissa on onnistuttu tiivistämään yhteistyötä sosiaali- ja terveys- sekä kunnan muiden hallintokuntien välillä. Elinkeinoimi, tekninen sektori, liikennesuunnittelu, asuntotuotanto ja kulttuurisektori ovat jo mukana, mutta harvoin riittävän aktiivisesti.

Kolmannen sektorin, eli järjestöjen ja säätiöiden edustama kansalaissektori, kehitys on ollut melko vahva, mutta toisaalta yksipuolinen. Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) tuella on kehitetty sekä avoetta asumis- ja laitospalveluja, mutta palvelumarkkinoita ei ole pystytty kehittämään. Pääsääntöisesti kolmas sektori yrittää myydä palvelunsa kunnille ja kuntien osoittamille asiakkaille. Palveluja tarjotaan jonkin verran myös muille, itse maksaville asiakkaille, mutta yleensä vain palveluntuottajien tiloissa. EY-tuomioistuimen päätös, jonka mukaan RAY voi jatkaa pelitoimintaansa, selkeytti osaltaan tilannetta. RAY tulee kuitenkin ilmeisesti tarkentamaan avustustoimintaansa niin, että varsinainen toimintatuki yhteisöille vähenee ja tuki projekteille kasvaa. Näin vältetään kilpailua vääristävää tukipolitiikkaa.

Palveluyritykset ovat kehittyneet, mutta myös monet niistä yrittävät myydä palvelunsa lähinnä kunnille. Suomessa on useita satoja sosiaali- ja terveyspalveluja myyviä yrityksiä. Valtaosa on hyvin pieniä ja niiltä puuttuu usein tuotekehitys- ja markkinointiresurssit. Uutta on muutaman suuren palveluyrityksen ilmestyminen markkinoille. Kiinteistöhuolto- ja siivousalan yritykset ovat huomanneet, että liikeideoita voidaan kehittää palvelemaan myös ikäihmisiä. Tähän saakka yritykset ovat kehittäneet kotipalvelutuotteita ja ostaneet alan yrityksiä omien valmiuksiensa vahvistamiseksi. On ilmeistä, että muutaman vuoden kuluttua muutama suuri yritys tarjoaa monipuolisia palveluja suurissa asutuskeskuksissa sekä yksityisille asiakkaille että kunnille. Suuret yritykset tuskin kiinnostuvat pienistä markkinoista, joten niillä on tilaa pienille yrityksille ja yhteisöille.

2000-luvulla tarvitaan palvelujen entistä asiakas- ja ongelma-keskeisempää kehittämistä. Kuntien tulee taloudellisista vaikeuksista huolimatta laskea, mikä pitkän päälle on kannattavaa. Kolmannen sektorin tulee avautua ja markkinoida palvelujaan entistä enemmän itse maksaville asiakkaille suoritettavaksi myös heidän kodeissaan. Palveluyritysten kannattaa kehittää aitoja kaupallisia palveluja eikä moittia järjestöjä ja RAY:tä kilpailun vääristämisestä. Jotta palveluyritykset voivat muodostua merkittävämmäksi tekijäksi markkinoilla, tarvitaan

myös suurten kaupunkikeskusten ulkopuolisilla markkinoilla suurempia ja kehityskelpoisempia yrityksiä. Jos kotimaiset yritykset eivät tähän pysty, on ilmeistä, että Suomen markkinoille tulee lisää kansainvälisiä yrityksiä.

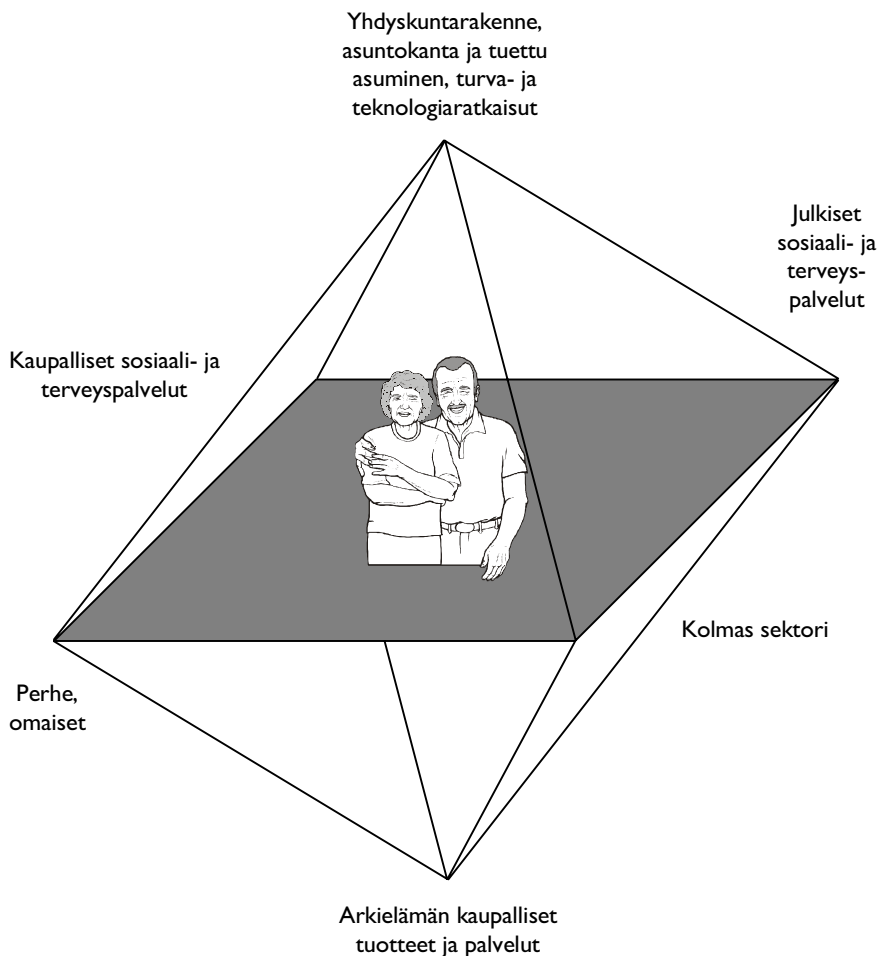
2000-luku vaatii koko yhteiskunnan uutta osallistumista

Vallitseva vanhuspolitiikka rakentuu ajatukselle, että sosiaali- ja terveydenhuolto vastaa palveluista. Jos osaamme oikealla tavalla irtautua tästä perinteisestä vanhustenhuollon ajatusmallista ja rakentaa tilalle malli, jossa vanhustenhuolto on keskeinen osa yhteiskuntapolitiikkaa, väestön ikääntymisen mukanaan tuomiin odotuksiin ja tarpeisiin pystytään vastaamaan. Ei muuten!

2000-luvun Suomessa pitää ymmärtää eri seniori- ja vanhusryhmien erilaiset tarpeet ja odotukset alkaen 55-60 -vuotiaiden ikäryhmästä. Eri toimijat voivat yhdessä ja erikseen kehittää palvelu- ja liikeideoita eri asiakasryhmille. Kokonaisuuden kannalta on yhtä tärkeää, että aktiiviset ja virkeät 60-80 -vuotiaat seniorit saavat haluamansa palvelut kuin että varsinaiset vanhukset saavat omia palvelujaan. Vaikka seniorit pitkälti tulevat toimeen muilla kuin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluilla, joita vanhukset taas tarvitsevat, ei pidä silti vetää jyrkkää rajaa eri palvelujen välille. Käsitteellisesti on kuitenkin syytä erottaa toisistaan ihmisten “kolmas” ja “neljäs ikä”, joilla tarkoitetaan seniori- ja vanhusikä. Eräs ongelma piilee siinä, että valtaosa nykyisen palvelujärjestelmän henkilökunnasta tuntee hyvin vain rajatun osan kaikista ikäihmisistä. Jos noin 65-70 % 75 vuotta täyttäneistä ei käytä mitään varsinaisia vanhuspalveluja, sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunta tuntee puutteellisesti heidän elämänsä ja odotuksensa.

Kehitys Laitos-Suomesta Koti-Suomeen edellyttää sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijoiden aktiivista osallistumista, mutta myös entistä laajempaa yhteiskunnallista ja kaupallista näkemystä. Kauppa ja kaupalliset palvelut, kiinteistösijoittajat, kaavoitus ja kaupunkisuunnittelu laajemmin, sosiaali- ja terveystalouden kaupalliset ja kolmannen sektorin toimijat ja tietenkin ennen kaikkea seniorit ja vanhukset itse muodostavat sen resurssiklusterin, jonka avulla palvelukonsepteja kehitetään.

Kuvio 3. Seniorin ja vanhuksen toimiva elin- ja palveluympäristö

Uudet odotukset – uudet ideat – uudet markkinat

Seniorien ja vanhusten elämäntyyli ja odotukset muuttuvat hyvää vauhtia. Eräs merkittävä 2000-luvun kehitystrendi tulee olemaan ikääntyvän Suomen jakautuminen yhä useampaan alaryhmään. Perinteisen eläkeläisen ja vanhuksen roolin tilalle kehittyi harrastusten, terveydentilan, taloudellisen aseman ja monen muun tekijän osalta erilaisia ryhmiä. Näillä voi olla toisistaan hyvinkin poikkeavia odotuksia palvelu-

jen ja elämän osalta. Sosiaali- ja terveysministeriön Vanhusbarometri 1999 kuvaa selkeästi tapahtuvaa kehitystä.

NCM Keskustakehityksen senioriasumista koskevista selvityksistä käy ilmi, että itsenäisestä, esteettömästä asumisesta kiinnostuneet seniorit haluavat aluksi erilaisia elämänlaatua parantavia "hemmottelupalveluja". Heitä kiinnostavat erilaiset arkipalvelut kuten kauppojen ja kulttuuritarjonnan läheisyys, kahvila- ja ravintolapalvelut, seniorien kuntosalit, jalkahoito, hieronta jne. Seniorit ovat myös kaukaa viisaita. He arvioivat haluavansa myöhemmin siivous-, kotipalvelu-, kotisairaanhoido-, turva- ja muita, lähinnä ammattipalveluja.

Seniори 2000 -projektin päätavoite oli edistää seniorien ja vanhusten kotona asumista. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää uusia ideoita ja uudella tavalla toimivia palvelumarkkinoita. Tarvitaan nykyistä paremmin suunniteltuja asuntoja ja asuinympäristöjä, uusia teknologisia ja muita tukiratkaisuja, kattavampia yksityisen ja kolmannen sektorin palveluja kodeissa ja niiden läheisyydessä sekä uusia rahoitusmalleja.

Projektin tavoitteena oli analysoida seniorien ja vanhusten tarpeet ja odotukset, ympäristön kotona asumista edistävät ja vaikeuttavat tekijät sekä ne uudet mahdollisuudet, joita yhdyskunnassa olevat arki- ja ammattipalvelut nykyisellään tarjoavat ja miettiä, mitä ne voisivat jatkossa tarjota.

Tavoitteena oli myös luoda kehittämistyön sekä aikaisempien tutkimusten perusteella uusi, entistä kattavampi palvelukonsepti, joka sisältää markkina-analyysin, uusia palvelumalleja, liikeideoita ja verkostoja, tuotekehittelymahdollisuuksia, kaupan uusia toimintamalleja, rakennetun ympäristön kehittämisehdotuksia sekä uusia johtamis- ja organisointimalleja.

Projektissa pyrittiin lisäksi yhteistyössä palveluyritysten, kolmannen sektorin, kaupan ja kaupallisten palvelujen ja kuntien kanssa luomaan uusia toiminta- ja liikeideoita sekä työpaikkoja ja testaamaan ideat käytännössä.

Tavoitteena oli siis koota kehittämistarpeita ja -ideoita, joiden perusteella voidaan luoda uusia teknisiä ja sosiaalisia innovaatioita ja edistää alan yritystoimintaa jopa vientiä silmällä pitäen.

Palveluyritykset, kolmas sektori ja kunnat tiiviimpään yhteistyöhön

2000-luvulla seniorien itsenäisen elämän mahdollistamiseksi sekä yksilöllisten että rakenteellisten ongelmien ennalta ehkäisemiseksi tarvitaan perinteisten vanhuspalvelujen lisäksi palveluja ja ratkaisuja, jotka eivät kuulu sosiaali- ja terveydenhuollon piiriin. Valtaosa nuorista senioreista ja hyvin suuri osa 75 vuotta täyttäneistä pystyy asumaan kotona edellyttäen, että asunto on sopiva, talossa on hissi ja arkipalvelut toimivat.

Palveluyritykset, kolmas sektori ja kunnat tuottavat kaikki sekä erilaisia arkipalveluja että sosiaali- ja terveystalvveluja. Matkatoimistot, kirjakaupat, kylpylät ja päivittäistavarakaupat ovat esimerkkejä seniorien ja vanhusten kannalta tärkeästä yritystoiminnasta. Kolmas sektori ylläpitää eläkeläisjärjestöjä ja harrastuskerhoja sekä järjestää seuramatkoja. Kunnilla on teatteri-, kirjasto-, liikunta-, musiikki- ja paljon muita keskeisiä palveluja.

Itsenäistä elämää omassa kodissaan elävä ihminen tarvitsee kaikkia näitä palveluja, mutta miten hän osaa hakea niitä ja miten palveluntuottajat osaavat häntä lähestyä. Voimakkaasti kasvavilla seniorimarkkinoilla on tilaa monenlaiselle palveluntuottajalle. Näiden kesken tarvitaan uudentyypistä yhteistyötä ja uusia alihankintamalleja. Tarvitaan myös foorumeja, palvelutoreja, joilla asiakkaat ja palveluntuottajat kohtaavat. Tämä edellyttää tiedotusta, markkinointia ja uudenlaisia palvelujen välitysjorganisaatioita.

Tavoitteena kehittää toteuttamiskelpoisia ratkaisuja

Seniari 2000 -projekti pyrkii kehittämään käytännönläheisiä, toimivia ratkaisuja. Aikatahtäin on sekä lyhyt että pitkä. Mitä voidaan tehdä heti, jotta tilanne olisi myöhemmin hyvä? Raportissa tarkoitetaan vuotta 2030, kun puhutaan tulevaisuudesta. Pitkällä aikahorisontilla on hattu irtautua tästä päivästä ja katsoa tulevaisuuteen. Tavoitteena on kehittää sekä yksittäisiä ratkaisuja tulevaisuuden ongelmiin, että varsinkin sellaisia, joissa useat toimijat yhdessä luovat uusia palvelumalleja. Kehittämällä samassa kunnassa useita, toisiaan tukevia ratkaisuja saavutetaan lisähyötyä, kun eriytyviä tarpeita varten voidaan luoda omat ratkaisunsa.

Seniori 2000 -hankkeen kehittämistyö pyrkii aidosti uusiin ratkaisuihin ja innovaatioihin. Suomessa on paljon hyviä ideoita ja keiteluja, jotka eivät ole levinneet laajemmalle. Eräänä tavoitteena onkin yhdistää uusia ideoita ja jo tiedossa olevia toimiviksi kokonaisuuksiksi. Näin voidaan saavuttaa parhaat tulokset. Vasta silloin, kun hyvät, mutta vain jossakin toteutetut, ratkaisut otetaan laajaan käyttöön, voidaan valtakunnallisesti saavuttaa käytännön hyötyjä.

2

VÄESTÖKEHITYS -
MENEVÄT SENIORIT JA
TULEVAT VANHUKSET

Luvun keskeiset teemat

Seniorit eivät ole yhtenäinen ryhmä.

Seniorit tarvitsevat muutakin kuin julkisin varoin tuotettuja palveluja.

Ikääntyvien määrän kehityksen perusteella laskettu palvelujen tarve on paras, mutta silti virheellinen arvio.

Tarvitaan epidemiologisia palvelujen tarve- ja seuranta-selvityksiä.

Seniorit ovat aktiivisia, elämyksiä ja kokemuksia hakevia – eivät huoltokohde.

Maksukyky ja kulutushalukkuus lisääntyy ja monipuolistuu.

Seniorien rooli kuluttajana tulee selkiytymään ja vahvistumaan.

Makrotasolla seniorit tulevat vaikuttamaan esimerkiksi kulutustottumuksiin, asuntokauppaan sekä raha- ja pääomamarkkinoihin.

Väestörakenne ja -ennusteet vuoteen 2020, 2030 ja 2050

Tilastokeskuksen vuonna 1998 laatimat ennusteet osoittavat, että seniorien ja vanhusten määrät kasvavat vuoteen 2045 asti, minkä jälkeen määrä pysyy samana vuoteen 2050. Kuviot 1 ja 2 sivuilla 8 ja 9 näyttävät kehityksen. Kuviosta 1 ja taulukosta 1 ilmenee, kuinka eri ikäryhmien määrät muuttuvat. Ikäryhmä 65-74 -vuotiaat kasvaa vuoteen 2020, minkä jälkeen määrä pienenee vuoteen 2040 asti. Ikäryhmä 75-84 -vuotiaat kasvaa vuoteen 2030 asti, minkä jälkeen tapahtuu lievä lasku. Yli 84-vuotiaiden määrä kasvaa ennusteen mukaan aina vuoteen 2050 asti. Väestörakenne muuttuu siis kerroksittain. Tästä seuraa, että 2000-luvun puoleen väliin asti seniorien ja vanhusten muodostama väestöryhmä ja vastaavasti odotukset ja tarpeet tulevat muuttumaan vuosien aikana.

65 vuotta täyttäneiden määrä kasvaa vuoden 2000 arviosta 772 900 vuoteen 2050 mennessä 540 800:lla eli 70 %:lla niin, että määrä vuonna 2050 on 1 313 702.

Kuviossa 2 ja taulukosta 2 ilmenevät miesten ja naisten lukumäärien kehitys. Oleellista on miesten määrän nopeampi kasvu. Vuodesta 2000 yli 64-vuotiaiden miesten määrä kasvaa vuoteen 2030 102.4 % ja vuoteen 2050 101.3 %. Naisten luvut ovat 58.5 % ja 50.3 %. Erot kasvavat iän myötä. Ikäryhmässä 75-84 -vuotiaat miesten kasvuluku on vuoteen 2030 165.8 % ja vuoteen 2050 144.6 %. Naisten vastaavat luvut ovat 78.0 % ja 51.4 %. Suurimmat erot ovat 85 vuotta täyttäneiden ryhmässä, jossa vuodesta 2000 vuoteen 2030 miesten mää-

Taulukko I. Väestöennuste 1997-2050, miehet ja naiset yhteensä

Ikäryhmä	65-74	75-84	85-
1997	438 068	241 706	72 714
2010	502 743	301 556	96 145
2020	709 324	369 423	114 349
2030	658 990	536 758	152 754
2040	583 982	522 811	226 979
2050	600 940	475 117	237 645

Lähde: Tilastokeskus 1998.

Taulukko 2. Väestöennuste 1997-2050, miehet ja naiset

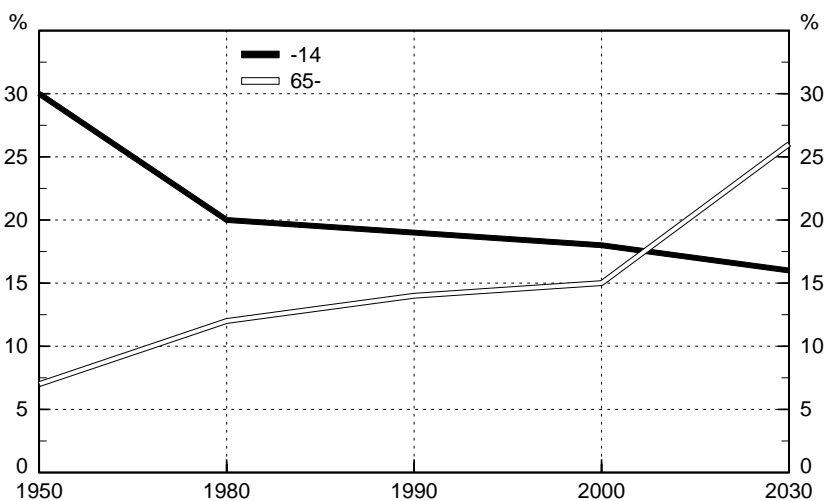
Ikäryhmä	Miehet			Naiset		
	65-74	75-84	85-	65-74	75-84	85-
1997	187 988	77 677	17 799	250 080	164 029	54 915
2010	232 808	116 133	25 741	269 935	185 423	70 404
2020	336 110	153 008	36 445	373 214	216 415	77 904
2030	315 901	229 943	53 896	343 089	306 815	98 858
2040	282 632	229 502	84 754	301 350	293 308	142 225
2050	294 038	212 765	92 681	306 902	262 353	144 964

Lähde: Tilastokeskus 1998.

rä kasvaa 190.3 % ja vuoteen 2050 392.0 %. Naisten vastaavat luvut ovat 72.0 % ja 148.8 %.

Kehitys tuo mukanaan sekä uusia mahdollisuuksia että uusia haasteita. Kussakin ikäryhmässä naisten määrä on suurempi kuin miesten, mutta miesten määrän suhteellisesti paljon nopeampi kasvu tuo mukanaan mm. enemmän vanhuspariskuntia. Tämä vaikuttaa palveluasuntojen kokovaatimukseen ja mahdollistaa omaishoidon kehittämistä.

Kuvio 4. Lasten ja ikäihmisten suhteellinen osuus vuosina 1950-2030

Lähde: Tilastokeskus 1998.

Voidaanko näihin ennusteisiin sitten luottaa? Koko väestön tasolla tulee varmasti tapahtumaan muutoksia, jotka muuttavat nykyisiä ennusteita. Seniorien ja vanhusten osalta tilanne on erilainen. Tullevien vuosikymmenien ikäihmiset elävät jo kaikki. Vuosina 2030 ja 2050 85 vuotta täyttävät ovat vuonna 1999 täyttäneet 54 ja 34 vuotta. Vastaavasti silloiset yli 64-vuotiaat ovat vuonna 1999 täyttäneet 34 ja 14 vuotta. Jollei jokin vakava mullistus, sota tai uusi tauti, vaikuta väestörakenteeseen, on epävarmuustekijöistä huolimatta pidettävä edellä mainittuja ennusteita parhaimpina arvioina siitä, mihin kehitys on kulkemassa.

Ikäihmisten suhteellinen osuus väestöstä ilmenee selkeästi kuvioista 4. Siinä piilee myös toinen kysymys. Mistä Suomi saa työvoimansa 2000-luvulla?

Väestön ja yksilöiden kehitysnäkymät

Vanhenevan väestön kehitysnäkymät ovat pääosin myönteiset. 2000-luvun Suomessa tulee elämään entistä terveempi ja aktiivisempi seniori- ja vanhusväestö. Yksilötasolla avuntarve vähenee ja siirtyy koskemaan yhä vanhempia henkilöitä. Väestötasolla avuntarve kuitenkin kasvaa johtuen varsinkin yli 84-vuotiaiden määrän kasvusta. Erään riskiryhmän muodostavat ns. elämäntapavanhukset eli henkilöt, jotka elämäntapojensa takia jo nuorina tarvitsevat samoja palveluja kuin vanhukset. Myös näiden ihmisten määrä on kasvussa, mutta tarkempia tietoja ei ole. Pitkä työttömyysjakso saattaa johtaa sekä elämäntapamuutoksiin että eläketurvan heikentymiseen.

Yksilötason merkittävimpiä kehitystrendejä on vanhusväestön voimakas eriytyminen ja segmentointi. Seniorit ja vanhukset muodostavat yhä useampia elämäntyylyltään ja harrastuksiltaan toisistaan poikkeavia ryhmiä. Tästä seuraa tarve kehittää entistä yksilöllisempiä palveluratkaisuja.

Väestötasolla syntyy myös muita muutoksia. Sairauksien kirjo muuttuu ja tämän mukaan myös ikäihmisten tarpeet muuttuvat. Syöpä- ja muiden tautien entistä parempi hoito lisää pitkäikäisten vanhusten määrää, jotka tarvitsevat tarkistuksia ja ehkä uusia hoitajaksoja. Miesten ja naisten suhteellisten määrien muutokset vaikuttavat avuntarpeiden sisältöön.

Väestötasolla tapahtuu lisäksi ikäihmisten kasautumista yhä harvempiin kuntiin. Vuonna 1997 asui 25 % kaikista 65 vuotta täyttä-

neistä (186 115) seitsemässä kunnassa. Vuonna 2030 25 % ikäryhmästä asuu kuudessa kunnassa, ja määrä on kasvanut 158 920:llä eli 85.4 %:lla 345 035:een. Puolet ikäryhmästä asui 1997 44 kunnassa ja 2030 35 kunnassa. Vastaava kehitys tapahtuu yli 74- ja yli 84-vuotiaiden ryhmissä. Taulukossa 4 on yli 84-vuotiaiden luvut.

Vaikka yksilötasolla avuntarve keskimäärin pienenee, kasvaa eri laskelmien mukaan palvelu- ja resurssitarve merkittävästi väestötasolla. Eri laskelmien mukaan (NCM Keskustakehitys, Stakes, STM, KTL) pitkäaikaishoidon laitospaikkojen tarve kasvaa vuoteen 2030 noin 20 000-25 000:lla, mikäli nykyinen palvelurakenne säilyy. Samanaikaisesti kasvaa palvelutalo- ja senioritaloasuntojen määrä useita kymmeniä tuhansia.

Eräs palvelutarpeeseen merkittävästi vaikuttava asia on ikäihmistien kuolemien määrän kehitys. Vuonna 1997 kuoli Suomessa yhteensä 38 139 yli 64-vuotiasta henkilöä. Ennusteiden mukaan luku kasvaa 58 340:een vuonna 2030 (taulukko 3). Noin 20 000 arvokkaasti ja eettisesti hoidetun kuoleman vaatimat lisäresurssit riippuvat monista tekijöistä. Ikäihmiset käyttävät elämänsä viimeisinä vuosina huomattavan paljon laitoshoidoa. Noin puolet ikäihmisistä kuolee pitkäaikaishoidossa keskimäärin noin kahden vuoden laitospäivien jälkeen. Mikäli tämä tilanne jatkuu, tarvitaan näinkin laskettuna noin 20 000 uutta pitkäaikaishoidon laitospaikkaa vuoteen 2030 mennessä. Kysymykseen palataan luvussa 5.

Taulukko 3. Arvio kuolleiden määrästä ikäryhmittäin 1997-2030 (molemmat sukupuolet, koko maa)

Ikäryhmä	1997	2010	2020	2030
65-74	10 219	9 383	11 766	9 091
75-84	15 232	17 757	18 341	25 873
85-	12 688	15 833	19 385	23 378
Yhteensä	38 139	42 973	49 492	58 342
Yhteensä lisäys		4 832	11 353	20 203
Yhteensä kasvu, %		12.7%	29.8%	53.0%

Lähde: Tilastokeskus 1998.

Taulukko 4. Yli 84-vuotiaiden kumulatiivinen kasautuma Suomen kunnissa 1997 ja 2030

1997			2030		
Kunta	Lkm.	Kum.	Kunta	Lkm.	Kum.
Helsinki	9 018	9 018	Helsinki	15 966	15 966
Turku	3 065	12 083	Tampere	5 740	21 706
Tampere	2 877	14 960	Turku	5 410	27 116
Lahti	1 307	16 267	Espoo	5 270	32 386
Espoo	1 282	17 549	Vantaa	4 730	37 116
Pori	1 229	18 778	25 % yli 84-vuotiaista		37 116
25 % yli 84-vuotiaista		18 778			
Oulu	1 044	19 822	Lahti	3 233	40 349
Kuopio	997	20 819	Oulu	2 676	43 025
Kotka	976	21 795	Pori	2 477	45 502
Vaasa	973	22 768	Kuopio	2 298	47 800
Vantaa	904	23 672	Jyväskylä	2 034	49 834
Jyväskylä	897	24 569	Kotka	1 719	51 553
Lappeenranta	814	25 383	Lappeenranta	1 693	53 246
Hämeenlinna	752	26 135	Vaasa	1 574	54 820
Joensuu	604	26 739	Hämeenlinna	1 520	56 340
Porvoo	592	27 331	Joensuu	1 462	57 802
Imatra	547	27 878	Porvoo	1 398	59 200
Rauma	503	28 381	Hyvinkää	1 282	60 482
Mikkeli	497	28 878	Rauma	1 151	61 633
Kouvola	472	29 350	Kokkola	1 108	62 741
Hyvinkää	463	29 813	Lohja	1 062	63 803
Kokkola	410	30 223	Kouvola	1 027	64 830
Riihimäki	400	30 623	Mikkeli	1 015	65 845
Lohja	372	30 995	Imatra	1 002	66 847
Savonlinna	371	31 366	Järvenpää	964	67 811
Tammisaari	369	31 735	Kajaani	948	68 759
Pietarsaari	368	32 103	Seinäjoki	905	69 664
Salo	366	32 469	Savonlinna	900	70 564
Forssa	365	32 834	Nurmijärvi	899	71 463
Kajaani	355	33 189	Rovaniemi	873	72 336
Rovaniemi	337	33 526	Jyväskylän mlk	839	73 175
Närpiö	321	33 847	Kerava	810	73 985
Varkaus	314	34 161	Salo	800	73 985
Iisalmi	312	34 785	Heinola	776	75 561
Vammala	312	34 473	Riihimäki	771	76 332
Kuusankoski	303	35 088	50 % yli 84-vuotiaista		76 332
Valkeakoski	299	35 387			
Nokia	287	35 674			
Anjalankoski	287	35 961			
Kangasala	286	36 247			
50 % yli 84-vuotiaista		36 427			

Lähde: Tilastokeskus 1998.

Väestön ikääntymisen myönteiset kehitysnäkymät

Seniorit ja vanhukset ovat 2000-luvulla yhä enemmän muiden suomalaisten kaltaisia, vain vähän iäkkäämpiä. Yhä harvempi on passiivinen yhteiskunnan resurssien kuluttaja ja yhä useampi aktiivinen kansalainen, joka osallistuu talouteen ja toimintoihin kuten muutkin kansalaiset. Yhä paremman terveydentilan, koulutustason, taloudellisen aseman ja aktiivisen elämäntavan myötä seniorit ja vanhukset voivat elää “kolmatta” elämänvaihettaan antavina ja saavina yhteiskunnan jäseninä. Senioreilla tulee olemaan keskimäärin noin 20 vuotta aikaa eläkkeelle siirtymisen jälkeen elää tätä kolmatta elämänvaihetta, ennen kuin vanhuuden vaivat alkavat tuntua. VATTin tuore selvitys osoittaa muun muassa, että työeläkkeen reaalitaso tulee kasvamaan huomattavasti. Tämä parantaa seniorien edellytyksiä kustantaa itse osa käyttämistään palveluista.

On myös ilmeistä, että seniorit tulevat aktivoitumaan yhteiskunnallisesti. He muodostavat voimakkaan ryhmän sekä omien asioidensa ajamisessa että laajemmin yhteiskunnassa. Seniorimpiesten sekä -pariskuntien määrän kasvun myötä voi myös syntyä uusia yhteiskunnallisia toimintamalleja. Seniorien taloudellisen painoarvon kasvun myötä kauppa ja palvelut tulevat entistä paremmin ottamaan tämän asiakasryhmän huomioon. Seniorien yhteiskunnallinen arvostus tulee vastaavasti lisääntymään. On myös ilmeistä, että tutkimus ja tuotekehittäminen yhä enemmän kiinnostuu ikäihmisistä ja heidän tarpeistaan.

Väestön ikääntymisen kielteiset näkymät

Mahdolliset kielteiset näkymät liittyvät paljolti siihen, miten palvelurakennetta Suomessa pystytään kehittämään. Mikäli laitospaikkojen määrää joudutaan lisäämään trendiennusteiden mukaan, aiheutuu tästä paineita kuntien talouteen, työvoiman saantiin ja vanhusten elämänlaatuun. Hyvin iäkkäiden vanhusten määrän kasvun myötä lisääntyy mm. eriasteista dementiaa sairastavien määrä, joka tarvitsee hoivaa ja turvallisia asumismuotoja. Tämä voi entisestään kärjistää kielteisiä näkymiä, jollei palvelurakennetta kokonaisuutena kyetä kehittämään.

Väestörakenteen ja muuttoliikkeen muutosten seurauksena syntyy kahdenlaisia pulmia. Muuttotappiokunnista saattaa tulla hyvin vanhusvoittoisia, jolloin suuri palvelutarve yhdistyy pieneen verokertymään. Muuttovoittokunnissa tulee olemaan sekä paljon ikäihmisiä että paljon lapsiperheitä. Molemmat ikäryhmät tarvitsevat kunnan palve-

luja, mutta verokertymä kehittyi kunnassa myönteiseen suuntaan. Kuntalaistenhoitoa säätelevät lait sitovat kuntaa järjestämään palveluja voimakkaammin kuin vanhustenhuoltoa koskevat velvoitteet, syntyy myös vaara, että molempien väestöryhmien palvelujen priorisoinnista syntyy ristiriitoja.

Kuten aikaisemmin on todettu, tulee yhä suurempi osa senioreista ja vanhuksista olemaan terveydentilansa, taloutensa ja aktiivisuutensa osalta yhä paremmassa asemassa. He tulevat pitkälti itse huolehtimaan elämästään ja palveluistaan ilman kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon tukea. Mahdollinen ongelma voi syntyä siitä, että osa iäkkäistä, sairaista, taloudellisesti heikossa asemassa olevista ja elämäntyylyltään passiivisista vanhuksista muodostaa syrjäytyneen vanhusryhmän, joka on entistä selkeämmin riippuvainen julkisista palveluista. Tällaista kehitystä pitää voimakkaasti torjua.

Visio senioreista ja vanhuksista vuonna 2030

Yhteenvedona ja visiona voidaan kuvata vuoden 2030 senioreita ja vanhuksia seuraavasti. Valtaosa elää aktiivista elämää, hallitsee seniaikaista IT-teknologiaa (tieto- ja viestintäteknologia), toimii perheen ja suvun piirissä perinteiden välittäjinä, matkustaa, harrastaa ja ajaa omien ja muiden ikäihmisten asioita yhteiskunnassa. Huomattava osa on muuttanut kaupunkinsa tai asutustaajamansa keskustaanelämyksen palvelujen läheisyyteen. Yhä useammat seniorit ja vanhukset asuvat saneeratuissa asunnoissa tai varta vasten rakennetuissa seniori- tai palvelutaloissa. Osa on muuttanut takaisin synnyinseudulle ja jopa maaseudulle, jossa tulevat toimeen erilaisten palveluverkostojen tuella. Yhä suurempi osa asuu osan vuotta jossakin toisessa EU-maassa ja jakaa aikansa kahden asunnon sekä kesäasunnon ja erilaisten harrastusten kesken.

Vuoden 2030 seniorit ja vanhukset ovat osaavia ja vaativia. He seuraavat palvelumallien kehitystä eri maissa ja pyrkivät kehittämään sekä yksityisiä että julkisia palveluja omissa kunnissaan sekä poliittisin keinoin että kehittämällä yritystoimintaa mm. vanhusneuvostojen avulla. Seniorit ja vanhukset ovat myös muodostaneet käyttäjäryhmiä, jotka tekevät aloitteita palvelujen ja teknisten ratkaisujen kehittämiseksi. Monet virkeät seniorit ovatkin perustaneet palveluyrityksiä toisia senioreita ja vanhuksia varten.

Väestön ikääntymisen myötä ja seniorien yksilöllisten vaihtoehtojen kysynnän kasvaessa myös tarjonnan on monipuolistuttava. Tä-

hän tuo oman lisäarvonsa miesleskien määrän kohoaminen. Edellä mainitut tekijät johtavat siihen, että vapaa-ajan harrastusten sisällöt ja toimintamuodot kehittyvät. Eläkkeellä olevan miehen kulttuuri- ja harrastustoiveet ovat erilaiset kuin naisella. Nyt miehille on melko vähän vaihtoehtoja, mutta tulevana vuosina on mietittävä uusia ratkaisuja.

Palveluntuottajien välistä yhteistyötä lisää tarve ratkaista menestyksekkäästi väestön vanhenemisesta aiheutuvat muutostarpeet. Ikääntyminen tuo meille mahdollisuuden edistää sukupuolten ja ikäpolvien välistä tasa-arvoa ja yhteiskunnallista monimuotoisuutta. Yhteiskunnallista kehittämistä ovat ohjanneet hyvin pitkälle suuret, nuoret ikäryhmät, esim. koulutusjärjestelmän kehittäminen, opiskelijoiden ja nuorten perheiden asuntorakentaminen, harrastusmahdollisuuksien monipuolistuminen 50- ja 60-lukujen jälkeen. Kansanterveyslain voimaantulo sekä sosiaalilainsäädäntö puolestaan pitivät huolta siitä, että ikääntyvien palveluista ja vanhusten viimeisten vuosien turvasta huolehtiminen nähtiin yksinomaan yhteiskunnallisena toimintana ja haasteena.

Elinikäodotuksen kohoamisen myötä heräsivät vaatimukset uusista ratkaisuista. Tällä hetkellä käydään monella taholla yhteiskunnallista keskustelua siitä, miten ikääntyvien palvelut tulisi tuottaa, kenellä on vastuu ja kuinka suuri. Eläkeiän muutoksista käydään keskustelua, jonka seurauksena meidän on hyväksyttävä ja jopa vaadittava mahdollisuutta yksilöllisempään eläkkeelle siirtymiseen. Eläkeiän tulee joustaa ylös- ja alaspäin yksilön elämän olosuhteiden ja työkyvyn mukaan. Tämä tulevaisuuden kehitys vaikuttaa myös kuntien palvelurakenteeseen ja -vastuuseen. Hoito-, hoiva-, turva- ja kiinteistöalojen yritysmuodot kehittyvät palvelujen kysynnän mukaisesti, jonka kasvu on oikeastaan vasta alussa. Yksilöiden kustannusvastuuseen tulee myös nykyistä enemmän vaihtelua, kun yhä useampi naisistakin on tullut työeläkelakien piiriin. On kuitenkin muistettava, että aina on henkilöitä, jotka eivät pysty vastaamaan oman elämänsä hallinnasta, ja kunnilla tulee edelleenkin olla vastuu laadukkaiden palvelujen järjestämisestä myös heille.

Kokonaisuutena 2000-luvun senioreilla on Suomessa hyvät oltavat. Sitä mukaa, kun yhä useammat seniorit ja vanhukset huolehtivat itse omasta elämästään ja omista palveluistaan, kunnat pystyvät panostamaan niihin vanhuksiin, joiden tilanne ei ole niin hyvä. Usealla seniorilla on vuonna 2030 vapaaehtoinen vakuutus, jonka turvin hän on varmistanut itsenäisen asumisen mahdollisimman pitkään. Kuntien palveluja täydentävät palveluyritysten ja yhteisöjen palvelut hyvin monipuolisesti. Virkeät seniorit auttavat eri keinoin yhä enemmän

apua ja tukea tarvitsevia vanhuksia. Vanhusten arvostus onkin kehittynyt myönteisesti Suomessa.

Vaikka edellä on yritetty antaa kuva tulevaisuuden ikäihmisistä, on selvää, että todellisuus tulee monessa suhteessa olemaan jotain muuta. Ympäröivä maailma, arvot, teknologia ja monet muut tekijät tulevat aiheuttamaan muutoksia, joita emme tänään pysty ennakoimaan. Tietoyhteiskunta kaikkine mahdollisuuksineen tulee olemaan yksi merkittävä muutostekijä. Se rikkoo perinteisiä käsityksiämme ihmisen elinkaaresta. Aktiiviselle työajallemme ennen niin tyypillinen säännöllinen palkkatyö on monilla muuttunut epäsäännölliseksi pätkätyöksi. Eläkeikää voidaan laskea tai nostaa entistä yksilöllisemmin ratkaisuin. Ikääntymiseen liittyvät tarpeet eriytyvät. Syntyy mm. uusia eläkeläisryhmiä erilaisine palvelutarpeineen. Myös elämän alkupää tulee muuttumaan. Perimäämme voidaan tulevaisuudessa ehkä vaikuttaa geeniteknologian avulla. Perinteinen elämänkaarijattelumme on järkkymässä. Sosiaalisten taustatekijöiden muuttuminen heikentää lisäksi niiden ja fyysiseen ikään perustuvan elämänkaaren välistä yhteyttä.

Mainostoimisto SEK&GREY on tutkinut ns. supra-ilmiotä, jolla se tarkoittaa yli 40-vuotiasta, uudenlaista ikääntyvää ihmistä, jonka arvo- ja asennemaailmaa on muokannut pitkäaikainen eläminen hyvinvointiyhteiskunnassa. Supra-aika jatkuu ns. kolmantena ikänä, joka tiettyjen resurssien (terveys, aika, raha) suhteen muodostaa elämänkaaren optimijakson ennen varsinaista vanhuutta: kaiketi ko. resurssit kolmannessa iässä ovat todennäköisimmin käytettävissä samanaikaisesti.

Yhteistä nykyisille 55-64 -vuotiaalle "suprille" on korkea eläköitymisaste. Vuoden 1996 lopussa omaa eläkettä saavien osuus tässä ikäryhmässä oli Helsingissä 46.6 %, Espoossa 40.4 %, Jyväskylässä 52.2 %, Lempäälässä 49.2 % ja Vaasassa 49.9 %.

Koko maan vastaava osuus oli 53.0 %. Kun työeläkkeen suuruus on keskimäärin noin 5 000 markkaa kuukaudessa, on tämän ryhmän merkitys tällä hetkellä kulumisessä mielenkiintoinen kysymys. Päällimmäisenä huolena lienevät toimeentulo ja mielekäs vapaa-ajanvietto.

A black and white photograph of a coastal town. In the foreground, there are large, dark, textured rocks. The middle ground shows a body of water and a town with several buildings and a tall chimney. The sky is filled with large, white clouds. The text is overlaid on the image.

3

VISIO -
KOTI-SUOMI
VUONNA 2030

Luvun keskeiset teemat

Vanhuspalvelut muuttuvat osaksi yhdyskuntasuunnittelua.

Hissejä hissittömiin taloihin, asuinrakentamisen laadun parantaminen ja seniori- ja palveluasuntoja, jotta vältetään laitospaikkoja.

Arkipalvelujen ja asuinympäristön logistiikka tukemaan kotona asumista ja säästämään henkilökuntaa.

Kodin tietoliikenneyhteydet ja -ratkaisut kehittyvät voimakkaasti.

Laatujärjestelmät palvelujen, kilpailuttamisen ja seurannan pohjaksi.

Palvelut on nähtävä kokonaisuutena, jossa on tilaa erityyppiselle kysynnälle sekä erilaisille rahoitus- ja tuotantomuodoille.

Julkisen sektorin rahoitus ei yksin riitä palvelujen tuottamiseen.

Kuntien on tehtävä valintoja itse tuotettavien ja muilla keinoin järjestettävien palvelujen kesken.

Kunnilla tulee olemaan nykyistä aktiivisempi rooli palvelujen tilaajana, välittäjänä ja kehittäjänä.

Kolmannen ja yksityisen sektorin resurssit on aktivoitava ja toimijoiden väliset raja-aidat on muutettava paikallisiksi yhteistyöverkostoiksi.

Yksilöllisiä ratkaisuja eriytyneisiin tarpeisiin

Tässä luvussa kuvittelemme itsemme 2030-luvulle. Miltä viime vuosisadan ratkaisut silloin näyttävät ja mitä niistä ajatellaan? Vuonna 2030 85 vuotta täyttävät vanhukset olivat vuosituhatosen vaihteessa täyttäneet 55 vuotta. Nyt heistä suurin osa elää edelleen itsenäisesti kotona ylläpitäen totuttua, aktiivista elämäntapaansa. Heidän taloutensa on yleensä kunnossa. Valmius oppia uutta on hyvä, ja he ottavat mielellään käyttöön uusia IT- ja virtuaalipalveluja sekä kotona asumisen helpottamiseksi että yhteydenpitoa ja viihtymistä varten. He osaavat vaatia palveluja, mutta ovat myös valmiita itse kustantamaan niistä melko suuren osan. Monet asuvat osan vuotta muualla Euroopassa. Heillä on yksityinen hoitovakuutus, joka toimii turvana, muuten he kustantavat elämänsä itse. Heidän laitoksissa olevat tuttavansa saavat kyllä hyvän palvelun, mutta itse he eivät halua laitokseen.

Vuonna 1999 monessa tapauksessa lapsiperheiden elämää viettäneet 35-44 -vuotiaat ovat vuonna 2030 juuri eläkeikään siirtyneitä 65-74 -vuotiaita virkeitä senioreita. Todennäköisesti heidän elämäntapansa ovat edelleen aikaisempia ikäluokkia monipuolisempia ja maailmankuva laajempi. Vuoden 2030 tienoilla elävät 75-84 -vuotiaat olivat vuosituhatosen vaihteessa 45-54 -vuotiaita. He, kuten heitä nuoremmat seniorit, ovat nyt todella aktiivisia. He ovat perustaneet uudenlaisia yhdistyksiä erilaisten harrastusten ympärille, he matkustavat ja opiskelevat. Monet heistä toimivat erilaisissa seniorikansalaisten palvelujen kehittämis- ja painostusryhmissä. Monet suuret palvelualojen yritykset ovat perustaneet asiakkaistaan koostuvia palvelujen kehittämis- ja laadunvarmistamiselimiä. Näiden avulla yritykset pyrkivät kehittämään palvelujaan vastaamaan heidän yhä eriytyneempiä tarpeita.

Palveluyritykset ovat oppineet tuotteistamaan palvelujaan entistä yksilöllisemmin ja ne muodostavat palvelukokonaisuuksia, jotka sisältävät erilaisia asumis-, kunto-, harrastus-, kulttuuri- ja IT-palveluja.

Suomessa eletään vuonna 2030 jälkiteollista tietoyhteiskuntakautta, jonka myötä monet teollisuuden ammatit ovat vähentyneet tai kadonneet kokonaan työtehtävien automatisoinnin vuoksi. Teollisuuslaitoksia muutetaan edelleen uusiksi asuin- tai toimistotyötiloiksi. Vanhojen käsi- ja teollisuustyöammattien rinnalle ja tilalle on tullut uusia ammatteja ja uutta tieto-taitoa. Samanaikaisesti väestön ikäpyramidi on muuttunut. Alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä pienenee ja yli 64-vuotiaiden kasvaa. Tämän kasvun myötä ikääntyminen vaikuttaa myös

elinkeinoelämään ja kunnallisten palvelujen kehittämisen ja muuttamisen tarpeisiin. Vuonna 2030 yli 60-vuotiaat ovat aktiivisesti toimivia, yhteiskunnassa vaikuttavia oman elämänsä subjekteja, senioreja, joilla on erilaisia ja eriytyneitä tarpeita, toiveita ja vaatimuksia.

Yksilöllisyys ja eriytyneet tarpeet vaikuttavat markkinoilla oleviin sekä markkinoille tuleviin tuotteisiin ja palveluihin. Lääketieteellisen tutkimuksen ja teknisen kehityksen myötä löydetään toisaalta uusia sairauksia ja toisaalta uusia hoito- ja kuntoutusmuotoja, jotka vaikuttavat eliniän pidentymiseen ja yksittäisen henkilön hoidettavuuteen sekä palvelujen lisääntyneeseen käyttöön. Vuonna 2030 ollaan useammin tilanteessa, jossa todetaan, ettei valittu palvelumuoto ratkaisutkaan yksittäisen henkilön ongelmia, vaan on etsittävä ratkaisu, joka soveltuu juuri hänelle ja johon hänellä yksin tai yhteiskunnan tukemana on mahdollisuus.

1990-luvun kunnallisten palvelujen on tiedostettu olleen masapalveluja, jotka suunniteltiin tarjottavaksi sille asukasmäärälle, joka palvelujen piirissä oli ja mahdollisesti parin kolmen vuoden tähtäimellä tuli olemaan. Nyt 2030-luvulla kuntatasolla on pyritty toteuttamaan ja tuottamaan palveluja räätälöidysti eli yksilön elämäntilanteen vaatimien puitteiden mukaisesti. Palvelujen räätälöinnillä on uskottu säästettävän kunnan taloudellisia resursseja. Vuonna 2030 palveluja käytetään entistä yksilöllisemmin, ja kohdennettavuuden vaatimus kasvaa. Kasvuun vaikuttaa muun muassa se, että palvelujen käyttäjät ovat entistä tietoisempia omista tarpeistaan, ja ihmiset ovat entistä enemmän yksilötuotteiden kuin massatuotteiden käyttäjiä. Lisäksi monet seniorit ovat tietoisempia terveydentilaansa vaikuttavista asioista ja ratkaisuksista.

Apuvälineiden käyttäjien näkökulmasta yksilöllisyys otettiin huomioon 1990-luvunkin apuvälineiden hankintaprosessissa, jolloin valittavalla apuvälineellä pyrittiin aina ratkaisemaan yksilön päivittäistä toiminnoista selviytymisen tarpeet ja keinot. Esimerkiksi pyörätuoli valittiin käyttäjän mittojen (pituus ja paino), lihasvoiman ja liikku mistarpeen mukaisesti. Samoin pyörätuolin irrotettavat osat, kuten pyörät, jalkalaudat, käsinojat ja selkä- ja istuinosat valittiin yksilöllisesti tarpeiden mukaan. Nyt hankintaprosessissa otetaan vielä paremmin huomioon ikääntyneen henkilön erityistarpeet ja vaatimukset. Vuonna 2030 seniorit haluavat tehdä päätökset ja valita tarjolla olevista palveluista ja vaihtoehdoista nykyistä itsenäisemmin niin kauan kuin se heidän fyysisten, sosiaalisten ja henkisten voimavarojensa puitteissa on mahdollista. Heille eivät myöskään kelpaa nuoremmilta käyttäjiltä vapautuvat jo hiukan vanhentuneet apuvälineet.

Elämäntapa, harrastukset, omaiset ja sosiaaliset verkostot

2030-luvun seniorit ja vanhuksat ylläpitävät yhä suuremmassa määrin samoja harrastuksia ja samaa elämäntyyliä kuin nuorempina. Yhä useammat elävät avio- tai avoliitossa. Jotkut harrastukset yhdistävät eri sukupolvia, kun taas toiset synnyttävät erilaisia seniorikerhoja. Luonto, musiikki, golf, matkailu, kuntoilu, ympärivuotinen kesä- tai kakkosasuunto, tietotekniikka ja monet muut harrastukset kukoistavat. Yleinen aktiivisuus ja oman elämän omaehtoinen hallinta on vallitsevaa. Uudet IT-tulkkilaitteet ovat lisänneet matkailua eri puolille maailmaa.

Samalla, kun seniorit liikkuvat yhä enemmän maailmalla, on havaittavissa halu kehittää paikallisia olosuhteita. Jotkut muuttavat paikallisesti synnyinseuduilleen ja käyttävät elektronista kauppaa ja muita IT-ratkaisuja tukena. Toiset hakeutuvat samoilta paikkakunnille, joilla omaiset asuvat. Tässä ilmenee usein ristiriita. Pitäisikö seniorin asettua sille paikkakunnalle, jossa hänen yhä elossa olevat vanhempansa asuvat, vai sille, jossa hänen lapsensa ja lastenlapsensa asuvat. Yhä useammalla seniorilla ja jopa vanhuksella on molemmat tai toinen vanhemmista yhä elossa.

Sosiaaliset verkostot muuttavat jonkin verran luonnettaan. Suvun verkosto on tärkeä, mutta sen rinnalle kasvavat elämäntapaverkostot ja myös virtuaaliverkostot. Seniorit liittyvät erilaisiin verkostoihin tarpeen mukaan. Virtuaaliseen avulla voi tavata ihmisiä, käydä kylässä toisessa maassa ja lisätä turvallisuuden tunnetta.

Koti ja kotiympäristö

Koti ja kotona asuminen

Millaisia ovat kotimme ja miten me asumme vuonna 2030? Kaupunkikuva, rakennukset ja tiet ovat lähes entisellään. Lähiörakentamisen ajan kerrostalot ovat kokeneet muodonmuutoksen, niitä on perusparrannettu ja laatutasoa nostettu. Rakennettu ympäristö muuttuu kuitenkin hitaasti. Esimerkiksi vuonna 1999 valmistuneet rakennukset ovat lähes nykyisellään katukuvassa. Niiden laajamittainen perusparrannus alkanee vasta lähempänä vuotta 2040.

Suurimpana ongelmana kotona asumisessa ovat olleet hissittö-

mät kerrostalot, joihin on jouduttu asentamaan jälkeinpäin huomattava määrä hissejä. Vielä 1990-luvulla rakennettiin suuri määrä 3- ja 4-kerroksisia kerrostaloja, joihin hissien rakentaminen jälkeinpäin oli kallis investointi sekä asunnon omistajille että rakentamista tukevalle valtiolle. Kotona asumisen edistämiseksi tämä toimenpide kuitenkin tehdään.

Myös pientalojen esteettömyyteen alettiin kiinnittää huomiota 2000-luvun alussa. Elämänkaarilaatu otettiin asuntopuunnittelun lähtökohdaksi: koti ja kotiympäristö piti suunnitella niin, että ikääntyvä henkilö liikuntakyvyyn mahdollisesti aletessa pystyy siellä asumaan.

Hitaasti muuttuvan kotiympäristön varustetaso sekä varsinkin liikkumiseen tarvittavien välineiden tuotekehittäminen on sitten 2000-luvun alkupuolelta alkaen ollut voimakasta.

Kodista palvelukodiksi

Kunnan toiminta perustuu vuonna 2030 siihen, että asunto mahdollistaa ikääntyvän asukkaan kotona asumisen. Kotona asumiseen luetaan palvelutalotyyppinen, kodinomainen asuminen, joten ulkopuolelle jää vain sairaalatyypinen ja muu vaativa hoitomuoto.

Vuonna 2030 laatuasuminen (ns. nolasta sataan -esteettömyyslaatu) tarkoittaa sitä, että asunnot ovat toiminnallisesti yleispäteviä ja muunneltavia käyttäjien tarpeiden mukaisesti.

Koti-Suomessa vuonna 2030 ei muuteta asunnon esteisyyden tai muun teknisen soveltumattomuuden takia. Koti-Suomessa muutetaan vain asukkaan omien tarpeiden ja mieltymysten takia.

Kotiympäristöissä myös työskennellään. Merkittävä osa tietotyöstä tehdään kotona tai kodin läheisyydessä. Koti on suunniteltu myös kotona tehtävää hoito- ja hoivatyötä varten. Apua tarvitsevan auttamiseen tarvittava laitteisto ja muu teknologia voidaan asentaa tarpeen mukaan asuntoon. Kotisairaala on yleistynyt.

Uusien vaatimusten vuoksi asunnot ovat isompia ja tilavampia, huoneet isompia ja valoisaampia. Asunnon kevyet rakenteet mahdollistavat tilojen muuttumisen asukkaan elämänkaaren tarpeiden mukaisesti.

Asukas saa halutessaan palvelut myös suoraan kotiin – asunnot on suunniteltu ja rakennettu myös palvelujen saamista varten. Vuonna 2030 kotipalvelut ovat ns. normaalipalveluja: esimerkiksi kauppa-, posti-, ravintola- ja pesulapalveluja, joita palvelulogistiikkaan eri-

koistuneet yritykset tuottavat asuntoihin yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Palveluja haetaan myös perinteisesti lähikaupoista, aluekeskuksista tai keskustoista. Kauppa ja siihen liittyvät palvelut ovat siis edelleen osa kaupunkielämää.

Kuvio 5. Kodista palvelukodiksi

Kodista on tullut kotipalvelun välivaiheen jälkeen palvelukoti, jossa kaikki palvelut ovat tilattavissa kotiin.

Elinkaariajattelua elämänkaaritilanteisiin

Vuonna 2030 asuminen ja liikkuminen suunnitellaan elinkaari- ja elämänkaariajattelun mukaisesti.

Elinkaariajattelu tarkoittaa sitä, että aina suunnittelusta valvotaan otetaan huomioon rakentamisen lisäksi käyttö, kunnossapito, korjaus ja mahdollinen käytöstä poistaminen. Elinkaariajattelun mukaisesti esimerkiksi rakennuksissa on käyttöiältään eri-ikäisiä osia, joita vaihdetaan ja korjataan niiden odotettavissa olevan käyttöiän mukaisesti. Elinkaariajattelun takia vaihtoehtojen vertailussa arvioidaan rakentamiskustannusten lisäksi myös käytöstä ja kunnossapidosta aiheutuvia kustannuksia.

Elämänkaariajattelu tarkoittaa sitä, että otetaan huomioon asukkaiden eri elämänkaaren aikaiset tarpeet. Iän lisäksi muutoksia aiheuttavat perheen perustaminen, uravalinnat, harrastukset jne. Elämänkaariajatteluun kuuluu ns. nollasta sataan -laatuluokitus.

Esimerkki elinkaari- ja elämänkaarilaskelmasta

Hissillisen talon rakentaminen on varsinaisissa rakennuskustannuksissa kalliimpaa kuin hissittömän kerrostalon rakentaminen, mutta pitkällä aikavälillä ns. elämänkaarikustannukset huomioon ottaen edullisempaa. Hissin hyödyt tulevat esille, kun se auttaa asukkaan omatoimista liikkumista. Hissin kannattavuus tulee esille konkreettisesti vasta silloin, kun sen avulla voidaan siirtää esim. koti- ja laitoshoidon tarvetta myöhempään tulevaisuuteen.

Uusia asumisratkaisuja

Erilaistuvat seniorit haluavat asua erilaisilla tavoilla, joten on kehitetty erilaisia asunto-, rakennus- ja kortteliratkaisuja.

Keskusta-alueille on syntynyt uusi palvelutyypinen asunomuoto, kotihotelli eli ns. *“kotelli”*. *Seniorisuprien* suosikki tarjoaa hotellitasoista palveluasumista kuukautta pitemmille asumisjaksoille.

Urbaaniseniorit hakeutuvat keskustoihin palvelujen läheisyyteen erityisiin senioritaloihin tai yleisemmin keskustan hissitaloihin.

Agraariseniorit pysyvät tai hakeutuvat pientaloympäristöihin, joihin on kehitetty nollasta sataan -laatuluokituksen mukaisia esteettömiä pientaloja. Nykyisessä pientaloasuntokannassa yleistyvät erilaiset tasonvaihtolaitteet kuten tuolihissit ja muut nostimet.

Muina asuntotyyppinä yleistyvät *neljän sukupolven asuntoalueet*, joihin kerääntyvät toisistaan huolehtivat lähiösuvut.

Kommuunisenioritaloihin muuttaa ikääntyvien omaehtoisia porukoita.

Uuden sukupolven kaupunkikylät

Ikääntyvän väestön määrän suhteellinen kasvu on lisännyt alueiden sisäisiä markkinoita. Lähimarkkinoiden syntymistä on edesauttanut etätöiden yleistyminen. Asuntoalueilla on etätötiloja, verkostoyrityskeskuksia ja satelliittityöpajoja, joiden takia niillä viettää päivittäin aikaa suurempi ihmismäärä kuin lähiöiden rakentamisaikana (ns. nukkumalähiöt).

Uuden sukupolven kaupunkikylät ovat kehittyneet toiminnallisesti nukkumalähiöistä toimintalähiöksi, jolloin alueiden lähipalveluyrittäjillä on menestymisen mahdollisuuksia.

Korttelitasolla toimintoja on nivottu yhteen: lähipalveluverkostoon kuuluu päiväkotit/esikoulu/kirjasto-mediatila/ruokala -yksikkö.

Väestön ikääntyminen on osa paikallisuutta kehittävää muutosprosessia. Se, täydennettynä asuntojen ja asumisympäristöjen tietoteknistymisellä, tukee paikallisten lähipalvelujen kehittymistä. Etätöläinen, samoin kuin eläkkeellä oleva seniori, käyttää alueella olevia lähipalveluja.

Ympäristö ja itsenäinen liikkuminen

Liikenne ja liikkuminen

Omatoimisen asumisen lisäksi tarvitaan esteettömiä ja turvallisia liikkumisympäristöjä. Kaupunkeja suunnitellaan ovelta ovelle -matkakettujen perusteella.

Liikkumisympäristöillä on suuri merkitys asukkaiden omatoimisuudelle. Sen takia liikkumisympäristöjen laatua on nostettu. Erityisesti kevyen liikenteen väylät ovat selkeästi väljemmin ja korkeatasoisemmin rakennettuja kuin aikaisemmin. Niissä on eroteltu erikseen ns. nopea kevyt liikenne (pyöräily, sähkömönkijät, rullaluistelu tms.) ja hidas kevyt liikenne (kävely, työntökärryliikenne, pyöräavusteinen kävelyliikenne).

Tekniikan kehittyminen on myös sähköistänyt osan perinteisestä kevyestä liikenteestä. Kotiympäristön lähiliikenteeseen on kehitetty innovatiivisia uusia auton ja pyörän välimuotoja, joita ovat esimerkiksi “uuden sukupolven seniorimopot”, “2000-luvun pappamopot” tai “kolmipyöräiset Harley-Davidssonit”. Markkinoille on tullut myös sähkövoimalla toimivia, perinteistä pyörätuolia monipuolisempia kulkuvälineitä. Nämä “sähkömönkijät” tai “kaupunkigolfautot” ovat varsinaisten liikuntaesteisten lisäksi koko kansan moderneja lähiliikkumiseen tarkoitettuja kulkuvälineitä.

Ympäristöön kuuluvat tulevaisuudessa myös julkiseen katutilaan liittyvät nostolaitteet ja erilaiset mäki siirtimet. Katutilahissien avulla pysäkit ja muut liikennekeskittymät tehdään esteettömiksi. Mäki siirtimillä, jotka toimivat kuten hiihtohissit laskettelurinteissä, voidaan auttaa korkeilla rinnekaduilla liikkumisessa. Mäki siirtimen avulla voidaan siirtää esim. lastenrattaat tai rollaattori rinteensuuntaisesti haluttuun kohteeseen.

Asuntoalueilla ja erityisesti korttelitasolla toimii horisontaaliverтикаalin esteetön liikkuminen. Taksin palvelutasolla toimiva yksilöllinen joukkoliikenne hakee asukkaan tarvittaessa kerrostalon koti-ovelta.

Liikenneympäristöt ovat älykkäitä ja pystyvät tunnistamaan käyttäjien erilaiset tarpeet. Liikennevalot suojateilla tunnistavat käyttäjän kulkunopeuden ja -kyvyn ja antavat kulkijalle hänen tarvitsemansa ylitysajan. Liikenneympäristössä toteutetaan teollisuudessa pitkään käytössä ollutta joustavan tuotannon konseptia.

Liikkumisympäristön laatua korostetaan. Sama laadun nousu, joka on tapahtunut asumisessa ja rakentamisessa, tapahtuu liikkumisympäristössä. Kotona asumisen ympäristöissä tarvitaan talvellakin turvallisia lähiliikkumisreittejä. Talvea varten on kehitetty erilaisia ympäristöön sovellettavia ratkaisuja, joita ovat muun muassa katetut tai lämmitetyt kulkuväylät.

Ympäristö ikää tukemaan

Toimiva elinympäristö ei vuonna 2030 aseta rajoituksia liikkumiselle ja rakennettu infrastruktuuri tukee erilaisia liikkumismuotoja niin, etteivät erilaiset rakenteelliset epäkohdat estä liikkumista kulloinkin tarkastelun kohteena olevalla alueella. Ympäristössä voivat liikkua niin lastenvaunujen työntäjät kuin pyörätuolia tarvitsevat henkilöt. Parhaassa tapauksessa asuin- ja elinympäristöt tarjoavat myös vaihtoehtoisia asunnon tai työpaikan lähestymisreittejä, jolloin kevyen liikenteen väylien rakentamiseen ja sijoitteluun kiinnitetään nykyistä enemmän huomiota.

Suomessa on rakennettu lukuisia asuinrakennuksia mäkien päälle, esim. Jyväskylässä ja Lempäälässä. Kuitenkaan ympäristöä rakennettaessa ei otettu huomioon niitä tarpeita, jotka aiheutuvat hitaasta liikkumisesta joko ilman apuvälineitä tai apuvälineiden kanssa. Kevyen liikenteen väyliltä puuttuvat kaiteet ja tarpeelliset levähdyspaikat. Osittain ne puuttuvat siksi, että on ajateltu talviaurauksen ja muun kunnossapidon helppoutta ja osittain siksi, ettei vain ole huomattu tai pidetty tärkeänä huomomin liikkuvien tarpeiden huomioon ottamista. Nyttemmin osa näistä liikkumista ja alueen palvelujen kehittymistä vaikeuttavista esteistä on poistettu. 2030 asuinalueilta ei muuteta pois jyrkkien ylä- ja alamäkien vuoksi kuten vielä vuonna 1999 tehtiin.

Vuonna 2030 ikääntyvät ihmiset ovat toisaalta uusien autojen ostajia, toisaalta he ovat joukkoliikennevälineiden käyttäjiä. Seniorit autoilevat pitkään, kunnes terveydentilassa tapahtuvat muutokset johtavat siihen, että autosta on luovuttava. Autosta saatetaan siirtyä katettuun, kolmi- tai nelipyöräiseen mopediksi luokiteltuun ajoneuvoon tai omasta ajoneuvosta luovutaan ja siirrytään joukkoliikenne- tai palveluliikennevälineiden käyttäjiksi. Siirtyminen liikennevälineestä toiseen tapahtuu, kun autolla ajaminen muuttuu turvattomaksi, ja muu liikenne on vaarassa. Autojen automaattiohjauksen kehittyessä ennalta säädettyä ajoreittiä seuraavaksi autosta luovutaan aikaisempaa ikään-tyneempänä. Vuonna 2030 Suomessa on enemmän ikään-tyneitä autonkuljettajia kuin vuosituhanen vaihteessa, ja se näkyy liikenteessä

esimerkiksi lisääntyneenä pienautojen myyntinä ja aluksi myös liikenneturmien lisääntymisenä.

Yksilön terveydentilassa tapahtuu vanhenemiseen liittyviä muutoksia vähitellen, alkaen jo varhaisesta aikuisiästä. Kognitiivisten muutosten ei tarvitse tapahtua samanaikaisesti fyysisten muutosten kanssa, vaan ne voivat tapahtua myös eri aikaan. Toisilla kognitiiviset muutokset saattavat olla vähäisiä, päivittäiseen toimintakykyyn vain lievästi vaikuttavia. Mikäli ikääntymisen vaikutukset ovat merkittäviä havaintokyvyn ja muistin kannalta, yksilön elämän hallinnassa tapahtuvat muutokset voivat olla dramaattisia. Esimerkiksi liikenteessä selviytyminen vaikeutuu huomattavasti, havaintojen tekeminen ja myös reagointikyky hidastuu. Loogisten johtopäätösten teko vaikeutuu. Näiden muutosten havaitseminen on ensiarvoisen tärkeää yksilön liikumismahdollisuuksien kannalta. Ikävuosien karttuessa ja terveystarkastusten tiivistyessä näihin asioihin kiinnitetäänkin runsaasti huomiota, jotta ikääntymisen myötä kohoava onnettomuusriski voidaan pitää mahdollisimman matalana. Vuosituhannen vaihteen jälkeen vanhusneuvolat ja eläkkeelle siirtyvien terveyttä ja kuntoa ylläpitävien suunnitelmien tekeminen ovat yleistyneet. Edellä mainituilla toiminnoilla on huomattava ennaltaehkäisevä painoarvo.

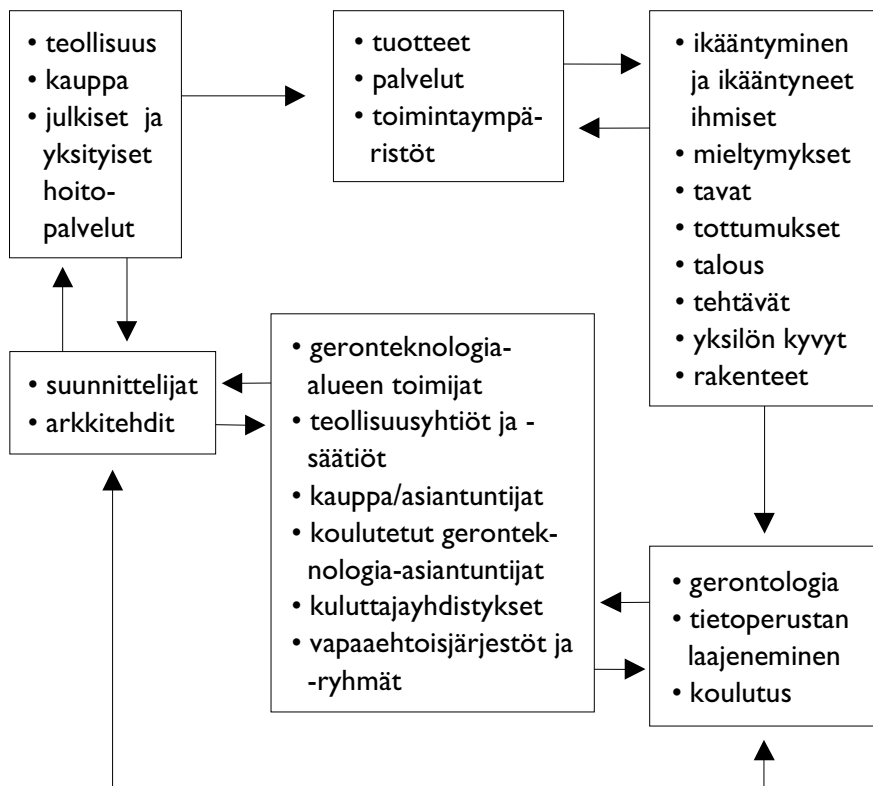
Tietotekniikka ja apuvälineet asumisen ja palvelujen toteutuksessa

Tietotekniikan kehittyessä entistä suurempi osa eri tarpeisiin tarjottavista palveluista tuotetaan vuonna 2030 teknisten ratkaisujen turvin. Tietotekniikan ja apuvälineiden tuotekehitys on toteutettava yhteistyössä eri toimijoiden kesken. Suomessa on voimakkaasti kehittämässä geronteknologinen (ikäntyvien elämäntilanteen teknologia) toiminta- ja tuotekehitysmalli, joka voi toteutua vain eri toimijoiden yhteistyöllä (kuvio 6).

Geronteknologisen mallin toteutuminen vaikuttaa uusien ja olemassa olevien tuotteiden kehittämisprosessiin ja siten myös lopputuotteen. Näin käyttäjä voi vaikuttaa tuotteeseen sen elinkaaren alusta alkaen.

Edelleen kehittyvät teknologiat tarjoavat mahdollisuuksia yksilöllisiin ja yhteisöllisiin palveluihin ja ratkaisuihin. Tietotekniikan yksi tärkeimmistä, edelleen kehittyvistä osa-alueista on teletekniikka. Teletekniikka on se osa tietotekniikkaa, joka hyödyntää yhtä aikaa sekä telematiikan että tietojenkäsittelytekniikan menetelmiä. Telelääketie-

Kuvio 6. Geronteknologinen toiminta- ja tuotekehitysmalli

de on tästä yksi esimerkki. Teletekniikkaa hyödynnetään esimerkiksi etäkuntoutuksessa, jolloin ikääntyvä henkilö voi saada kotiinsa joitakin kuntoutuksen palveluja, esim. taukoliikuntaohjeet, internetin välityksellä.

Internet- ja intranetratkaisujen kehittyessä sähköinen kaupankäynti kasvaa Suomessakin. Vuonna 2030 seniorisukupolvi osaa hyödyntää teknisiä ratkaisuja monipuolisemmin kuin 1990-luvun ikääntyneet. Kaupungit ja kunnat olivat eri tasoilla tietoteknisten ratkaisujen hyödyntäjinä vuosituhannen vaihtuessa.

Kunnallisten, ikääntyville ja heidän perheilleen tarjottavien palvelujen kehityksen painopiste on vuonna 2030 toisaalta asumista tukevien ei-teknisten palvelujen ja toisaalta korkean teknologian tieto-

yhteiskuntasovellusten kehittämisessä ja käytön tukemisessa. Kunnilla on tarve perustaa omia verkkopalvelujaan ottaen huomioon myös senioriväestö ja heidän tiedon ja palvelujen tarpeensa. Verkkopalveluna tarjotaan tietoa muun muassa lainattavista apuvälineistä, kotipalveluja tuottavista yhteisöistä ja yrityksistä sekä haettavissa olevista korjausavustuksista. Lisäksi verkossa on tarjolla valmiit lomakkeet eri asioiden hoitamista varten. Kuntien intranet sisältää tiedot kaikista alueella toimivista yrityksistä ja niiden ikääntyville asiakkaille suunnatusta palvelu- ja tuotevalikoimasta.

Päivittäisiä toimintoja tukevia apuvälineitä kehitetään muotoilun keinoin. Myös tuotteiden väreihin kiinnitetään huomiota. Yhtenä ongelma-alueena on kuitenkin edelleen liikkumisapuvälineiden ja kodin kalusteiden ja asunnon rakenteiden yhteensopivuus tai -sopimattomuus. Edelleenkin pyörätuolista on vaikea ulottua keittiön ylimpiin kaappeihin, tosin ylösnouseva istuinosa on kehitetty, mutta ikääntyneet useimmiten luopuvat ylimpien kaappien ja hyllyjen käytöstä. Pyörätuolissa istuen on vaikea pestä astioita, kun jalkoja ei saa pöydän alle. Yhä enemmän huonekaluteollisuuden edustajat sekä apuvälineiden käyttäjät ja valmistajat tekevät yhteistyötä hyödyntääkseen kertyneitä kokemuksia uusien tuotteiden ja kalusteiden valmistamiseksi.

Yhdyskuntatekniikan mahdollisuudet

Rakennetut asuin- ja elinympäristöt ratkaisevat pitkälti seniorien ja tulevien vanhusten elämän hallinnan mahdollisuudet. Toimivaan elinympäristöön osataan vuonna 2030 kiinnittää aikaisempaa enemmän huomiota.

Toiminnallisesti ja etäisyyksien suhteen elinympäristö voidaan jakaa lähiympäristöön ja etäympäristöön. Lähiympäristöä on asuin- ja kotiympäristö, joka muuttuu elämänkaaren vaiheiden mukaan. Seniorin lähiympäristöön kuuluvat asunnon lisäksi ne alueet ja palvelut, joita hän käyttää päivittäin tai useamman kerran viikossa, esimerkiksi lähikaupan palvelut, ja viikottaiset tai päivittäiset harrastukset. Lähiympäristö on alue, jolla liikkumiseen ei tarvita julkisia liikennepalveluja, omaa autoa tai mopoa. Liikkuminen lähiympäristössä sujuu kävellen, pyörätuolia tai muuta liikkumisen apuvälinettä käyttäen. Internetin avulla etäälläkin sijaitsevat palvelut ovat saavutettavissa, jolloin todellinen fyysinen etäisyys tuntuu lyhyeltä, vaikka palvelu sijaitsi kymmenien tai satojen kilometrien päässä. Etäympäristössä olevien palvelujen käyttö edellyttää liikennevälineiden käyttöä. Nämä välineet

voivat olla perinteisiä liikennevälineitä, kuten henkilöauto, linja-auto, raitiovaunu, metro ja mopo, tai tietoliikennetkaisuja, jotka mahdollistavat sähköisen kaupankäynnin, videoneuvotteluyhteydet, etätöiden ja -harrastukset sekä asumista ja päivittäistä elämää tukevien palvelujen tilaamisen kotiin.

Yhdyskuntatekniikan ratkaisuihin on vuonna 2030 sisällytetty uudet liikennetekniset ratkaisut, ja aikaisemmin rakennetun ympäristön havaitut kehittämistarpeet on toteutettu. Direktiivit antavat bussien pituutta, levyttä sekä renkaita koskevia ohjeita. Niissä ei kuitenkaan ole aikaisemmin tarkasti määritelty, miten korisuunnittelussa tulee ottaa huomioon seniorien ja apuvälineiden avulla liikkuvien tarpeet. Miten he selviytyvät linja-autoissa, raitiovaunuissa, junissa ja metroissa? Nyt näihin kysymyksiin esitetään vastauksia. Bussien tulee olla monipuolisia ja matalalattiaisia, niin että rollaattorillakin pääsee mukaan. Lisäksi bussit varustetaan rollaattoreiden ja pyörätuolien kiinnitysmahdollisuuksilla. Liikenteen yli- ja alikulut kehittyvät myös Suomessa, liikennevalojen älykkyystaso paranee. Risteysalueille kehitetään mekanismi, joka reagoi alueella liikkuvien nopeuteen. Näin hitaasti liikkuvalla annetaan enemmän aikaa ajoradan ylitykseen, mikäli alitus ei ole mahdollinen. Risteysalueiden rakentamiseen ja niiden toimivuuteen kiinnitetään erityistä huomiota, sillä huono lopputulos lisää liikuntaesteisyyttä vähentämisen sijaan.

Paikannuspalvelujen langattomuuden kehittäminen ja kehittyminen lievästi muistamattomalle, mutta fyysisesti hyväkuntoiselle soveltuviksi tukee myös koti- ja asuinympäristössä selviytymistä. Henkilökohtaiset navigointimahdollisuudet ovat kehittyneet vuonna 2030. Henkilökohtaisilla navigointijärjestelmillä voidaan ohjata henkilön liikumista paikasta toiseen ja etsiä esimerkiksi eksynyttä henkilöä. Muistihäiriöisillä voi olla mukanaan laite, jonka turvin hänet voidaan paikantaa. Henkilökohtaiseen navigointiin liittyviä hankkeita aloitettiin 2000-luvun puolella useita, ja vuonna 2030 ne jo palvelevat ihmisten matkailua koti- ja ulkomailla, samoin palvelujen saatavuutta ja tavoitettavuutta. Langattomat navigointia tukevat päätelaitteet ovat kehittyneet 2000-luvun ensimmäisten vuosikymmenien aikana, jolloin myös logistiset ratkaisut ovat lisääntyneet.

Yhdyskuntateknisenä ratkaisuna voidaan nähdä myös erilaisten turvallisuuspalvelujen kehittyminen. Seniori 2000 -projektissa tehtyjen haastattelujen mukaan yksinäisyyden ja turvattomuuden tunteet ovat oman elämän hallintaa heikentäviä tekijöitä. Lähes päivittäin uutisoidaan vanhuksiin ja ikääntyneisiin kohdistuneista turvattomuutta lisäävistä tapahtumista, ja monet ovatkin kääntyneet turva- ja varti-

ointipalveluja tarjoavien yritysten puoleen. Vuoteen 2030 mennessä asuinalueiden seuranta- ja valvontaratkaisujen kysyntä on lisääntynyt, koska yhteiskunnassa kotiin, asuntoon tai sen muihin osiin tehtyjen tunkeutumisten määrä on pikemminkin nouseva kuin laskeva. Henkilökohtaisten, mukana kannettavien turvalaitteiden kehitys on edennyt ja markkinoille on tullut useampia vaihtoehtoja, kun ikääntyneet henkilöt haluavat varmistaa asuinalueensa turvallisuuden. Tämä saa myös yksityiset huoltoyritykset laajentamaan toimintansa koskemaan kiinteistönhuoltopalvelujen lisäksi myös asuin- ja elinympäristön turvapalvelut.

Vuonna 2030 otetaan ikääntyvien vaatimukset huomioon monessa arkipäivän asiassa, on mm. kehitetty helposti avattavat purkit, pullot ja muut pakkaustarvikkeet.

Kauppa ja kaupalliset palvelut

Seuraavalla sivulla Aamulehden pääkirjoituksessa esitetyt ajatukset heijastavat vuosituhannen vaihteessa yhden lehden näkemystä kaupan kehityksestä. Kirjoituksessa esitettiin tuolloin kysymys siitä, onko kaupan piirissä vakavasti pohdittu viisikymmentä vuotta täyttäneiden ihmisten ostokäyttäytymistä ja sen muutoksia. Julkisissa puheissaan kaupan edusmiehet puhuivat mielellään nettikaupan alkuhankaluuksista ja pienistä volyymeistä. Kauppaliikkeet oli sijoitettu suurelta osin taajamien ulkopuolelle, johon kolmekymppiset kaksilapsiset autoilevat perheet hakeutuivat ostosparatiiseihin senioriväestön ja vanhusten jäädessä vähenevien lähikauppapalvelujen varaan.

Vuonna 2030 seniorit ovat kuitenkin kaupan suuri ja ostovoimainen asiakasryhmä. Kauppa on segmentoinut asiakkaat elämäntavan, ostokäyttäytymisen ja ostovoiman mukaan. Seniorit muodostavat houkuttelevia kanta-asiakasryhmiä, joille kilpailevat kaupparyhmittymät ovat kehittäneet omat kanta-asiakkuuteen sidotut etujärjestelmänsä. Kauppa on menettänyt osaksi vuotta osan ostovoimaisimpia asiakkaitaan, joilla on toinen asunto Etelä-Euroopassa tai muilla lämpimän ilmaston piiriin kuuluvilla alueilla. Kaupan myynnin rakenne on muuttunut siten, että henkilökohtaisia valintoja ilmentävillä tuotteilla on suuri merkitys. Itsestään huolehtiminen, terveys, muoti, tyylit ja terveyttä edistävät elintarvikkeet sekä hyvinvointi yleensä korostuvat valinnoissa. Kauppa on edelleen melko keskittynyttä kasvukeskusten lähistölle vuosituhannen vaihteen tienoilla rakennettujen kaupakeskusten ympärille. Sähköisen kaupan merkitys vuonna 2030 on

Ihminen ei elä ainoastaan kuluttamisesta

Kauppa on tärkeä työllistäjä
mutta työllistää voi
myös palveluja ostamalla

Kauppa on aiheellisesti huolit-
taan siitä, että suomalaiset ei-
vät kannakaan niin paljon
merkkejä kauppojen kassoille kuin oli
kuvitella ja ensakoiti. Kaudenteen pe-
rakkäiseen kasvun vuoteen toki vielä
hoitetaan, mutta vähittäiskaupan viime
vuoden saavutukseen eli lähes yhdek-
sin prosentin kasvuvauhtiin tuskin yll-
letään.

Päivittäis-, tavaratalo- ja erikoistava-
rakauppa on kauden ensimmäisen
kuukauden aikana saanut tyytyä kah-
den prosentin kasvuun. Auto-, apteek-
ki- ja rautakauppa kukoistavat, samoin
asuntokauppa, mutta kännyköiden
myynti on pudonnut yli 15 prosenttia.
Jokohan suomalaiset on kyllästetty tä-
män sukupolven kännyköillä? Tai sit-
ten rahat menevät kännykkälaskujen
maksamiseen.

Rahan puutteesta ei kaupan lukujen
hyytymisessä ole kysymys eikä laman
pelostakaan. Suomalaisilla on rahaa ja
he näkevät oman taloudellisen tulevai-
sautensa hyvänä.

Rahaa ollaan valmiita käyttämään.
Sinä ovat erinomaisena todistuksena
vaikkapa ne yli 10 000 suomalaista,
jotka panevat yhteensä ehkä 100 mil-
joonaa markkaa lentäkkeeseen tänä vii-
konloppuna Unkariin formalakisoihin.
Auringonpimennysturistit ovat juuri
palanneet Unkarista.

Myös erilaiset vuosituhammen vaih-
teen ympärille kudotut Millenium-
matkat on loppuunmyyty. Kotimaan
matkailulla oli hyvä kesä.

Palvelutkin on löydetty, kun yhä
useammalla perheellä on valtiiovallan
suosiollisella avustuksella vana palka-
ta siivoja tai remonttireiska. Myös il-
mapiiri on muutamassa vuodessa
muuttanut; jokaisen ei ole enää pakko
osata, ehtiä ja tahtoa tehdä kaikkea ja
itseäänkin saa hemmotella. Kun rahaa
on, niin mieluisat ja tarpeelliset palvel-
ut ostetaan.

Palveluihin sijoittaminen on hyvää
työllistämistä siinä kuin tavaroiden os-
teleminen.

Miksei shoppoile sitten kiinnostu?
Onkohan kaupan piirissä vakavasti
pohdittu sitä, että suurten ikäluokkien-
kin jo täytettyä 50 vuota ihmisillä al-
kaa olla kaikkea ja että tavaraa on pik-
kemminkin liian paljon kuin liian vä-
hän? Päätöksiä nuorisolle ja nuorille
suunnattu mainontakaan ei houkuttele
viisikymppisiä ostoksille.

Ihminen ei elä pelkästään ostamalla
kuluttamisesta. Laman aikana patoutui-
neet ostotarpeetkin on jo monen hyvän
vuoden aikana tyydytetty.

Halpakoekoinen lainaraha houkutte-
lee sentään suurille kauppoille kuten
asunnon, ennen kuin korkovähennyk-
sillä kenties leikataan, ja auton hankin-
tään niin kauan kuin bensiinin hinnol-
la vielä kärsii ajella.

Huoli omasta vanhuudesta ja sen
turvaamisesta sekä tasaisin väliajoin
pinnalle palpahtavat puheet eläkepom-
mista panee ikääntyvät ja ikääntyneet
suomalaiset sijoittamaan rahansa muu-
alle kuin katoavaan tavaraan.

Rahaa makautetaan edelleen perin-
teisesti pankeissa, mutta osakemarkki-
nat ja sijoitusrahastot vedivät yhä
useampia sijoittajia puoleensa. Eläke-
vakuutukset sen sijaan kärsivät ehto-
jen heikentämisestä.

Kaupan paras toivo on ihmisen ute-
llisuudessa. Kaupan ovet käyvät tuu-
haan tahtiin silloin kun markkinoille
tulee jotakin todella uutta kuten digira-
diot ja -televisiot sekä muut tietoyhteis-
teiskunnan mullistavat uutuudet.

Tampere 15.8.1999

Aamulehden pääkirjoitus 15.8.1999

Alkuperäinen teksti on neljän palstan levyinen. Kuvaa on manipuloitu jälkikäteen.

suuri. Noin 60 % kaupassa tarjolla olevista tuotteista myydään sähköisten verkkojen kautta.

Verkkokauppa on synnyttänyt uusia logistiikkaratkaisuja. Logistiikan hoitavat siihen erikoistuneet yritykset. Käytännöllisesti katsoen kaikki palvelut, kuten pankki- ja vakuutuspalvelut, tapahtuvat verkoissa. Kaupankäynti tapahtuu pääasiassa langattomien viestimien avulla. Myös henkilökohtaiseen hyvinvointiin ja terveyteen liittyvät palvelut myydään ja ostetaan pääsääntöisesti sähköisten verkkojen kautta. Esimerkkinä mainittakoon virtuaaliset sairaalat. Kaupan merkittävimmät toimijat ovat verkottuneet hyvinvointipalvelujen tuottajien kanssa. Ne ovat kehittäneet älykortteja, joiden avulla seniorit voivat ostaa samasta pisteestä sekä kauppa- että hyvinvointipalvelut.

Vuonna 2030 seniorit muodostavat hyvin heterogeenisen, erilaisista käyttäjäryhmistä ja heidän tarpeistaan koostuvan ryhmän. Vastaava kehitys tulee jatkumaan. Siirtyminen tietoyhteiskuntaan on merkinnyt kansalaisten jakautumista pienempiin alakulttuureihin ja ryhmiin. Kullakin on omat arvonsa, elämätapansa ja kulutustottumuksensa. Kehitys on merkinnyt muutosta teollisuusyhteiskunnan massakulttuurista eräänlaiseksi mosaiikiksi, jossa on tilaa erilaisuudelle. Seniorien palvelutarve differoituu. Tämä tarkoittaa sitä, että heillä on erilaisia preferenssejä ja he käyttävät erilaisia palveluja. Ikääntyvä väestö ja pidentyvä elinikä synnyttävät erilaisia ja eriasteisia hoito-, hoiva- ja palvelutarpeita, jotka liittyvät terveyden- ja sairaanhoitoon, kotisairaanhoidon, kuntoutukseen, asumiseen, liikkumiseen, koti-, ateria- ja siivouspalveluihin, suun terveyteen jne. Vuonna 2030 tähän haasteeseen on kyetty jollakin tavalla vastaamaan. Palvelumarkkinat ovat segmentoituneet melko pitkälle yksilöllisistä tarpeista käsin. Palveluverkosto ja siinä mukana olevat eri palvelujen tuottajat on integroitu nykyistä toimivammiksi kokonaisuuksiksi. Tämä on luonut runsaasti uusia mahdollisuuksia palvelujen käyttäjille, palveluntuottajille eri sektoreilla, niiden väliselle verkottumiselle, resurssien uudelleenjärjestelyille sosiaali- ja terveystoimen kesken ja sisällä jne. Vuonna 2030 on tilanne seuraava:

- Kunnan järjestämistä vastuun piiriin kuuluvien palvelujen saataavuus on yhä vaikeampi turvata johtuen kuntien järjestämien palvelujen standardimaisuudesta ja ihmisten odotusten lisääntymisestä.
- Pienet yritykset toimivat kunnan tuotannon täydentäjinä ja alihankkijoina.
- Osittain tuotanto on siirtynyt monikansallisille, suuria palvelukokonaisuuksia tarjoaville toimijoille, jotka globaaliin kilpailuun

- tottuneina pystyvään tehokkaaseen tuotantoon.
- Palvelujen tuotanto- ja jakelujärjestelmiin kohdistuvat tehostamispaineet ovat kasvaneet.
 - Palvelujen ulkoisia hankintoja ja niiden toimittajaverkostoja on kehitetty.
 - Palveluja tarjoavat yritykset ovat reaaliaikaisessa yhteydessä kuntiin ja tietävät niiden välittömät tarpeet sekä pystyvät reagoimaan niihin.
 - Myös osa tavaratoimituksista – esimerkiksi lääkkeet – on siirtynyt kokonaispalveluja tarjoaville yrityksille.
 - Kotiin tuotavien (esim. kauppapalvelut) palvelujen tilaus-, toimitus- ja maksurutiineja on parannettu ja tapahtumaketjuun osallistuvien toimijoiden yhteistyötä kehitetty.
 - Kotimaisten palveluyritysten kehittäminen on mielletty osaksi kunnan elinkeinopolitiikkaa. Niiden tärkein rooli on toiminta kansainvälisesti kilpailukykyisten yritysten alihankkijoina.
 - Vaatimukset palvelujen monipuolisuudesta ja yksilöllisyydestä ovat lisääntyneet.
 - Palvelujen käyttäjien valinnanmahdollisuudet ovat lisääntyneet, mutta laahaavat kuitenkin vaatimusten jäljessä.
 - Ihmiset kehittävät omia, henkilökohtaisia keinoja ja ratkaisuja terveytensä ja hyvinvointinsa parantamiseksi.
 - Palvelujen käyttäjät ovat internetin avulla reaaliaikaisessa yhteydessä kuntaansa ja tuntevat sen palvelukapasiteetin kulloisenkin tilanteen ja siinä tapahtuvat muutokset (esim. jonot).
 - Yhä useammat ihmiset hankkivat itse tarvitsemansa palvelun, koska se on aikaisempaa helpompaa.
 - Palvelujen rahoituksen painopiste on siirtynyt yhä enemmän kotitalouksille.

Palveleva kolmas sektori

Kehitys Suomessa ja Euroopassa laajemminkin on vuonna 2030 johdantanut alueiden ja paikallisten verkostojen merkityksen kasvuun. Tämä merkitsee myös kolmannen sektorin roolin vahvistumista muiden toimijoiden rinnalla. Yhdistyksissä, järjestöissä ja niiden pienryhmissä uudet ideat syntyvät ja leviävät nopeasti. Vuoden 2030 hyvin avoin yhteiskunta tarvitsee toimijoita, jotka ovat vastaanottavaisia seniorien ajatuksille ja tarpeille. Nämä saavat toiminnallisen käyttövoimansa paikallisista sosiaalisista ja kulttuuriverkostoista, joissa kolmannella sektorilla on tärkeä rooli. Kansainvälisesti se on verkottunut EU:n kautta, jossa se osallistuu aktiivisesti unionin ns. sosiaalisen ulottu-

vuuden kehittämiseen. Vuonna 2030 kolmas sektori tuottaa aikaisempaa suuremman osan seniorien tarvitsemista palveluista. Sen rooli on kasvanut erityisesti uusien, ns. välimuotoisten palvelujen tuottamisessa, johon se osallistuu yhteistyössä julkisen ja yksityisen sektorin kanssa. Kolmas sektori tarjoaa senioreille ja kansalaisille yleensäkin foorumeja ja kanavia osallistua sekä virikkeelliseen kansalaistoimintaan että palvelujen tuottamiseen.

Vuonna 2030 kolmas sektori on tehtäviltään ja rakenteiltaan selkiytynyt sekä sisäisesti että suhteessa yrityssektoriin ja julkiseen sektoriin. Kehitys on tapahtunut useammassa eri muodossa. Ensinnäkin vapaaehtoinen kansalaistoiminta ja palvelujen tuotanto ovat vuonna 2030 eriytyneet selkeämmin omiksi toiminta-alueikseen. Vapaaehtoinen kansalaistoiminta on keskittynyt mm. julkisten peruspalvelujen ulottumattomiin jäävien ihmisten hoitamiseen. Tätä toimintaa tuetaan edelleen julkisin varoin. Tämän rinnalla julkinen sektori on luovuttanut kolmannelle sektorille enenevässä määrin tehtäviään. Näiden tehtävien lisääntyminen on johtunut mm. kuntien ja yksityisten ihmisten taloudellisista vaikeuksista. Myös näitä palveluja tuetaan julkisin varoin. Vastuu näiden palvelujen järjestämisestä on kuitenkin edelleen kunnilla tai niiden muodostamilla yhteenliittymillä.

Palvelujen tuotanto on myös eriytynyt nykyistä selkeämmin omaksi toiminta-alueekseen. Kolmannen sektorin palveluntuotannon merkityksen kasvu on lähentänyt sitä yksityiseen sektoriin, ja ero näiden välillä on heikentynyt. Tämä johtuu myös siitä, että vuonna 2030 yksityisen ja kolmannen sektorin palveluntuotannon toimintaedellytykset ovat samat, koska yhteiskunta ei rahoita yksityisen palveluntuotannon kanssa kilpailevaa toimintaa.

Kolmannen sektorin palveluntuotanto saa vuonna 2030 suurimman osan tuloistaan myymällä palvelujaan suoraan käyttäjille. Yhä useammat seniorit turvautuvat yksilöllisiin ratkaisuihin palvelutarpeensa tyydyttämiseksi. Palvelujen tarjonta on monipuolista ja valikoima on laajentunut. Se kattaa lähes kaikki kotona annettavat palvelut kuten esimerkiksi kotisairaanhoido- ja kuntouttamispalvelut sekä kotihoitoon liittyvät palvelut. Kodin ulkopuolella kolmannella sektorilla on suuri merkitys seniorien aktivoimisessa esimerkiksi kulttuuri-, opiskelu- ja liikuntaharrastuksiin. Vuonna 2030 suuri osa senioreista kykenee näihin myös oma-aloitteisesti ja omin voimin. Palvelut ovat sisällöllisesti kehittyneet vastaamaan paremmin seniorien yksilöllisiä tarpeita. Kolmannen sektorin järjestöt ovat toimijoina paikallisissa verkostoissa, joissa palvelut ostetaan ja myydään – ja osittain myös toimitetaan – sähköisesti langattomien viestimien välityksellä.

Kolmannella sektorilla on vuonna 2030 nykyistä suurempi vaikutus jo seniorikansalaisten elinympäristön ideointi- ja suunnittelu- vaiheessa. Sitä kuunnellaan liikkumisympäristön esteettömyyttä, viihtyvyyttä ja turvallisuutta suunniteltaessa. Kolmas sektori osallistuu palveluverkoston suunnitteluun monipuolisesti. Vuonna 2030 yhteistyö teknologian ja apuvälineiden tuottajien kanssa on aikaisempaa huomattavasti tiiviimpää. Käytännössä se merkitsee sitä, että kolmas sektori osallistuu jo tuotteiden ja palveluiden ideointi- ja suunnitteluvaiheeseen.

Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon sekä muut palvelut

Kunnat ovat vuonna 2030 fuusioituneet melko laajasti. Suomessa on noin 150 kuntaa. Kuntien sosiaali- ja terveydenhuolto on kaikkialla yhdistetty yhdeksi organisaatioksi. Sen henkilökuntamäärä on pienentynyt, kun kunnat yhä enemmän järjestävät palveluja kilpailuttamalla ja ostamalla niitä.

Lääketieteen uusien hoitomahdollisuuksien myötä pystytään sekä ennalta ehkäisemään että hoitamaan useita sellaisia sairauksia, jotka vuonna 1999 vaivasivat senioreita ja vanhuksia. Geeniteknologia, uudet transplantaatiomenetelmät ja lääkehoito ovat tuoneet uusia ratkaisuja. Erikoissairaanhoidon mahdollisuuksien ja kuntien taloudellisten resurssien välinen ristiriita on entisestään kärjistynyt. Tämä on aiheuttanut poliittisia paineita. Hyvin toimeentulevilla on entistä useammin vakuutuksia turvanaan. Ristiriitaongelmaa ei ole pystytty poistamaan.

Kunnat ovat merkittävästi lisänneet erilaisia koti- ja avopalveluja. Pitkäaikaishoidon laitospaikkoja on silti rakennettu lisää. Erityisesti on rakennettu erilaisia kuntoutus- ja dementia-koteja.

Kuntien jokaisella toimialalla on erityisiä asiakasryhmäkohtaisia vastuuhenkilöitä ja yhteistyöyksiköitä. Teknisellä, elinkeino-, asunto-, kulttuuri-, opetus- ym. sektorilla on omat lapsi-, nuoriso- ja vanhusvastuuhenkilönsä. Nämä koordinoivat oman sektorin toiminnot ja palvelut muiden sektorien kanssa niin, että kunta voi palvella kutakin asiakasryhmää mahdollisimman suunnitelmallisesti. Yhdessä sosiaali- ja terveyssektorin kanssa varmistetaan, että seniorit ja vanhuksat saavat sellaiset palvelut, jotka mahdollistavat kotona asumisen.

Kun kuntien rooli yhä enemmän on muuttunut palvelujen edistäjäksi ja järjestäjäksi, on kehitetty toimivia kilpailuttamis- ja laadun varmistamisrutiineja. Yhdessä palveluyritysten ja -järjestöjen kanssa ylläpidetään palvelutuottajien tietokantoja ja palvelujen tilausjärjestelmiä.

Elämisen ja palvelujen rahoitusmallit

Kuntien rahoituksen kehittyminen on eräs tärkeimmistä kuntien toimintaedellytyksiin vaikuttavista tekijöistä. Tärkeitä ovat kunnan väestöpohjan, muuttoliikkeen ja oman tulorahoituksen kehittyminen. Työnjako valtiovallan ja kuntasektorin kesken on poikkeuksetta keskeinen teema hallitusneuvottelujen yhteydessä. Toinen keskeinen kysymys on kuntasektorin tulopohjan kehittyminen. Tärkeä tekijä on myös kuntien mahdollisuus vaikuttaa tulorahoitukseen esimerkiksi palvelumaksujen kautta ja kuntalaisten halukkuus käyttää omia varojaan yksityisten palvelujen ostamiseen. Tämä on tärkeä kysymys esimerkiksi terveydenhuollossa, jossa on rinnakkain sekä julkisesti tuotettuja ja kustannettuja että yksityisesti tuotettuja ja rahoitettuja palveluja.

Lähtökohtana on, että julkisista varoista kustannettujen palvelujen osuus vähenee siten, että vuonna 2030 uusien rahoitusmallien ja -pohjien osuus on merkittävä. Seniorien ja vanhusten palvelujen rahoitusmuodot ovat kehittyneet eri suuntiin. Seniorit rahoittavat yhä suuremman osan palveluistaan itse. Rahoituksesta erillään kehittyvät kunnallisten palvelujen tuotanto uusine, vaihtoehtoisine muotoineen riippuen rahoitusratkaisuisista. Julkisessa keskustelussa tämä erittely usein unohtetaan.

Eri tahojen toimesta on tehty ja tehdään selvitystyötä ja aloitteita rahoitusmallien kehittämiseksi, mutta tulosta on vaikea ennakoita. Ainoa selkeästi havaittavissa oleva kehityslinja lienee se, että julkinen rahoitus supistuu edelleen ja palvelujen käyttäjien oma rahoitusvas- tuu kasvaa. Kehitystä voi yrittää kuvata kolmen skenaarion avulla.

Julkisen tuotannon ja rahoituksen skenaariolle ovat ominaisia seuraavat piirteet:

- Julkinen sektori palvelujen tuottajana on edelleen vahva.
- Julkinen rahoitus säilyy suunnilleen ennallaan.
- Kolmas sektori kehittyy Raha-automaattiyhdistyksen ansiosta.
- Yksityinen sektori kehittyy joissakin kunnissa täydentäväksi tai säilyy marginaalisena.

Kustannusvastuuskenaariolle ovat ominaisia seuraavat piirteet:

- Kuntien talousongelmat jatkuvat. Tällöin on huomattava, että kuntien kesken on suuriakin eroja.
- Palvelujen tarveharkinta on tiukka.
- Palvelujen käyttäjien kustannusvastuu lisääntyy ja samalla myös valinnanvapaus.
- Markkinat kehittyvät ja segmentoituvat yksilöllisten tarpeiden mukaan.
- Palvelut muuttuvat enemmän kulutus- ja asiantuntijapalveluiksi nykyisten massa- ja standardipalvelujen sijasta.

Kilpailuttamiskenaariolle ovat ominaisia seuraavat piirteet:

- Se luo mahdollisuuksia yksityiselle ja kolmannelle sektorille.
- Oikean hinta-laatusuhteen merkitys kasvaa.
- Aidommat markkina- ja kilpailuolosuhteet kehittyvät.
- Sektorien työnjako ja yhteistyö kehittyi verkottumisen kautta.

Uudet organisointi- ja johtamismallit

Kuntien organisaatiot ovat kehittyneet hallinnollisiksi ja palvelujen tuotanto-organisaatioiksi. Kunnat ovat järjestäneet palvelut omalla henkilöstöllä tai ostaneet ne kuntayhtymiltä, seudun muilta kunnilta, yksityiseltä yritykseltä tai kolmannelta sektorilta. Yleisesti ottaen kuntien taloudellinen tilanne on kiristynyt verotulojen kasvun taittumisen, valtionosuuksien leikkausten ja toimintamenojen kasvun seurauksena. Sopeuttamiskeinoina kunnat ovat käyttäneet palveluvelvoitteiden vähentämistä, tarveharkinnan ja/tai maksutulojen lisäämistä sekä kilpailuttamista ja sopimus pohjaisen esim. maksusitoumussopimukseen perustuvan tuotannon avulla.

Tammikuussa 1999 pidetyssä Suomen Strategisen Johtamisen Seuran seminaarissa, arvioitiin mm. strategisen johtamisen kehitysvaiheita ja tulevia kehityssuuntia. Arvioinnissa todettiin, että keskustelu kuntien ja muidenkin julkisten yhteisöjen johtamisesta on tuohon mennessä ollut varsin vähäistä. Sen aktivoituminen vuosituhannen ensimmäisen vuosikymmenen aikana arvioitiin erääksi kehityssuunnaksi. Kunnille tämä merkitsi siirtymistä budjettikeskeisestä, lähinnä omaan tuotantoon keskittyvästä toiminnan suunnittelukäytännöstä kohti strategista johtamista.

Strategiselle johtamiselle on tunnusomaista avoin suhtautuminen toimintaympäristöön, jossa kunta yhtenä toimijana käyttää laaja-alaisesti ympäristön resursseja panoksina toiminnassaan. Uudelle suuntaukselle on tunnusomaista myös voimakkaampi asiakaslähtöisyys sekä pyrkimys lisätä kuntalaisten vaikutusmahdollisuuksia, mitä tulee palveluvalikoimaan ja palvelujen sisältöön. Vuonna 2030 kunnat näkevät itsensä enemmän palvelujen saatavuuden takaajina kuin tuottajina. Erilaiset palvelusitoumukset ja laatutakuut ovat kehittyneet vuosien mittaan siihen suuntaan. Useimmat palvelut ostetaan yksityisiltä yrityksiltä tai järjestöiltä. Kuntien johtaminen painottuu sisäisten ja ulkoisten asiakkuuksien ja verkostojen hallintaan ja niiden integrointiin toimiviksi palvelukokonaisuuksiksi ja -ketjuiksi. Asiakaslähtöisyys, laatu, kustannustehokkuus ja taloudellisuus ovat toimintaa ohjaavia arvoja.

Kuntien uusien organisointi- ja johtamismallien kannalta keskeisiä kysymyksiä ovat muun muassa:

- Ovatko parhaat mahdolliset johtamis- ja organisoititavat palvelutuotannossa tehokkaassa käytössä? Miten aitoa strategista otetta voisi lisätä kuntien johtamisessa?
- Millaiset ovat kunnan valmiudet rakenteellisten muutosten tekemiseen? Millaiset ovat resurssit verrattuna rahoituksen liikumavaroihin tai kysynnän kehittymiseen?
- Millainen on kunnan valmius kehittää palvelutarjontaa käytävissä olevilla resursseilla ja osaamisella? Kuinka paljon on hyödyntämätöntä potentiaalia ja miten paljon sitä mahdollisesti jää käyttämättä vallitsevilla johtamis- ja organisoititavoilla?

A black and white photograph of a city street in winter. The street is covered in snow, with large piles of snow on the right side. Several cars are parked or driving on the road. Buildings line both sides of the street, and a large building with a sign that says "RÄMMÖLÄ PI" is visible in the background. The sky is overcast, and there are bare trees on the right. The overall scene is a typical winter city street.

4

KOHTI UUTTA – KEHITTÄMIS- PERIAATTEET

Luvun keskeiset teemat

Senioripalvelut ovat muutakin kuin julkisin varoin rahoitettuja ja julkisesti tuotettuja.

Seniorimarkkinat eriytyvät monella tavalla.

Yksilöllisesti rahoitettujen ja yksityisesti tuotettujen hyvinvointipalvelujen markkinat kasvavat.

Sekä yksityinen sektori että kolmas sektori hakevat roolejaan uudessa tilanteessa.

Senioreille tarkoitettujen tuotteiden ja palvelujen tuotekehitys kaipaa huomattavaa piristysruisketta ja tilaa kansallisessa innovaatiojärjestelmässä.

Etsivä ja ennalta ehkäisevä toiminta sekä sosiaaliset verkostot.

Kauppa ja liike-elämä mukaan, asennemuutos ja tuotekehittelyä.

Johtamismalli, joka yhdistää asiakkaat ja palvelut – palveluohjaus ja palveluvälitys.

Ongelmien poistaminen ja uusiin haasteisiin vastaaminen

Muutosprosessi Laitos-Suomesta Koti-Suomeen vaatii uusia asenteellisia, koulutuksellisia, yhteistyötä ja rahoitusratkaisuja koskevia toimenpiteitä. On toimittava sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä ja saatava suuri määrä toimijoita mukaan.

Erään muutosalueen muodostavat nyt tiedostetut ongelmat: kotona asumista vaikeuttavat tekijät, esim. hissittömyys, arki- ja tuki-palvelujen niukkuus, riittämätön etsivä toiminta (ennaltaehkäiseviä tai muita palveluja tarvitsevien etsintä), riittämätön yhteistyö kuntien eri sektorien, järjestöjen ja yritysten kesken, kehittymättömät palvelumarkkinat ja epätarkoituksenmukaiset lait ja asetukset.

Vielä tärkeämmän alueen muodostavat uudet haasteet ja mahdollisuudet ja niiden hyödyntäminen. Seniorien ja vanhusten kuuleminen ja yksilöllisten toivomusten huomioon ottaminen, uusi kaupunkisuunnittelu ja asuntopolitiikka, uudet tekniset ratkaisut, uusia rahoitusmalleja, pitenevän seniorivaiheen tuomien mahdollisuuksien mietäminen ja yhteiskunnan laajamittainen mukaan tuleminen ratkaisuja kehittämään.

Uuden palvelukonseptin ja uusien palvelu- ja liikeideoiden kehittäminen edellyttää jokaiselta osapuolelta – kunnalta, järjestöltä, yritykseltä, valtiolta ja tietenkin seniorilta itseltään – aktiivista paneutumista ja yhteistyötä. Tarvitaan plussummapeli, jossa jokainen hyötyy ja voittaa ja jossa kukaan ei odota, että vain toiset tekevät ja toimivat.

Seniorit ja vanhukset – eriytyvät tarpeet, markkinat ja liikeideat

Onnistuneiden ratkaisujen eräs perusedellytys on se, että mielletään seniorien ja vanhusten asiakkaina eriytyvän yhä voimakkaammin eri ryhmiin. Tarpeet, markkinat ja uudet toimintamallit tarjoavat entistä useampia toinen toistaan tukevia ratkaisuja. Muutama perusratkaisu ei enää riitä. Tämän huomioon ottaminen merkitsee, että rinnan pitää soveltaa markkina- ja liiketaloudellisia ja sosiaali- ja terveydenhuollon analyysi- ja suunnittelukeinoja.

Seniorimarkkinat eroavat maantieteellisesti Suomen eri osien välillä, kaupunginosittain, elämäntapojen ja vaatimustasojen mukaan,

sekä seniorien taloudellisten resurssien perusteella. Uusia ratkaisuja kehitettäessä on lisäksi harkittava, mikä organisaatio yksin ja/tai yhdessä muiden kanssa ryhtyy kyseisiä palveluja tuottamaan ja miten ne rahoitetaan. Tämä taas edellyttää uusia johtamis- ja organisaatiomalleja, joissa ovat mukana yrittäjät, järjestöt ja kunnat.

Yksilöllinen ja rakenteellinen ennaltaehkäisy

Yksilöllisen ennaltaehkäisyn merkitys tulee kasvamaan. Osana väestövastuu- ja omalääkärimalleja on syytä kehittää etsivää toimintaa ja muita varhaisten ongelmien tai oireiden tunnistamiskeinoja. Yhä tärkeämmäksi tulee harkita muitakin kuin sosiaali- ja terveydenhuollon keinoja yksilöiden ongelmien ennaltaehkäisyssä. Kotona asumista uhkaavien ongelmien torjumiseksi pitää voida määrätä yhä laajemmin tarpeellisia teknisiä apuvälineitä, sosiaalisia kontakteja tukevia ratkaisuja ja jopa hissejä. Keinoja on harkittava hyvin ennakkoluulottomasti ja yhteiskunnan kaikilta alueilta.

Rakenteellinen ennaltaehkäisy liittyy vielä laajempiin yhteiskunnallisiin ratkaisuihin. Kaavoituksen keinoin pitää vaikuttaa asutuksen ja palvelujen tasapainoon, ympäristö- ja liikenneratkaistuilla omaehtoisen aktiivisuuden ylläpitämiseen ja asuntojen saneerauksen ja suunnittelun avulla toimivien kotien lisäämiseen.

Rakenteellinen ennaltaehkäisy on keskeisimpiä asioita 2000-luvun kotona asumisen kannalta. Tarvittavien muutosten vauhdittamiseksi tarvitaan ohjeita, mutta ennen kaikkea eri osapuolten yhteistyötä. Lisäksi tarvitaan seniori- ja vanhuskuluttajien entistä ponnekkampia vaatimuksia, esimerkiksi asuntojen osalta. Lyhytnäköisten taloudellisten ratkaisujen sijaan tarvitaan sellaisia, jotka ajan myötä toimivat ja säästävät kustannuksia. Kunnan rooli vaikuttajana ja yhteistyön parantajana on merkittävä. Siksi kuntien tulee osoittaa hyvää esimerkkiä koordinoimalla eri hallintokuntien toimintoja nykyistä paremmin kotona asumista tukemaan.

Uudet ja uudistetut palvelumallit ja -verkot

Hyvinvoinnin infrastruktuuri sisältää seniorien jokapäiväiseen elämään kuuluvia hyvinvointia ylläpitäviä ja parantavia tekijöitä. Niitä ovat esimerkiksi asuminen, ympäristö, liikenne, kulttuuri- ja kauppalpalvelut, sosiaali- ja terveyspalvelut, koti- ja muut kotona tuotettavat pal-

velut, elämistä helpottavat teknologiset ratkaisut ja apuvälineet sekä yhdyskuntatekniset palvelut kuten energia-, jäte-, vesihuolto- sekä asumisterveyteen (esim. homevauriot) liittyvät palvelut.

Kuviossa 7 esiteltävä palvelujen toimintakenttä ja paikallinen verkosto perustuu ns. klusterimalliin. Tässä raportissa käytetään käsitteitä toimintakenttä ja paikallinen verkosto klusterikäsitteen sijasta tai rinnalla, koska ne viittaavat paremmin hyvinvoinnin ylläpidon ja kehittämisen paikalliseen luonteeseen ja sen edellyttämään eri toimijoiden väliseen yhteistyöhön. Toimialojen ja klusterien kehittäminen on osa kunnan tai laajemmin seutukunnan elinkeinopolitiikan kokonaisuutta. Toisen keskeisen alueen muodostaa hyvinvoinnin infrastruktuurin ylläpitäminen ja kehittäminen.

Hyvinvoinnin infrastruktuuria yhtenä kaupunkiseudun kilpailukykyyn elementtinä on tarkastellut Markeu Sotarauta (toim.) Suomen Kuntaliiton julkaisussa Kaupunkiseutujen kilpailukyky ja johtaminen tietoyhteiskunnassa. Seniori 2000 -projektissa hyvinvointia ei tarkastella kaupunkiseudun kilpailukykyyn näkökulmasta, mutta kirja tarjoaa tavan eritellä eri hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä silmällä pitäen yhteistyön kehittämistä yhtäältä kunnan hallintokuntien kesken ja toisaalta kunnan ja seudun muiden toimijoiden kesken.

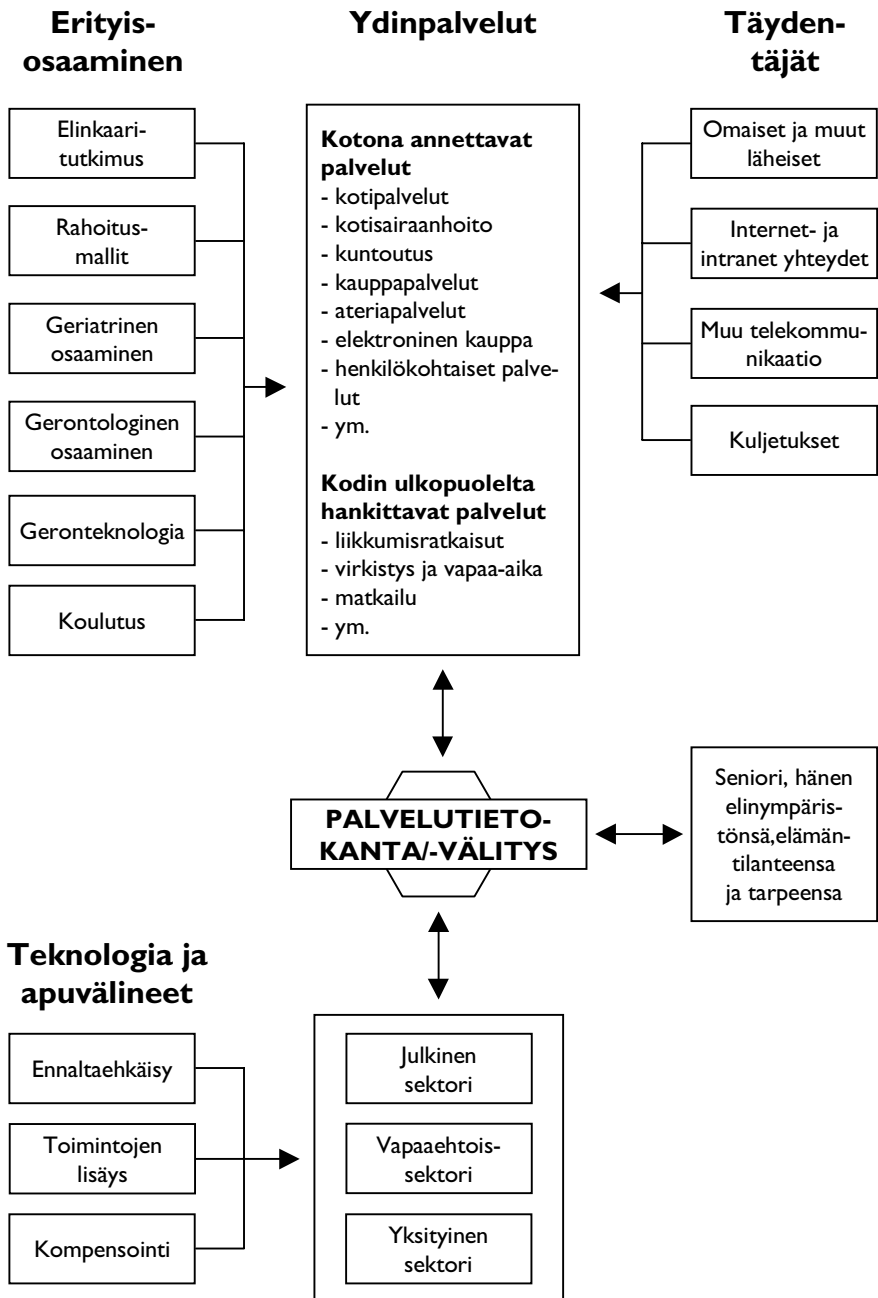
Kuviossa 7 esitellään paikallisen toimijaverkoston eri tahot. Verkostolla tarkoitetaan paikallista yhteisöä, jolla on tukenaan sekä kansallista että kansainvälistä osaamista. Kuviossa esitellään verkoston osaamista, toimijoita ja niiden välisiä yhteistyösuhteita. Toimijaverkoston lähtökohtana ovat seniorikansalaisten tarpeet, omatoimisuus sekä asumis- ja liikkumisympäristö. Ydinpalvelut ovat palveluja, joiden tarkoituksena on mahdollistaa seniorien asuminen kotiympäristössä mahdollisimman pitkään. Koska mikään sektori ei pysty vastaamaan yksin kaikkiin palvelutarpeisiin, tarvitaan uusia yrittäjiä, uutta sektorien välistä yhteistyötä sekä palveluja välittäviä järjestelmiä. Tätä ajatusta on kuvattu kuvion keskellä olevalla palvelutietokannalla ja palveluvälityksellä. Tarvittavia palveluja ja niiden tarjoajia on kuvattu kuvion keskellä ylhäällä ja alhaalla. Ydinpalvelujen tarjoajien kanssa läheisessä yhteistyössä toimivat erityisosaajat ja täydentäjät sekä teknologian ja apuvälineiden toimittajat. Erityisosaaminen on harvemmin paikallista, mutta se on kuitenkin useimmiten saatavissa esimerkiksi internetin avulla. Täydentäjillä tarkoitetaan lähinnä sellaisia palveluprosesseja, jotka ovat usein välttämättömiä ydinpalvelun toimittamiseksi. Esimerkkeinä mainittakoon kuljetukset ja maksuliikenne.

Teknologian ja apuvälineiden avulla pyritään ennaltaehkäisemään toimintarajoitteisuutta tai helpottamaan liikkumista rollaattorin avulla. Tässä mielessä apuvälineet ovat myös täydentäjiä. Teknologiaa ja tuotekehittelyä on käsitelty yksityiskohtaisemmin luvussa Käyttäjakeskeinen tuotekehitys (s. 70). Sektorien kannalta on tärkeää korostaa niiden välistä yhteistyötä esimerkiksi kotisairaanhoidossa, jossa kukin sektori erikoistuu omaan osaamiseensa tietyssä palvelukokonaisuudessa. Sairaalahoidon jälkeen yksityinen yritys voi hoitaa toipilasajan kotipalvelut ja kolmas sektori kuntoutuksen. Palvelutietokannalla ja -välityksellä on keskeinen rooli. Sen päätehtävänä seniorien kannalta on toimia sekä kunnan palvelujen että kaupallisten palvelujen informaatio- ja tilauspisteenä. Palvelujen tuottajien kannalta palvelutietokannan ja -välityksen tehtävänä on nimensä mukaisesti vastaanottaa ja välittää palvelupyynnöt ja -tilaukset tarvitsijoilta palveluntuottajille.

Paikallisen verkoston kehittyminen vaatii sekä palvelujen käyttäjien että kuntien ostovoimaa ja -halua. Seniorit voivat varallisuutensa mukaan ostaa yksilöllisiä, joko yksityisen tai kolmannen sektorin tuottamia palveluja. Verkostoa voidaan kehittää myös kunnan ostopalvelusopimuksilla tai muilla vastaavilla järjestelyillä. Tällaisia ovat esimerkiksi tilaaja-tuottaja-mallit, palvelusetelit, tehtävien siirrot kolmannelle sektorille jne. Toistaiseksi näiden merkitys on ollut melko vähäinen. Hyvinvointiyhteiskunnan ajatus julkisten palvelujen ylivertaisuudesta istuu sitkeässä, ja moni seniori turvautuu mieluummin niihin kuin tuhlaa rahojaan yksityisille. EVA viittaa raportissaan *Harmantuvat härmäläiset* ranskalaisiin tutkimuksiin, joiden mukaan kulutuksessa ei niinkään ole kyse ikä- kuin sukupolvivaikutuksesta. Ne, jotka ovat nuorempina tottuneet kuluttamaan, kuluttavat myös jatkossa. Ikää selvemmin ihmisten kulutuskäyttäytymistä ohjaa tulotason ohella heidän aikaisempi elämäntapansa. Tähän perustuu myös visio paikallisten hyvinvointiverkostojen lähivuosien kasvupotentiaalista, jos paikalliset toimijat kykenevät luomaan sille tarvittavat edellytykset.

Palvelujen käyttäjien elämäntapa- ja kulutustottumukset vaikuttavat useampaakin kautta. Koulutus- ja terveystietoisuuden tason nousu vaikuttaa myönteisesti terveyttä ja sen omaehtoista vaalimista koskeviin asenteisiin sekä liikunta- ja ravintotottumuksiin. Ne luovat kysyntää mm. liikuntapalveluille ja -tuotteille sekä terveyttä edistäville elintarvikkeille. Ikääntyvän väestön nopea kasvu luo kysyntää terveys-, kuntoutus- ja myös matkailupalveluille. Osasta palvelujen käyttäjiä tulee entistä vaativampia, laatu-tietoisempia ja myös maksukykyisempiä. Syntyy uusia asiakasryhmiä, joilla on omia erityistarpeita. He ovat enemmän asiakkaita kuin potilaita. Tähän asti heitä on pidetty enemmän potilaina kuin asiakkaina ainakin julkisen tuotannon pii-

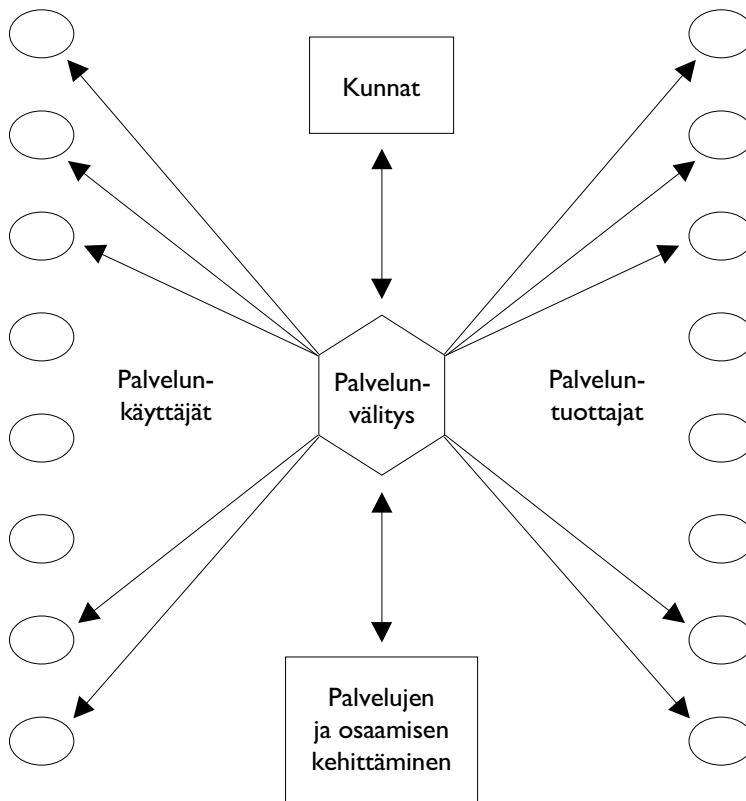
Kuvio 7. Paikallinen toimintakenttä ja -verkosto

rissä. Tässä tapahtunee tulevina vuosina muutos – lähinnä vanhempien ikäluokkien kasvun seurauksena. Kasvavista ikäryhmistä löytyy enenevässä määrin vaihtoehtoja hakevia ja omaehtoisia valintoja tekeviä ikäihmisiä. Laadukas kysyntä parantaa toivottavasti myös tarjontaa. Mikäli näin käy, tulevat mm. sosiaali- ja terveysalan markkinat asteittain segmentoitumaan samaan tapaan kuin muutkin kulutus- tai asiantuntijapalvelujen markkinat.

Visio paikallisesta toimijoiden verkosta ei toteudu nykyisillä toimintamalleilla ja -tavoilla. Tarvitaan huomattava määrä uutta ajattelua ja toimintaa, jotta nykyiset sektorien väliset raja-aidat ylittyisivät. Uuden ajattelutavan vaatimus ei koske pelkästään rakenteita. Se koskee yhtä hyvin myös palveluvalikoimaa, palvelujen sisältöä ja laatua sekä tuotannon tehokkuutta. Lähtökohtana tulee olla palvelukokonaisuuden tarkastelu – ei keskustelu siitä, miten paljon julkinen palvelu kuitenkin on parempi kuin yksityinen. Tällä hetkellä viimeksi mai-

Kuvio 8. Tuotantomallin toimijat

nittu näkökulma on julkisessa keskustelussa vallitsevana, eikä myönteisistä tuloksista juurikaan voi puhua vaikka ympäristömuutokset puhuvatkin uuden ajattelutavan kipeästä tarpeesta. Kuviossa 8 kuvatun mallin perusideana on, että

- kunta tarkastelee palveluvalikoimaansa ja -tuotantoaan kokonaisuutena
- kunta tekee palvelujen järjestämistä koskevat valinnat ja rajaukset sekä
- määrittelee omat ja tuottajien roolit ja tarvittavat palvelujen sisältöä ja laatua koskevat sopimukset.

Mallin tarkoituksena on tehdä kunnille mahdolliseksi yhdistää usein melko hajanainen yksityisten palveluntuottajien kenttä suuremmaksi kokonaisuudeksi siten, että sopimuksin on mahdollista ohjata palveluntuottajien toimintaa suhteessa palvelujen käyttäjiin. Malli edellyttää palvelujen kehittäjää, jolla on riittävän pitkälle tuotteistettu ja toimiva palvelukonsepti. Mallin tavoitteena on

- palvelujen parantaminen esimerkiksi niiden saatavuutta nopeuttamalla
- asiakkaiden valinnanmahdollisuuksien lisääminen
- uuden ajattelutavan ulottaminen sekä uusiin organisoitimalleihin että niiden ja teknologian hyötyjen yhdistämiseen
- kasvustrategian luominen palveluille ja sitä kautta ko. toimialan vahvistaminen; tätä kautta mallilla on välitön yhteys kunnan elinkeinostrategiaan
- uuden liiketoiminnan synnyttäminen palveluntuottajalle ja sitä kautta työllisyyden paraneminen ja sen positiiviset vaikutukset; myös yhteys kunnan elinkeinostrategiaan
- elektronisen kaupankäynnin kehittäminen internetpohjaisen palvelujen osto- ja välitysjärjestelmän avulla
- palvelun tuottajina toimivat mahdollisuuksien mukaan jo nykyäänkin paikkakunnalla vaikuttavat yrittäjät, jotka vastaavat palvelujen välittömästä tuottamisesta
- palvelujen kehittäjällä on kahdenlainen rooli. Yhtäältä hän tuotteistaa palvelut, toisaalta kehittää ja valmentaa paikallisia yrittäjiä. Palvelujen kehittäjänä voi toimia voimavaroiltaan ja osaamiseltaan riittävän vahva yritys tai yhdistys
- mallin synnyttäminen kaipaa institutionaalisia edellytyksiä onnistuakseen. Institutionaaliset edellytykset merkitsevät, että kunnassa tai sen vaikutuspiirissä, esimerkiksi seutukunnassa, on edes joitakin aikaisemmin tässä kappaleessa kuvatun verkoston tai klusterin aihioita, joihin kehitystyö voidaan ankkuroida. Lisäksi

malli edellyttää sellaisia kokoavaa johtamisnäkemystä omaavia kunnan tai seutukunnan vaikuttajia, joilla on rohkeutta tehdä asiassa aloitteita.

Kunnan kannalta institutionaalisuus merkitsee myös avautumista. Avautumisen kautta kunnalle tarjoutuu paremmat mahdollisuudet tarkastella ympäristöään ja tunnistaa alueella toimivat yritykset ja muut yhteisöt. Tämä merkitsee useassa tapauksessa melkoista lisäystä kunnan resursseihin.

Toimiakseen malli edellyttää, että

- paikalliset toimijat löytävät toimivan keskinäisen työnjako- ja yhteistyömallin
- mahdollisesti esiintyvät paikalliset jännitteet eri sektorien ja palvelujen tarjoajien kesken eivät muodosta ylipääsemättömiä henkisiä eivätkä muitakaan esteitä
- yhteistyön osapuolet pystyvät yhdessä luomaan tarjoamilleen palveluille lisäarvoa (parempi saatavuus, laatu, edullisuus jne.) verrattuna nykyisin tarjolla oleviin palveluihin
- lisäarvo perustuu syvälliseen erikoistumiseen ja/tai verkottumisen kautta saavutettuihin etuihin
- joku osapuoli ottaa aloitteen ennakkoluulottomasti; aloite voi tulla yksityisen, kolmannen sektorin tai kunnan taholta
- se pannaan toimeksi.

Malliin palataan vielä erityisesti palvelujen käyttäjän näkökulmasta kappaleessa Johtamis- ja kommunikointimallit (s. 80).

Rakennettu ympäristö ja yhdyskuntasuunnittelu

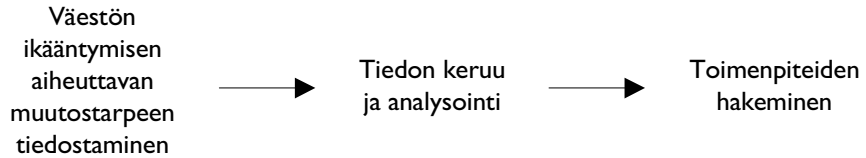
Senioriaaltoon valmistautuminen

Jotta kunta voisi varautua väestön ikääntymisen seurauksiin, tulee muutostarve tiedostaa. Tiedostamisprosessi etenee esimerkiksi kuviossa 9 esitetyllä tavalla.

Tietoa ei kannata kerätä ennen tarpeen tiedostamista. Tiedostamisen edistämiseksi mm. kunnan henkilöstöä sekä palveluyrittäjiä tulee kouluttaa runsaasti.

Väestön ikääntymisen vaikutukset ovat nykytilanteessa vielä paikallisia, ehkä vanhimpiin lähiöihin liittyviä. Koska lisääntynyt hoidon ja hoivan tarve on ollut vielä paikallista, on tilanne pystytty hoitamaan.

Kuvio 9. Tiedostaminen, tieto ja toimenpiteet

Vuonna 2030 valtaosa kunnan asuntoalueista on seniorivaltaisia alueita. Tähän on valmistauduttava.

Seniorien hyvinvointiin panostavan kunnan kehitysportaat

Senioriaaltoon ja yleiseen muutokseen siirtyminen ei ole suoraviivaista, vaan enemmän portaiden nousemista askel kerrallaan. Mitä useamman portaan aikoo ylittää kerralla, sitä suurempi on muutoksesta aiheutuva vastustus.

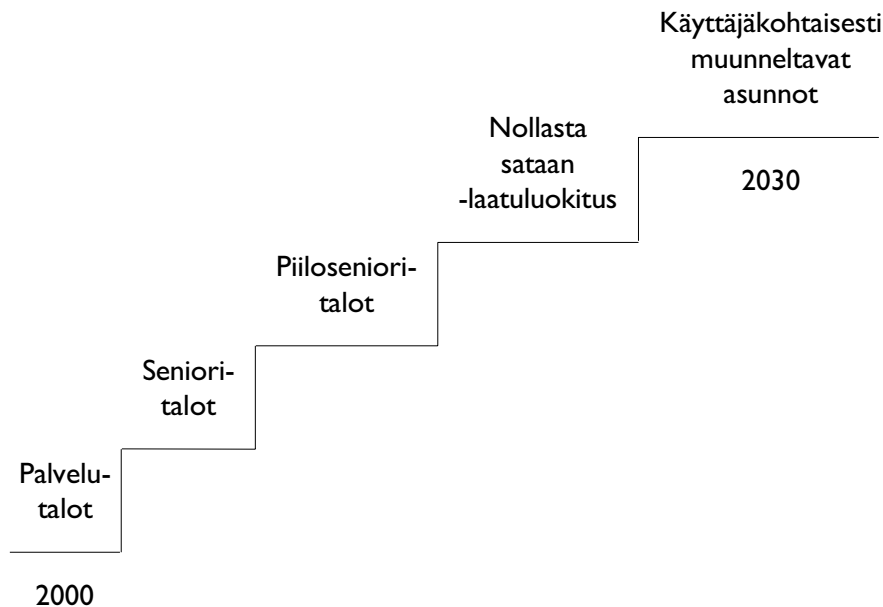
Tavoitteena on, että vuonna 2030 asuntotuotanto on käyttäjien tarpeiden mukaan muuntuvaa – asunto muuttuu asukkaan iän, perhe-tilanteen ja toiveiden mukaisesti. Muutos nykytilanteesta on kuitenkin suuri, joten muutokseen voidaan pyrkiä vaiheittain. Nämä muutokset ovat osamuutoksia, eräänlaisia muutoksen portaita. Nykyisin yleisten palvelutalojen ikärakenne on laskemassa senioritalojen rakentamisen seurauksena. Tämän jälkeisenä vaiheena voidaan nähdä “piilosenioritalot”, joissa senioritalon varustus voidaan ottaa käyttöön vasta tarvittaessa. Talo on kaikenikäisille tarkoitettu. Mutta vasta “nollasta sataan” -laatuluokituksen jälkeen asuntorakentamisessa ollaan lähellä tilannetta, jossa asukkaan ei tarvitse muuttaa iän tai kunnan takia (kuvio 10).

Kunnan kannattaakin miettiä kahta asiaa: päämäärää, mihin ollaan menossa ja nykytilannetta, missä nyt ollaan. Tämän jälkeen voidaan edetä kahdella tavalla: 1) katsella päämäärästä nykytilannetta ja hakea vaihtoehtoja päämäärään pääsemiseksi tai 2) lähteä nykytilanteesta nousemaan portaita ylös tähdäten ja tiedostaen edessä oleva päämäärä.

Jokaisen vastuualueen kannattaa määritellä omat, nykytilanteeseen pohjautuvat kehitysportaansa.

Rakennetun ympäristön muutostarve on huomattava ja muutokseen on ryhdyttävä välittömästi. Infrastruktuurin hitaan muuttu-

Kuvio 10. Rakennetun ympäristön kehitysportaat

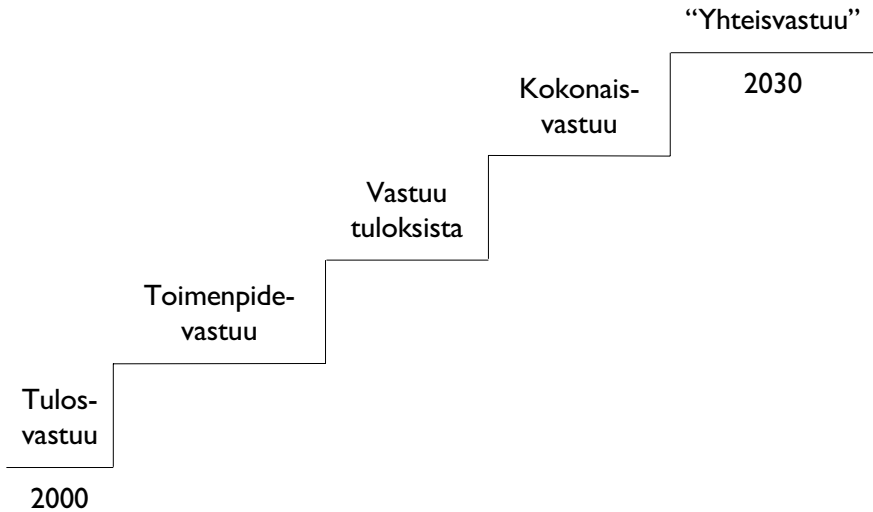

misen takia esteettömyys ja elinkaari- ja elämänkaariajattelu viedään kaikkeen rakennustoimintaan: asuntojen, rakennusten, katujen, kävelyalueiden ja puistojen suunnitteluun.

Kunnan eri sektorien yhteistyön kehittäminen tulee aloittaa välittömästi. Väestön ikääntymisen vaikutuksiin pyritään valmistautumaan toimenpiteillä, joiden avulla saavutetaan koko kuntatasolla myönteisiä vaikutuksia. Tämä edellyttää sosiaali- ja terveystoimen sekä teknisen toimen yhteistyötä kotona asumisen edistämiseksi. Yksiköiden korostetun tulosvastuun rinnalle kehitetään vastuuta toimenpiteiden tuloksellisuudesta, jolloin teemakohtaisesti haetaan kokonaistaloudellisesti pitkällä aikavälillä kannattavimpia ratkaisuja (kuvio 11). Tehtävän hoito vaatii kunnilta uutta kokonaistaloudellista osaamista, jota varten tarvitaan sekä julkisen hallinnon että kiinteistöhuollon alalle sosiaali-insinöörejä. Nämä kokonaistalouden henkilöt ovat ammattilaisia, jotka osaavat tehdä sekä teknisiä että sosiaalialaa koskevia arvioita. Sosiaali-insinöörien tehtäviin kuuluu myös toteuttaa tarvittavat muutokset käytännössä – jos itse insinööri ei ehdi, niin kodin hoitoteknikko ehtii.

Yritykset ovat toistaiseksi hakeneet markkinaosuuksia kotitalouksista suoraan lähinnä yritysten oman suoramainonnan avulla. Verk-

Kuvio 11. Kuntaorganisaation kehitysportaat

kokaupan ulkopuolella oleva perinteinen kotiympäristöön tehty markkinointi onkin ollut vähäistä, ja markkinat kokonaisuutena ovat olleet varsin kehittymättömät. Vuonna 2030 kotiympäristöissä toimivat yksilölliset massamarkkinat, joihin pyritään nykytilanteen massiivisten yksilömarkkinoiden lähtötilanteesta. Muutos voimistuu sen jälkeen, kun esimerkiksi internet-yhteyksiä kehittämällä saadaan luotua yksilöllisiin tarpeisiin perustuvat markkinat, joilla palvelujen tarjoajat voidaan hakea alueellisesti, seudullisesti, valtakunnallisesti tai maailmanlaajuisesti.

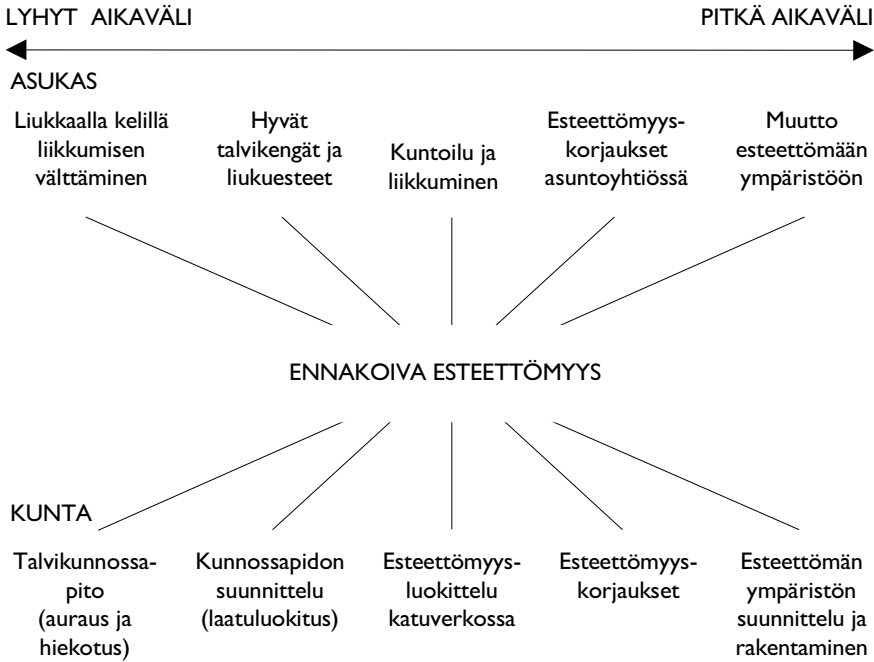
Ennakoiva ja tiedostava esteettömyys

Esteettömyyteen ja sen tarpeeseen on pystyttävä varautumaan ennakolta. Tiedostaminen onkin avainkysymys, ja on tärkeää, että organisaatiot mahdollisimman pian alkavat toteuttaa esteettömän ympäristön periaatteita.

Tiedostamista edesautetaan voimakkaalla kouluttamisella. Kuntaorganisaation eri sektoreilta koulutetaan rakennusvalvontaa, liikennesuunnittelua, kodinhoitoa, talvikunnossapitoa jne. hoitavia ihmisiä.

Myös kuntaorganisaation sisäistä verkottumista edistetään esimerkiksi kunnan eri toimialoista vastaavien yhteisten koulutustilaisuuksien avulla. Samassa tilaisuudessa, jossa opetetaan talvikunnos-

Kuvio 12. Ennakoiva esteettömyys

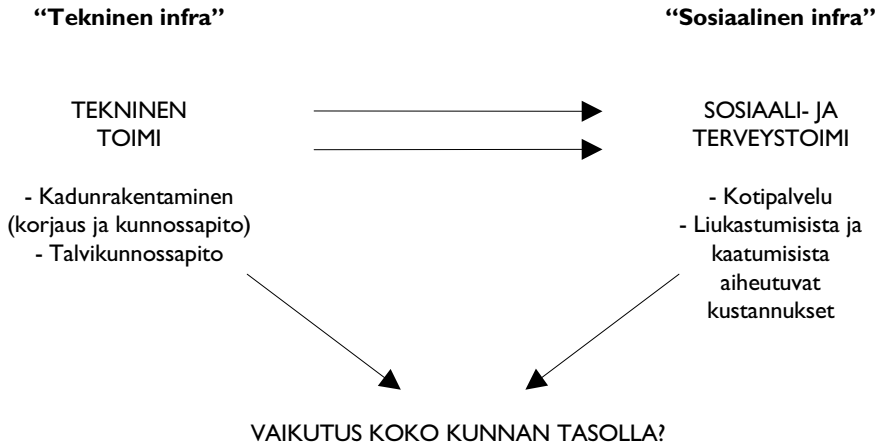

sapitoa, mm. esteettömyyslaatua talviaurauksessa, käydään läpi kotipalvelun uusia tehtäviä.

Taloudellisesti kannattaa tukea asukkaiden omatoimisuutta ja itsenäistä asumista, joten on kannattavampaa rakentaa esteetön ympäristö kuin siirtää kustannukset myöhempään yksilön liikkumista tukevaan avustamiseen.

Kotona asumisen, ympäristöissä rakentamisen ja ylläpidon laadun merkitys on totuttua suurempi. Kunnassa tehtävät ympäristön rakentamis-, korjaus- ja ylläpitotyöt on nähtävä huomattavasti laajempina ja myös perinteisen teknisen alan ulkopuolelle kuuluvina. Lyhyellä aikavälillä talvikunnossapidon laatu voi ratkaista itsenäisen kotona asumisen – seniori voi hoitaa asioitaan itsenäisesti ja liikkua turvallisesti talvellakin. Kaupunkisuunnittelussa kotona asumisen lähtökohta tarkoittaa sitä, että päiväkotien ja koulujen tarpeisiin varautumisen ohella tulee varautua vanhenevan väestön palveluihin. Katujen rakentamisessa tulee varautua siihen, että liikkuminen on esteetöntä – hitaasti liikkuvan jalankulkijan lähiympäristön vaatimukset ovat osa tulevaisuuden laatuajrjestelmää. Rakennusvalvonnan on rakennuslupia

Kuvio 13. Kokonaisvaikutusten arviointikehikko

myöntäessään varmistettava liikkumisesteisten tarpeet. Rakentamisen kontrollin avulla ympäristön muuttuminen on hankekohtaista, mutta jatkuvasti etenevää (kuvio 12 ja 13).

Kunnissa on siirrytty yksittäisten virastojen tai laitosten tulosohjauksesta kuntatason seurausohjaukseen. Toimenpiteiden vuorovaikutukset tunnetaan etenkin teknisen toimen ja sosiaali- ja terveystoimen osalta.

Muutoksen aikaansaamiseksi tarvitaan sosiaali- ja terveystoimessa enemmän tietoa rakentamisesta ja eri rakenteiden elinkaarikustan-

Taulukko 5. Rakennetun ympäristön esteiden poistaminen lyhyellä ja pitkällä aikavälillä

Sektori	Lyhyt aikaväli	Pitkä aikaväli
Sosiaali- ja terveystoimi	Kotipalvelu	Laitosrakentaminen Palvelu- ja senioritalojen rakentaminen
Tekninen toimi	Talvikunnossapito Rakennusvalvonta	Katurakentaminen Kaavoitus

nuksista. Samanaikaisesti teknisen toimen henkilöstöä tulee kouluttaa tuntemaan ihmisten elämänkaaren eri vaiheiden vaikutuksia. Teknisen henkilöstön elämänkaariosaamisen lisäämiseen tuleekin panostaa resursseja.

Palvelumarkkinat

Palvelumarkkinat eivät synny itsestään. Ne edellyttävät sekä yrityksiltä että kunnilta aktiivista otetta. Palvelumarkkinoiden synnyttäminen on nähtävä erityisesti tarjonnan monimuotoisuuden synnyttämis- ja tukemisprosessina. Keskeisiä tähän suuntaan vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa

- yritysten syntyminen tukeminen ja kunnan kannustamistoimenpiteet
- alan yritystoiminnan toimintaehtojen kehittäminen ja selkiyttäminen
- yritysten ja myös paikallisten yhdistysten yhteistoiminta ja verkottuminen
- markkinaohjauksen muut keinot, kuten kilpailuttaminen, tilaajan (kunnan) roolin ja osaamisen kehittäminen
- pääomanmuodostuksen kannustaminen
- alan kehitysorganisaatioiden synnyttäminen ja vahvistaminen
- kilpailupaineen ja kriittisen massan synnyttäminen kansainvälisten yritysten avulla.

Visio edellyttää palvelujen markkinakäsitteen laajentamista ja erittelyä. Kunnan elinkeinopolitiikan kannalta tärkeintä on markkinoiden tunnistaminen, markkinakäsitteen laajentaminen ja markkinoiden kehittäminen. Elinkeinoitoimen tehtävänä on tässä toimia kiinteässä vuorovaikutuksessa kunnan muiden hallintokuntien ja erityisesti sosiaali- ja terveystoimen kanssa. Laajennetun markkinakäsitteen läpi tarkasteltuna syntyvät palvelumarkkinat on kuvattu kuviossa 14.

Kunnan oman palvelutuotannon ja eri muodoissa mahdollisesti ulkoistettavien palvelujen rajapintojen tunnistaminen ja yksilöinti on tärkeää. Lisäksi on tunnistettava palvelut, jotka kunta rahoittaa, mutta ei tuota sekä palvelut, jotka tuotetaan yksityisille markkinoille ilman että ne kuuluvat kunnan järjestämisvastuun piiriin.

Kuviossa 14 esitettyjen markkinoiden kehittyminen näyttää seuraavalta:

- Käyttäjämarkkinat on kasvava alue, johon liittyy yksilöllisten,

Kuvio 14. Syntyvät markkinat

- itse kustannettujen palvelujen kysynnän kasvu.
- Business to business -markkinoiden kehitys riippuu muunmuassa julkisen terveydenhuollon kyvyssä tehdä rahoituksen kutistuvan liikkumavaran edellyttämiä rakenteellisia ratkaisuja, RAY:n roolin kehittymisestä sekä yksityisen sektorin kehittymisestä erityisesti tuotteistamisen ja laadun osalta.
- Yhteistyömarkkinoiden tulisi olla kasvavia. Yhteistyömarkkinoilla tarkoitetaan sellaisten palvelujen kysyntää, joissa yksityinen, kolmas ja julkinen sektori tuottavat tietyn palvelukokonaisuuden yhdessä. Esimerkkinä voi mainita sairaanhoidon, jossa julkinen sektori tuottaa diagnoosin ja sairaalahoidon, yksityinen sektori toipilasajan edellyttämät palvelut kotona ja kolmas sektori kuntoutuksen. Kasvu edellyttää uusien toimintamallien ennakkoluulotonta kokeilua. Hyödyt konkretisoituvat työllisyytenä, uutena liiketoimintana, asiakkaiden valinnanmahdollisuuk-

sina sekä – toivottavasti – palvelujen lisäarvon kasvuna asiakkaille.

- Verkostotyömarkkinoiden nykyistä aktiivisemmän kehittämisen avulla pystyttäisiin lisäämään työllisyyttä. Tämä on tärkeää erityisesti kunnan tuotannosta mahdollisesti ulkoistetuille henkilöstöyrityksille sekä toimintaansa käynnistäville osuuskunnille.
- Syrjäytyneiden työmarkkinat sisältää ajatuksen, että ihmisten aktivointi on sekä kunnan etu että laajemmin myös koko yhteiskunnan etu. Syrjäytyneiden työmarkkinat mahdollistuvat erityisesti vapaaehtoistyössä, jonka merkitys tulee omaisten työpäönoksen rinnalla palveluntuotannossa kasvamaan.

Laajentuvia palvelumarkkinoita tukevat

- eri sektorien välisen työnjaon ja yhteistyön selkiyttäminen
- kuntien ja palvelujen tuottajien välisen sopimustoiminnan kehittäminen
- yksityisen ja kolmannen sektorin palvelutarjonnan parempi tunteminen kunnissa
- yksityisen ja kolmannen sektorin palveluntuotannon kehittäminen osana kunnan elinkeinopolitiikkaa myös yksilöllistä kysyntää varten.

Käyttäjakeskeinen tuotekehitys

Apuvälineiden tuotekehityksessä on pyritty toteuttamaan käyttäjakeskeistä tuotekehitystä jo vuosien ajan. Tämä näkyy esimerkiksi pyörätuolien tuotekehityksessä, kun heikot lihasvoimat ja pienet yläraajojen liikeradat omaaville on kehitetty oma pyörätuolimalli yleisemmin käytössä olevien pyörätuolien rinnalle. Kuitenkin edelleen markkinoilta puuttuu käyttäjän näkökulmasta mukavasti istuttavaksi suunniteltu saunakäyttöön tarkoitettu pyörätuoli. Ruuanvalmistus- ja ruokailuvälineiden kehittämisessä on myös otettu huomioon käyttäjien tarpeita. Jotta kaikki kodin kalusteet ja päivittäin tarvittavat apu- ja toimintavälineet olisivat käyttäjien tarpeita vastaavia, tuotteiden kehittäjien, suunnittelijoiden ja valmistajien sekä jälleenmyyjien tulisi tiedostaa käyttäjakeskeisen tuotekehitysprosessin merkitys ja tarpeellisuus sekä se poliittishallinnollinen toimintaympäristö, joka vaikuttaa myös apuvälinemarkkinoiden toimintatapoihin ja niiden toimivuuteen.

Koska apuvälineillä on merkittävä rooli myös ikääntyvien toimintakyvyn tukemisessa, lähetettiin Seniori 2000 -projektissa kysely niille apuvälinealan yrityksille, jotka ovat Stakesin ylläpitämässä Apu-

data-tietokannassa ja omaavat sähköpostiosoitteen. Sähköpostiosoite oli valintakriteerinä, koska sen katsottiin kuvaavan yritysten uudenlaisia toiminta- ja markkinointitapoja. Kysely lähetettiin 61 yritykselle, joista 25 (42.4 %) vastasi. Otoksesta poistettiin kaksi yritystä, toinen toiminnan lopettamisen vuoksi ja toinen sen ilmoitettua, ettei myy apuvälineiksi luokiteltuja välineitä. Erityisesti tavoitteena oli selvittää, miten yritykset ovat ottaneet väestön ikääntymisen huomioon tuotteitaan tai tuotevalikoimaansa kehittäessään.

Apuvälinekyselyn vastausten ja saatujen kokemusten perusteella voidaan vetää seuraavat suuntaa antavat johtopäätökset:

1. Yritysten ja asiakkaiden käyttöön tulee saada käytäntöä monipuolisesti palveleva tietokanta, sillä nykyiset tietokannat eivät vastaa nykyajan vaatimuksia ja tarpeita.
2. Nykyinen Apudata-tietokanta perustuu kansainväliseen apuvälineluokitukseen, joka ei vastaa käytännön tarpeita, vaan organisaatiot laativat omia luokitusjärjestelmiään.
3. Tietokannassa tulee olla ajantasainen tieto, tilauslomakkeet, apuvälineiden huolto- ja puhdistusohjeet, käytön opastus sekä tarjousten esittämismahdollisuus.
4. Apuvälineiden käyttäjille tulee olla omat tietosivunsa.
5. Yritysten tulee voida itse päivittää tietokannassa olevat tuote- ja toimintatietonsa.

Kyselyyn vastanneiden organisaatioiden liikevaihto vaihteli yhdestä (1) miljoonasta 320 Mmk:aan ja työntekijämäärä kahdesta (2) henkilöstä 320:een ja konsernitasolla 950 henkilöön. Yritysten välittämistä apuvälineistä ikääntyneiden käyttöön meni 1-95 % tuotteista: turvapuhelimista 95 % ja oviautomaatiikkajärjestelmistä yksi (1) prosentti. Porras- ja vammaishissejä toimittava yritys myi 30 % tuotteistaan ikääntyneille. Vastaajista kahdeksan (8) ilmoitti olevansa mukana ikääntyneisiin liittyvissä tutkimus- tai tuotekehityshankkeissa. Vastanneista 19 totesi yrityksensä ottaneen huomioon väestön ikääntymisen markkinointistrategiassaan ja omaavansa suunnitelmia ikääntymisen myötä ilmeneviin haasteisiin. Yksityiskohtaisemmin ikääntyneiden ja väestön ikääntymisen huomioon ottamista kuvataan taulukossa 6.

Yritysten mukaan ikääntyneille valmistetaan ensisijaisesti seuraavia apuvälineitä: automaatiikalla hallittavat ovet, sähkömekaaniset lukkorungot, turvapuhelimet, erikoispatjat, istuintyyny, tuoliturvatyyny, vuodesuojat, porrashissit, vammaishissit, wc-tukikaiteet ja

Taulukko 6. Ikääntyneiden huomioon ottaminen apuvälineiden käyttäjinä

Yritys	Ikääntyneiden käyttöön menevien apuvälineiden osuus, %	Yrityksen osallistuminen ikääntyneisiin liittyviin tutkimus- tai tuotekehitys hankkeisiin (X=mukana)	Ikääntyminen huomioitu markkinastrategiassa (X=huomioitu)	Suunnitelmia ikääntymisen tuomiin haasteisiin (X=suunnitelmia)
Abloy Oy	50 %	-	X	X
Allaway Oy	-	-	-	-
Astra Oy	-	-	-	-
Oy Audium Ab	80 %	-	-	-
Besam Oy	10 %	-	X	X
Carepoint Oy	95 %	X	X	X
Carital Oy	85 %	X	X	X
Ecobed Oy	90 %	-	X	X
Geijer-Hissi Oy	30 %	-	X	X
Hani-Tuote				
Nikkilä Oy	40 %	-	-	X
Hissipörssi Oy	60 %	-	X	X
IDO Kylpyhuone Oy	-	-	X	X
KL Support Oy	40 %	X	X	X
Apuväline Oriola	60 %	X	X	X
Metitur	60 %	X	X	X
Ab Napra-Rehab Oy	50 %	-	X	-
Näkövammaisten keskusliitto Ry	70 %	-	X	X
Pikotec Oy	0 %	-	X	X
Proteesisäätiö	35 %	X	X	X
SPR Proteesipalvelu	90 %	-	X	X
Oy Suomen				
Stiko Ab	75 %	-	X	X
Te-Pa Medical Oy	10 %	-	-	-
Oy Trehab Ab	-	X	X	X
Mantereen				
Kenkätechdas Oy	5 %	X	X	X

-kahvat, wc:n korotusjalat, korotetut wc:t, wc-käsinojat, hygienia-apuvälineet, induktiosilmukat, kommunikaattorit, puhelinvahvistimet, kello, rollaattorit, tasapainon ja lihasvoiman mittauslaitteet (käytetään sairaaloissa ja kuntoutuslaitoksissa, ikäihmiset välillisesti kohderyhmä), tukisukat, tukipohjalliset, polvituet, tukisidokset, proteesit, suurenuslasit, c-kasettinauhurit, valkoiset kepit, lukulaitteet ja -televisiot, TV-kuvaruudun suurentajat, päivittäistoimintojen apuvälineet (esim. keittiövälineet, pukeutumisen apuvälineet), yksilöllisesti valmistettavat jalkineet, ortopediset jalkineet, tietyt liikkumisen apuvälineet, kävelyn apuvälineet, pyörätuolit, geriatrinen tuoli, siirtymisen apuvälineet (esim. pyörätuolista vuoteeseen siirryttäessä), ympäristön hallintajärjestelmät.

Niillä 19 yrityksellä, jotka olivat jo markkinastrategiassaan huomioineet ikääntyneiden määrän kasvun, oli suunnitelmia vastata ikääntymisen tuomiin haasteisiin ja muutoksiin seuraavasti:

- tekemällä yhteistyösopimuksia muiden apuvälinevalmistajien kanssa
- lisäämällä nykyisiin tuotteisiin lisä- ja erikoislaitteita
- osallistumalla tuotekehitysprojekteihin
- lisäämällä tuontia
- kehittämällä itsenäistä selviytymistä tukevia, entistä yksilöllisempiä tuotteita
- kouluttamalla henkilöstöä
- lisäämällä ja kohdentamalla markkinointia
- keskittymällä keskeisiin ongelmiin
- lisäämällä uusien tuotteiden tuotekehitystä tai kehittämällä jo olemassa olevia
- monipuolistamalla tuotevalikoimaa ja palveluja erilaisia vaatimuksia vastaaviksi
- kehittämällä kommunikointia helpottavia elektronisia ratkaisuja
- monipuolistamalla jakelukanavia.

Nykyisen markkinaympäristönsä etuja ja haittoja yritykset kuvasivat poliittisesta, taloudellisesta, teknisestä ja sosiaalisesta näkökulmasta. *Poliittisesta näkökulmasta* etuina pidettiin Suomen stabiiliutta, päämarkkinoiden vakautta, ns. vammaispalvelulakia ja -asetusta sekä muuta apuvälineiden hankintaa tukevaa lainsäädäntöä, yhteiskunnan panostusta hoitoon ja huolenpitoon sekä ikääntyneiden aseman turvaamiseen, joustavaa suhtautumista yhteiskunnan muutoksiin sekä järjestöjen asiantuntemuksen hyväksymistä. Poliittisen toimintaympäristön haittoina pidettiin parannuksiin tarvittavan yhteisen tah-

don puuttumista, nimityspolitiikasta aiheutuvaa epäpätevyyttä ja osamattomuutta eräissä paikallis- ja läänitason organisaatioissa, julkisen sektorin kustannussäästöpainetta, päättäjien tiedonpuutetta niin apuvälineiden taloudellisista, teknisistä kuin sosiaalisista vaikutuksista ja apuvälineiden hankintaan liittyvistä asioista. Lisäksi vammaispalvelulain tulkinnan koettiin vaihtelevan kunnittain.

Taloudellisina toimintaympäristön etuina mainittiin yhteiskunnallinen vakaus, liikuntaesteisten kotona asumisen tukeminen laitostamisen sijaan, kehittyneiden maiden hyvät markkinat ja korkealaatuisten tuotteiden ostohalukkuus myös ulkomailla, vammaishissien kustantaminen yhteiskunnan varoista, teknologiakeskusten apu taloudellisen tuen hakemisessa esim. Tekesiltä ja järjestöjen keskusliittojen vakaa talous uskottavuuden lisääjänä niin kotimaassa kuin ulkomailla. Lisäksi yhteiskunta nähtiin varmana, mutta hitaana maksajana, eikä toiminnassa esiinny luottotappioriskejä. Haittoina pidettiin riittämättömän kokoisia kotimaanmarkkinoita, suunnitelmien ja kehityshankkeiden hidasta muuttumista konkreettisiksi toimenpiteiksi, resurssien puutetta pienillä markkinoilla, terveydenhuollon määrärahojen supistamista erityisesti apuvälineiden osalta sekä keskusjärjestöjen roolia toisaalta tärkeimpänä asiakkaana ja toisaalta pahimpana kilpailijana, esim. Invalidiliitto.

Teknisestä näkökulmasta etuina mainittiin Suomen erinomainen elektroniikkasuunnittelun tuotantokapasiteetti, myytävien laitteiden selkeät vähimmäisvaatimukset ja määräykset, ongelmien käsittelyn täsmällinen rajaaminen, yliopistojen osaamisen hyödyntämismahdollisuudet, elektroniikka- ja tietojenkäsittelyjärjestelmien tukemat uudet mahdollisuudet sekä maassamme oleva kokemus, korkea asiantuntemus ja apuvälineiden merkittävä tekninen ja laadullinen kehitys. Haittoina tällä alueella pidettiin erityisesti vammaishissien tuotekehitystä, valmistusta ja asennusta rajoittavia määräyksiä, tiiviin yhteistyön puutetta teknisen alan koulutusyksiköiden kanssa, uuden tekniikan käyttöönottoon liittyvien mittavien investointien tarvetta, yksittäisen yrityksen toimialan pienuutta ja joissakin tapauksissa hinnan nousua laatua merkittävämmäksi tekijäksi. Lisäksi teknisesti vaatimattomammat laitteet voivat mennä paremmin kaupaksi.

Toimintaympäristön haitoiksi sosiaalisesta näkökulmasta todettiin sosiaalisen sektorin kehittymättömyys, ikäihmisten katsominen enemmänkin yhteiskunnalliseksi rasitteeksi kuin voimavaraksi, tiedon puute saatavilla olevista palveluista ja tuotteista, yhteiskunnallisen suvaitsevaisuuden väheneminen ja ikääntyneiden vaikea tavoitettavuus tiedottamisen ja markkinoinnin näkökulmasta. Etuina nähtiin ikääntyvi-

en mahdollisuus selviytyä kotonaan pitkään, liikuntarajoitteisten tasa-vertaisuuden lisääntyminen, asiakkaiden elinolojen tuntemuksen paraneminen, joka on auttanut todetut tarpeet huomioiden kehittämään oikeanlaisia laitteita ja palveluja ja apuvälineiden käytön kynnyksen madaltuminen niin, että jotkut tuotteet ovat myynnissä tavallisissa kaupoissa. Etuna pidettiin myös sitä, että apuvälineistä aiheutuvia kuluja pidetään hyväksyttävänä.

Vastauksissa lainsäädännöstä mainitaan vammaispalvelulaki sekä vakuutusyhtiöiden mahdollisuudet tai oikeammin velvollisuus kustantaa apuvälineitä joissakin vakuutuksenottajaa koskevissa tilanteissa. Muut yli kymmenen apuvälineitäkin säätelevää lakia jäivät mainitsematta. Tämä merkisee sitä, että apuvälineiden rahoitusnäkökulmasta näillä laeilla ei juurikaan ole kaupallista merkitystä ikääntyvien apuvälinemarkkinoilla. Päätöksentekijöiden tietämättömyyttä painotetaan osassa vastauksista näkökulmasta riippumatta. Tässä tilanteessa päätöksentekijöillä on tarkoitettu kunnalliseen päätöksentekoon osallistuvia henkilöitä, jotka voivat olla sekä viranhaltija-asiantuntijoita että poliittisesti valittuja luottamushenkilöitä. Toisaalta vastausten sisältöön voi vaikuttaa myös apuvälineitä myyvän yrityksen henkilöstön tietämättömyys siitä, miten kunnallinen päätöksenteko ja apuvälineiden hankinta ja rahoitus on järjestynyt lainsäädännöllisesti ja toiminnallisesti.

Yritysten mukaan tärkeimpiä yhteistyökumpaneita ovat kotimaiset ja ulkomaiset yritykset, valtio, sairaalat, sosiaalivirastot ja alan henkilökunta, alihankkijat, suunnittelijat, konsultit, kuntoutusohjaajat, korjausneuvojat, säätiöt, huoltoalan yritykset, yksityiset seniorit, yliopistot, teknologiakeskukset, tutkimuslaitokset ja Kansaneläkelaitos (Kela).

Tärkeimmiksi asiakkaiksi nimettiin kaupunkien sosiaalitoimet, erilaiset yksityiset ja julkiset organisaatiot, sairaalat, sosiaalivirastot, jälleenmyyjät, terveyskeskukset, kunnat, rakennusliikkeet, seurakunnat, loppukäyttäjiä edustavat organisaatiot, vanhainkodit, kuntoutuslaitokset, tutkimuslaitokset, Kela, apua tarvitsevien omaiset, vakuutusyhtiöt, lääkärikeskukset ja erikoiskaupat.

Yritykset kuvasivat yhteistyötään kuntien ja kolmannen sektorin edustajien kanssa. Yhteistyöhön sisältyvät seuraavat elementit:

- pyrkimys mahdollisimman laajaan yhteistyöhön apuvälinehankinnoista päättävien kanssa
- suora kaupankäynti kuntien kanssa
- informaation vaihtoa

- apuvälinearvioinnit asiakkaan kotona
- tiedottaminen ja kuntien vanhus- ja kotipalvelutyöntekijöiden kouluttaminen
- jatkuva yhteydenpito asiakkaisiin
- konsultoivan kaupallisen koulutuksen toteuttaminen
- neuvottelut ja koulutuspäivät
- kauppa- ja teollisuusministeriön (KTM) projektituen hyödyntäminen.

Vastausten mukaan seniorien ja vanhusten apuvälinemarkkinoiden oleellisia kehittämishaasteita ovat vaivattoman ja turvallisen liikkumisen mahdollistaminen, omatoiminen asuminen, päättäjien tiedon ja ammattitaidon parantaminen, kotona-asumisen tukeminen, asenteiden muuttaminen, ikäihmisten informointi ja innostaminen oman elämänsä parantamiseen, kehitystyö, laadun lisääminen, vientitoiminnan organisointi, yhteistyö alan suomalaisten yritysten ja kansainvälisten kumppanien kanssa, informaation lisääminen, apuvälinetarpeiden kokonaisvaltainen analysointi sekä kehittämistarpeiden määrittely, segmentoitujen tuotteiden löytäminen, kehittäminen ja markkinointi ja apuvälineiden jakelu esim. optikkoliikkeiden kautta kuten Saksassa.

Yritysten vastauksissa toivottiin tietolähteiksi alan lehtiä, tutkimuksia tekeviä laitoksia, internet-ratkaisuja, teknisen alan koulutus- ja tutkimusyksiköitä, Stakesia ja VTT:tä. Tietoa haluttiin markkinointimenetelmistä, jotka sopivat parhaiten ikäihmisille, potilasryhmien hoitotavoista ja apuvälineiden käyttäjien tarpeista.

Tuotekehityksen rahoituksen toteuttamismalleiksi toivottiin korotettua lainarahoitusta ja vakuuksia. Lisäksi toivottiin pitkää maksuaikaa, kuitenkin ilman kilpailua vääristävää rahoitustukea. Muutama vastaaja totesivat rahoituksen olevan kunnossa (Tekes), mutta hyvistä projekteista olevan puutetta. Eräs vastaaja ehdotti erillistä stipendiä tms. valtion rahoittamaa tukea. Pienten yritysten rahoitustarpeisiin toivottiin isompaa yhteiskunnallista tukea tai lainaosuuden tulisi olla maksettavissa takaisin tuotteiden kaupallistamisen jälkeen. Lisäksi ehdotettiin tuotekehityshankkeiden rahoituksen aikataulujen järjestämistä siten, että rahoitusta saisi käyttöön jo hankkeen toteutusvaiheessa, ei pelkästään jälkikäteen. Pienelle yritykselle hankkeen tuotekehitysvaiheessa rahoitus voi olla ongelma esimerkiksi EU-projekteissa. Tuotekehityksen pitäisi lähteä ikääntyneiden tarvekartoituksesta, jota voisi rahoittaa esim. RAY. Yrityksiin ohjattava rahoitus tulisi järjestää erityisen yksikön kautta, joka tutustuisi yritykseen ja sen eri resursseihin ja järjestäisi rahoituksen eri lähteistä (Tekes, Sitra, EU jne.) sekä yksityisiltä säätiöiltä.

Vastausten mukaan yritykset markkinoivat tuotteitaan pääasiassa julkisen hallinnon organisaatioille. Asiakkaina ei niinkään nähty yksittäisiä henkilöitä, vaan sosiaali- ja terveydenhuollon budjetti- ja päätösvaltaa käyttävät tahot. Poikkeuksia vastauksissa toki oli. Osa vastanneista piti ikääntyneitä merkittävänä asiakasryhmänä, osa ei.

Yritykset toivoivat tuotteidensa myynnin tapahtuvan edelleen perinteisessä apuvälineliikkeessä eikä tavaratalon erikoistuoteosastolla. Apuvälineosaston perustaminen tavarataloon sai vähän kannatusta. Kuitenkin apuvälineosaston tuominen lähemmäksi ihmisiä lisäisi tietämystä tarjolla olevista, itsenäistä toimintakykyä tukevista tuotteista. Tavaratalossakin apuvälineiden tulisi olla nähtävillä ja kokeiltavissa asiantuntevan henkilön opastuksella.

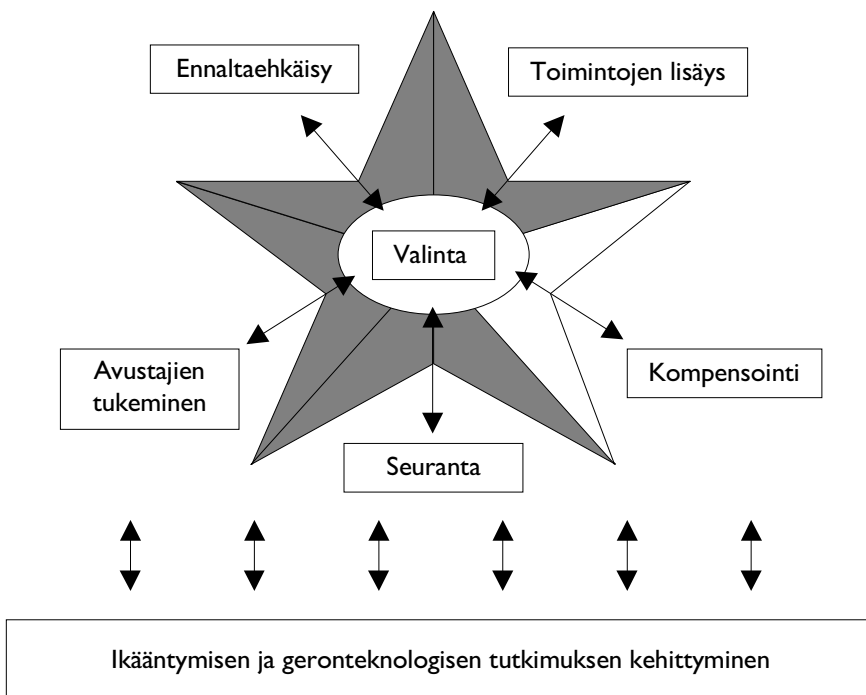
Seuraavalla sivulla oleva kuvio 15 esittää eri elementtejä, jotka muodostavat kokonaisuuden tarkasteltaessa teknisten ratkaisujen käyttöönottoa ja tarvetta seniorin ja ikääntyvän elämän eri vaiheissa toimintakyvyn muuttuessa. Useimmissa aikaisemmissa kuvauksissa seuranta- ja valintaprosessin merkitys on jäänyt huomiota vaille.

Seniorien, väestötutkijoiden, geronteknologian asiantuntijoiden sekä tekniikan kehittäjien ja yritysten välille tarvitaan joustavaa, positiivisen asenteen värittämää yhteistyötä ja ennakkoluulottomuutta. Enemmän tulisi tehdä tutkimusta myös kansantautien merkityksestä tekniikan ja palvelujen kehittämiseksi.

Ennen kuin toimintakykymme alkaa alentua useimmat meistä käyttävät erilaisia teknisiä välineitä helpottamaan arkipäivän elämäämme. Me käytämme niitä sen paremmin ajattelematta, onko siihen fyysistä, psyykkistä, sosiaalista tai jotain muuta syytä. Teknologioita voimme käyttää toimintakykymme ylläpitämiseen eli sairauden tai toimintavajavuuden ehkäisemiseen. Ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä rakennamme esimerkiksi rakennukset niin, että pääsemme sisälle esim. lastenvaunujen työntäjänä tai pyörätuolin käyttäjänä. Liikuntaharrastusta ja liikuntavälineiden käyttöä voidaan tarkastella myös ennalta ehkäisevinä tekijöinä. Vähäistä toimintakyvyn alenemista, jota ei vielä diagnosoida tai välttämättä muutenkaan huomata, parannetaan lisäämällä tai ottamalla käyttöön päivittäistä elämää tukevia ja helpottavia ratkaisuja. Asukkaan tarpeiden mukaan muuntuva asunto ja kaupan palveluiden monipuolisempi käyttö ovat esimerkkejä yksilöä tukevista palveluista.

Kompensoitaessa toiminnan vajavuutta tarvitsemme apuvälineitä, jotka usein yhdistetään fyysisen toimintakyvyn alenemiseen. Pyörätuolit, rollaattorit ja muut liikkumisen välineet ovat esimerkkejä täs-

Kuvio 15. Teknologioiden käytön ja tarpeen seitsemän elementtiä

tä. Palvelujen tuottamista tukevat teknologiat helpottavat avustajan tai perheenjäsenten tehtäviä toimintakykynsä menettäneen henkilön avustamisessa ja hoitamisessa. Kyseessä ovat työntekijän tarvitsemat apuvälineet, jotka voivat olla nosto- ja siirtolaitteita, hoidon ja kuntoutuksen toteuttamisessa tarvittavia ratkaisuja.

Valintaprosessi on tärkeä osa valittaessa toimintakykyä ja päivittäistä elämää helpottavia tai tukevia ratkaisuja. Valinnan voi suorittaa ikääntynyt itse, hänen omaisensa, asiantuntija tai he kaikki yhdessä. Mikäli apuvälineen tai laitteen tarvitsija ei itse pysty valintaa suorittamaan, joku tekee sen hänen puolestaan. Seuranta, joka sisältää myös käytön arvioinnin, on tärkeä osa kokonaisvaltaista apuvälineiden kustannusten ja vaikutusten huomioon ottamista, joka ohjaa teknisten ratkaisujen käyttöä ja hankintaa.

Seitsemäntenä osatekijänä voidaan pitää tekijöiden yhteisvaikutusta ikääntymisen ja sen eri elementtien tutkimiseen. Lisäksi tutkimustulokset vaikuttavat lyhyellä tai pitkällä aikavälillä ikääntyvien palvelujen ja teknisten ratkaisujen kehittämiseen ja edelleen kotona asu-

misen edistämiseen. Tämä johtaa myös eri tieteenalojen ja toimijoiden väliseen yhteistyöhön.

Rahoituksen uusjako

Kotona asumista edistävien palvelujen rahoituksen uusjako koskee sekä arki- että ammattipalveluja. Useimmat rahoitusta koskevat pohdinnat ovat keskittyneet sosiaali- ja terveydenhuollon ammattipalveluihin. Aivan yhtä tärkeää on miettiä, miten osa nykyisistä ammattipalveluista voidaan muuttaa arkipalvelujen kanssa käyttäjien itse maksettaviksi nykyistä laajemmassa mittakaavassa.

Valtaosa senioreista tulee toimeen itsenäisesti kotona ja käyttää samoja palveluja kuin muutkin kansalaiset. Ajan myötä erilaiset elämänlaatua parantavat "hemmottelupalvelut" rupeavat kiinnostamaan. Tällaisia ovat syöminen ulkona, senioriliikunta, uinti ja muut harrastus- ja virkistyspalvelut. Seuraavina kiinnostavat siivousapu, ruokakassien kotiinkuljetus, jalkojen hoito ja vastaavat palvelut. Vasta myöhemmin halutaan käyttää kotihoitoa, ateriapalveluja ja muita ammattipalveluja.

Sekä naisten että miesten työeläketason noustessa senioreilla on entistä paremmat edellytykset rahoittaa itse suuri osa palveluista. Ilmeistä on, että 2000-luvulla kunnat joutuvat kiristämään palvelujen antamista koskevia kriteerejä ja entisestään erittelemään palvelujen maksuja. Palvelusetelit, vakuutukset, Kansaneläkelaitoksen tuet ja ehkä RAY:n uudentyypiset rahoitusmuodot sekä valtion tuet esim. hissien rakentamiseen voivat lisätä rahoitusvaihtoehtoja kokonaan itse maksettujen ja kuntien tarjoamien palvelujen välille.

Palvelujen rahoituksesta käydään keskustelua eri tahoilla. Sitä ei voi tarkastella ilman, että arvioidaan eri rahoitusmallien vaikutuksia palvelujen kysyntään ja eri palveluntuottajien asemaan ja rooleihin. Tutkimuksessaan *Harmaantuvat härmäläiset* EVA mainitsee ns. kolmen pilarin mallin ja viittaa siitä käytävään eurooppalaiseen keskusteluun. Malli koostuu

- vähimmäistoimeentulon takaavasta perusturvasta, joka on verorahoitteinen
- ansiotuloista riippuvaisesta, vakuutusmuotoisesta turvasta, joka on pakollinen ja jonka rahoituksesta vastaavat työnantajat ja työntekijät
- vapaaehtoisesta vakuutusturvasta.

Helmikuussa 1999 muistionsa julkaissut kuntien tulorakenteen kehittämisvaihtoehtoja pohtinut työryhmä käsitteli vaihtoehtoina valtionosuusjärjestelmän kehittämistä, kunnallisen tuloverotuksen ja kiinteistöverotuksen laajentamista sekä käyttäjämaksurahoituksen lisäämistä. Työryhmä pitää asiakasmaksujen lisäämisen hyötyjä melko rajallisina, jos maksujen osuus halutaan pitää kohtuullisena. Edelleen työryhmä toteaa, että maksuilla voidaan säädellä kysyntää ja saada ihmiset käyttämään ehkäiseviä palveluja ja halvempia hoitomuotoja. Tätä kautta saavutettaisiin kunnallistalouden säästöjä. Asiakasmaksujen korotukset ovat valmisteltavina hallituksessa.

Stakes esitti oman rahoitusmallinsa toukokuussa 1999 pidetyillä soster-messuilla.

Johtamis- ja kommunikointimallit

Uusi palvelukonsepti ja palvelumarkkinoiden toimivuus tarvitsevat uusia johtamis- ja kommunikointiratkaisuja. Palvelujen tuottajia tulee olemaan entistä useampia, ja arki- ja ammattipalveluja tuottavien yritysten panos tulee kasvamaan. Tulevaa tilannetta kuvattiin tämän luvun kohdassa, jossa käsiteltiin uusia palvelumalleja (s. 56). Uudessa tilanteessa kunnan organisaatio ei ole ehkä soveltuvin hoitamaan kokonaisuutta varsinkin, kun ajatellaan sekä senioreja että vanhuksia.

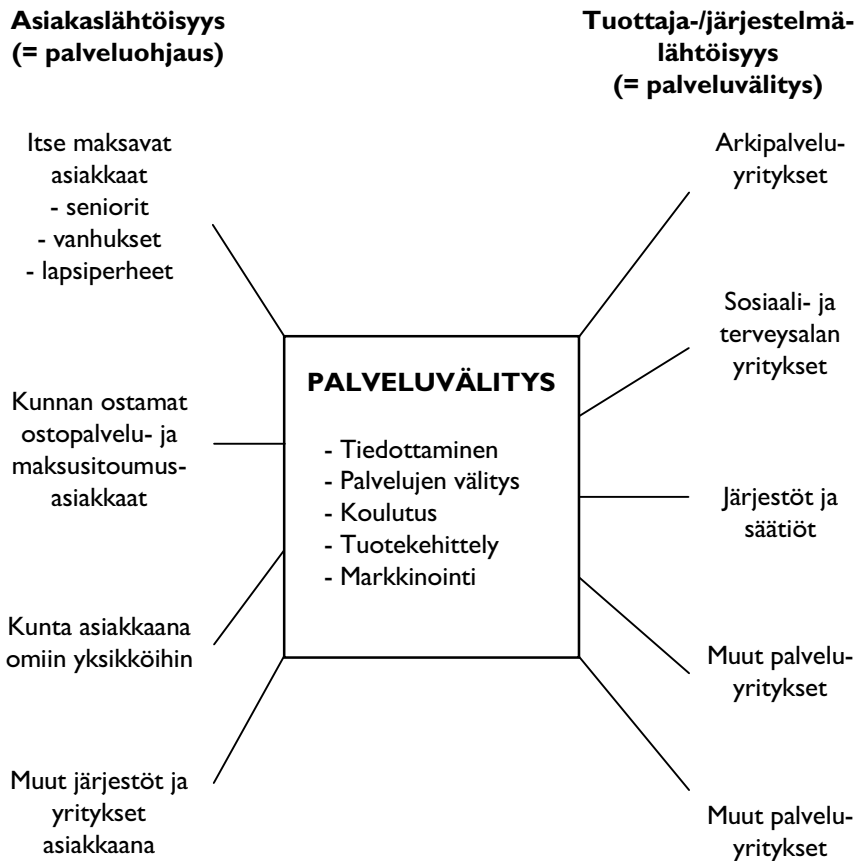
Nykyisin osa asiakkaista hakee palvelunsa itse markkinoilta, osa kääntyy kunnan puoleen. Mikäli asiakkaan tarpeet tai palvelun luonne eivät mahdu kunnan tarjoamien palvelujen piiriin, kunta voi neuvoa asiakasta kääntymään jonkun toisen palveluntuottajan puoleen. Tulevaisuudessa markkinoita ja palveluja voidaan johtaa päinvastaisella tavalla. Asiakkaat voivat 24 tuntia vuorokaudessa kääntyä palveluvälitysorganisaation puoleen, joka voi olla yksittäinen yritys. Tällä on kunnan ja lähialueen tarpeelliset arki- ja ammattipalvelujen tuottajat palvelurekisterissään. Sen lisäksi, että tämä Palveluvälitys Oy pystyy välittämään asiakkaalle hänen tarvitsemiaan palveluja, se pystyy myös kehittämään tuotteita palveluntuottajien kanssa, hoitamaan keskitettyä markkinointia ja koulutusta, järjestämään laatusertifiointeja ja kehittämään yhteistyötä muiden keskeisten toimijoiden kanssa.

Palveluvälitys Oy ohjaa asiakkaan myös kunnalle kunnan kanssa sovittujen kriteerien mukaan. Kunta voi vastaavasti palveluvälittäjän kautta järjestää joko ostopalveluja tai asiakkaan kokonaan itse maksamia palveluja esimerkiksi hoitojakson jälkeen tai kun asiakkaan palvelutarve on pienentynyt ja hän siirtyy kunnan palveluista pois.

Johtamismallissa yhdistyvät asiakkaan palveluohjaus ja palveluntuottajien palveluvälitys. Asiakkaan kannalta hyöty on siinä, että hänelle tarjotaan yksilöllisesti suunniteltu palvelukokonaisuus. Palveluntuottajien kannalta hyöty on siinä, että tarjolla olevat palvelut välitetään eri asiakkaille ja että palveluntuottaja saa palautetta siitä, mitä palveluja tarvitaan.

Tällainen palvelujen johtamismalli sisältää monta hyvää ominaisuutta. Palvelumarkkinat kehittyvät, kuntien palvelujen ulkopuolella olevat “liian terveet” seniorit saavat palveluja, joilla on ennaltaehkäisevä vaikutus ja tiedon kulku kaikista tarjolla olevista palveluista paranee yhteisen tietokannan avulla. Mahdollisia ongelmia voivat olla vaikeus sopia “markkinoiden jakamisesta” eli miten kunta “antaa

Kuvio 16. Palvelujen johtamismalli

asiakkaansa ulkopuoliselle” ja tietyt lainsäädännön vaatimukset. Jälkimmäiset voidaan varmasti ratkaista. Kokemuksen myötä on todennäköistä, että kuntien valmiudet myös lisääntyvät. Palveluvälitys Oy pystyy vastaamaan paljon laajemmin palvelujen kysyntään kuin vain sosiaali- ja terveydenhuollon osalta ja suuri osa asiakasyhteydenotoista siirtyy kunnalta pois vapauttaen näin voimavaroja.

Kuviossa 16 osoitetaan, miten tällainen palvelujen johtamismalli toimii. Asiakkaan kannalta toteutuu palveluohjaus, eli kullekin asiakkaalle valitaan hänelle parhaiten sopiva palveluohjelma. Palveluntuottajille toteutuu palveluvälitys, eli eri asiakkaille välitetään tarjolla olevia palveluja.

Palveluntuottajien ja käyttäjien välisten kontaktien edistämiseksi voidaan lisäksi harjoittaa yhteistyötä kunnan vanhusneuvoston, eläkeläisjärjestöjen ja loppukäyttäjien muiden edustajien kanssa. Tarvittaessa voidaan jopa perustaa “palveluneuvosto”, joka kokoaa ja kanavoi virikkeitä ja palautetta palveluntuottajien ja käyttäjien välillä. Palveluvälitys Oy toimii “palveluneuvoston” tukena.

5

NYKYTILASTA
KOHTI UUTTA

Luvun keskeiset teemat

Tuotteiden ja palvelujen kehittämistarpeet lisääntyvät ja eriytyvät.

Senioreille on opittava markkinoimaan.

Tarvitaan laajaa ja perille menevää tiedotusta kaikkien osapuolten kesken yritysten, kolmannen sektorin ja kuntien palveluista.

Kuntien on opittava tuntemaan kunnan ja seutukunnan yksityisen ja kolmannen sektorin tarjonta.

Vaihtoehtoisten tuotantomuotojen liittäminen toiminnan ja talouden suunnitteluun on välttämätöntä.

Hallintokuntien on opittava tekemään enemmän yhteistyötä.

Kuntien on kehitettävä hankintatointaan voimaperäisesti.

Kotiin tulee olla mahdollisuus saada enemmän erilaisia arki- ja ammattipalveluja.

Uusien turva- ja apuvälineiden kehittäminen, olemassa olevien laajempi käyttöönotto.

Seniори 2000 -projektin suositukset ja toimenpideehdotukset

Itsenäinen asuminen kotona edellyttää hyvin erilaisia ja yksilöllisesti sovellettavissa olevia ratkaisuja ja toimenpiteitä. Tähän lukuun on koottu projektin keskeiset suositukset alkaen yksilön tarpeista ja ennalta ehkäisystä ja jatkuen kodin ja rakennetun ympäristön sekä tietotekniikan ja kaupan palvelujen kautta laajemmin yhteiskuntaa ja palvelujen organisointia koskeviin suosituksiin.

Suosituksat koskevat sekä sosiaali- ja terveystointia että yhteiskunnan muita aloja. Painopiste on muissa kuin julkisissa ratkaisuisa ja eri toimijoiden yhteistyössä, koska vain siten voidaan saada aikaan lisäarvoa ja ikäihmisten palvelukonseptia aidosti täydentäviä innovaatioita.

Toimenpideehdotukset esitetään tässä luvussa ryhmiteltyinä asiasisällön mukaan. Kunkin aihepiirin kohdalla esitetään projekti- ja muissa työryhmissä ehdotettuja ratkaisuja sekä kokeilukuntien pilot-tihankkeissa saatuja kokemuksia. Kuntien omille kokeiluille on annettu melko paljon tilaa, koska näin lukija voi tutustua erilaisiin ratkaisuihin samoissa kehittämistarpeissa. Kuntien kokeiluihin valittiin vain sellaiset aiheet, joista projektin aikana oli mahdollista saada tuloksia. Laajemmat ja enemmän valmistelua vaativat toimenpideehdotukset on esitetty ilmaan käytännön kokeiluja sen perusteella, että niistä saatavissa oleva hyöty on arvioitu suureksi. Hissien laajamittainen asentaminen hissittömiin taloihin on tästä esimerkki.

Lukija voi raportin viimeisessä luvussa palata toimenpideehdotuksiin. Siinä ne on ryhmitelty ensisijaisesti vastuussa olevan tason mukaan.

Asenne- ja imagoilmaston muuttuminen

Seniори 2000 -kehittämistyön aikana on tavattu hyvin erilaisia asenteita. Varsinaisia kielteisiä asenteita ei ole havaittu, mutta kylläkin sellaisia, jotka osoittavat, ettei tunneta tämän päivän senioreja ja vanhuk-sia. Heidät nähdään "harmaana massana" ja heidän avuntarpeensa yli-arvioidaan. Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon edustajat ovat tekemisissä lähinnä vanhimpien ja eniten apua tarvitsevien vanhusten kanssa. Syntyy vaara, että heistä saatu kuva yleistetään muihinkin vanhuksiin. Seniorikäsitate on joillekin vaikea mieltää. Noin 65-70 % kai-

kista 75 vuotta täyttäneistä henkilöistä ei käytä varsinaisia vanhushpalveluja. Jos mielikuva muodostuu vanhushpalveluja käyttävän 30-35 % perusteella, on selvää, että kuva vääristyy.

Liike-elämän, rakennusalan ja muiden sektorien edustajat eivät myöskään aina pysty erottamaan erilaisia seniori- ja vanhushryhmiä toisistaan. Samaa koskee myös sellaisia poliitikkoja, jotka eivät ole tekemisissä heidän kanssaan. Tämä näkyy esimerkiksi vaikeutena hahmottaa eri asiakassegmenteille sopivia palveluja ja tuotteita. Esimerkiksi tavallisen asunnon ja palveluasunnon välille sijoittuva senioriasunto voi konseptina olla vaikea monelle.

Erityisen vakava asia on erilaisten ammattisuunnittelijoiden mahdollinen vähättelevä asenne. Jotkut arkkitehdit, ympäristön ja liikenteen suunnittelijat, rakentajat ja kiinteistöhuollon edustajat voivat suhtautua ikääntyvien erityistarpeisiin periaatteessa myönteisesti, mutta keksivät kuitenkin erilaisia syitä ja verukkeita, joiden takia ei "asiaa tällä kertaa voida hoitaa".

Paljon myönteistä on kuitenkin havaittavissa. Valmius paneutua seniori- ja vanhushkysymyksiin lisääntyy, monet yritykset ovat valmiita kehittämään heille suunnattuja palveluja ja esimerkiksi asunomarkkinoilla sijoittajat ovat kiinnostuneita uusista asunoratkaisuista. Yleinen havainto on, että ne henkilöt, joilla lähipiirissä on senioreita ja vanhuksia, ymmärtävät muuttuvaa tilannetta hyvin. Tämä koskee niin kuntien virkamiehiä, rakennusliikkeiden edustajia, kauppiaita, kulttuuritoimen edustajia kuin poliitikkojakin. Kerrotaan kuinka "isä 80-vuotiaana on ostanut uuden auton" tai "äiti on muuttanut uuteen senioriasuntoon palvelujen lähelle" tai "isoisä pelaa tennistä yli 80-vuotiaana". Kun ikäihmisten määrä kasvaa ja yhä useammalla suomalaisella on seniori tai vanhus lähipiirissä, on oletettavissa, että ymmärrys lisääntyy ja asenteet tulevat suvaitsevammiksi.

Seniori 2000 -projekti aloitettiin jokaisessa kunnassa seminaarilla, johon oli kutsuttu laaja edustus kunnan eri hallintokunnista, järjestöistä, palveluyrityksistä ja tietenkin eläkeläisjärjestöistä. Tällä tavalla haluttiin heti alkuun korostaa laaja-alaista otetta ja koko yhteiskunnan osuutta kehitettävässä palvelukonseptissa.

Tapamme ajatella ja toimia ovat paljolti peräisin teollisen yhteiskunnan rakentamisen kaudelta. Hyvinvointipalvelut tuotetaan pääsääntöisesti standardisoituina julkisen sektorin eli kuntien toimesta. Samalla yksityisen ja kolmannen sektorin kehittämiseen on kiinnitetty huomiota melko vähän. Tilanne näkyy yhteiskunnassa mm. sektorien kapasiteetin epätasaisena käyttönä ja erityisesti julkisen sektorin yli-

kuormituksena. Asian korjaamiseksi tarvitaan uudenlaista yhteistyötä, verkottumista ja erikoistumista sosiaali- ja terveystalouden sektorien ja toimijoiden kesken. Tämä edellyttää tutkimuksia nykytilanteesta ja arvioita kehittämissuunnitelmista, yli sektorirajojen menevää dialogia ja yhteistyötä. Julkinen keskustelu keskittyy nyt lähinnä sinänsä tärkeisiin kysymyksiin hoidon laadusta, voimavarojen riittävydestä ja lomautuksista kuntien taloudellisen ahdingon ratkaisukeinona. Näiden rinnalla tulisi ryhtyä tarkastelemaan julkisten palvelujen järjestämiskysymystä myös strategisesta näkökulmasta. Tällöin tulisi keskustella mm. siitä, mihin julkiset voimavarat halutaan kohdistaa, mitä palveluja halutaan tuottaa itse, kuntien välisestä yhteistyöstä alueellisella ja seudullisella tasolla, yksityisen ja kolmannen sektorin voimavarojen saamisesta nykyistä tehokkaampaan käyttöön sekä eri osapuolten yhteistyöstä, verkottumisesta ja erikoistumisesta. Keskustelun tuloksena voisi avautua nykytilanteesta melkoisesti poikkeava kuva.

Jyväskylässä on laadittu hyvinvointipoliittinen ohjelma. Tämä pyrkii laaja-alaisesti selvittämään ja kehittämään Jyväskylän vanhuspalveluja. Se antaa tukea erillisille pilottihankkeille, jotka koskevat palveluja kotiin, ennaltaehkäisyä, alueellisia palveluja sekä kolmannen sektorin ja palveluyrittäjien mahdollisuuksia ja markkinoiden edistämistä. Tällaisen ohjelman avulla voidaan myös kaupungin eri hallintokuntia kytkeä työhön mukaan.

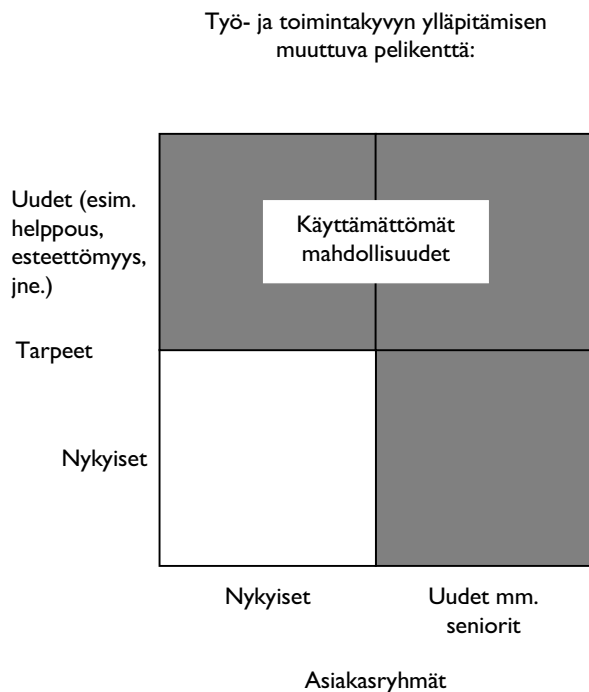
Espoossa on ikääntyvien palvelut otettu osaksi uutta kaupunki-strategiaa. Tämän pohjalta voidaan laaja-alaisesti työskennellä asetettujen tavoitteiden hyväksi.

Senioreille tarkoitettuja palveluja on pidetty ja pidetään paljolti edelleenkin kuntien sosiaali- ja terveystalouden murheina. Tällä ajattelulla on pitkät perinteet ja sen varaan on hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminenkin osittain nojautunut. Seniorien lisääntyminen merkitsee murrosta, josta emme voi enää selviytyä näin kapealla ajattelulla. Ilmiö edellyttää sosiaali- ja terveystalouden lisäksi havahtumista myös kunnan muissa hallintokunnissa. Lisäksi muun yhteiskunnan olisi havahduttava. Se merkitsee murroksen mukanaan tuomien haasteiden tunnistamista kuntien lisäksi yksityisen sektorin eri toimialoilla ja uusien tuotteiden ja palvelujen kehittämishaastetta sekä uusien toimintamuotojen löytämistä.

Kuvio 17 sisältää esimerkinomaisen luettelon niistä toimialoista, joita ikärakenteen muutos ainakin koskettaa. Kuvassa esitetyille toimialoille on leimallista, että ne markkinoivat tuotteita ja palveluja tavallisille ihmisille. Useille niistä on myös tyypillistä, että niiden tuotteita ja palveluja voidaan myydä sähköisesti internetin kautta. Tällai-

Kuvio 17. Keiden tulisi valmistautua senioriaaltoon?

- Telekommunikaatio ja tietotekniikka
- Mediat
- Bioteknologia
- Vähittäiskauppa
- Rahoituspalvelut ja vakuutus
- Terveyttä parantavat elintarvikkeet
- Kuntopalvelut
- Sosiaali- ja terveyspalvelut
- Turva-ala
- Vapaa-aika, virkistys, matkustaminen
- Oppilaitokset
- Suoramyynti ja mainonta
- Lääkkeet ja luotais-tuotteet
- Asunnot
- Liikenne
- Tutkimus
- Julkinen hallinto

sia ovat esimerkiksi ruoka, vaatteet ja muut päivittäistavarat, rahoitus- ja vakuutuspalvelut, matkat, kulttuuripalvelut sekä monet julkiset palvelut. Toimialaluettelon vieressä oleva työ- ja toimintakyvyn ylläpitämisen muuttuva pelikenttä ilmentää yritysten lisääntyvää tarvetta ottaa markkinasegmentoinnissaan huomioon seniorit. Se tarkoittaa, että ikääntyvät ihmiset arvostavat tuotteissa tai palveluissa muita ominaisuuksia kuin nuoremmat. He hakevat matkoiltaan elämyksiä, nuoret taas lähtevät bailaamaan. Harmaa alue merkitsee vaakasuoralta akselilla senioreita toistaiseksi vielä melko tuntemattomana, mutta potentiaalisena asiakasryhmänä. Harmaa alue pystysuoralta akselilla kuvaa seniorien tyypillisesti arvostamia tuotteen tai palvelun ominaisuuksia kuten esimerkiksi helppous, esteettömyys, käyttäjäystävällisyys, havaittavuus jne. Kuvan tulisi puhutella erityisesti yrityksiä, jotka pohtivat markkinoittensa segmentointia tai asiakasprosessiensa toimivuutta.

Vanhuspalvelujen kehittäminen on hyvin paljon asenteista kiinni. Ikääntyvä väestö ei ole ongelma, vaan mahdollisuus ja haaste. Sukupolvien välistä kanssakäymistä tulee tukea ja arvostaa.

Markkinoinnissa tulee kiinnittää entistä enemmän huomiota senioreille suunnatun mainonnan ja tiedottamisen sisältöön. Muotinäytöksiä tulisi kohdistaa myös senioreille eikä ainoastaan alle 20-vuotiaille.

Asennemuutosta tarvitaan myös työelämässä. Kokemusta pitäisi osata arvostaa. Elettyjen vuosien mukanaan tuoma kokemus on usein hyödyllistä muillekin. Tämän päivän nuori ei useinkaan muista työhön tullessaan, että pitkään työelämässä olleen tietoja ja taitoja voi vasta-alkajakin hyödyntää. Opiskelijoille ovat työpaikan toimintasäännöt usein vieraita, jopa yksinkertaiset käytös- ja tervehdystavat saattavat puuttua. Arvostuksen puute on yksi tekijä, jota monet työelämästä poisjääneet kokevat, koska nuoret työhön tulleet eivät osaa arvostaa heidän työpanostaan.

Apuvälineiden muodikkuus on vähitellen lisääntynyt, joten niiden käyttöönottoaminen ei enää tunnu niin vaikealta kuin aikaisemmin.

Kuntien, rakennuttajien ja rakentajien asenteet liittyvät mm. esteettömyyteen. Esteettömyys on tärkeä tulevaisuuden kuntien ja rakennuttajien menestymisessä. Kunnat ja rakennuttajat, jotka osaa- vat tukea asukaslähtöisesti itsenäistä kotona asumista, tulevat varmistamaan “selustaansa”. Tulevaisuus ei ole vain uusien asukkaiden houkuttelemista, vaan etenkin nykyisten asukkaiden tulevaisuuden odotusten ja tarpeiden tukemista.

Esteettömyys voidaan nähdä usealla tavalla tulevaisuuden valopilkuna:

Esteettömyys laatutekijänä

- Elinkaariasumisen merkitys laatutekijänä korostuu jatkuvasti.

Esteetön kaupunki – sivistynyt kaupunki

- Esteettömyys on osa tulevaisuuden sivistynyttä kulttuurikaupunkia. Kaikille sopivuus, kaikkien kaupunki jne. ovat osa kaupunkilaisten hyvinvointia.

Esteettömyys yksi kunnan menestystekijöistä

- Esteettömyys ja kaikille soveltuvuus ovat tärkeä osa modernin kunnan kaupunkirakentamista. Kaikille soveltuva keskusta on markkinaetu myös yhä seniorivaltaisemmille turisteille. Esteetömään matkailuun kuuluvat myös esteetön liikkumisympäristö, esteettömät kulttuurirakennukset, esteettömät markkinatorit ja esteettömät kauppakeskukset.

Esteettömyysteknologia tulevaisuuden teknologiaa

- Tietotekniikka lähestyy käyttäjää ja asukasta. Voidaan olettaa,

että tietotekniikka tulee lähestymään myös liikkujaa. Liikkumisteknologia on yksi ikääntyvän väestön uusista teknologioista. Rakennetun ympäristön esteettömyyden seurauksena kevyen liikenteen teknologia pystyy kehittymään aikaisempaa enemmän. Auton ja pyörätuolin välimaastoon innovoidaan liikkumiseen tarkoitettuja kulkuneuvoja.

Köyhällä ei ole varaa muuhun kuin esteettömyyteen!

- Esteettömyys on ennen kaikkea taloudellisuuskysymys: vähe-
nevien hoitoressurssien aikana kunnilla ei ole varaa muunlaiseen
ympäristöön kuin esteettömään.

Kunnilla ei ole varaa:

- kauppakassien kantamiseen
- hissittömien kerrostalojen rakentamiseen
- muihin kuin matalalattiabusseihin
- huonoon talvikunnossapitoon.

Yksilöllisiä vai massapalveluja?

Sosiaali- ja terveyspalvelut ovat vuosien varrella kehittyneet vastaamaan erilaisiin ongelmiin ja puutteisiin. Palveluja ja toimintaa ovat ohjanneet diagnostisoidut taudit, vaikeudet selviytyä päivittäisistä toiminnoista jne. Yksilöllisyyden lisäämiseksi on ryhdytty laatimaan palvelu- ja hoitosuunnitelmia ja määrittelemään erilaisia laatukriteerejä.

Tulevien vuosien vanhukset ja varsinkin seniorit ovat tottuneet palveluyhteiskuntaan, jossa menestyvät yritykset pyrkivät asiakas- ja asiakasryhmäkohtaiseen palveluun. Julkinen hallinto on vastaavasti kehittänyt “yhden luukun” -palvelumalleja. Kun seniorimarkkinat eriytyvät, tapahtuu vanhuspalvelujen osalta useita muutoksia. Sen lisäksi, että varsinaisia sosiaali-, terveys- ja muita ammattipalveluja on tarpeen toteuttaa yhä yksilöllisemmin, pitää ottaa huomioon arkipalvelut ja elinympäristö ja näiden liittäminen asiakkaan palvelukonseptiin, jos päämääränä on kotona asumisen edistäminen. Palvelujen suunnittelu muuttuu yhä vaativammaksi. Asiakkaan rooli korostuu entisestään, sosiaali- ja terveydenhuollon edustajilta vaaditaan laajempaa näkemystä ja sosiaalityöntekijän tehtävä muuttuu palvelukoordinaattoriksi, joka paljon nykyistä enemmän toimii yhdessä yritysten, järjestöjen ja muiden palveluntuottajien kanssa.

*”Tärkeimmät kotona asumista helpottavat asiat nyt ja tulevaisuudessa olivat haastattavien mielestä yleiset mukavuudet, oma auto, tulevaisuudessa kuljetuspalvelut, liikuntaesteiden vähyyys ja palveluiden läheisyys.” (Lempäälässä haastatteluja suorittanut opiske-
lija)*

Mainostoimisto Creator-Grey piti vuoden 1999 alussa seminaarin, jossa käsiteltiin ikääntyville kobdistettavaa markkinointia. Seminaarissa seniorimarkkinoita tutkiva ranskalainen Jean-Paul Treguer segmentoi markkinat iän mukaan seuraavasti: 50-60 -vuotiaat "Mestarit", 60-70 -vuotiaat "Vapautuneet", 75-85 -vuotiaat "Vetäytyvät" ja yli 85-vuotiaat "Vanhuksia".

Hänen mukaansa mestareita on Euroopassa noin 40 miljoonaa, vapautuneita noin 45 miljoonaa, vetäytyviä ja vanhuksia noin 25 miljoonaa.

- 50-vuotiaana oikea elämä alkaa
- 50 – ikä, jolloin viimeiset talolainat maksetaan, pesä tyhjenee, ensimmäiset isot perinnöt saadaan, palkkataso on korkeimmillaan, ensimmäiset lapsenlapset syntyvät, fyysiset ja terveydelliset muutokset alkavat

Kaikki seniorit eivät ole samanlaisia

Ihmisten ikääntyessä heidän eronsa korostuvat. Näin varsinkin tällä vuosisadalla, joka on ollut täynnä dramaattisia tapahtumia, joten senioreilla, jotka ovat syntyneet 1920-, 1930- ja 1940-luvuilla, on hyvin erilainen historia.

Viisi segmentoinnin peruskriteeriä ovat ikä, terveys, raha, aktiiviteetti ja käytettävissä oleva aika.

Ikä on yksinkertainen ja merkityksellinen kriteeri.

"Mestarit", 50-60

Kultainen aikakausi: lapset ovat lähteneet pesästä, palkkatulot korkeimmillaan ja uusi, velaton aikakausi alkamassa.

"Vapautuneet", 60-75

Vapauden ihmeellinen löytäminen: vapaus työstä, lapsista, stressistä; uusi elämä alkaa. Tästä alkaa 20-25 vuoden ajanjakso!

"Vetäytyvät" 75-85

Joillekin 75 on vanhuuden todellinen alku, joillekin ei. Yksinäisyys (varsinkin naisilla) on tärkein erotteleva tekijä.

Kolme avainmarkkina-alueita: ruoka, terveys ja palvelut

Vetäytyvät eivät ole verrattavissa kahteen edelliseen ryhmään kuluttajina. He eivät nauti samantasoista eläkettä (liian vanhoja) ja heillä on useammin terveydellisiä ongelmia.

Monen yrityksen tulisi pyrkiä hyötymään kasvavasta vetäytyvien määrästä tarjoamalla heille heidän ongelmiaan ratkaisevia tuotteita.

"Vanhuus" 85+

Ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa niin moni ihminen saavuttaa vanhan iän. Heidän avukseen ja avustamiseksi ei ole ennakoitu juuri mitään.

”Yleensä ottaen tuntui, että haastattelemamme ihmiset olivat hyvässä kunnossa ja tyytyväisiä asumispaikkaansa ja -ympäristöönsä. Kellään, keitä me haastattelimme, ei ollut mitään apuvälineitä, eikä mitään palveluja, riippumatta siitä kuinka vanhoja he olivat. Meille sattui haastateltavia aika monesta ikäryhmästä, ja siitä huolimatta vastaukset olivat samankaltaisia.” (vaasalaiset opiskelijat omista haastateltavistaan)

Aikaisemmin on todettu, että seniorien tarpeet yksilöllistyvät samoissakin ikäryhmissä ja että linkaari monimuotoistuu. Senioreille tämän tulisi merkitä vaihtoehtoisia palvelujen tuottajia ja kehittyviä tuotteita ja palveluja. Palvelujen tuottajille tämä merkitsee mahdollisuutta laajentaa markkinoitaan ja kasvattaa myyntiään. Projektin Helsingin pilottikohteessa Etu-Töölössä järjestettiin toukokuussa 1999 Senioritori. Sen tavoitteena oli antaa helsinkiläisille ja erityisesti etutöölöläisille yrittäjille mahdollisuus esitellä tuotteitaan ja palvelujaan. Terveyskenkiä myyville ja lakipalveluja tarjoaville yrityksille ja apteekkeille tori oli menestys. Kotipalveluja tarjoava yritys kuuli senioreilta kommentteja, joiden mukaan he vielä pärjäävät omillaankin. Seniorimarkkinoiden avautuminen merkitsee yrittäjille kokonaan uuden markkinointiviestinnän opettelemista. Se edellyttää paneutumista seniorien elämänvaiheisiin, arvomaailmaan, asenteisiin ja tarpeisiin.

Elinkeinoelämä tulee tarvitsemaan tietoa seniorien ja vanhusien tarpeista ja kulutustottumuksista, jotta löytyy tilaa ja mahdollisuuksia uudelle yritystoiminnalle, jossa seniorit ja vanhukset nähdään kuluttajina ja markkinoinnin kohderyhmänä entistä paremmin. Yksilöllisyyden lisääntyminen johtaa yksilöllisiin palvelutarpeisiin. Massatuotteet eivät enää kiinnosta. Ostaessaan uutta autoa ostaja voi valita erilaisista lisävarusteista. Varusteiden hankintaan vaikuttaa toisaalta ostajan ostovoima ja toisaalta tarpeet ja toiveet. Ostanko auton ilman keskuslukitusta ja onko se kauko-ohjattava vai ei, onko autossa sähköisesti toimivat ikkunat, kattoteline, vetokoukku jne? Peruspalvelu voisi olla sama kaikille, mutta lisäominaisuuksista voisi olla eri maksu. Palvelun sisältöä voi kukin lisätä oman maksukykyensä mukaan. On kuitenkin muistettava, että päivittäisten toimintojen ja kotona asumisen tueksi annettavien julkisten ja yksityisten peruspalvelujen laadussa ja sisällössä ei saisi olla huomattavia eroja, mutta henkilön maksukyky voisi ohjata palvelun hintaa.

Etsivä toiminta ja ennaltaehkäisy

Tilanteessa, jossa akuutit tarpeet painavat päälle, on ymmärrettävää, että huomio keskittyy tämän hetken tilanteen hallintaan. Etsivä toiminta ja ennaltaehkäisy ovat tällöin vaarassa jäädä sivummalle. Kui-

tenkin pystytään säästämään rahaa ja parantamaan elämänlaatua panostamalla riittävästi ennaltaehkäisyyn.

Helsingin Töölössä tehdyssä selvityksessä ilmeni, että aktiivisten ikäihmisten ja kotihoitoa saavien vanhusten välimaastossa oli eräänlainen “tyhjiö”. Aktiiviset seniorit harrastavat ja käyttävät palvelukeskuksen monipuolisia palveluja. Kun vireys tai kunto heikkenee, he jäävät vähitellen pois ja seuraavan kerran heidät tapaa kotihoidon asiakaina. Aikaa voi kulua useitakin vuosia, ennen kuin heistä kuuluu uudestaan. Välissä on tapahtunut asteittainen vetäytyminen ja passivoituminen. Kontaktit muihin ihmisiin ovat vähentyneet, kotona istuminen lisääntynyt ja elämyksellinen elinpiiri supistunut. Tästä seuraa, että palvelutarve on hypähtänyt huomattavasti korkeammalle kuin mitä se oli ennen passivoitumista (kuvio 18).

Helsingissä pohdittiin myös eläkkeelle siirtymisvaihetta terveydenhuollon asiakassuhteen jatkuvuuden kannalta. Henkilö, jonka työterveydenhuolto on järjestetty yksityisessä lääkärikeskuksessa, voi eläkkeelle siirtyessään olla ilman mitään kontaktia terveydenhuoltojärjestelmään. Voi olla, ettei hän ole lainkaan käyttänyt oman terveyskeskuksensa palveluja. Tässä tilanteessa syntyy vaara, että hän ei hakeudu hoitoon niin nopeasti, kuin aikaisemmin. Naisilla on yleensä tiiviimpi kontakti omaan terveyskeskukseen. Äitiyshuolto ja mammo-grafiatutkimukset luovat tällaisen kontaktin. Ratkaisuksi voidaan ajatella terveyskeskuksen lyhyt tietopaketti kaikille eläkkeelle siirtyville, joilla ei ole ollut kontaktia terveyskeskukseen muutamaan vuoteen. Tämä olisi halpa ennalta ehkäisevä toimenpide.

Nopeasti tapahtuvan palvelutarpeen kasvun kannalta riskienkilöitä ovat muun muassa äskettäin leskeksi jääneet sekä terveydentilan muutoksen ja tuttavapiirin vähenemisen kokeneet. Eläkkeelle siirtyminen lisää myös riskiä, varsinkin jos työ on ollut elämän keskipiste eikä henkilöllä ole harrastuksia.

”Yhteistyö kulttuuritoimen kanssa nousee arvoonsa siksi, että vanhustyöllä ei ole enää omia voimavaroja järjestää itse erilaisia tapahtumia. Työvoiman käyttö on suunnattava huonontuviin asiakkaisiin, ja näin se aika, mitä on käytetty esim. kulttuuritoiminnan järjestämiseen, ennalta ehkäisevään vanhustyöhön ym., on siirrettävä suoraan asiakastyöhön. Näin jää toimintaamme suuria aukkoja, joita nyt tulisi jotenkin täyttää. Tässä kulttuuritoimi voisi olla avuksi ja saisimme monenlaisia raja-aitoja nurin.” (lempäläinen sosiaali- ja terveystoimen viranbaltija)

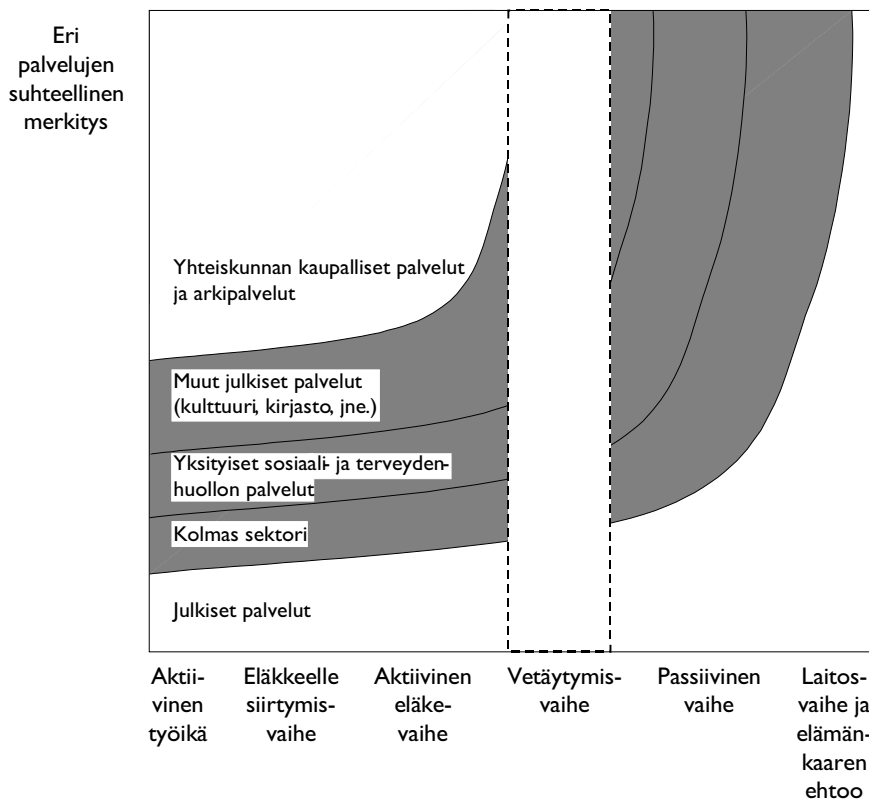
Etsivällä toiminnalla voidaan ajoissa tunnistaa sellaiset seniorit ja vanhukset, jotka hyötyisivät joko yksilöllisistä tai rakenteellisista ennaltaehkäisevistä toimenpiteistä.

Jyväskylän paikallisen Seniori 2000 -hankkeen päätavoitteena oli tuottaa ratkaisuja, joiden avulla seniorit ja vanhukset voivat nykyistä pitempään, turvallisemmin ja laadukkaammin asua omissa kodeissaan. Markku Heleniuksen ja Pia Laukkasen työryhmän osatavoitteina oli

- löytää toimintatapoja ja palveluja ikääntyvän tarpeisiin (informaatiotehtävä)
- ehkäistä hyvinvointi- ja terveyshaittoja ikääntyvillä (preventiotehtävä) sekä
- uudistaa työtapoja ja luoda välineitä ikääntyvien hyvinvoinnin, omatoimisen selviytymisen ja terveyden edistämiseksi (innovaatiotehtävä).

Keinoina tavoitteisiin pääsemiseksi olivat ikääntyneiden henkilöiden hoito- ja palvelutarpeen selvittäminen haastatteleamalla, palve-

Kuvio 18 Palvelujen painopiste elämänkaaren aikana

luihin ohjaaminen sekä palvelujen käytön seuraaminen ja yhteistyö palvelujen tuottajien kanssa.

Jyväskylän keskustan alueen 70 vuotta täyttäneen väestön 312 henkilön otokselle lähetettiin kutsu tiedotustilaisuuteen. Tilaisuudessa esiteltiin kehittämishanke, palvelujen tuottajat esittäytyivät ja palveluohjaajalle varattiin haastatteluajoja henkilökohtaista hoito- ja palvelutarveselvitystä ja ohjausta varten. Tilaisuuksiin osallistui 100 henkilöä (32 %) ja lopuille otoksen 212 henkilölle lähetettiin kutsu palveluohjaajan haastatteluun. Haastatteluihin osallistui yhteensä 56 henkilöä (18 % otoksesta). Haastatellut henkilöt olivat 71-92 -vuotiaita.

Tärkeimpinä palvelutarpeina olivat siivous, päiväkeskuksen viiriketoiminta ja ateriapalvelut, tieto saatavilla olevista palveluista sekä ystävä- ja vapaaehtoispalvelut (yhteensä 70 % palvelutarpeista). Lisäksi palveluohjaaja havaitsi tulevia palvelutarpeita henkilöillä, jotka vielä katsoivat selviytyvänsä iäkkään puolison tai ikääntyvän lapsen avun varassa.

Työvälineenä ohjannassa käytettiin vanhuspalvelujen infopankkia, joka sisälsi palveluntuottajilta kerättyä esitemateriaalia. Tiedosto muodostetaan myöhemmin internetiin, jossa se on palveluohjaajien ja viranomaisien sekä suuren yleisön käytössä. Palveluntuottajat tarkistavat palvelusuunnitelman säännöllisesti ja aina palvelutarpeen muuttuessa.

Ikääntyvien kotona selviytymistä tukevien toimien ja etuuksien (mm. omaishoidontuen ja asunnonmuutostuen) selvittäminen ja ohjaaminen tulevat olemaan sosiaalityön lisääntyviä tehtäviä.

Toimenpide-ehdotukset:

1. Palveluohjaajan työn jatkamiseksi tehdään suunnitelma. Palveluohjaajan koulutusvaatimukset ja asema organisaatiossa selvitetään.
2. Väestöstä kutsutaan palveluohjaajan haastatteluun (palvelutarveselvitykseen) kunakin vuonna 70-vuotta täyttävät. Sosiaali- ja terveystoimen asiakaskontakteissa voidaan myös varata palvelutarveselvitys palveluohjaajalta.
3. Hoito- ja palvelusopimus tehdään asiakkaan ja palvelukeskuksen tai muun palveluntuottajan välille. Tarveselvitys voidaan tehdä myös ennakkoon todennäköisen palvelutarpeen varalle.
4. Päiväkeskustoimintaa monipuolistetaan ja sisältöä laajennetaan palvelupaketeiksi yhä useammalle lähialueen ikääntyvälle tuke-

maan kotona asumista ja vapauttamaan läheishoitaja palvelun ajaksi hoitovastuustaan.

5. Kotiin tuotavien palvelujen laatu ja turvallisuus varmistetaan myös asiakaspalautteilla. Laadunvalvonnassa asiakkaan ja palveluntuottajan välisen palautteen lisäksi tulevaisuudessa voivat toimia myös ikääntyvien järjestöt.
6. Palvelutarjonnasta muodostetaan infopankki internetiin.

Vaasassa Seppo Öhman käynnisti vanhusneuvolan, johon kutsuttiin kaikki vuonna 1999 joko 70 tai 75 vuotta täyttäneet henkilöt kokeilualueelta. Tulos on ollut rohkaiseva. Kutsutuista 85 % on käynyt neuvolassa. Terveystarkastus sisältää terveydenhoitajan haastattelun ja tarkastuksen, johtavan kodinhoitajan haastattelun sekä lääkärintarkastuksen. Tarkastukseen on mennyt noin 1 tunti terveydenhoitajalta ja ½ tuntia johtavalta kodinhoitajalta. Tänä aikana käydään läpi asumiseen, harrastuksiin, sosiaalisiin suhteisiin ja terveydentilaan liittyviä asioita ja mahdollisesti ilmeneviin ongelmiin annetaan neuvontaa ja ohjausta sekä ohjataan jatkotutkimuksiin. Tähänastiset kokemukset ovat olleet hyvin positiivisia. Tutkittavat ovat olleet tyytyväisiä ja tieto on levinnyt niin, että kutsun saamista on jopa kaivattu. Työntekijät ovat kokeneet työn mielekkääksi ja he odottavat työn jatkuvan. Tutkimuksissa on löydetty aikaisemmin diagnostisoimattomia diabeteksia ja muita selvästi hoitoa vaativia sairauksia, jotka eivät ole oireilleet tai joiden ei ole huomattu oireilevan, joten hoitoon ei ole osattu hakeutua. Tulokset puoltavat tämäntyyppisen toiminnan jatkamisen tarvetta.

Espoossa työryhmä on paneutunut yksinäisyyden torjuntaan ja turvallisuuden lisäämiseen. Ryhmä korosti mm. eläkeläisjärjestöjen toimintaa, etsivää toimintaa, sosiaalisten verkostojen tukea ja ikäihmisten kokoontumispaikkojen tärkeyttä.

Etsivää toimintaa voivat luonnollisella tavalla suorittaa omalääkäri ja terveydenhoitaja potilaskontaktien yhteydessä. Monet riskihenkilöt eivät kuitenkaan käy vastaanotoilla. Siksi turvaverkostoa voidaan laajentaa esimerkiksi siten, että asuinalueen pankin, ruoka-kaupan, parturin ja kampaajan sekä taksin henkilökunta tietää ilmoittaa kotihoito-ohjaajalle tai erilliseen vanhusneuvolaan, mikäli he kohtaavat vanhuksen, jonka tilanne yht'äkkiä heikkenee. Oikealla tavalla hoidettuna tämä on hyvää naapuriapua eikä yksityisyyteen puuttumista. Ammattihenkilökunta osaa kyllä lähestyä vanhusta oikealla tavalla.

Ennaltaehkäisevään toimintaan tulee kiinnittää entistä enem-

män huomiota, esimerkiksi kulttuuri- ja liikuntapalvelujen tarjontaa ja toteuttamista on harkittava tarkemmin myös ikääntyvien näkökulmasta. Turvallisuutta lisäämällä vähennetään kaatumisen pelkoa. Yksinäisyyden ehkäisyyn on myös kiinnitettävä huomiota.

Asuinympäristön tulee tarjota mahdollisuuksia hyöty- ja virkistysliikunnan toteuttamiseen. Toisaalta asuinympäristön tulee ottaa huomioon myös huonosti liikkuvat ihmiset.

Seniorisali toiminnan käynnistäminen on osa ennaltaehkäisevää terveyspolitiikkaa. Lempäälässä pidetyssä keskustelutilaisuudessa eräs läsnäolija kysyi: “Voisitko mitenkään vaikuttaa siihen, että tänne saataisiin se seniorisali? Se me tarvittaisiin.” Joten kysyntää on, kunhan asia osataan ottaa puheeksi ja ryhtyä toimenpiteisiin. Suomen ensimmäinen seniorisali toteutettiin vuonna 1998 Outokummussa ISAKin (Itsenäisen suoriutumisen apuvälineiden kehittämisyksikkö) aloitteesta yhteistyössä paikallisen terveyskeskuksen kanssa.

Yksilöllinen ja rakenteellinen ennaltaehkäisy

Yksilön sanotaan olevan oman elämänsä paras asiantuntija. Näin varmasti onkin, mutta kun persoonallisuudessa on tapahtunut jokin häiriö esimerkiksi onnettomuuden tai sairauden seurauksena, yksilön terveydentilaan on kiinnitettävä huomiota muidenkin hänen kanssaan toimivien. Esimerkiksi alkavaa unohtelua, mikä saattaa olla oire tai seuraus jostakin etenevästä tai hoidolla jopa ohimenevästä haitasta, on tarpeen seurata.

Terveyttä ja toimintakyvyn säilymistä elinvuosien loppuun saakka ei turvata ainoastaan terveydenhuollon palvelujen turvin, vaan itsenäisellä ja omaehtoisella toiminnalla yksilö voi itse vaikuttaa parhaiten tuleviin elinvuosiinsa ja niiden laatuun.

Ennaltaehkäisevä liikunta – osteoporoosi, verenpaine, mielen-terveys

Yhtenä sairauksia parhaiten ennaltaehkäisevänä keinona on pidetty säännöllistä liikuntaa. Liikuntamuodon tulisi olla tuki- ja liikuntaelimestöä sekä hengitys- ja verenkiertoelimestöä sopivasti kuormittavaa ja kehittävää. Liikunnan ei tarvitse olla kilpaurheilua. Tästä syystä koululiikunnan määrän merkitystä tulisikin tarkastella uudestaan ja mielellään lisätä liikuntatunteja vähentämisen sijasta. Liikuntatuntien tavoitteeksi tulisi asettaa oppilaiden tutustuttaminen erilaisiin liikunta- ja urheilumuotoihin, jotta vaihtoehtojen joukosta löytyisi jokaisel-

le oma ja läheiseksi koettava muoto. Ala-asteen opettajat ovat tässä avainasemassa lapsen omien vanhempien lisäksi. Mikäli vanhemmilla itsellään on negatiivinen asenne liikuntaan, se välittyy helposti myös lapsiin. Onneksi nykyään lasta ei helposti vapauteta liikuntatunneista, vaan sairastavallekin lapselle voidaan haluttaessa löytää hänelle sopiva liikuntamuoto. Liikunnalla on monia muitakin positiivisia puolia kuin fyysisen kunnan kohottaminen. Liikunnan harrastajat muodostavat usein sosiaalisesti tärkeän verkoston, jossa saadaan ystäviä ja yhteisiä kokemuksia, jotka voivat kantaa läpi elämän ja ehkäistä myös mielenterveydellisiä vaikeuksia. Myös se on hyväksyttävää, jos henkilö haluaa vapaa-ajallaan harrastaa liikuntaa yksin.

Seniorisali toiminnan kehittäminen on tarpeen kaikissa suomalaisissa kunnissa. Pienissä kunnissa se tulee järjestää yhteistyössä esimerkiksi kunnan ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken. Yhteistyö kuntosaliryhtymän kanssa on myös yksi ratkaisu, mutta on muistettava, että seniorisaliin on “pääsy kielletty” alaikäisiltä, joita ovat esimerkiksi alle 50-60 -vuotiaat. Seniorisalin välineiden tulee olla käyttäjilleen soveltuvia ja salissa pitää olla asiantunteva ohjaus, jotta harjoitteet tulevat oikein tehdyiksi. Lisäksi asiantuntijoiden kunto- ja terveystarkastus ovat tarpeen oikean harjoitustason ja sopivien harjoitteiden valitsemiseksi ennen kuin kuntoilu aloitetaan. Harjoittelua tulee myös seurata aktiivisesti, jotta suorituskyvyn kohotessa tai laskiessa siihen voidaan reagoida oikein esimerkiksi välineen vastusta lisäämällä tai alentamalla.

Rakenteellisella ennaltaehkäisyllä voidaan tarkoittaa sekä asuin-ympäristöön että asunnon pohja- ja materiaaliratkaisuihin liittyviä tekijöitä, joilla ehkäistään esim. rakenteellista liikuntaesteisyyttä. Klassinen esimerkki rakenteellisesta liikuntaesteisyyttä aiheuttaneesta ongelmasta on laajasti maassamme pari vuosikymmentä kestänyt kolmikerroksisten hissittömien kerrostalojen rakennusbuumi.

Mäeltä näkyy toinen mäki – olisiko alakerrassa vapaata – tai toisella asuinalueella

Lempäälässä ja Jyväskylässä on rakennettu asuntoja, kuten toki muuallakin Suomessa, mäen päälle hyvien näköalojen ja sijaintipaikkojen vuoksi. Ratkaisut ovat aikansa kuvia, tehty ajatellen 20-40 -vuotiaita asukkaita, joten ikääntyneiden tarpeet ja mahdolliset ongelmatilanteet ovat jääneet ottamatta huomioon. Rakennusten asukkaat ovat ikääntyneet ja katselevat asuntoa muualta, koska eivät jaksakaan enää kiivetä mäen päällä sijaitsevaan asuntoon, mahdollisesti vielä hissittömän kerrostalon kolmanteen kerrokseen. Suunnittelemalla mäelle johtavien

teiden varsilla olevat kevyen liikenteen väylät tai jalkakäytävät paremmin tämä tilanne olisi voitu välttää. Nyt asia on korjattava jälkeenpäin. Mäkiseen maastoon voidaan rakentaa tarpeelliset levähdystasanteet, joilla rollaattoria työntävä vanha rouva voi levähtää ja kerätä voimia loppumatkaa varten. Levähdyspaikka palvelee myös pyöräilevää lasta ja lastenvaunuja työntäviä vanhempia. Väylien toiseen reunaan voidaan asentaa kaide, josta voidaan ottaa tukea sekä alas että ylös mennessä. Talviaurauksen takia näitä ratkaisuja ei voida jättää tekemättä, koska auras tehdään liikkujia eikä aurasalustoa varten. Auraukseen tulisi muutenkin kiinnittää enemmän huomiota niin, että liikennevalopainikkeiden käyttö ei esty valopylväiden juurelle kasatun lumiesteen vuoksi.

Kuntien päättäjien tulee kiinnittää nykyistä enemmän huomioita maankäytön ja kaavoituksen toteuttamiseen, jotta liikkumisen esteitä ei tulevaisuudessa lisätä, vaan vähennetään. Rakennuslupakäytäntö mahdollistaa kuntien ja kaupunkien hyvinkin yksityiskohtaisen ohjauksen uusia asuinalueita ja rakennuksia suunniteltaessa ja rakennettaessa. Ei ole tarkoituksenmukaista, että asuntoa on vaihdettava sen vuoksi, että hissi tai kävelyreitit varrella tarpeen oleva levähdyspaikka on jäänyt rakentamatta.

Julkisten rakennusten rakentamishojeisiin ja määräyksiin on myös paneuduttava huolella, jotta esimerkiksi liikuntahalliin olisi pääsy myös pyörätuolin käyttäjällä ja lastenrattaiden kanssa liikkuvalla. Hallien sisäänkäynnit on saatettu rakentaa niin, ettei niihin pääse yksin sisälle. Tuulikaappiin päästyä ulko-ovi sulkeutuu ja sisäovi ei enää mahdu aukeamaan sisääntulon suuntaan, koska sisälle menijä on sen tiellä. Tämän ongelman voi ratkaista asentamalla painikkeella varustettu ovipumppujärjestelmä, jolloin ovet aukeavat yhtäaikaan ja sisäänpääsy onnistuu yksinkin. Monet yksityiset palvelut sijaitsevat kapeiden portaiden päässä, joskus vain parin portaan takana, mutta rollaattorin kanssa sinne on vaikea ja jopa mahdoton päästä, jos avustaja ei ole mukana.

Jotta mielenterveys ei järkkyisi

Tämän vuosikymmenen aikana suomalaiset ovat jääneet sairaseläkkeelle useammin mielenterveydellisistä syistä kuin koskaan aikaisemmin. Tähän asiaan onkin kiinnitettävä vakavaa huomiota, ja ennaltaehkäisyä keinoja on kehitettävä jo varhaiseen työelämään ja opiskeluaikaankin ulottuen. Elinvuosia on enemmän kuin koskaan, samoin mielenterveyden häiriöitä. Miten tämä heijastuu yhteiskuntaamme pidemmällä ajanjaksolla, elleimme pysty vaikuttamaan asiaan? Työelä-

män haasteet ovat kasvaneet kiireen myötä ja sairastumisen riskit lisääntyneet. Työ saattaa olla yksinäistä puurtamista ja kiireistä, vaikka olisimmekin isossa joukossa. Mielenterveyshäiriöt eivät onneksi omaa enää sellaista mainetta kuin niillä aikaisemmin oli. Nyt on jo lähes luvallista olla mielenterveydeltään epätasapainossa. Kynnys hoitoon hakeutumisessa on madaltunut. Osittain tähän on voinut vaikuttaa sekin, että monet kunnat ovat perustaneet oman mielenterveysyksikön palvelukseen asukkaitaan omassa kunnassa, kun se aikaisemmin on tapahtunut erikoissairaanhoidon puitteissa. On tosin todettava, että tässäkin asiassa maamme asukkaat ovat eriarvoisessa asemassa.

Ikääntyneiden mielenterveysongelmat johtuvat usein yksinäisyyden tai avuttomuuden tunteesta. Moni dementoituneeksi todettu seniori tai vanhus onkin kärsinyt vakavasta masennuksesta eikä alkavasta dementiaasta tai Alzheimerin taudista. Erotusdiagnoosiikka ei ole kaikkien terveydenhuollon ammattilaisten osaama eikä tuntema, eikä niin tarvitsekaan olla, mutta jo tämän vaihtoehdon tiedostaminen voi johtaa oikeaan suuntaan. Muistihäiriö voi useinkin olla merkki jostain muusta ongelmasta kuin dementiaasta.

Eläkkeelle siirtyminen voi olla monille vaikea kokemus ja herättää monia kysymyksiä: Miten toimin? Miten selviän? Mitä teen? Tämän vuoksi osahankkeen, ”Seniorin selviytymissuunnitelma eläkkeellesiirtymisvaiheessa”, tavoitteena on turvata tiedonsaanti eläkkeellesiirtymisvaiheessa. Tietoja annetaan palveluista, harrastusmahdollisuuksista ja yhteiskunnan myöntämistä tuista. Toiminta toteutetaan esimerkiksi kutsumalla kyseisenä vuonna 65 vuotta täyttävät henkilöt valmennuskurssille, joka järjestetään yhteistyössä Kelan, kansalaisopiston tai muun vastaavan kanssa. Selviytymissuunnitelman yhteydessä käsitellään seuraavat aihepiirit: - liikunta ja terveys, - toimeentulo; eläke- ym. etuudet, - tietoyhteiskunta ja sen hyödyntäminen arkipäivässä, - asuminen ja liikenne, - yhdistys- ja järjestötoiminta, - harrastusmahdollisuudet, - vapaaehtoistyön tarpeet ja mahdollisuudet.

Tavoitteena on, että kukin osallistuja valitsee itselleen ”selviytymissuunnitelman” ainekset ja laatii viikon aikana itselleen visiopolun.

Lempäälä elinympäristönä

Asumisen ja liikkumisen osalta Lempäälässä on ennalta ehkäisevässä mielessä kartoitettu kaiteiden ja levähdyspaikkojen tarvetta. Kunnassa on järjestetty hissitilaisuus, jossa oli useampia kymmeniä osallistujia. Vireille on saatu yksi hissinrakentamishanke, ja kunta on alusta-

vasti suunnitellut varaavansa ensi vuoden budjettiin rahaa hissien rakentamisen avustamiseksi. Kunta voi tukea 10 %:n rahoitusosuudella toteutuvia hankkeita, joihin on saatu valtion avustusta. On myös ehdotettu, että rakennuslupaehdoin tulisi sisällyttää tiettyjä esteetöntä rakentamista edistäviä ehtoja. Esimerkkinä asumisen tiimoilta toteutuneesta toiminnasta voidaan kertoa kuntakeskukseen rakennetusta kerrostalosta, jonka kaksi alinta kerrosta kunta lunasti ikääntyneiden asunnoiksi. Asukkaat näihin asuntoihin valittiin hallintokunnat ylittävällä yhteistyöllä. Asukkaat ovat kaikki naisia, pariskuntia ei asuntojen hakijoina ollut, kuten ei yksinäisiä miehiäkään. Asunnot on suunniteltu rollaattoreiden ja pyörätuolien käyttäjille sopiviksi. Asuntokohdasta saunaa ei ole, vaan näillä kahdella asuinkerroksella on yhteiset saunatilat, ja saunomiseen on tarvittaessa saatavissa apua. Asuinrakennus sijaitsee hyvien kauppapalvelujen lähellä, ja kaupassa sekä ympäristössä liikkuminen sujuu hyvin myös liikkumisen apuvälineillä. Tässä tärkeänä yhteistyökumppanina ovat olleet sosiaali- ja terveystoimen lisäksi kunnan tekninen toimi ja asuntojen sekä muiden rakennusten suunnittelijat ja toteuttajat.

Ennaltaehkäisevän ja kuntouttavan vanhustyön sisältöä on työryhmätyöskentelyssä mietitty eri näkökulmista ja siihen on otettu toisaalta uusia elementtejä ja toisaalta aikaisemmin käytettyjä, mutta ehkä “uustulemista” odottaneita asioita. Uutena asiana Tuija Kanto-Hannulan työryhmä ryhtyi kehittämään seniorisali-hanketta, jossa luodaan kuntosali ikääntyville. Tässä hankkeessa ovat yhteistyökumppaneina Lempäälän Ehtookoto, kunnan vanhustyön yksikkö ja terveyskeskus sekä erityisliikunta. Seniorisalitoiminnan käynnistämisen tavoitteena on tukea ikääntyvän fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen kunnon ylläpitämistä ja tuoda myös voimaharjoittelu osaksi elämää. Käytännön toteutuksessa huomioon otetaan alentuneen toimintakyvyn omaavien ikääntyneiden ja vajaakuntoisten kuntouttaminen. Lisäksi tärkeänä tavoitteena on kehittää kuntouttava työote moniammatilliseksi työskentelytavaksi. Kuntosalissa käytetään ikääntyneiden harjoitteluun kehitettyjä David Seniorilaitteita. Ympäristön merkitystä kuntoilussa ei voi vähätellä, joten siihen on kiinnitetty huomiota, ja tila on hyvin ilmastoitu, kauniisti sisustettu, avara ja musiikki valitaan kävijöiden mukaisesti. Kohderyhmiksi on valittu 1) ikääntyvät, aktiiviset ja aktivoitavat kuntalaiset, 2) huonokuntoiset vanhukset esim. sairaanhoidon jälkeen ja 3) alentuneen toimintakyvyn omaavat asiakasryhmät. Seniorisalissa on tarjolla asiantuntevaa ohjausta, etenkin työaikana, mutta illalla salia voivat käyttää henkilöt, jotka eivät tarvitse jatkuvaa ohjausta tai tukea yksilöllisesti suunnitellun kuntosaliohjelmansa toteuttamisessa. Seniorisalissa yksilöllisen harjoittelun toteutus tapahtuu tiet-

tyjen elementtien ja vaiheiden mukaisesti. Kuntosaliin tuleva käy ensin lääkärintarkastuksessa, jossa tehdään toimintakyvyn testaus, sen jälkeen suunnitellaan yksilöllinen kuntoutumisohjelma, jota toteutetaan ja seurataan säännöllisesti, annetaan ohjeita ja muutetaan ohjelmaa tarpeen mukaan. Tavoitteena on, että kuntosalin käyttäjä saa itselleen uuden harrastuksen, joka edistää ja tukee itsenäistä suoriutumista päivittäisistä askareista ja harrastuksista.

Elämäntapa, harrastukset, omaiset ja sosiaaliset verkostot

Useat tutkimukset osoittavat, että seniorien ja vanhusten elämäntyyli muuttuu enemmän kuin aikaisemmin, tai oikeastaan ei muutu vaan säilyy, vaikka ikää tulee lisää. Ensimmäistä kertaa Suomen historiassa ikäihmiset harrastavat vanhuuteen asti. Enää vanhus ei omaksu vanhusroolia, vaan hän matkustaa, harrastaa, kuluttaa, käyttää kännykkää ja oppii uutta. Farkut, jazz, tanssiminen, moottoripyörät, urheilu, atk-opiskelu ja muut harrastukset seuraavat eläkepäiville ja voivat jopa vahvistua kolmannen ikävaiheen aikana. Sekä naisten että miesten työeläketaso paranee. Tämä antaa taloudellista liikkumavaraa myös harrastuksille. Oleellisinta on kuitenkin ikäihmisten myönteinen minäkuva ja eläkeläisidentiteetti.

Omaisten ja sosiaalisten verkostojen merkitys on tärkeä, mutta saa ehkä jonkin verran uusia ulottuvuuksia. Aktiiviset seniorit ehdivät antaa aikaa lapsenlapsilleen. Heillä saattaa kuitenkin olla toinen tai molemmat vanhemmat elossa, jolloin nämä jo vanhuusikään ehtineet kaipaavat tukea. Omaisten antama apu onkin huomattava Suomessa.

”Elämän perusasiat olivat tärkeitä, ystävät ja harrastukset sekä perhe, koti ja terveys.” (Lempäälässä haastatteluja suorittanut opiskelija)

Muuttoliikkeen seurauksena eri sukupolvet asuvat usein eri paikkakunnilla. Tällöin muiden sosiaalisten verkostojen merkitys kasvaa. Naapuri- ja pihapiirit, harrastus- ja eläkeläisyhdistykset, seurakunnat ja monet muut ryhmät voivat tarjota hyviä vaihtoehtoja.

IT-teknologian myötä yhteydenotto eri paikkakunnilla asuvien välillä helpottuu. Lähitulevaisuudessa internet-kerhot ja kuvapuhelinkännykät osin kompensoivat muita kontakteja, mutta ne tarjoavat myös aivan uusia mahdollisuuksia.

”Yli 75-vuotiailla senioreilla oli taipumusta vähätellä avun tarvettaan ja korostaa yksin selviytymistään. Lisäksi monille oli varmasti vaikeaa puhua psyykkisistä tarpeis-

taan. Esim. joidenkin seniorien yksinäisyys oli selvästi havaittavissa, vaikka he eivät sitä halunneet tai osanneet ilmaista. Tästä johtuen haastattelijamme tulokset eivät kenties anna täysin luotettavaa kuvaa haastateltavien tarpeista ja toiveista. Kaiken kaikkiaan haastateltavat olivat kuitenkin erittäin mielissään, että heidän tarpeisiinsa kiinnitettiin huomiota ja että heidän mielipiteitään kuunneltiin.” (helsinkiäinen opiskelija)

Ongelmana on riski, että aktiiviset seniorit osaavat käyttää hyväkseen tarjolla olevia mahdollisuuksia, mutta passiiviset syrjäytyvät. Tässä kuntien sosiaali- ja terveystoimella, kulttuuri-, opetus- ja liikuntasektoreilla on yhteinen tehtävä yhdessä järjestöjen ja vapaa-aikayritysten kanssa edistää tarjontaa ja tiedottaa olemassa olevista mahdollisuuksista. Tällainen yhteistyö tuottaa varmasti uusiakin palveluja. Kehittyvät seniorialit ovat esimerkki senioreille tuotetusta uudesta palvelumuodosta.

Opiskelija on kirjannut kysyttäessä haastateltavalta viihtymistä nykyisessä asuinympäristössä: *”Kyllä viihtyy. On juuri muuttanut Jyväskylään, koska sukulaiset asuvat täällä ja palvelut ovat tässä asunnossa lähellä. Tärkeää on, että Jyväskylä on kulttuurikaupunki. Täällä on runsaasti taidenäyttelyitä, teattereita ym. Harrastusmahdollisuuksia on paljon.” (jyväskyläläinen 65-74 -vuotiaiden ryhmään kuuluva kerrostalossa yksin asuva naimaton nainen)*

Espossa haastatteluja tehnyt opiskelija kuvaa haastateltavaansa: *”Aktiivinen, terve, hyvässä kunnossa oleva mies, pelaa golfia. Myöhemmin iän karttuessa toivoisi saavansa kotiin siivouspalvelua sekä ruuanlaittopalvelua.” (espoolainen 55-64 -vuotiaiden ryhmään kuuluva kerrostalossa yksin asuva eronnut mies)*

Rakennettu ympäristö, koti ja ympäristö

Kehittämiskohteet

Seniори 2000 -projektissa tekniset työryhmät kartoittivat ja analysoivat kohdealueiden asumis- ja liikkumisympäristöä kevään ja kesän 1999 aikana. Vaikka kohdealueet olivat erilaisia ja kaupungit erikokoisia, tulokset ympäristöstä olivat melko samanlaisia. Vanhusväestön kannalta ongelmallista on hitaan liikkujan mahtuminen pyöräteille, ajoteiden ylitykset, päällysteiden epätasaisuus ja ympäristössä olevat mäet. Katu- ja tieympäristössä haittaa vanhusten liikkumiselle tulee etenkin ajoteiden ja katujen ylityksistä. Liikennemerkit aiheuttavat myös näköesteitä. Jalankulkualueiden päällysteen kunto vaikuttaa paljon liikkumiseen, huonokuntoinen päällyste ja nupukivien käyttö haittaavat erityisesti rollaattorilla tai muilla apuvälineillä liikkuvia. Ympäristön mäkisyiden takia toivotaan kaiteita ja levähdyspaikkoja.

"Vanhukset viihtyvät erittäin hyvin asunnoissaan ja asuinympäristöissään mahdollisista puutteellisuuksista huolimatta. Kotona asumista helpottavia asioita oli avio- puolison kanssa asuminen, kotiapu, auto, mukavuudet, apuvälineet, lasten tuki ja pubelin. Vilkas liikenne ja talvella liukkaus häittäsivät ulkona liikkumista. Terve- delliset syyt häittäsivät osaa haastateltavista." (yhteenvedo Lempäälässä opiskelijoiden suorittamista haastatteluista)

"Huonommassa vaiheessa haluaisin asua keskustassa, samanikäisiä ihmisiä ympärillä. Haluaisin harrastaa ja toivoisin, että apua olisi saatavissa helposti." (lempääläinen 55-64 -vuotiaiden ryhmään kuuluva omakotitalossa asuva nainen)

"Olisi kiva muuttaa joskus tulevaisuudessa palvelukotiin, missä on oma huone ja yksityisyys, mutta kuitenkin saa esim. ruokapalveluja." (jyväskyläläinen 75-84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva kerrostalossa yksin asuva leskinainen)

"Raput ovat erittäin vaikeat, on 3 kerrosta eikä hissiä talossa, on suuria vaikeuksia liikkua rapuissa." (jyväskyläläinen 75-84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva kerrostalossa yksin asuva leskinainen)

"Talonmiehen vaihtuminen kiinteistöhuoltofirmaan on huonontanut henkilökohtaista palvelua." (helsinkiäinen 65-74 -vuotiaiden ryhmään kuuluva puolison kanssa kerrostalossa asuva mies)

"Bussipysäkki on kuitenkin melko kaukana, noin 200-300 metriä, ja sinne kävely on hankalaa varsinkin talvisin. Oikopolku on käytössä." (lempääläinen 75-84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva omakotitalossa asuva nainen)

"Rollaattorin pyörät ovat talvella liian pienet lumella kulkemiseen, katukorokkeet ovat vaikeita ylittää, portaat ulosmentäessä tuottavat vaikeuksia, kun on rollaattori." (jyväskyläläinen 75-84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva pojanpojan kanssa kerrostalossa asuva leskimies)

"Kotikadun mäki on tuntunut raskaalta kauppakasseja kantaessa. Talvella olen kävellyt ajoradalla, koska jalkakäytävät ovat olleet liukkaaita." (helsinkiäinen 65-74 -vuotiaiden ryhmään kuuluva kerrostalossa puolison kanssa asuva mies)

"Katukorokkeet pois ja luiskat tilalle. Lisää virkistäytymispaikkoja vanhuk- sille, esim. rantasaunoja, vanhusten kuntopolkuja, osa asfaltoituja, jotta pääsisi rollaattorilla. Yleensäkin lisää penkkejä levähdyspaikoiksi. Sunniteltaessa uusia rakennuksia, puistoja ym. tulisi ottaa yhteyttä henkilöihin, jotka tekevät työtä vanbus- väestön parissa." (yhteenvedo vaasalaisten sosiaali- ja terveystoimen sekä kotipalvelun viranhaltijoiden haastatteluista)

Talvisin ongelmat keskittyvät kunnossapitoon. Sosiaali- ja terveystoimen voimattomuutta kuvaa kodinhoitajakartoituksessa monessa vastauksessa mainittu lumilinkojen tarve – kodinhoitajat käytännössä joutuvat korjailemaan talvikunnossapidon jälkiä varsinkin pientalo-alueilla. Liukkaus on myös suuri ongelma kaikkialla Suomessa. Kunnissa määrärahojen leikkaaminen näkyy myös talvikunnossapidon tason laskemisena. Talvikunnossapidon kiireellisyysjärjestystä on myös kritisoitu – jalankulkualueet aurataan vasta tärkeimpien autoväylien jälkeen.

Ikäihmiset haluaisivat kuitenkin liikkua myös talvella, joten penkit toivotaan jätettäväksi ulos myös talvikäyttöön. Ulkoiluun pitäisi varautua myös kaupunkisuunnittelussa, kuitenkin niin, että eri vuodenaikojen sääolosuhteet otettaisiin huomioon.

Asumiskorjaukset

Asuinrakennuksissa suureksi ongelmaksi on muodostunut kerrostalojen hissittömyys, joka näyttäisi olevan merkittävin yksittäinen liikkumisen este Suomen rakennuskannassa. Mitä tälle ongelmalle voidaan tehdä, jotta edesautetaan ikääntyvän väestön omatoimista liikkumista ja asumista?

Kuntien työryhmät (mm. Sirpa Paukku, Helsinki, ja Ulla Ketunen, Lempäälä) arvioivat asuinrakennuksista myös kierreportaiden ongelmallisuutta, haittaavia kynnyksiä sekä valopainikkeiden sijaintia – ne ovat yleensä vanhuksen kannalta väärässä paikassa. Ulko-ovet ovat usein liian painavia ikäihmisen kuljettavaksi. Pienet asunnot ovat ahtaita, mikä tulee esille avustajan toiminnan kautta: pienissä kylpyhuoneissa asukkaan auttaminen on kodinhoitajalle vaikeaa ja myös fyysisesti hyvin raskasta.

“Esteettömyys on kynnyksysymys”, totesi myös Espoon Matinkylän asumis- ja liikkumisryhmä. Katri Ranniston työryhmä jätti loppukevällä 1999 oman esityksensä senioriasian hoitamiseksi tulevaisuuden Espoossa.

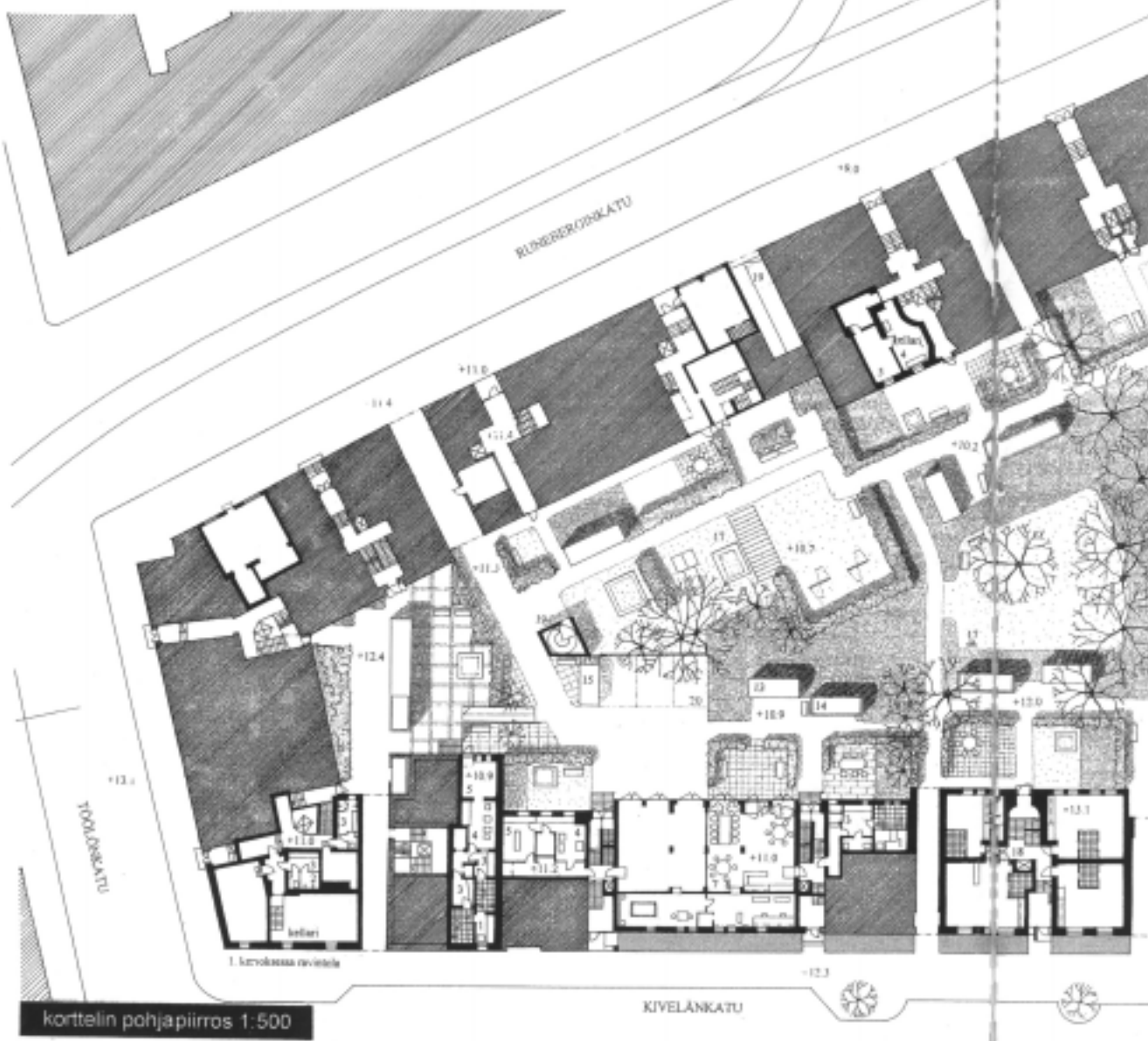
Esteet kaupunkiympäristössä tulivat myös esille liike- ja palvelurakennusten osalta. Kauppojen ja muiden palvelurakennusten raskaat ovet, kynnykset ja portaat estävät monen huonosti liikkuvan vanhuksen omatoimisen asioiden hoitamisen.

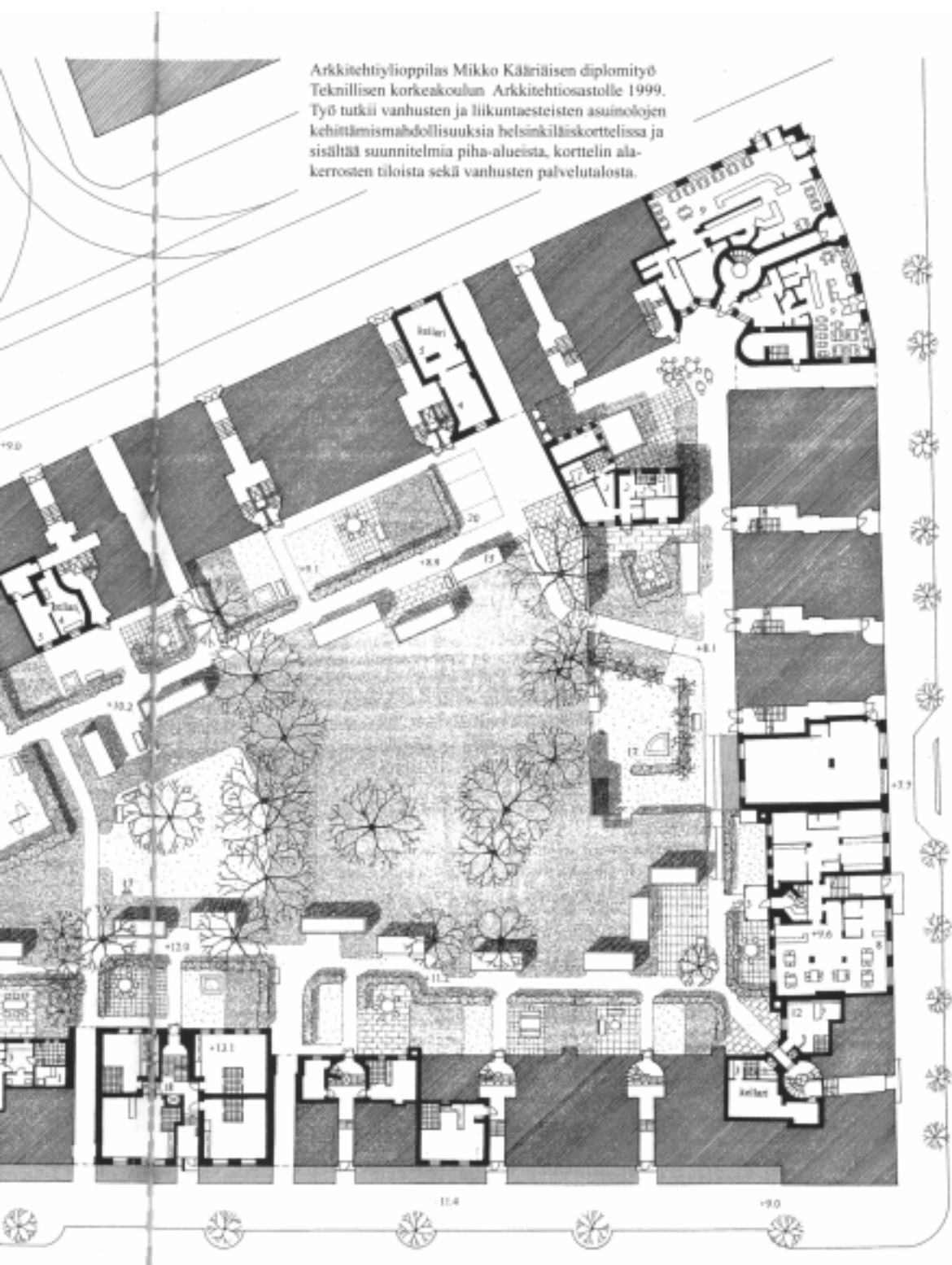
Teknillinen korkeakoulu
Arkkitehtiosasto
diplomityö 1.3.1999

valvoja Tuomo Götönen
tekijä Mikko Kääräinen

Vanhus Helsingissä

Arkkitehtioppilas Mikko Kääräisen diplomityö
Teknillisen korkeakoulun Arkkitehtiosastolle 1999.
Työ tutkii vanhusten ja liikuntaesteisten asuinolojen
kehittämismahdollisuuksia helsinkiläiskorttelissa ja
sisältää suunnitelmia piha-alueista, korttelin ala-
kerrosten tiloista sekä vanhusten palvelutalosta.

Uudenlaisia kehittämistarpeita

Lempäälän keskusta on tyypillinen pieni kirkonkylä, jossa asutus ja palvelut ovat keskittyneet pääväylän varrelle. Lempäälän keskustaan muutetaan syrjäkyliltä siinä vaiheessa, kun asuminen taajaman ulkopuolella alkaa tuottaa vaikeuksia. Lempäälässä tekninen toimi on huomannut tarvitsevänsä tietoa vanhusväestön ongelmien ratkaisemiseksi. Teiden suunnittelussa, korjaamisessa ja talvikunnassapidossa tarvittaisiin uudenlaista tietoa ikäihmisten liikkumismuodoista ja määrästä yleisillä teillä ja puistoissa.

Katuympäristössä liikkumista voidaan helpottaa viistämällä reunakiviä, rakentamalla luiskia portaiden viereen, lisäämällä valaistusta ja kaiteita mäkiisiin paikkoihin. Talvisin on tärkeää pitää jalkakäytävät lumesta ja jäältä puhtaina.

Liikkumisen kannalta on tärkeää muistaa ovelta ovelle ulottuvat liikkumisketjut: asukkaalle matka ei lopu viranomaisen vastuualueen rajaan, vaan pihasta, katualueesta, puistosta tai kauppakiinteistöstä huolimatta kulkureittien tulisi olla yhtenäisiä eikä esimerkiksi talvikunnossapidon taso saisi matkan aikana heiketä. Myös kulkureitti autopaikalle tulisi olla kesäisin ja talvisin esteetön ja turvallinen.

Asuntorakentamisessa eri työryhmät toivat esille eri tarpeita, muun muassa lasitetut parvekkeet, hissi, asuntojen kynnyksettömyys, ikkunoiden pestävyys ja ovipuhelin.

Yhteistyö teknisen ja sosiaali- ja terveystoimen välillä on nähty kaikissa kaupungeissa tärkeäksi kehittämisalueeksi. Vaasassa luontainen yhteys on syntynyt kaupunkisuunnittelun tutkimussihteeri Kimmo Sarasteen toimiessa sosiaali- ja terveyslautakunnan sihteerinä. Esimerkkinä synergiasta on Vaasassa tehty oma selvitys hissittömistä kerrostaloista ja asumisen nykytilanteesta. Vaasassa Jussi Hallasmaa järjesti kesällä 1999 seminaarin, jossa käsiteltiin ikäihmisten huomioon ottamista asunto- ja kaupunkirakentamisessa. Seminaariin kutsuttiin rakentajia, rakennuttajia ja suunnittelijoita sekä isännöintiyritysten, eläkeläisjärjestöjen, sosiaali- ja terveydenhuollon ja oppilaitosten edustajia. Tuloksena syntyi selkeä yhteinen näkemys siitä, että eri osapuolten kesken tarvitaan yhä enemmän käytännön yhteistyötä.

Etu-Töölön alueella työryhmän mukaan vanhusten liikkumista vaikeuttivat etenkin vilkas liikenne ja vaikeat kadunylitykset. Töölön alueella kotipalvelun ja kotisairaanhoidon työntekijät kartoittivat esteettömän ja turvallisen liikkumisen kannalta vaikeita paikkoja erikseen talviympäristössä ja kesäympäristössä.

Töölössä Seniori 2000 -projektin kohdealueella toteutettiin vuoden 1999 aikana Helsingin kaupungin rakennusviraston katuosaston toimeksiannosta Esteetön katuympäristö -projekti, jossa selvitettiin tarkemmin esteettömyyttä kesä- ja talviympäristössä. Kartoitus- ja kyselytutkimuksen teki LT-konsultit Oy.

Etu-Töölön “Pihat, lähiympäristöt, puistot ja kaupoissa asiointi” -työryhmässä olivat mukana rakennusviraston puistosuunnittelija, arkkitehtiopiskelija, kotipalvelun ja kotisairaanhoidon työntekijät sekä alueen asukasedustaja. Ryhmä pohti etenkin ikäihmisten liikkumista ja keinoja sen helpottamiseksi. Alueelta etsittiinkin helppokulkuisia kävelyreittejä, joiden varsille varataan levähdyspaikkoja, poistetaan kulkemista vaikeuttavia korokkeita ja yritetään vaikuttaa pitkien vihreiden valojen saamiseen ylityspaikkoihin. Kesällä 1999 aloitettiin myös kokeiluna Hesperian puistossa olevassa lasten leikkipuistossa virkistys- ja laulutuokion järjestäminen alueen vanhemmalle väelle.

Seniori 2000 -projektissa asumisen ja rakentamisen puutteita kartoitettiin erityisen työkirjamenettelyn avulla. Seuraavalla sivulla olevassa laatikossa joitakin Vaasan rakentamistyöryhmän vastauksista.

Helsingin asuntoryhmän mielestä jo nykyisiä määräyksiä ja ohjeita noudattamalla rakennettaisiin hyvää ja esteetöntä asumista vanhenevan väestön tarpeisiin.

Esteettömästä asumisesta on olemassa hyviä ohjeita muuallakin Suomessa. Miksi näitä ohjeita ja oppaita ei noudateta, ja miksi tämä kerätty tieto ei siirry käytäntöön? Seniori 2000 -projektin aikana on tullut selvästi esille se, että rakennusten suunnittelijat ja toteuttajat

- eivät tiedä näistä ohjeista riittävästi
- jos tietävät, niin he eivät tiedosta ohjeiden merkitystä
- jos tiedostavat esteettömyyden merkityksen, niin he eivät saa vietyä tavoitteita käytäntöön.

Useasti kuultu totuus asuntorakentamisessa on se, että “rakentamisessa ote karkaa niin helposti”. Ei siis riitä, että rakennuttajat tietävät ohjeet ja edellyttävät suunnittelijoiden noudattavan niitä. Eikä sekään riitä, että suunnittelijat tietävät ohjeet ja piirtävät niiden mukaan tai että rakentamista valvovat tietävät ohjeet ja yrittävät jälkepäin valvoa tekemisen laatua. Lopputuloksen laatu ratkaistaan toteutuksen yhteydessä, ja jos työmaalla ei tiedetä eikä välitetä ohjeista ja tehdään kuten aina ennenkin on tehty, jää tavoiteltu esteettömyys toteutumatta.

Mitä puutteita rakentamisessa on ikäihmisten asumisen kannalta?

- *varastotilojen puute, yläkaapistojen käyttökelvottomuus, wc:t liian matalia (suunnittelija)*
- *laitteiden käytön opastus (rakennuttaja)*
- *sijainti etäällä palveluista, ilmanvaihto, hissittömyys ja tasoerot, mitoitus (rakentajat)*
- *tasoerot ulkona ja sisällä, mitoitus (ovet, käytävät, hissit, ph/wc), palvelujen puute (kotipalvelu)*

Suosituksia rakentamiseen

- *vanhusten erityistarpeet huomioitava myös rahoituksessa (suunnittelija)*
- *hisseihin, hälytysjärjestelmiin, ulko- ja sisävalaistukseen sekä pihatilojen saavutettavuuteen kiinnitettävä huomiota (rakennuttaja)*
- *kohteiden sijoittuminen lähelle ateria- yms. palveluja ja sosiaalisia kontakteja, maasto-olosuhteiden huomioiminen jo kaavoituksessa, muunneltavat asuntotyyppit (rakentaja).*
- *lähellä julkisia palveluja, tasoerot sisällä ja ulkona minimoitava, kevenneetyt ovimekanismit, riittävä mitoitus hisseissä, varastoissa ja kaikissa sisätiloissa, selkeä suihkutila, tukevat seinät (rekit yms.), jalkatila keittiötason alla, riittävän kokoiset parvekkeet samassa tasossa huonetilojen kanssa (kotipalvelu).*

Mikäli rakennuttaja ei osaa vaatia eikä suunnittelija tiedä ohjeista, on lähtökohta kaikkein heikoin – työmaalla ei huonoa suunnitelmaa enää korjata. Siitä huolimatta esteettömyys on saatava osaksi rakentamisen laatujärjestelmää. Laatu ei kuitenkaan synny pelkästään ohjeilla vaan tekemisen muutoksella: rakentamisprojektin alussa esteettömyyslaatu nostetaan esille ja edellytetään joka vaiheessa tämän laadun ylläpitämistä. Tekemisen, ohjaavan keskustelun ja opastamisen avulla esteettömyyslaatu siirtyy työmaalla lopputöitä tekevien kirvesmiesten, laatoittajien, sähkö-, lvi- ja muiden urakoitsijoiden toimintatapoihin.

Jyväskylän asuin- ja liikkumisympäristö

Jyväskylässä Jorma Lipposen työryhmä tarkasteli etupäässä katuja, puistoja ja pihoja iäkkäiden ihmisten liikkumisen ja oleskelun kannalta. Tarkastelukohteena oli keskusta ja sen lähialue eli kantakaupunki.

Kantakaupungissa yli 65-vuotiaiden osuus asukkaista on 27 % ja osuus kasvaa edelleen. Liikkumisolosuhteita on siten syytä suunnitella yhä paremmin iäkkäille sopiviksi. Ikääntyminen heikentää näköä,

kuuloa, havainto- ja reagointikykyä ja lihasvoimaa. Sairaudet ja lääkitys vaikuttavat myös liikenteessä selviytymiseen. Jos vanha ihminen joutuu onnettomuuteen, seuraukset ovat vakavammat kuin nuorilla ja vammat paranevat hitaammin. Iäkkään riski kuolla liikenteessä on noin kaksinkertainen väestön keskimääräiseen verrattuna. Iäkkäillä on paljon tarvetta liikkumiseen ja se on mahdollista, jos liikkumisympäristö ja liikennepalvelut on hyvin järjestetty. Liikkuminen sinänsä pitää yllä iäkkäiden vireyttä ja toimintakykyä. Iäkkäät kokevat ongelmaksi mm. katujen ylittämisen, liukkaat kadut ja pihat, polkupyöräilyn jalkakäytävällä sekä busseihin nousemisen.

Jyväskylän paikallisliikenteessä on käytössä seitsemän matalalattiabussia ja niitä tulee jatkuvasti lisää. Suosittua palveluliikennettä laajennetaan ja kehitetään. Paikallisliikenneterminaali Vapaudenkadulla saneerataan vuonna 2001 ja varustetaan mm. katulämmityksellä, josta kävelykadulla on hyviä kokemuksia. Pysäkkivarustusta ja informaatiota sekä pysäkkien kunnossapitoa parannetaan.

Katujen ja kiinteistöjen rakentamisessa ja saneerauksessa otetaan iäkkäiden ihmisten liikkuminen huomioon mm. rakentamalla loivia luiskia, lämmitettyjä ja katettuja kulkualueita sekä tarvittaessa hissejä. Portaiden reunat sekä kulkuväylillä olevat pylväät ja tasoerot merkitään selvästi erottuvilla värinauhoilla. Portaisiin ja jyrkkiin luiskiin lisätään kaiteita. Kantakaupungissa madalletaan joka vuosi useita reunakiviä ja poistetaan muitakin liikuntaesteitä sekä kaupungin että kiinteistöjen toimesta. Uusi liikuntaesteiden kartoitus on meneillään.

Yhteensä 11 uuden penkin sijoittamisesta kantakaupungin alueelle on tehty suunnitelma. Penkit ovat erityisen tärkeitä iäkkäille, joiden on pidettävä lepotaukoja kävelyn lomassa.

Talvisin liukastumisonnettomuuksissa loukkaantuu Jyväskylässä 1 000 ihmistä, onnettomuuksista aiheutuu 10 miljoonan markan kustannukset. Näitä onnettomuuksia ehkäistään katujen ja pihojen au-
rausta sekä hiekoitusta tehostamalla ja kannustamalla ihmisiä hyvien talvikenkien ja liukuesteiden käyttöön ongelmakeleillä.

Liikkumisolojen kehittämistä ja liikkumisesteiden poistamisesta kaupungilla vastaavat erityisesti katu- ja puisto-osasto, rakennusvalvontavirasto ja tilapalvelu, joka hoitaa kaupungin kiinteistöjä. Yksityiset kiinteistöt vastaavat omista pihostaan sekä niiden kohdalla olevien jalkakäytävien aurauksesta ja hiekoituksesta.

"Mikä ärsyttää eniten rakennetussa ympäristössä"

1. ASUINTALO

Asunnon ulko-ovi:

- *asunnon oven lukko jäykkä, vaatii sorminäppäryyttä ja voimaa*
- *ulko-ovi ei saa aueta "väärään" suuntaan*

Hissi:

- *puuttuu*
- *liian abdas*
- *ovi painava tai aukeaa "väärään" suuntaan*
- *bissistä puuttuu kaide*

Rappukäytävä:

- *valokatkaisijoiden sijainti*
- *bissittömissä taloissa valot ajastettu liian nopeiksi, voi jäädä portaiden puoleen väliin hitaasti kulkiessa*
- *portaissa pitää olla kaiteet molemmin puolin*
- *ei kierreportaita*

Kellariin meno:

- *ei saisi olla korkeita kynnyksiä eikä portaita*

Talon ulko-ovi:

- *usein raskas*
- *ovelle ei saisi olla porrasta*
- *kynnysritilä usein liukas*
- *ei saa aueta "väärään" suuntaan*
- *lukitus*

2. PIHA-ALUE

Kaiteet:

- *portaisiin*
- *luiskiin*
- *myös jalkakäytäviin, jos ovat mäessä*

Roskien keräysastiat:

- *roskalaatikot bankalia käsitellä, tukikaide ehkä auttaisi*
- *"roskisuoneeseen" mennessä ei saa olla kynnystä, ovi pitää olla helposti avattavissa*
- *valaistus pitää olla*

Pihalle eri korkuisia penkkejä

Talvella auraus, biekoitus: "Lunta ei saa aurata luiskalle..."

Laatuauditointia aloitettiin Espoossa

Espoossa Seniori 2000 -projektin tekninen työryhmä antoi itselleen nimen "Asuntokannan korjaustarpeet ja -mahdollisuudet sekä ympäristön suunnittelu seniorien ja vanhusten näkökulmasta". Työryhmään kuului kodinhoitaja, kotisairaanhoidaja, terveysaseman johtaja, toimintaterapeutti, rakennusvalvonta-arkkitehti, asunto-osaston valmistelija, aluearkkitehti, kunnallistekniikan suunnittelupäällikkö ja paikallisen huoltoyhtiön toimitusjohtaja. Työryhmä kokoontui viisi kertaa ja käsitteli muun muassa uuden kauppakeskuksen, ns. Ison omenan suunnitelmia. Työryhmä arvioi myös Matinkylän keskuksen katu- ja liikennesuunnitelmia.

Työryhmä tutustui asumisen arkeen myös paikan päällä. Tammi-helmikuun aikana 1999 se vieraili vanhassa ja uudehkossa kerrostalokohteessa, haastatteli asukkaita ja testaili pyörätuolilla ja rollaattorilla ympäristön toimivuutta.

Kodinhoitaja Leena Luostarinen ja toimintaterapeutti Kaisa Mikola laativat yhdessä kolmen liikuntaesteisen henkilön kanssa listan aiheesta "Mikä ärsyttää eniten rakennetussa ympäristössä". Edellisellä sivulla katkelma listasta.

Senioriasuminen – uusi asumis- ja palveluratkaisu

Suomessa on nyt ja lähivuosina kaksi tavoitetta, jotka vaikuttavat erityyppisten asuntoratkaisujen kehittämistarpeeseen. Laitospaikkoja pyritään vähentämään absoluuttisesti tai ainakin suhteessa vanhusväestöön korvaamalla ne erilaisilla resursoituilla palveluasunnoilla ja ryhmäasunnoilla. Toisaalta pyritään edistämään kotona asumista, jolloin hissittömissä ja muissa senioreille huonosti sopivissa asunnoissa asuville ikäihmisille pyritään tarjoamaan parempia asumisratkaisuja. Seniorien ja vanhusten määrän voimakas kasvu johtaa siihen, että molemmat tavoitteet tarvitsevat useita erilaisia asumisratkaisuja toteutukseen.

Palveluasunnot ovat yleensä joko RAY:n tuella toimivien yhteisöjen tai kunnan ylläpitämiä. On vähemmän ja enemmän resursoituja palveluasuntoja, asuntoryhmiä, ryhmäasuntoja ja erilaisia yhdistelmiä. Palveluasuntojen asukkaat ovat yleensä yli 80-vuotiaita ja heillä on jo korostunut palvelutarve. Jotkut palvelutalot vastaavat toiminnoiltaan jo laitoksia.

Asuminen senioriasunnoissa on eräs uusi asumismuoto, jonka merkitys kasvaa 2000-luvulla. Senioriasunto sijoittuu tavallisen asun-

non ja palveluasunnon välimaastoon. Asunto ja siihen liittyvä palvelukonsepti on suunniteltu siten, että ne pystyvät muuntumaan asukkaan kasvavien tarpeiden mukaan. Alussa 60-80 -vuotiaille virkeille senioreille suunnitellut asunnot toimivat normaaleina, mutta tavallista harkitummin suunniteltuina asuntoina.

Ovet, kynnykset, kylpyhuoneet ja kaikki muut keskeiset asiat on suunniteltu “piiloinvamotoituksella”. Tämä tarkoittaa, että asunto voidaan muuntaa jopa inva-asunnoksi helposti. Vasta tarvittaessa asennetaan turva- ja muita välineitä.

Palvelukonsepti kasvaa vastaavalla tavalla. Alussa asukkaat hakevat palvelunsa lähiympäristöstä. Siksi on välttämätöntä, että senioritalo todella sijaitsee asutuskeskuksen keskellä yhdyskunnan arkipalvelujen lähellä. Vähitellen palveluja tuodaan yhä enemmän senioriasuntoihin ja talossa oleviin melko pieniin palvelutiloihin. Näitä tiloja pystytään tarvittaessa laajentamaan, koska niiden yhteyteen on suunniteltu vuokra-asunto, joka voidaan muuttaa palvelutiloiksi.

Oleellisimmat erot perinteisiin palveluasuntoihin ovat siinä, että senioriasunto on vapaarahoitteinen omistus- tai vuokra-asunto ja että asuntojakautuma on erilainen. Asuntojen pinta-ala vaihtelee noin 40 ja 80 m² välillä. Tavallisimmat ovat 3 h + k ja 2 h + k. Näihin mahtuu senioripariskunta tai yksin asuva seniori, joka vaatii asumisväljyyttä. Asunto voi olla myös asumisoikeusasunto. Senioriasunto antaa siis mahdollisuuden käyttää erilaisia rahoitusvaihtoehtoja.

Jotkut rakennusliikkeet ja monien asuntojen omistajat ovat sisällyttäneet ns. senioriasunnot tuotevalikoimaansa. Tämä on myönteinen merkki siitä, että tätä markkinasegmenttiä halutaan kehittää. Ongelma voi syntyä siitä, että tuotetaan pelkästään asunto, eikä kehitetä siihen kuuluvaa palvelukonseptia. Tällöin palvelujen järjestäminen jää kunnan tehtäväksi. On myös esimerkkejä sellaisesta ratkaisusta, jossa senioriasuntoja on rakennettu toimivan palvelutalon viereen. Näin palveluja voidaan järjestää tarvittaessa helposti. Monet aktiiviset seniorit eivät kuitenkaan halua muuttaa “vanhainkodin” viereen, varsinkaan jos tämä sijaitsee kaukana palveluista.

Senioriasunto on käsitteenä tuottanut jonkin verran vaikeuksia lähinnä sellaisille julkisten palvelujen edustajille, jotka ovat tottuneet perinteisiin palvelutaloihin ja jotka ovat tekemisissä lähinnä iäkkäiden vanhusten ja julkisten palvelujen kanssa. Varmaa on, että 2000-luvulla tarvitaan eriytyville markkinoille yhä useampia asumisratkaisuja tyydyttämään kasvavia markkinoita ja yksilöllisiä toivomuksia.

Pitkäjänteisempää (seniori)asuntopolitiikkaa

Nykyinen asuntopolitiikka tuottaa riittämättömästi esteetöntä asumista. Ongelma liittyy etenkin muuttoliikkeeseen ja väestön keskittymiseen kasvukeskuksiin. Asuntopulan takia joudutaan keskittymään asuntojen määrään laatutekijöiden jäädessä taka-alalle. Esteettömyys on laatutekijä, joka jää sekä asunnon tarvitsijoilta (yleensä nuoret) että asunnon myyjiltä ja vuokraajilta vähälle huomiolle. 1950- ja 1960-luvulla suuren muuttoliikkeen aikana rakennettiin suuri määrä hissittömiä kerrostaloja. Edelleen on vaarana se, että kustannussyistä rakennetaan lyhyellä aikavälillä edullisempia hissittömiä kolmikerroksisia kerrostaloja.

Samoin yhä edelleen pientaloissa ihaillaan suuria tasoeroja. Pyritään jopa ratkaisuihin, joissa niitä on runsaasti.

Nuoret eivät osaa vaatia esteettömyyttä asuntoihinsa – hisseistä ei haluttaisi maksaa uudistuotannossa lisähintaa. Vain keskusta-alueilla hissitaloilla on kysyntää. Nuoret vanhenevat ja sitoutuvat tuttuun kotiympäristöönsä – hissien tarve tulee vasta jälkeinpäin, seniorina ja vanhuksena. Tarvitaan tarjontaan vaikuttavia määräyksiä tai kunnallisia päätöksiä, jotka tekevät hissien ja muut esteettömyyteen liittyvät asiat osaksi uudistuotantoa.

Esteettömyyslaatua asuntokantaan

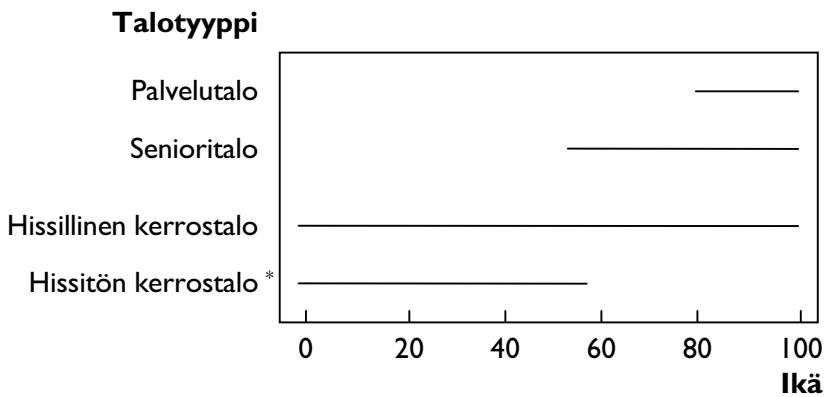
Asuntotuotannossa – uudisrakentamisessa ja vanhan kannan perusparantamisessa – tavoitteeksi nostetaan asuntojen ja rakennusten esteettömyyslaadun lisääminen. Vain hyvin määrätietoisella toiminnalla saadaan aikaan muutosprosessi, jonka avulla voidaan saavuttaa tuloksia lähivuosisikymmenien aikana.

Uudisrakentamisen tulee olla esteetöntä ja toimivaa. Tämä koskee sekä kerrostalotuotantoa, jonka tulee siis olla hissillistä, sekä pientalotuotantoa, jossa pyritään kehittämään uudentyyppejä toimivia ratkaisuja tasoerollisiin kaupunkipientaloihin.

Olemassa olevan asuntokannan perusparantamisen tavoitteena on välttää ympäristön toimimattomuuden takia tapahtuvat muutot. Hissittömien kerrostalojen hissien asennuksella sekä asunnoissa tehävillä korjaustoilla mahdollistetaan kotona pitempään asuminen.

Esteetön rakentaminen ja etenkin hissillisten kerrostalojen rakentaminen vaatii pitkäjänteistä asuntopolitiikkaa. Hissitalon voidaan olettaa vaikuttavan alueen asuntokantaan kuviossa 19 esitetyllä tavalla.

Kuvio 19. Asuntokannan ikäsuositus

* Asuminen hissittömässä kerrostalossa hankaloituu iän tuomien liikkumisvaikeuksien vuoksi. Arjessa hankaluuksia tulee aikaisemminkin mm. kantamusten ja lastenvaunujen kuljettamisessa.

Hissitalon rakentaminen vanhalle alueelle lisää positiivista asuntokiertoa alueella. Hissitaloon muuttavat etenkin ne, joilla on halu siirtyä pientaloalueilta lähemmäksi palveluja. Tämä mahdollistaa usein tilaa tarvitsevan perhekunnan pysymisen alueen läheisyydessä. Muuttoketjun viimeinen asunto, ns. musta pekka -kortti, jää nuorten asunnon tarvitsijoiden käyttöön.

Seniorit haluavat muuttaa usein lähelle palveluja olevaan pienempään asuntoon, jossa itsenäinen asuminen ja liikkuminen on mahdollista. Koska vanhassa asuntokannassa hissillisiä kerrostaloja on vähän ja nekin voivat olla standardiltaan melko vaatimattomia, jää jäljelle uudistuotanto. Tämä muuttoketju on aiheuttanut kaikissa Suomen kaupungeissa pulan seniorikelpoisista asunnoista.

Koska merkittävä osa uudistuotannosta on pientalovaltaista, ei uudistuotannolla voida vaikuttaa riittävästi asuntokannan esteettömyyslaadun kasvuun. Tämän takia tarvitaan voimakasta nykyisen asuntokannan perusparantamista, jolla voitaisiin pienimmillä rakentamiskustannuksilla edistää vanhenevan väestön kotona asumisen edellytyksiä.

Esteettömän asuntotuotannon vaikutus muuttoketjuihin

Asuntopolitiikan muutoksella pyritään toimenpiteisiin, joilla saadaan mahdollisimman pitkän aikavälin vaikutuksia. Koska kerrostalotuotanto on hissillistä, varsinkin vapaarahoitteisessa tuotannossa seniorit

hakeutuvat kerrostaloasuntoihin omaehtoisesti – kysynnän ja tarjonnan perusteella.

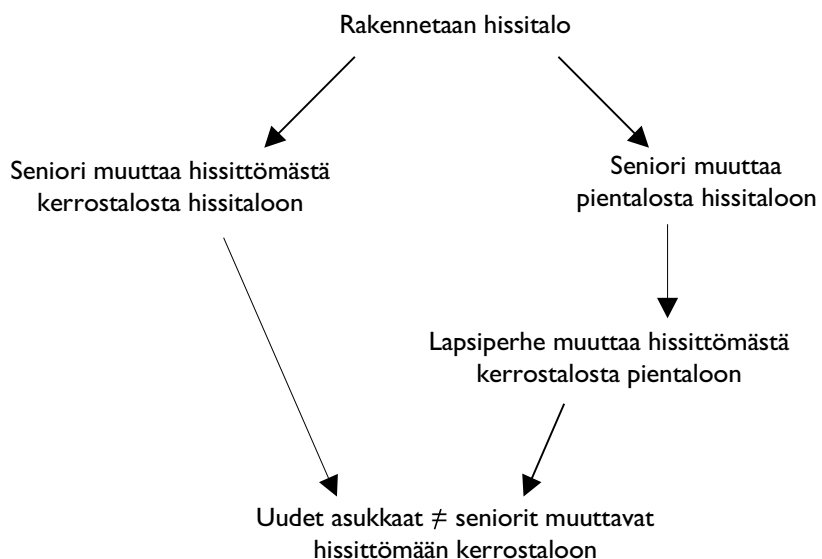
Kuten aikaisemmin todettiin, seniorien siirtyminen hissitaloihin aiheuttaa muuttoketjuja: kaupungin pientaloalueelta perheasunnoksi aikanaan hankittu pientalo vapautuu uuden perheen tarpeisiin. Mikäli muutto tapahtuu hissittömästä kerrostalosta, asunto vapautuu nuorille muuttajille.

Pitkällä aikavälillä kuntien olisi parempi toimia samoin osittain myös omassa vuokra-asuntotuotannossaan eli pyrkiä tarjoamaan asuntoja senioreille ja vanhuksille ja osoittaa nuorille muuttoketjun päässä olevia, vuokraltaan edullisempia asuntoja vanhasta asuntokannasta.

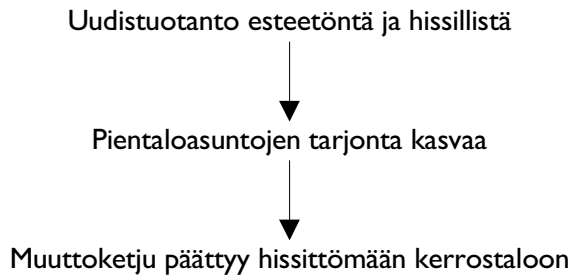
Kunnan kokonaistalouden kannalta on pitkällä aikavälillä järkevää:

1. kohdentaa uustuotantoa senioreille ja vanhoille ihmisille sopiviin asuntoihin
2. edistää esteettömyyteen tähtääviä muuttoketjuja
3. edistää nuorten asunnon tarvitsijoiden siirtymistä vanhaan ja edullisempaan vuokra-asuntoon.

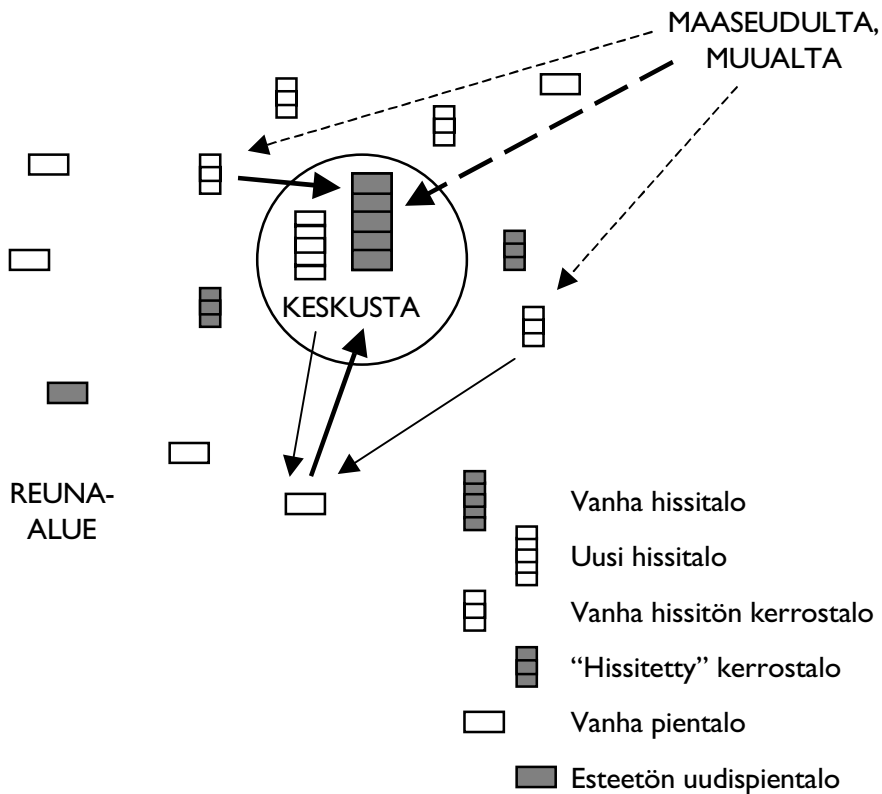
Kuvio 20. Hissitalon rakentamisen vaikutus paikalliseen asuntokantaan

Kuvio 21. Esteettömän ja hissillisen asuntokannan vaikutus muuttoketjuihin

Kuvio 22. Esteettömän asuntokannan edistäminen – MUUTTOKETJUT

Pitkällä aikavälillä (30-50 vuotta) valittu senioriasuntopolitiikka tuottaa laadukkaampaa asuntokantaa, joka toimii lopulta normaalisti ns. nollasta sataan -asumisessa sekä mahdollisessa nollamuuttolanteessa.

Perusparantamisen massarooli – uudisrakentamisen täsmärooli

Valtaosa asukkaista asuu ja tulee asumaan vanhassa asuntokannassa. Vasta sitten, kun asumisen laatua, mm. esteettömyyttä, lisäävä perusparantaminen on yleistä ja voimakasta, päästään määrällisesti tavoitteisiin. Tätä täydentävällä uudisrakentamisella on täsmärakentamisen rooli – hissilliset kerrostalot, senioritalot, palvelutalot ym.

Vanhan asuntokannan korjaaminen on suurelta osin kunnan päätöksenteon ulkopuolella. Vain kunnan omistamassa vuokratalotuotannossa voidaan suoraan toteuttaa tavoitteen mukaista perusparantamista.

Kunta voi kuitenkin edesauttaa tiedottamalla, neuvomalla ja kannustamalla vanhan asuntokannan korjaustoimintaa. On pyrittävä järjestämään tilaisuuksia, joissa kerrotaan asuntojen, rakennuksien ja piha-alueiden korjauksista ja laadullisesta perusparantamisesta.

Pitkän aikavälin rahoitusjärjestelyjä ja uusia rahoitusmalleja

Asuntorahoituksen tulisi tukea esteetöntä asuntorakentamista. Kehitetään rahoitusmenetelmiä, jotka perustuvat elinkaari/elämänkaarivaihtimuksiin ja motivoidaan nuoria asunnon hankkijoita tarjoamalla ikään sidottuja takaisinmaksuaikoja:

30-vuotias asukas – laina-aika 30 vuotta

40-vuotias asukas – laina-aika 20 vuotta

50-vuotias asukas – laina-aika 10 vuotta

Koska nykyinen asunto-osakeyhtiövaltainen asuntokanta uudistuu hitaasti (erityisesti isoissa asuntoyhtiöissä “pääomapulaa”), tarvitaan uudenlaisia rahoitus- ja toimintamalleja perusparantamiseen. Hissileasing/osamaksuhissi on esimerkki rakennukseen tulevasta perusparannuksesta, jonka omistaa ja rahoittaa kolmas osapuoli. Käyttäjät eli asukkaat maksavat tästä leasing- tai osamaksua. Hissileasingyhtiöllä on tarvittavat tiedot erityyppisiin rakennuksiin sopivista hisseistä, hissimarkkinoista sekä rahoitus- ja tukimahdollisuuksista. Muutok-

HISSI vanhaan kerrostaloon - LEMPÄÄLÄSSÄ

Haittaako hissittömyys Sinua ja taloyhtiötäsi? Lempäälässä on noin 30 hissitöntä kerrostaloa, joissa asukkaita on runsaat 1 500.

Hissi voidaan rakentaa kerrostaloon myös jälkepäin. Valtio tukee hissien rakentamista asunto-osakeyhtiöaloissa 40:n ja aravavuokrataloissa 50 %:n rahoituksella.

Lempäälän kunta järjestää **Ehtookodossa** **torstaina 18.3.1999 klo 13.00 - 15.00** hissitalaisuuden, jossa kerrotaan siitä, miten hissi voidaan jälkepäin rakentaa kerrostaloon, mitä se maksaa ja millainen päätös tarvitaan.

Tilaisuuden ohjelma

Avaus

Valtuuston puheenjohtaja, fil.tri Tuula Petäkoski-Hult

Hissiavustuksen hakeminen

Asuntosihtööri Ulla Kettunen

Hissittömät talot Lempäälässä

Kiinteistövälittäjä Esko Vesasto, Kiinteistö-Vesasto Oy LKV

Hissihankkeen organisointi

Dipl.ins. Kimmo Rönkä, LT-Konsultit Oy

Hissihankkeen tekninen toteutus

Dipl.ins. Olli Lehti, Otis Oy

Keskustelu

TERVETULOA HISSITILAISUUTEEN!

Lempäälän kunta

Lisätietoja: asuntosihtööri Ulla Kettunen, puh. 374 4516

seen tarvitaan uudentyyppistä rahoitus- ja toimintaorganisaatiota sekä muutoksia lainsäädäntöön (mm. asunto-osakeyhtiölakiin).

Tietotekniikka ja apuvälineet asumisen ja palvelujen toteutuksessa

Tulevaisuuden kotia hallitsee keskusyksikkö, johon voidaan määritellä kyseisen asunnon tekniset ratkaisut, ovatpa ne sitten multimedian hyväksikäyttöä tai elektroniikkaa ja tietoliikennettä. Turva- ja hälytyspalvelut kehittyvät ja edistävät ikääntyvien kotona asumista monin eri tavoin. Kotioven ulkopuolella olevaa ympäristöä on mahdollista jo nyt seurata erilaisten kameraseurantajärjestelmien avulla ja nämäkin ratkaisut yleistyvät ja toisaalta kysynnän ja kilpailun avulla muutamiin vuosien kuluessa myös halpenevat. Turvallisuutta lisäävät myös henkilökohtaisen navigoinnin kehittyminen. Mukana kannettavaan puhelimeen ja kommunikaattoriin kehitetään uusia sovelluksia, jotka myös lisäävät henkilön turvallisuutta.

Turva- ja hälytysjärjestelmien asentamismahdollisuudet on otettava huomioon jo rakennuksen suunnitteluvaiheessa. Vartiointi- ja turvapalvelujen toteuttaminen uusien teknisten ratkaisujen pohjalta lisääntyy ja kehittyy. Reaaliaikaisen videon hyödyntäminen on lähivuosina arkipäivää myös kauppa- ja liikenteiden ulkopuolella ja uusilla asuntoalueilla. Talotekniikka kehittyy tietoteknisten ratkaisujen ja mahdollisuuksien myötä. Lievästi dementoituneen henkilön ympäristön hallinnan järjestelmiä kehitetään edelleen. Yksi järjestelmä on kehitteillä EU:n TASC-projektissa.

Veteraanikylistä kehittyä aikuisten ihmisten, yli 55-60 -vuotiaiden uusi asumismuoto, missä asukkaat tarpeen tullen tukevat toinen toistaan. Asuinyhteisössä on yhteinen turva- ja vartiointijärjestelmä sekä muita yhteisesti hankittavaksi päätettyjä teknisiä ja rakenteellisia asunnon kokoa sääteleviä elementtejä. Itsenäisen elämän turvaavat tukipalvelut (seuranta- ja valvontatuki) päätetään yhdessä ja niitä on mahdollisuus lisätä tarvittaessa. Näin ikääntyvät voivat yhdessä kehittää "samanhenkisten" ystäviensä kanssa oman elämänsä perusasioita, joita ovat mm. turvallinen asuminen ja saatavissa olevat, kotona asumista tukevat palvelut.

Electro mechanical film (EMF) -kalvon hyödyntäminen asuntojen lattioissa aistivana anturina lisääntyy ja tuote kaupallistuu seuraavien vuosien aikana. Kalvoa on asennettu jo 1990-luvulla moniin ikääntyneille tarkoitettuihin asuntoihin ja palvelutaloihin lisäämään

asukkaiden turvallisuutta ja mahdollistamaan automaattinen hälytys esim. kaatumisen yhteydessä.

Robottiratkaisujen kehittämistä tulisi pohtia uusista lähtökohdista, ei korvaamaan inhimillistä vuorovaikutusta, vaan tukemaan itsenäistä asumista. Itseohjautuvat siivousrobotit tulevat arkipäivän apuvälineenä lisääntymään yksityiskodeissa.

Eräs mielenkiintoinen projekti on Oulussa työn alla oleva mm-HACS. Nimen taakse kätkeytyy multi media Home Aid Communication System eli kodin kommunikointijärjestelmä ikääntyneille. Oulutech Oy, Oulun yliopisto ja suuri joukko yhteistyöosapuolia toteuttavat projektin. Sen avulla kehitetään ja testataan kuva- ja ääniyhteyteen perustuva kaksisuuntainen yhteydenottojärjestelmä, johon sisältyvät sosiaali- ja terveystalvet, kauppa ja liike-elämä.

Tietotekniikka on monelle ikäihmiselle vielä vieras asia. Tilanne tulee muuttumaan lähivuosisikymmeninä.

”Tietokone on käytössä - mietin olisiko siitä hyötyä tulevaisuudessa.” (jyväskyläläinen 55-64 -vuotiaiden ryhmään kuuluva, puolison kanssa kerrostalossa asuva mies)

Valmius hankkia ja jopa käyttää apuvälineitä vaihtelee. Kuulo- laite on usein piirongin laatikossa.

”Jotkut vanhuksset eivät halua käyttää esim. rollaattoria tai pyörätuolia ulkoilua helpottamaan. Turvapuhelimia on melko paljon, mutta toiset eivät halua maksaa turhaan perusmaksuja, vaikka laite olisikin tarpeellinen.” (helsinkiläinen kodinhoitaja)

Yhdyskuntatekniikan mahdollisuudet

Hissien “älykkyyttä” tulee lisätä. Hissi voisi tunnistaa siihen astuvan lapsen, seniorin tai vanhuksen ja hissien ovi sulkeutua sisään tulijan mukaan.

Muuntuvat asuinrakenteet, siirrettävät seinät, kaapistojen koonpanojen muuntaminen, turvallisuusratkaisujen käyttöönotto asukkaiden tarpeiden mukaan ja paljon muuta voidaan soveltaa. Palvelu- ja laitosasumisen monimuotoisuutta kehitetään.

Liikennevalot voidaan ohjelmoida käyttäjälle myönnettyllä älykortilla niin, että vihreä valo palaa tavallista pitempään. Vastaavia ratkaisuja voidaan soveltaa monella muullakin alalla. Tarvitaan foorumeja, joilla ikäihmiset ja suunnittelijat kohtaavat.

”Sula kävelykatu talvella on hyvä asia, ei tarvitse pelätä kaatuvansa.” (jyväskyläläinen 75-84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva, yksin kerrostalossa asuva naimaton nainen)

Virkamiehet kommentoivat seuraavasti:

”Tilastot hissittömistä taloista ovat puutteellisia.” (espoolainen ympäristö- ja teknisten palvelujen viranhaltija)

”Yhdyskuntasuunnittelussa olisi paljonkin vanhustyön kannalta huomioitavaa, mutta tuntuu sille, että kaikki menee päinvastaiseen suuntaan kuin mitä vanhustyö tarvitsisi tukeutuakseen esimerkiksi yhteisöä tukeviin palveluihin. Kyläsuunnittelussa pitäisi olla ehdottomasti lähipalvelut, mutta mitä tapahtuu kauppoille? Pienet kyläkaupat lopettelevat toimintonsa, kauppa-autot eivät kierrä, posteja ei ole, parturit ovat keskustassa, pankkipalvelut jossain. Edellä esitetty tekee vanhuksista kaiken aikaa kotipalveluja tarvitsevia. Yhdyskuntasuunnittelu lisää paineita vanhustyön palveluihin. Kehitys tukee ihmisten liian aikaista avuttomuuden tilaa. Sitä mukaa, kun kaupat ym. palvelut katoavat, meille avopalveluun tulee asiakkaita, jotka eivät meidänkään mittapuun mukaan ole palvelun tarpeessa. Eli mietimme kuumeisesti, miten kauppa-asiat vanhuksien kohdalla voidaan muuten järjestää kuin kotiavun turvin.” (lempääläinen sosiaali- ja terveystoimen viranhaltija)

Kauppa, kaupalliset palvelut ja yrittäjyys – kilpailua tulevaisuudesta

Suomi on täynnä yrityksiä, jotka tarjoavat tuotteita ja palveluja joko sellaisinaan tai muunneltuina seniorien kotona asumista edistämään. Asiakkaiden, yrittäjien ja kunnallisia palveluja asiakkaille suunnittelevien henkilöiden välille ei ole vielä muodostunut toimivia yhteyksiä. Siksi tarjolla olevia mahdollisuuksia ei riittävästi osata käyttää hyväksi.

”Palveluja on vähennetty, posti, pankki ja kauppa lopettivat noin 3 vuotta sitten. Vain yksi kauppa on pidemmällä. Pankki- ja postipalvelut ovat toisen paikkakunnan alueella. Kesäisin kauppa-asiat hoituvat pyörällä, talvella kävelen tai linja-autolla. Ruokakauppa on nykyaikainen. Liikkuminen on helppoa, koska ovet avautuvat itsestään ja ei ole kynnyksiä. Kaupat ovat kuitenkin liian isoja ja on vaikea löytää tavaroita.” (lempääläinen 75-84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva, omakotitalossa asuva nainen)

”Taksikuskit auttavat kauppareissuilla kantelemalla ostokset sisään.” (jyväskyläläinen 75-84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva, kerrostalossa puolison kanssa asuva mies)

”Pankissa on mukava asioida tiskillä ja keskustella henkilökunnan ja muiden asiakkaiden kanssa. Se on samalla sosiaalista kanssakäymistä. Pankkikortteja ja automaatteja en käytä. Posti- ja pankkipalveluissa myös odotusstuimet ovat erittäin tarpeellisia.” (jyväskyläläinen 65-74 -vuotiaiden ryhmään kuuluva, sisaren kanssa kerrostalossa asuva naimaton nainen)

”Yleensäkin vanhempi väestö ei halua tehdä päivittäisiä ostoksiaan isoissa marketeissa, koska pelkkään ruuan bakemiseen joutuu kävelemään pitkiä matkoja. Sosiaalisestakin mielestä lähikaupan tutut myyjät ovat vanhukselle ainoat ihmiskontaktit päivittäin, heidän kanssaan voi vaihtaa päivän kuulumiset. Kaupungin tulisi tukea lähikauppoja ja

pieniä yrityksiä, että ne menestyisivät ja pysyisivät kilpailukykyisinä ja että vanhuksinkin saisivat ostoksensa samaan hintaluokkaan kuin marketeissa kävijät.” (kolme vaasalaista sosiaali- ja terveystoimen viranhaltijaa)

Ikäihmiset ja heidän omaisensa eivät tiedä, mistä hakea palveluja. Yrittäjät eivät riittävästi osaa lähestyä vanhusasiakkaita, ja kuntien henkilökunta ei aina tiedosta arki- ja muiden kaupallisten palvelujen tarjoamia mahdollisuuksia. Tarvitaan uusia foorumeja, “markkinapaikkoja”, joilla eri osapuolet voivat tavata.

Karkeasti analysoiden voidaan kaupan ja kaupalliset palvelut jakaa seniorien ja vanhusten näkökulmasta kahteen ryhmään. Toisaalta on kyse olemassa olevien palvelujen ja tuotteiden paremmasta käytöstä, toisaalta uusien palvelujen ja tuotteiden kehittämisestä. Seniori 2000 -projektissa on mm. paneuduttu kaupan ja kaupallisten palvelujen ns. arkipalvelujen uusiin mahdollisuuksiin. Lisäksi on keskitytty yrityspohjaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseen. Arkipalvelujen osalta kysymyksen tulevat uudet liikeideat, uudet logistiset ratkaisut ja olemassa olevien keskeisten yritysten ja palveluntuottajien toimintatavat.

Useimmilla kaupan ketjuilla ja suurilla toimijoilla on oma kanta-asiakasrekisterinsä. Analysoimalla tätä saa tietoja eri-ikäisten asiakkaiden ostokäyttäytymisestä. Toisista lähteistä saamme selville seniori- ja vanhusväestön tulo- ja varallisuusaseman. Nämä tiedot ja tiedossa olevan ikärakenteen muutoksen luulisi antavan miettimisen aihetta yritysten strategioita suunnitteleville henkilöille.

Projektissa on tehty pilottityyppistä yhteistyötä mm. Stockmannin Helsingin tavaratalon kanssa. Lähinnä on pohdittu sitä kysymystä, miten ikääntyvät asiakkaat nykyistä paremmin voidaan ottaa huomioon tilojen, tuotevalikoiman, palvelujen ja markkinoinnin osalta. Keskon kanssa on pohdittu suurmyymälän toimintaa ikäihmisen näkökulmasta. Näitä kysymyksiä konkretisoidaan Keskon kanssa uuden suurmyymälän suunnittelun yhteydessä. Molemmat yritykset ovat osoittaneet aktiivista kiinnostusta aihepiiriin.

Espoossa, Helsingissä, Jyväskylässä, Lempäälässä ja Vaasassa on paikallisten päivittäistavaraliikkeiden, järjestöjen ja yrittäjien kanssa kehitetty kotiinkuljetuspalvelua. On vaikeaa tehdä tarkkaa arviota koko Suomen osalta, mutta paikalliset selvitykset antavat viitteitä siihen, että Suomessa kuluu muutama sata miljoonaa markkaa vuosittain siihen, että kuntien kotipalvelun henkilökunta kantaa ruokakasseja, lääkkeitä ja muita tavaroita myymälöistä kotiin. Tilanteessa, jossa työvoimasta on syntymässä pulaa ja jossa huonokuntoisia vanhuksia pyritään palvelemaan kotona ja näin välttämään laitoshoidtoa, luulisi löyty-

vän älykkäämpiä toiminta- ja logistisia malleja näiden tehtävien hoitamiseksi.

Tavaratalot, kauppakeskukset ja suurmyymälät tarjoavat asiakkailleen, myös senioriasiakkailleen, runsaasti tuotteita ja palveluja ja usein hyviä oheispalveluja. Ongelmia voivat olla sijainti, vaikeudet hahmottaa suurta myymälätilaa, kiinteistön sisällä liikkuminen ja asiakkaan väsyminen jonoissa tai kulkiessaan kaupassa. Viime vuosina rakennetuissa tiloissa on poikkeuksetta hyviä hissejä ja koneportaita, mutta muut ongelmat voivat aiheuttaa sen, ettei vanhusasiakas pidä kohteesta. Kehitys on, että suuriin keskuksiin sisällytetään yhä enemmän palveluja ja myös ei-kaupallisia palveluja. Yhdysvalloissa “mall-walk”, “kauppakeskusvaellus”, on hyvin suosittu vanhusasiakkaiden piirissä. Aamulla tavataan kauppakeskuksessa, käydään kahvilla, kierretään tiettyjä osastoja, käydään kerhotiloissa lepäämässä, käydään ehkä kampaajalla, lounaalla, kasinolla ja elokuvateatterissa. Iltapäivällä mennään taas kotiin.

Stockmannin pilottityössä paneuduttiin tavaratalon toimivuuteen ikäihmisen näkökulmasta. Tuloksena syntyi suuri määrä kehittämisaikajatuksia. Liitteessä kuvataan tarkemmin tuloksia.

Uudet logistiset ratkaisut

Hissittömyyden ja puutteellisten lähipalvelujen takia kunnan tai järjestön kotipalvelu kantaa ruoka- ja muita kasseja kymmenille tuhansille vanhuksille eri puolilla Suomea, hakee apteekista lääkkeet ja käy pankissa jonottamassa. Tämä on sinänsä tärkeää, mutta siinä mielessä turha, että suuri osa siitä voidaan hoitaa muulla tavalla. Näin koulutettu henkilökunta pystyisi palvelemaan uusia ja varsinaisia ammattipalveluja tarvitsevia asiakkaita.

Ruokakassien kotiinkuljetusmalleja on useita. Seniori 2000 -projektissa on kehitetty erilaisia ratkaisuja jokaisessa mukana olevassa kunnassa. Jyväskylässä mukana ovat päivittäistavaramyymälä, apteekki ja kirjasto. Jyväskylän mallia esitellään seuraavassa. Helsingissä ovat mukana päivittäistavaramyymälä ja apteekki. Vaasassa, Lempäälässä ja Espoossa palvelu keskittyy päivittäistavaramyymälään. Tällaiset ratkaisut ovat tarpeen, mutta rinnalle tulevat kotiinkuljetusyrietykset, jotka toimivat noutotukkujen kanssa. Tällaista mallia Leif Sand ja Irja Karvola kehittävät Vaasassa.

Tavoitteena tulee olla varma, turvallinen ja nopea palvelu, joka ensisijaisesti kustannetaan asiakkaan ja yrittäjän kesken sovitulla tavalla. Yrittäjä voi olla myymälä tai apteekki, mutta myös erillinen ko-

tiinkuljetukseen keskittyvä yritys. Kunnan osuus palvelun rahoituksessa saattaa olla tarpeen uuden käytännön käynnistämiseksi. On kuitenkin toivottavaa, että kunnan osuus on mahdollisimman pieni.

Logistinen ketju alkaa asiakkaan kauppaliistan teolla. Tämän voi seniori tehdä itse, mutta monet vanhusasiakkaat tarvitsevat siinä apua. Mikäli seniori on kotipalvelun tai kotisairaanhoidon asiakas, voi henkilökunta avustaa listan teossa. Tätä voi helpottaa valmiiksi painettu lista, johon merkitään tarvittavat ostokset rastittamalla ja kirjoittamalla. Tämän listan asiakas voi itse toimittaa myymälään tai kotiin-kuljetus voi ottaa sen tuodessaan edellistä tilausta. Myös henkilökunta voi sen noutaa käydessään. Tiedot voidaan toimittaa perille faxilla, sähköpostissa tai esimerkiksi Nokian Communicatorilla. Lääkäri voi toimittaa reseptin suoraan apteekkiin joko faxilla tai sähköpostilla.

Kauppaliistan voi myös hoitaa internetin avulla kotoa, korttelikerhosta tai palvelukeskuksesta. Lähivuosien seniorit ja vanhuksset taitavat tämän hyvin, vaikka se nyt tuottaa toisille ongelmia. Puhelinta ei suositella. Kauppiat kertovat, että usein kuluu liian paljon aikaa, jos tilaus otetaan vastaan puhelimitse.

Vaivalloisin työvaihe on usein ruokakassin kokoaminen. Tämän voi tehdä joko kauppias päivän hiljaisena aikana tai vapaaehtoistyöntekijä. Espoossa ruokakassin kokoaa Hyvä Arki ry:n työntekijä, esimerkiksi työtön. Mikäli palvelun hoitaa varsinainen kotikuljetusyritys, työvaihe tehdään tukussa.

Ostoksen maksaminen voidaan hoitaa luottokortilla, laittaa tiliin tai asiakas maksaa ottaessaan tavarat vastaan. Varsinaisesta tavarakuljetuksesta voi kauppias tai kuljetusyrittäjä vastata. Sen voi myös hoitaa joku muu, kuten Hyvän Arjen edustaja. Sellainen ratkaisu, jossa kauppias tuo useita kasseja kotipalvelun toimipisteeseen ja kotipalvelu vie ne kotiin, helpottaa jonkin verran henkilökunnan työtä. On kuitenkin suositeltavaa, että tällaisia sekamalleja vältetään. Kotona on tärkeää, että tavarat tarvittaessa viedään perille asti. Tämä tarkoittaa sitä, että tavarat pannan jääkaappiin, pakastimeen, jne. Samalla tarjoutuu tilaisuus keskustella seuraavasta kauppalistasta.

Kauppapalvelu Etu-Töölössä

Helsingin Etu-Töölössä Marjatta Järven työryhmä aloitti yrittäjien kanssa kauppakassien ja lääkkeiden kuljetuksella.

Seniori 2000 -projektin eräänä kehittämiskohteena Etu-Töölön alueella on ollut löytää yhteistyössä sosiaali- ja terveystoimen sekä

paikallisten yrittäjien kanssa uusia ikäihmisille suoraan kotiin tuotettavia palveluja, jotka helpottavat heidän kotona selviytymistään. Toisena tavoitteena palvelumuotojen kehittämisessä on ollut myös sosiaali- ja terveystoimen resurssien uudelleen suuntaaminen, jotta kotihoitohenkilöstön työpanosta voidaan kohdentaa entistä paremmin tärkeimpiin hoito- ja huolenpitotehtäviin. Projekti on poikanut uudenlaista yhteistyötä sosiaali- ja terveystoimen sekä paikallisten apteekkien ja vähittäiskauppioiden kesken.

Kauppapalvelut on aloitettu kokeiluna kahden alueen kauppiaan kanssa. Kodinhoitajat vievät tai faksaavat kauppaan asiakkaan ostoslistan, kauppias kerää ostokset (10 mk/kassi), kotipalvelun autonkuljettaja kuljettaa ostokset kotiin ja toimittaa rahat kauppiaille. Etu-Töölön palvelutaloon kauppias toimittaa itse ostokset. Kauppapalvelussa on mukana noin 20 palvelutalossa asuvaa ja 14 kotona asuvaa asiakasta.

Kauppapalvelu herätti aluksi henkilökunnassa ristiriitaisia tunteita, mutta nyt palvelun jatkuttua kesän 1999 alusta lukien siihen ollaan hyvin tyytyväisiä. Helpotuksena on koettu raskaiden kauppa-kassien kantamisen väheneminen ja mahdollisuus kohdistaa apu yhä huonokuntoisemmille asiakkaille. Kauppapalvelu on suunnattu erityisesti sellaisille asiakkaille, jotka eivät enää yhdessä työntekijän kanssa jaksa lähteä ostoksille, eikä kaupassa käynnillä ole heille siis kuntouttavaa merkitystä. Asiakkaat ovat olleet pääsääntöisesti tyytyväisiä kokeiluun. Myös kauppiat ovat kokeneet yhteistyön hyvänä ja tarkoituksenmukaisena. Parantamisen varaa löytyy vielä keräyspuolella ja aikataulujen pitävyydessä.

Etu-Töölön ja Kampin alueella vuoden 1998-1999 aikana toteutetussa kotipalvelun toimintolaskentaprojektissa työntekijät tekivät 2 viikon ajalta työajan seurannan, jonka pohjalta on toimintolaskennan avulla laskettu erilaisiin kotipalvelutehtäviin kulunutta työaikaa ja kokonaiskustannuksia. Alustavat tulokset kaupassa käynteihin käytetyn ajan ja kustannusten osalta ovat ajatuksia herättävät. Tulosten mukaan alueen 42 kotipalvelun työntekijää käyttää vuoden aikana aikaa kaupassa käymiseen 5 651 h/vuosi. Kaupassa käyntien vuosittaiset kokonaiskustannukset (sisältää palkat, henkilöstösivukulut ja muut kulut) ovat 532 550 mk. Siis myös talouden ja henkilöstöresurssien järkevän käytön kannalta on perusteltua kehittää kotipalvelun toiminnalle vaihtoehtoisia tapoja tuottaa kauppapalvelut asiakkaille.

Apteekkipalvelu Etu-Töölössä

Apteekkipalvelu Etu-Töölön palvelutalon osalta on neuvoteltu yhdessä Kampinmalmin terveysaseman ja paikallisten apteekkarien kanssa. Kokeilussa on mukana 19 asiakasta, joille apteekki jakaa lääkkeet kahdeksi viikoksi dosetteihin. Palvelutalon henkilökunta hakee lääkkeitä. Apteekki laskuttaa 10 mk/dosetti lääkepalvelusta.

Asiakkaalle kokeilu on merkinnyt monenlaista hyötyä. Lääkkeet voi ostaa kerrallaan 3 kuukaudeksi, mikä tulee edullisemmaksi. Apteekki myös hyvittää mahdolliset käyttämättömät pakkaukset, kun lääkkeet säilytetään apteekin tiloissa. Lisäksi apteekki seuraa omavastuusuutta, eikä kotona ole turhan paljon lääkkeitä. Lasku lääkkeistä tulee kerran kuukaudessa. Tärkeä hyöty asiakkaalle on myös siitä, että hän saa hoitajan jakamattoman huomion kotikäynnillä, kun hoitajan ei enää tarvitse samanaikaisesti hoitaa dosettiannostelua. Myös palvelutalon työntekijät ovat kokeneet hyötывänsä kokeilusta, kun kotikäynnillä voi keskittyä vain asiakkaaseen. Reseptit pysyvät myös hyvin tallessa ja ne uusitaan automaattisesti ja ajoissa. Lääkäriin työn kannalta hyvää on ollut se, että turhien uusien reseptien kirjoittaminen on poistunut, reseptit uusitaan ajoissa ja lääkkeiden väärinkäyttöä on voitu estää ja vähentää. Apteekki on suhtautunut positiivisesti asiaan ja hoitanut uuden tehtävän ammattitaitoisesti.

Kaiken kaikkiaan molemmat pilottiprojektit ovat täyttäneet niille asetetut tavoitteet hyvin. Asiakkaat ja eri toimijatahot (kotihoitohenkilöstö, kauppiat ja apteekki) ovat olleet kaikki tyytyväisiä kokeilusta saatuihin hyötyihin. Näiden kokemusten perusteella käytäntöä tullaan jatkamaan ja toimintojen laajentamista koskemaan isompaa määrää asiakkaita suunnitellaan.

Lempäälän kokeilu

Kauppa-asioiden kehittäminen käynnistettiin yhteistyössä kunnan pohjoispään läheisyydessä sijaitsevan Kuljun Kartanon Elintarvike liikkeen kanssa vuoden 1999 alussa. Maija-Liisa Hämäläisen johtaman kokeilun kohderyhmäksi valittiin kotipalveluja saavat asiakkaat. Tavoitteeksi on asetettu pehmeä siirtyminen kotipalvelun hoitamien kauppa-asioiden muuttamiseksi suoraan asiakkaan ja kauppiaan väliseksi toiminnaksi. Pääasiassa asiakkaat soittavat itse tilauksensa maanantaisin ja torstaisin, muutamien asiakkaiden osalta tilaukset hoitaa kotipalvelutyöntekijä. Vanhuksia on mukana kokeilussa 30-35, joista noin 25 asuu kunnan eteläpäässä ja alle 10 pohjoispäässä. Tavaroiden toimituspäivät ovat tiistai ja perjantai, jolloin elintarvikeliiikkeen työn-

tekijä kuljettaa kunnan eteläosaan jaettavat kauppakassit Lempäälän keskustassa sijaitsevaan päiväkotiin, jossa kotipalveluhenkilöt vastaanottavat omille asiakkailleen tarkoitetut kassit. Pohjoispään osalta kotipalvelutyöntekijät noutavat kassit suoraan kaupasta. Yhdessä kauppakassien kanssa menevät myös laskut asiakkaille toimitetuista ostoksista. Lisäksi kunta maksaa korvauksena yritykselle 280 mk viikossa. Kokeilusta on tullut myönteistä palautetta, ja kaupan edustajan mukaan vanhusten käyttämien elintarvikkeiden lajivalikoimakin on laajentunut, kun joissain tilanteissa tietty, tuttu tuote on loppunut ja tilalle ehdotettu vaihtoehto onkin osoittautunut maistuvammaksi kuin aikaisempi. Henkilöt uskaltavat paremmin kokeilemaan muita vaihtoehtoja. Lisäksi soittaminen liikkeeseen on tuonut uusia kontakteja.

Jyväskylän kotiin vietävien palvelujen osaprojekti

77 379 asukkaan Jyväskylässä on yli 64-vuotiaita 9 997, joista yli 74-vuotiaita 4 289. Omassa kodissaan vanhuksista asuu noin 92 %. Väestöennusteen mukaan kaupungin yli 74-vuotiaiden määrä lisääntyy noin 100 henkilöllä vuodessa. Elinajan piteneminen lisää aktiivisten vuosien ja iäkkäiden vanhusten määrää, jolloin myös palvelujen tarve lisääntyy. Vanhuspalvelujen tavoitteena on avohoitopainotteisuus, eli pyrkimyksenä on mahdollistaa kotona asuminen eri palvelumuotojen avulla.

Kotona asumisen mahdollistaminen riippuu, paitsi asianomaisen kunnosta ja kotiin annettavista palveluista, voimakkaasti myös kodin kunnosta, varustetasosta ja kalustuksesta. Asuinympäristöä parantamalla ja asuntoa korjaamalla pystytään ennaltaehkäisevästi vaikuttamaan palvelutarpeeseen siten, että asukas mahdollisimman pitkään selviytyy omatoimisesti ilman ulkopuolista apua tai lähipalvelujen turvin.

Kotihoito kattaa kotiin ja erilaisiin asumispalveluyksiköihin annettavan kotipalvelun, kotisairaanhoidon ja tukipalvelut. Kotihoidon palvelujen piirissä on noin 25 % yli 64-vuotiaista. Kotihoidon yli 64-vuotiaista asiakkaista 44 % tarvitsee palveluja vähintään kerran päivässä kaikkina viikonpäivinä. Näiden jatkuvasti hoitoa tarvitsevien osuus kasvaa. Tarvitaan entistä vaativampaa sairaanhoidollista osaamista, ja asiakkaiden on mahdollista myös kuolla kotona. Tällä hetkellä kotihoidon resurssit ovat riittämättömät erityisesti sairaanhoitajien osalta. Kunnallisessa kotihoidossa kolmannes työstä on muuta kuin virka-aikana annettavaa palvelua. Yöpartitoiminta mahdollistaa 25 vanhuksen asumisen kotona laitoshoidon sijasta. Turvapuhelin

oli selvityksentekohetkellä kodeissa 405 henkilöllä. Suurin osa näistä henkilöistä tarvitsee myös muita kotihoidon palveluja. Turvapuhelimen avulla pyritään turvaamaan apu öiseen aikaan ilman kotikäyntejä. Turvapuhelimien lisäksi kodeissa on niihin kytkettyjä hellanvartijoita sekä palo- ja ovivaroittimia.

Jyväskylässä kotihoidon palveluja tuottavat myös yksityiset palveluntuottajat, kaikkiaan noin 35 henkilöä. Yksityiset palvelut ovat tärkeä osa kotiin annettavien palvelujen kokonaisuutta. Työnjako julkisten ja yksityisten palvelujen kesken on linjattu. Jyväskylän kaupunki ostaa yksityisiltä palveluntuottajilta muun muassa kotiin vietävien aterioiden kuljetukset yhteensä kahdeksalla reitillä kaikkina viikonpäivinä ja sotavammaisten siivouspalvelut. Lisäksi kaupungin kotihoidon henkilöstö välittää asiakkaille yksityisten palvelun tuottajien yhteystietoja tilanteissa, joissa julkinen palvelu ei pysty vastaamaan asiakkaan tarpeisiin, useimmin näissä tilanteissa on kysymys siivousavusta.

Yhteistyötä kotiin tarvittavien palvelujen toteuttamisessa on tehty mm. päivittäistavara kauppiaitten ja apteekkien kanssa. Osa asioinneista on siirretty alueellisiin päiväkeskuksiin, mutta edelleen kotihoidon henkilöstön asiointiin käyttämä työaika on liian suuri.

Jyväskylän “Palvelut kotiin” -työryhmä ja sen tehtävät

Sirkka Karhulan “Palvelut kotiin” -työryhmä selvittää, mitä arkipalveluja, kaupan ja kaupallisten toimijoiden palveluja tai sosiaali- ja terveystoimen palveluja tarvitaan kotiin nykyistä enemmän ja mitä mahdollisuuksia logistiikan ja teknologian kehittyminen antaa. Lisäksi pohditaan sitä, mistä palveluista käyttäjien tulisi maksaa itse ja mitä palveluja kaupunki voisi järjestää ostopalveluina.

Kokeilun taustaa

Vanhusten haastattelujen perusteella tehdyt johtopäätökset

Projektissa haastateltiin 50 Jyväskylän keskusta-alueen senioria, jotta saataisiin kerättyä nykyisiltä ja tulevilta ikäihmisiltä mahdollisimman paljon toiveita ja ajatuksia tulevaisuuden suunnitteluun. Haastateltavat olivat ikäryhmistä 55-64 -vuotiaat, 65-74 -vuotiaat ja yli 75 -vuotiaat. Haastattelut suorittivat Jyväskylän ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveystieteiden opiskelijat.

Kotona asumista helpottavina asioina koettiin tärkeimmiksi hyvää asunto ja apuvälineet ja seuraavaksi tärkeimmiksi lähipalvelut ja omais-

ten apu. Esille nousi kotipalvelun ja kotisairaanhoidon apu arkielämään liittyvissä asioissa, kuten ruoka- ja kauppa-asiat.

Kunnan kotiin antamista palveluista pidettiin tärkeinä kaikissa ikäryhmissä ateria-, koti- ja kotisairaanhoidon palveluja. Lisäksi esille nousivat asunnon korjaus- ja muutostyöt sekä apuvälineet.

Kysyttäessä, olisivatko ikäihmiset valmiita ostamaan yksityisiä palveluja kotiin, noin puolet vastaajista oli tähän valmis. Useimmat mainitsivat siivouspalvelut. Vastauksissa todettiin yksityisten palvelujen ostamisen syyksi se, ettei niitä kunnalta saa. Muutamat vastaajat pelkäsivät yksityisten palvelujen kalleutta.

Kysyttäessä mahdollisuudesta saada omaisten apua, vastaajat totesivat avun liittyvän useimmiten ruokahuoltoon, kaupassa käyntiin, siivoamiseen ja remonttiin.

Ikä-ihmiset odottavat tulevaisuudessa saavansa kotiin kunnan palveluina kodinhoito-, sairaanhoito- ja ruokapalveluja sekä kaupassa-asiointiapua. Yksityisiltä odotetaan lähinnä siivouspalvelua.

Työryhmän kartoituksen johtopäätökset

“Palvelut kotiin” -työryhmän jäsenet täyttivät työkirjan, jossa kirjasiivat niitä arkipalveluja, kaupan ja kaupallisia palveluja sekä kolmannen sektorin palveluja, joita tarvitaan nykyistä enemmän senioreille ja vanhuksille kotiin.

Kauppa- ja kaupallisista palveluista uskottiin ikäihmisten tarvitsevan eniten tilausten kotiinkuljetusta, apteekkipalveluja, hieroja-, kotilääkäri-, vaate-, kenkä- ym. ostospalveluja ja huoltopalveluja.

Sosiaali- ja terveyspalveluista ne palvelut, jotka nykyisin tuotetaan laitoksiin, pitäisi voida tuottaa yritysten, kolmannen sektorin ja julkisen sektorin yhteistoimin kotiin. Lisäksi uskottiin kotiin tarvittavan lisää kuntoutukseen, fysioterapiaan, jalkahoitoon, sairaanhoitoon ja terveysneuvontaan liittyviä palveluja. Palvelusetelin myöntäminen tulevaisuuden vaihtoehtona nähtiin merkittävänä. Teknologian entistä tehokkaampi hyödyntäminen nähtiin tulevaisuuden asiana.

Palvelujen käyttäjät ja tuottajat saataisiin paremmin kohtaamaan toisensa markkinointia ja tiedotustoimintaa tehostamalla, asennemuokkauksella, käyttäjien lähipiirin ja hoitajien suostuttelulla sekä osoittamalla selkeästi yhteyshenkilö.

Lähtökohtana on, että palvelun käyttäjä itse maksaa käyttämistään palveluista. Kunta tukee niitä, joilla ei ole mahdollisuuksia ostaa

tarvitsemiaan palveluja. Palvelut tulisi jakaa perus- ja lisäpalveluihin ja hinnoitella sen mukaan.

Henkilöstön asiointipalvelujen arviointia

Joulukuussa 1998 kotihoidon henkilöstölle tehtiin kysely siitä, kuka hoitaa palvelujen piirissä olevien asiakkaiden kauppaa-, apteekki-, pankki- ja kirjastoasioinnit. Vastaajia oli yhteensä 134 työntekijää (200) ja arviointi suoritettiin 492 asiakkaasta (1200).

Ruokaostokset:		Pankkiasiat:	
Kauppa suoraan kotiin	3.4 %	Maksupalvelun kautta	37.6 %
Päiväkeskuksen kautta	17.7 %	Omaisien toimesta	39.9 %
Kotihoidon toimesta	36.9 %	Kotihoidon toimesta	10.8 %
Muuten, esim. omaiset	42.0 %	Muuten, esim. omaiset	11.7 %
Apteekkiasiat:		Kirjastoasiat:	
Apteekki suoraan kotiin	0.0 %	Suoraan kotiin	2.9 %
Päiväkeskuksen kautta	22.2 %	Päiväkeskuksen kautta	7.7 %
Kotihoidon toimesta	32.6 %	Kotihoidon avulla	1.1 %
Muuten, esim. omaiset	45.2 %	Ei asiointia kirjastossa	88.3 %

Erilaisten asioiden hoitaminen vie kohtuuttoman suuren osan kotihoidon henkilöstön kokonaistyöajasta. Vuonna 1998 tehdyn kartoituksen mukaan asiointien osuus kokonaistyöajasta oli 6 %. Luku tarkoittaa, että kotipalvelun työntekijöistä on koko ajan asioilla 12 henkilöä. Muutamat kaupalliset yritykset Jyväskylässä ovat lähteneet mukaan seniorien asiointipalvelujen toteuttamiseen eli he ovat havainneet seniorimarkkinoiden mahdollisuudet.

Tavoitteet ja keinot

Kauppapalvelut

Kotihoidon henkilöstö käynnisti keväällä 1999 kauppapalvelujen markkinoinnin asiakkaille. Kauppapalveluja keskitetään hoidettavaksi entistä enemmän päiväkeskuksista käsin. Alueilla on 13 päiväkeskusta, joissa käy asiakkaina noin 600 yli 64-vuotiasta. Kauppiaat hoitavat asiakkaiden ostokset keskitetysti päiväkeskuksiin ja työntekijät jakavat ne asiakkaille. Näin säästetään kaupassakäynnin matka ja jonotusajat.

Kyllikinkadun päiväkeskuksessa käynnistettiin yhdessä OL Keskimaan kanssa internet-kauppapalvelut. OL Keskimaan Mestarin

Herkulla on internetissä kauppasivut, jonne työntekijä/tilaaja kirjautuu yhteystiedoin/tilaajatiedoin. Tuotteet on ryhmitelty laadullain ja kaikki valikoimissa olevat tuotteet löytyvät listalta. Tilaaja valitsee haluamansa tuotteet, ja ohjelma ilmoittaa keräilyä edetessä sen hetkisen ostoskorin hinnan. Kun tilaaja on valinnut kaikki haluamansa tuotteet ohjelmassa mennään kassalle ja ostokset siirtyvät tilauksesta laskutukseen. Tilaaja ilmoittaa haluamansa kuljetusajan sekä päivän ja maksaa laskun kerran kuukaudessa maksupalvelun kautta. Usein asiakkaan ostotottumukset ovat toistuvia, ja ohjelma antaa mahdollisuuden perusostoslistan tallentamiseen, jota se tarjoaa seuraavalla tilauksella. Listaa voi muuttaa, siitä voi poistaa ja siihen voi lisätä. Kauppapalvelu päiväkeskukseen toimitettuna maksaa asiakkaalle tällä hetkellä 15 mk asiakasta kohti. Jotta palvelun piiriin saataisiin lisää kauppapalveluasiakkaita, kauppa perii asiakkailta laskutuksen yhteydessä 10 mk. Kotihoidon kuljetuspalveluista tuetaan kokeiluluontoisesti toimintaa 5 mk kerta/asiakas. Suoraan kotiin kauppapalveluasiakkaina kotihoidon asiakkaista oli seurannan mukaan vain 3.4 %. Jotta voidaan lisätä kauppapalvelua suoraan ikäihmisten koteihin, tuetaan niitä ikäihmisiä, joiden kauppa-asiat pitäisi kotihoidon työntekijöiden hoitaa, 20 markalla eli puolella 40 markan kustannuksista. Edellä kuvatuin keinoin on pystytty vähentämään kotihoidon asiointitehtäviä. Osoituksena ovat vuoden 1999 ensimmäisen kolmanneksen tilastot, jossa kotipalvelun käynnit edellisen vuoden vastaavaan kolmanneeseen olivat lisääntyneet noin 10 %. Kauppapalvelujen lisäksi tarvitaan lisää kauppa-yrityksiä eri puolilta kaupunkia.

Tässä vaiheessa lähdettiin liikkeelle päivittäistavarakaupan palveluista, mutta tulevaisuudessa tavoitteena on saada myös valikoimiin laajennusta ja mahdollisesti esittelyjä esim. päiväkeskuksiin. Tavoitteena on kauppapalvelujen siirtäminen pääasiassa kauppiaitten hoitettavaksi. Jatkossa kaupassa käydään ainoastaan ns. kuntouttavassa hoidossa, jolloin asiakas itse on mukana kauppareissulla.

Apteekkipalvelut

Ikääntyvä väestö on niitä, jotka käyttävät eniten apteekkien palveluja.

Alueiden apteekit tekevät tiivistä yhteistyötä kotihoidon henkilöstön kanssa. Vain yksi apteekki on kuljettanut lääkkeitä päiväkeskuksiin ja samalla antanut ikäihmisille ohjausta ja opastusta lääkkeistä. Kauppatorin apteekki tekee päiväkeskuskuljetusten lisäksi maksutonta lääkkeiden jakoa dosetteihin. Kokeilu on menossa Palvelutalo Kotikaareissa. Apteekin arvion mukaa 33 asiakkaan lääkkeiden jakoon

kuluu viikossa aikaa viisi tuntia. Kauppatorin apteekki palkkasi työntekijäksi lähihoitaja, joka jakaa lääkkeitä ja sen lisäksi toimittaa kriisitilanteissa asiakkaille suoraan kotiin. Lisäksi hänen tehtävänsä on toimia apteekissa vanhusasiakkaiden opastajana ja mahdollisesti saattajana. Lähihoitajan palvelut ovat maksuttomia.

Lisäksi kokeillaan kaupan ja apteekin yhteiskuljetuksia sekä pyritään reseptien helpompaan välitykseen. Tulevaisuudessa reseptien välityksessä hyödynnetään enemmän tietotekniikkaa.

Pankkipalvelut

Merita Pankki järjesti huhtikuussa kaksi koulutus/keskustelutilaisuutta kotihoidon henkilöstölle. Ennen tilaisuutta kotihoidon työntekijät listasivat asioita, jotka he kokivat työllistäviksi ja ongelmallisiksi asiakkaitensa raha-asoiden hoidossa. Esille nousi tiedon puute mm. maksupalvelu- ja suoraveloituskäytännöistä ja eurorahasta. Pankkikirjojen säilyttäminen ja käsittely koettiin usein ongelmana muistamattomien ja heikkonäköisten asiakkaiden kohdalla. Pankkipalvelujen saantia suoraan kotiin toivottiin, koska jonottaminen vanhuksen kanssa pankissa vaatii liian paljon aikaa kiireiseltä työntekijältä. Vanhukset itse eivät koe useinkaan jonotusaikaa rasitteena, vaan heille se on sosiaalinen tilanne nähdä muita ihmisiä ja saada keskustella. Tilaisuuksiin osallistui kotihoidosta yhteensä 50 työntekijää. Tavoitteena on saada myös muut pankit mukaan yhteistyöhön helpottamaan asioiden hoitamista. Posti on lähtenyt osaltaan mukaan toiminnan tehostamiseen.

Yksityisten kotiin tuottamat palvelut

Seniори 2000 -projektin viides työryhmä keskittyy yksityisten palveluntarjoajien palvelujen kehittämiseen ja saatavuuden helpottamiseen. Tavoitteena on luoda vuoden 1999 aikana selkeä strategia julkisten ja yksityisten palvelujen kesken. Yrittäjien ja kotihoidon henkilöstön kanssa pidetään säännöllisesti palvelujen linjaus- ja yhteistyökokouksia. Ostopalveluja on käynnistetty ja niiden lisäämisen tarve tulee arvioida, palvelujen kilpailuttamista lisätä ja yksityisten palvelujen koordinoimista kehittää helpottamaan seniorien palvelujen saantia. Yksityisten palvelujen tilastointi- ja seurantajärjestelmien avulla tulee saada tietoa myös niiden peittävydestä.

Alan opiskelijoiden tuottamat palvelut

Jyväskylän ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveystieteiden oppilaitoksen opiskelijat ovat toimineet aktiivisesti alueellisissa päiväkeskuksissa vetäen erilaisia ryhmätilaisuuksia ja suorittaen mm. verenpainemittauksia. Oppilaitoksen kanssa on suunnitteilla lisä palveluja kotiin. Pyritään myös lisäämään omaishoitajan vapaa-aikaa mm. iltahoidon avulla.

Kirjastopalvelut

Työntekijöiden arvion mukaan 88 % senioriasiakkaista ei käytä kirjastopalveluja lainkaan. Päiväkeskusten käsikirjastoa käytti 7.7 % asiakkaista ja suoraan kotiin kirjasto toimitti luettavaa 2.9 %:lle ikäihmisistä. Jyväskylän kaupunginkirjaston kotipalvelu välittää aineistoa kotiin vanhuksille ja liikuntaesteisille. Jatkossa tulee tarkemmin selvittää, haluaisivatko ja pystyisivätkö ikäihmiset lukemaan enemmän, jos kirjojen saanti helpottuisi. Selvityksen jälkeen tulee kirjaston henkilökunnan kanssa pohtia, kuinka asiointi kirjastossa tehtäisiin helpommaksi.

Seuranta, arviointi ja raportointi

Kotiin annettavia palveluja seurataan kotihoidon tilastoinnin avulla systemaattisesti ja niistä raportoidaan säännöllisesti. Kotihoidon asiakkaiden ruokaostosten kotiinkuljetus lisääntyi joulukuusta 1998 lokakuuhun 1999 5 %. Kuljetus päiväkeskusten kautta koteihin lisääntyi 5.2 %. Kotihoidon asiakkaiden apteekkiasioista hoiti apteekki päiväkeskukseen vuonna 1998 22.1 %. Vastaava luku oli vuonna 1999 30.2 %. Rinnalle tulee saada vastaavat tilastot yksityisistä kotiin annettavista palveluista myös muiden kuin ostopalvelujen osalta. Työn sisällön selvitysten avulla seurataan muutoksia kotihoidossa, ja seuraava otanta suoritetaan vuoden 2000 alussa. Tavoitteena on edelleen vähentää mm. asiointipalvelujen osuutta. Seurattavia asioita ei ole ainoastaan kotiin annettavan asiointipalvelun osuus vaan hoito- ja hoivatyön kokonaisuus ja sen muutokset. Tuloksia analysoidaan koko kotihoidon kentän kanssa, ja toimintaa muutetaan yhdessä asetettujen tavoitteiden suuntaisesti. Lisäarvoa saadaan työntekijöiden haastattelujen ja kyselyjen avulla.

Syksyllä 1999 valmistuu Jyväskylän yliopiston opiskelijoiden tutkimus, jonka kohderyhmänä on 500 yli 74-vuotiasta keskustan alueen asukasta. Tutkimuksessa, joka toteutetaan kirjekyselytutkimuksena, kysytään, mitä palveluja henkilö käyttää ja keneltä hän niitä saa sekä

palvelutyytyväisyyttä. Tutkimuksen tulokset antavat laajalti tietoa palvelujen kehittämistarpeista ja suunnasta niin julkisella, yksityisellä kuin kaupallisellakin alalla.

Jyväskylän jatkotoimenpiteet

Jyväskylän kotihoidossa on tehty systemaattisesti kehittämistyötä useiden vuosien ajan. Esimerkkeinä kotihoidon palvelun laadun kehittäminen, työn sisällön seurannat vuosina 1994-1996-1998, palvelujen prosessoinnit, alueiden resurssikartoitukset ja "Täyttä elämää" -työelämän kehittämishanke. Seniori 2000 -projekti antoi lisäpuhtia toiminnan edelleen kehittämiseen ja erityisesti tuki ajattelua, ettei kaikkia palveluja tarvitse kunnan itse järjestää. Projektin tuella saatiin rohkeutta lähestyä laajalti eri tahoja ja antaa heille entistä enemmän vastuuta palvelujen järjestämisestä. Vaikka on saatu liikkeelle useita yrityksiä, kauppiaita ja kolmannen sektorin edustajia, on Jyväskylässä vielä runsaasti käyttämätöntä resurssia sillä alueella. Marraskuun 1999 alussa järjestettiin tilaisuus, johon kutsuttiin vielä laajemmin eri tahojen edustajia. Näin pyritään saamaan puolueettomasti kaikki halukkaat toimijat mukaan seniorimarkkinoille.

Kaupalliset palvelut laajemmin

Seniori ja vanhus käyttävät monenlaisia kaupallisia palveluja. He käyvät kampaajalla, vievät pyykkiä pesuun, käyvät ravintolassa ja käyttävät matkatoimiston palveluja. Osa näistä voidaan hoitaa sähköisesti puhelimen tai internetin avulla. Yhä useammalla tulee olemaan kotonaan tietokone, jonka avulla asiointi internetissä onnistuu. Seniori- ja palvelutaloissa tulee olemaan omat työasemat, joilla asukkaat itse tai opastuksella voivat hoitaa mitä erilaisempia asioita.

Osa palveluista voidaan tarvittaessa tuoda kotiin. Jalkojenhoitaja, kampaaja, hieroja, pesulan edustaja ja monet muut tekevät kotikäyntejä. Seniori- ja palvelutaloissa on palvelutiloja, joissa toimii tilapäisesti tai pysyvästi yrittäjä tai järjestö. Sellaisiin palveluihin, joita ei voida tuoda kotiin, järjestetään kuljetus.

2000-luvulla sekä kaupallisten että muiden palvelujen tarjonta kauppakeskusten yhteydessä tulee kasvamaan. Perinteisesti on ravintoloiden lisäksi ollut kampaajia, yksityisiä lääkäriasemia jne. Tulevaisuudessa lisäksi kirjasto, kuntosali, seurakunnan tilat, järjestöjen kerhotilat ja monet muut uudet julkiset ja yksityiset palvelut täydentävät

Iso Omena

Kuva: Arkkitehdit Tommila Oy

kauppojen tarjontaa. Espoon Matinkylässä valmistuu vuonna 2001 uusi Aleksia Oyj:n omistama kauppakeskus "Iso Omena", jossa tässä esitettyjen palvelujen lisäksi on noin 100 senioriasuntoa erillään, mutta hissiyhteyden päässä palveluista. Asuntosäätiö toteuttaa senioriasunnot NCM Keskustakehityksen toimiessa konsulttina. Arkkitehdit Tommila Oy suunnittelee kohteen. Ison Omenan edustajien kanssa on pohdittu, miten se mahdollisimman hyvin pystyy palvelemaan eri asiakasryhmiä, myös ikääntyviä. On selvää, että kauppa ja kaupalliset palvelut yhä valppaammin seuraavat kehitystä ja tarjoavat kasvaville seniorimarkkinoille uusia ja parempia palveluja. Tällä hetkellä huomio on liian yksipuolisesti nuoremmissa ikäryhmissä, mutta tilanne tulee muuttamaan.

Uudet senioripalvelukonseptit tulevat nykyistä huomattavasti enemmän nojautumaan palveluyritysten varaan. Järjestöillä ja kunnilla tulee aina olemaan hyvin merkittäviä tehtäviä, mutta ne eivät pysty tyydyttämään tulevien vanhusten tarpeita, puhumattakaan seniorien tarpeista. 2000-luvulla tarvitaan sekä uusia palveluja että uusia palveluntuottajien yhteistyömuotoja. Voidaan toimia yhdessä, tai toisten alihankkijoina ja palvella sekä itse maksavia että kunnan ostopalveluasiakkaita.

Kunnan kotihoidon ohjaajien rooli tulee osin muuttumaan. Heidän tulee yhä enemmän hallita myös arkipalveluja ja muita sellaisia palveluja, joita kunta ei itse tuota. Tätä aihetta käsiteltiin luvussa 4. Ehkä toimivin ratkaisu olisi se, jossa palvelujen välitysyrittäjä hoitaa suuren osan tiedottamisesta, markkinoinnista, tilauksista ja palvelujen välittämisestä. Yritys toimii yhteistyössä kunnan kotihoidon ohjaajien kanssa ja välittää heille ne asiakkaat, jotka kunta sovittujen kriteerien mukaan haluaa itse palvella.

Lempäälän hoivayrittäjyyden kehittäminen

Hoivayrittäjyyden kehittäminen toteutetaan yhteistyössä kunnan elinkeinotoimen Markku Sipilän ja muiden yhteistyötahojen kanssa. Elinkeinoasiamies on ottanut tämän asian edistämisen yhdeksi toiminta-alueekseen ja pyrkii järjestämään yhteistyössä työvoimatoimiston kanssa koulutusta lempääläisille hoito- ja hoiva-alan yrittäjyydestä kiinnostuneille. Asiakkaiden näkökulmasta hankkeen toiminnallisena strategiana on hoivayrittäjyyden hyödyntäminen verkostoitumisen kautta. Tavoitteena on etsiä keinoja, joiden avulla palveluja tarvitseva asiakas ja yrittäjä löytävät toisensa. Yhdessä on todettu, että kunta tarvitsee rinnalleen kumppanin. Toimintaideana on, että syrjäseutujen kyläkuntiin saadaan yhdyshenkilöt, esim. diakoniapiireistä, martoista tai maatalousnaisista. Kyseiset henkilöt toimisivat itsenäisesti alueellaan välittämällä tietoa kyläkunnassaan ja kyläkunnastaan. Strategian toteuttamisen osavaiheita ovat: 1) koulutus yrittäjiksi aikoville, 2) rekisterin luominen yhdessä yritystietokantaprojektin kanssa ja 3) verkostoituminen, johon sisältyy syrjäkylien yhteyshenkilöiden etsiminen. Nauhataajamassa lähestytään isännöitsijöitä kirjeellä, jossa heitä pyydetään yhdyshenkilöiksi ja kartoitetaan kiinnostusta yhteistyöhön.

Yritystietokantaan kootaan sellaiset palvelut, jotka erityisesti on suunnattu ikäihmisille tai jotka edistävät kotona asumista. Lempäälän internet-sivuille tulee erillinen "seniorikotisivu".

Yritysten ja kolmannen sektorin mahdollisuuksien edistäminen Jyväskylässä

Susanna Uusitalon ja Jari Ketolan johtaman työryhmän tehtävänä oli kartoittaa palveluja ja palvelumalleja, joiden avulla uusyrittäjyyttä, kolmannen sektorin toimijoita sekä palvelumarkkinoita voidaan Jy-

väskylässä edistää. Toiminnassa painottuivat eri toimijoiden välisen yhteistyön kehittäminen, asenneilmapiirin muuttaminen palvelumarkkinoiden monipuolistamiseksi, yksityisen palvelutuotannon edellytysten kartoittaminen, pysyvien palvelumallien kehittäminen ja tukeminen sekä todellisen kilpailun mahdollistaminen palvelumarkkinoilla.

Keski-Suomessa virinnee aktiivisen hanketoiminnan tulosten hyödyntämistä pidettiin palvelumarkkinoiden kehittymisen kannalta erityisen tärkeänä. Koska sekä yritysten että kolmannen sektorin toimijoiden kyky vastata palvelutarjontaan on rajallinen, pitää hankkeiden avulla pystyä auttamaan kapasiteetti- ja markkinointiongelmassa. Hankkeiden tuottamien tulosten hyödyntämisen tehostuessa myös palvelutuotanto nousee uudelle tasolle.

Työryhmä kartoitti kaupungin alueella toimivia vanhuspalveluiden tuottajia sekä selvitti kaupungin ja yksityisten palveluntuottajien suhteita. Jyväskylän kaupunki ostaa vuosittain vanhuspalveluja noin 5.5 miljoonalla markalla, josta noin 4.7 miljoonaa suuntautuu yhteisötuottajille. Etenkin suhteessa yrityksiin kaupungilla on edelleen varaa lisätä palveluostoja sekä tarve huomioida pienten yritysten kapasiteetti mahdollisuutena vastata entistäkin paremmin kasvavaan palvelujen kysyntään.

Työryhmän toiminta keskittyi selvittämään alan kysynnän kasvun esteitä pystyäkseen löytämään myös keinoja markkinoiden edistämiseksi. Suurimpana esteenä on toimijoiden hajanaisuus ja pienuus. Kunnallisen palvelutuotannon monopoli on tehokkaasti estänyt vapaiden valintojen tekemistä, eikä tietoa valintojen pohjaksi ole tarjolla riittävästi. Useat alan kehittämiskäytännöt ovat tukeneet väliaikaisia ratkaisuja palvelutuotannon pullonkaulojen avaamiseksi. Työryhmän näkemyksen mukaan tilannetta voidaan merkittävästi parantaa vain tukemalla pysyviä ratkaisuja tilanteen korjaamiseksi.

Palvelujen kysynnän ohjaaminen tarkoituksenmukaisesti eri toimijoille on yksi avain uusien palvelumallien kehittämisessä. Jotta voitaisiin tarjota laadukasta palvelua tarvitseville, tarvitaan erityinen henkilö arvioimaan asiakkaiden tarpeita ja ohjaamaan heitä käyttämään laajaa valikoimaa eri tavoin tuotettuja palveluja. Työryhmä päätyi ehdottamaan palveluohjaajakokeilun aloittamista kaupungin keskustan alueella, jotta kaikkien palveluntuottajien kapasiteetti saadaan parhaiten palvelemaan väestöä.

Työryhmän toiminnan aikana kaupungissa toimivat mm. seuraavat alan yksityistä palvelutuotantoa tukevat kehittämishankkeet:

- HYVE-projekti: tutkimushanke, jonka tarkoituksena on selvit-

tää Jyväskylän yhteisöllisen palveluntuotannon tilaa. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ja Jyväskylän kaupunki.

- KOTIPALVELUTIIMI-hanke: Jyväskylän seudun kotipalveluyritysten kehittämishanke. Resurssikeskus INTRA ry.

Kauppa tulevaisuudessa

Seniори 2000 -projektin aikana on kaupan jossakin määrin passiivinen suhtautuminen ollut yllätys. Ilmeisesti kaupan piirissä seniorien potentiaalia pidetään toistaiseksi niin pienenä, ettei asiakasryhmän sen kummempi huomioiminen ole vielä tarpeellista. Tai sitten on niin, että demografian harrastaminen ei yleensä kuulu kaupan strategikkojen keinovalikoimaan. Senioritalouksien määrän kasvua kannattaisi kuitenkin seurata. On myös uskottava, että ilmiö on havaittu ja että jotain näkyväkin olisi tulossa. Mainonta nukkuu pääsääntöisesti vielä "ruususen unta". Markkinointiviestintä puhuttelee edelleen lähinnä kolmekymppisiä kaksilapsisia perheitä. Toistaiseksi lähes ainoa nähtävissä oleva muutos on ollut erään matkatoimiston mainoksessa hymyilevä kypsempään ikään ehtinyt nainen. Kuntien kannalta kauppa olisi resurssi, joka voi vaikuttaa seniorien mahdollisuuksiin asua kotona pitempään. Asia on kunnille myös taloudellinen kysymys erityisesti kotihoidossa. Taas pitää kuitenkin muistaa markkinan kaksijakoisuus. Kaupalle seniorit ovat kasvava markkina sinänsä ilman, että kunnalla on mitään roolia. Kunnille kotona asuvat seniorit ovat ryhmä, joille niiden on turvattava lähinnä kotipalvelujen saatavuus. Kaupan mahdollisuudet ovat lähinnä

- sähköisessä kaupankäynnissä suoraan kodeista, mutta myös esimerkiksi kuntien palvelukeskusten kautta
- logistisissa ratkaisuissa eli kotiinkuljetusten järjestämisessä
- erilaisissa kanta-asiakasjärjestelmissä
- laajempien palvelukokonaisuuksien kytkemisessä kaupan kanta-asiakasjärjestelmiin (esimerkiksi terveys-, kulttuuri- ja matkailupalvelut).

Tuotteiden ja tuotekehitysideoiden kanavointi

Perusedellytys uusien tuotteiden ja palvelujen kehittämiseksi on toisaalta yritysten kiinnostuneisuus seniorimarkkinoista ja toisaalta hyvät kosketuspinnat loppukäyttäjien, asiantuntijoiden ja yritysten välillä.

lä. Jotkut yritykset ovat jo kiinnostuneet seniorimarkkinoista, mutta kuten projektin tekemä selvitys osoitti, monet ovat vasta alussa.

Kosketuspinta voidaan järjestää usealla tavalla. Vanhustyön henkilökunta ja asiantuntijat muodostavat tärkeän ryhmän. Heidän kanssaan on helppoa järjestää yhteyksiä sekä yritysten ideoiden testaamiseksi että erilaisten tarpeiden selvittämiseksi. Vanhustyön Keskusliitto ja muut järjestöt voivat myös osoittaa alueita, jotka kaipaavat tuotekehittelyä.

Seniори 2000 -projektin "Uudet palvelut ja markkinat" käynnistystilaisuus pidettiin helmikuussa 1999. Tilaisuuteen kutsuttiin etutöölöläisiä yrityksiä, jotka mahdollisesti olisivat kiinnostuneita "palvelumarkkinoiden kehittämisestä seniorien kotona asumisen tueksi". Tilastokeskuksen yritysluettelosta karsittiin toimialtaan sopimattomat yritykset, ja kutsu tilaisuuteen postitettiin noin 250:lle yritykselle, joista 45 yritystä ei tavoitettu. Yritykset edustivat toimialoiltaan pääasiassa kauppaa, kuten elintarvikekauppaa, vaatteet, apteekit ja kodinkoneet, sekä palvelua, kuten kodinhoito, terveydenhoito, kampaamot ja ravintolat.

Helmikuun tilaisuuteen osallistui 17 yritysten tai järjestöjen edustajaa ja lisäksi kaupungin sekä projektiorganisaation edustajia. Näistä yritysten ja järjestöjen edustajista muodostui se aktiivinen ryhmä, joka halusi olla projektissa mukana ja edetä varsinaiseen tekemiseen asti.

Projektiryhmän ensimmäinen kokous oli maaliskuussa 1999. Kokoukseen osallistui edellisessä kokouksessa halukkaaksi ilmoittautuneita, joista yrityksiä ja järjestöjä edusti 6 henkilöä ja kaupunkia sekä Seniори 2000 -projektia 6 henkilöä. Kokouksessa keskusteltiin vanhuksille suunnattujen palvelujen kokoamisesta yhteen tietokantaan. Kokouksessa päätettiin järjestää Senioripalvelutori-tapahtuma, jossa haluttiin kokeilla yritysten ja järjestöjen yhteistyötä ja samalla kootaan manuaalisesti "palvelutietokanta" seniори-ikäisille ihmisille suunnatuista palveluista.

Senioripalvelutori-tapahtuman suunnittelemiseksi perustettiin työryhmä. Työryhmä esitti, että tapahtumaan kutsutaan ne yritykset ja järjestöt, jotka osallistuivat helmikuun tilaisuuteen. Lisäksi päätettiin, että osallistuvat yritykset halutessaan voivat pitää lyhyen esityksen tuotteistaan ja palveluistaan ja että laaditaan palveluopas eli jonkinlainen tietokannan manuaalinen esiate ja palautelomake osallistujien täytettäväksi.

Vahvistukset osallistumisesta lähetettiin toukokuussa. Osallistujia tuli 14, joista 11 oli yksityisiä yrityksiä ja 3 järjestöä. Esityksiä

pidettiin 6. Palvelutietokantaan ilmoitti tietonsa 28 yritystä tai järjestöä. Tapahtuman aikana ilmeni, että lisäksiinnostusta “tietokantaan” oli ainakin joidenkin yritysten keskuudessa.

Senioripalvelutori-tapahtuma pidettiin toukokuussa 1999 Eteläisen sosiaalikeskuksen Kampin palvelukeskuksessa. Vastuullisina järjestäjinä toimivat Tarja Kivekäs ja Erkki Eisto. Tapahtuman toteuttamiseen osallistuivat Etu-Töölön yrittäjät, Kampin palvelukeskuksen edustajat ja Seniori 2000 -projektin “Yksityisen sektorin ja kolmannen sektorin palvelut ja markkinat” -työryhmän jäsenet.

Kokouksessa Senioripalvelutorin jälkeen käsiteltiin tapahtuman palautetta. Yritysten edustajien kokemus oli positiivinen. Osallistujista kyselylomakkeen täytti 36 henkilöä. Noin puolet vastaajista oli kiinnostunut kotiin tuotavista palveluista, joista kodinhoitoon liittyvät palvelut olivat selvästi toivotuimpia.

Senioripalvelutori-tapahtumaan osallistuneet yritykset ja järjestöt päättivät järjestää vastaavan tapahtuman uudelleen syksyllä 1999. Ajatus tietokannasta jäi selvästi elämään ja syntyi uudenlaista yhteistyötä alueen yritysten kesken.

Yritykset, markkinat ja yrittäjäyys

Asiantuntijoiden päähuomio on yleensä keskittynyt iäkkäiden vanhusten, vammaisten ja muiden paljon apua tarvitsevien henkilöiden tarpeisiin. Tämä asiakassegmentti onkin hyvin tärkeä, koska todennäköisyys joutua laitokseen on suuri. Telelääketiede ja yleensä uudet IT-ratkaisut tulevat tuomaan sellaisia uusia mahdollisuuksia, joista tänään on vaikeata edes haaveilla.

Yritysten kannalta suurimmat markkinat muodostavat varsinaiset seniorit, joiden tarpeet toisaalta ovat pienemmät ja erilaiset kuin huonokuntoisten vanhusten. Eläkeläisjärjestöt, kuntien vanhuseuvostot ja kuntiin mahdollisesti perustettavat “palveluneuvostot”, voivat toimia yritysten kontaktipintoina seniorimarkkinoita silmällä pitäen. “Palveluneuvoston” tehtävä olisi ennen kaikkea toimia loppukäyttäjien ja yritysten sekä muiden ei-kunnallisten palveluntuottajien kontaktiryhmänä.

Kansainväliset kontaktit antavat omalta osaltaan arvokkaita virikkeitä sekä tuotekehityksen että vientimahdollisuuksien kartoittamiseksi. Sitra, Finpro (ent. Ulkomaankauppaliitto), VTT Tietotekniikka, Tekes, Stakes ja yliopistot voivat tässä auttaa kiinnostuneita yrityksiä. Markkinoita on maailmanlaajuisesti. Innovaatiokyvyn, hyvien

rahoittajien ja oikean markkinoinnin avulla maailman markkinat ovat auki.

Innovaatiofoorumien kehittäminen ja pysyvät, sisällöltään kehityksen myötä vaihtuvat senioritekniikkanäyttelyt ovat tarpeen. Näyttelyiden teemoittaminen ainakin kahdeksi-kolmeksi vuodeksi on tarpeen, jotta keksijät ja innovaattorit osaavat varautua prototyyppien ja ideoiden kehittämiseen riittävän ajoissa. Edelleen on tärkeää, että ministeriöt organisoivat yhteistyössä valtakunnalliset senioritekniikkakilpailut, joissa ideoille ja lopputuotteille tulisi omat sarjansa. Lisäksi tulee järjestää sarjat yksilöllisille ja massaratkaisuille, sillä molempia tarvitaan.

Yhteistyömuotoja ja asiakkaiden välistä vuorovaikutusta vastaajat kuvasivat seuraavasti:

- yritysten kiinteä yhteistyö apuvälinehankinnoista päättäviin henkilöihin
- suoraa kaupankäyntiä kuntien kanssa
- informaation vaihtoa
- apuvälinearviointeja asiakkaan kotona
- kuntien vanhus- ja kotipalvelutyöntekijöiden kouluttaminen ja heille tiedottaminen
- jatkuva yhteydenpito
- konsultoivaa kaupallista koulutusta
- neuvottelut
- koulutuspäivät
- KTM:n projektituki

Lisäksi yritysten edustajilta pyydettiin näkemyksiä oleellisimmista kehittämistarpeista, jotka koskevat ikääntyvien apuvälinemarkkinoita. Vastauksissa tuotiin esille seuraavat seikat:

- vaivattoman ja turvallisen liikkumisen mahdollistaminen
- omatoimisen asumisen mahdollistaminen
- päättäjien aiheeseen liittyvän tietouden ja ammattitaidon parantaminen
- kotona-asumisen tukeminen
- asenteiden muuttaminen
- ikäihmistien informointi ja innostaminen oman elämisen parantamiseen
- kehitystyö
- laadun lisääminen
- vientitoiminnan organisointi
- yhteistyö alan suomalaisten yritysten ja ulkomaisten kumppani-

- en kanssa
- informaation lisääminen
- apuvälinetarpeiden kokonaisvaltainen analysointi sekä kehittämistarpeiden määrittely
- segmentoitujen tuotteiden löytäminen, kehittäminen ja markkinointi
- jakelu esim. optikkoliikkeiden kautta kuten Saksassa

Kolmannen sektorin palvelut

Kolmannen sektorin merkitys vanhustenhuollossa on Suomessa monella tavalla tärkeä. Sen palvelut täydentävät kuntien palveluja ja se kanavoi kansalaistoimintaa vanhusten hyväksi. Kolmas sektori on pitkälti riippuvainen sekä RAY:n tuesta että kuntien ostopalveluista. Ongelmina voidaan mainita liiallinen pysyminen “omien seinien sisäpuolella” ja palvelujen “laitostuminen”. Jotkut selvitykset osoittavat, että yhteisöjen palvelutalot ja vanhainkodit ovat usein toiminnallisesti muuttuneet laitoksiksi. Kolmannen sektorin lisäksi seurakunnat ja monet muut toimijat täydentävät palvelukokonaisuutta.

”Seurakunnasta käydään silloin tällöin vierailulla, esim. merkekipäivinä, diakoni on käynyt nyt jo 3 vuotta.” (lempäläinen yli 84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva rivitalossa lapsen kanssa asuva leskinainen)

”Eläkeläisjärjestöjen kerhotoiminta ja liikuntaryhmät, seurakunnan tilaisuudet ja ikääntyvien yliopiston seminaari.” (jyväskyläläisen 65-74 -vuotiaiden ryhmään kuuluvan puolison kanssa asuvan naimisissa olevan naisen vastaus kysymykseen, mitä järjestöjen, seuran tai seurakunnan palveluja hän käyttää)

Kolmannen sektorin tulevaisuus on riippuvainen mm. RAY:n tulevasta tukipolitiikasta, kilpailuviranomaisten kuntien toimintaa ohjaavista säännöistä, mutta ennen kaikkea omasta kyvystä kehittää palveluja. EY-tuomioistuimen päätös syksyllä 1999 mahdollistaa RAY:n toiminnan jatkuvuuden. RAY tulee kuitenkin tarkentamaan avustuspolitiikkansa.

Toinen keskeinen taho kolmannen sektorin toiminnan kehittämiseksi on Vanhustyön Keskusliitto. Tämä, kuten muut vastaavat keskusjärjestöt, voivat kehittämissuunnitelmien, koulutustoiminnan ja muun tuen avulla auttaa kolmannen sektorin edustajia kehittämään palvelujaan ja toimintamuotojaan niin, että nämä mahdollisimman hyvin vastaavat 2000-luvun tarpeita.

Menestyäkseen 2000-luvulla kolmannen sektorin tulee harkita seuraavia asioita:

- Minkälaisia palveluja eri asiakasryhmät tarvitsevat?
- Miten tarjota palveluja omissa kodeissa, siis ei yhteisön asunnoissa, asuville asiakkaille?
- Miten kehittää eritasoisia asumispalveluja senioriasumisesta dementiaakoteihin?
- Miten markkinoida palveluja sekä itse maksaville että kunnan ostopalvelu- ja maksusitoumusasiakkaille?
- Miten vahvistaa toimintaedellytyksiä muodostamalla isompia yksiköitä menettämättä silti paikallista tuntemusta ja tukea?
- Miten kehittää uusia yhteistyömuotoja muiden yhteisöjen mutta myös yritysten kanssa?
- Miten kehittää uusia palveluja, esimerkiksi vapaarahoitteisia asumispalveluja, ilman RAY:n tukea?
- Miten vastata kasvavan palveluyrityssektorin haasteisiin?

Yhteisöjen vahvuuksina toimivat ainakin toistaiseksi paikallinen tuki, maine “ei-kaupallisena” palveluntuottajana ja tukien ansiosta usein edulliset hinnat. Sitä mukaa, kun tukipolitiikan seurauksena hintoja joudutaan nostamaan ja asiakkaat tottuvat yritysperusteisiin palveluntuottajiin, yhteisöjen kilpailuasema tulee heikentymään. Mikäli yhteisöt eivät pysty laajentamaan palveluvalikoimiaan vastaamaan asiakkaiden odotuksiin, asema heikkenee entisestään.

Uusia mahdollisuuksia tarjoavat esimerkiksi seuraavat toimintamallit ja palvelut:

- etsivän ja ennalta ehkäisevän toiminnan tarjoaminen kunnalle
- kotihoidon tarjoaminen omissa kodeissa asuville itse maksaville asiakkaille
- vapaarahoitteisten senioriasuntojen tarjoaminen joko yhteistyössä kiinteistönomistajan kanssa tai omistamalla asunnot itse; omistajana voi olla esimerkiksi jokin eläkevakuutusyhtiö
- omien asumispalvelujen laadun parantaminen ja/tai omien kustannusten pienentäminen kehittämällä yhteistyötä arkipalveluyrittäjien kanssa; ruokakassien kotiinkuljetus ja yrittäjien nykyistä laajempi toiminta yhteisön tiloissa ovat tästä esimerkkejä
- vanhuspalveluosaamisen myyminen alihankkijana yritysperustaiselle palveluyritykselle
- vaativan palveluasumis- ja dementiahoidon tarjoaminen kunnalle ja osittain itse maksaville asiakkaille
- sopivien palvelujen yhtiöittäminen ja niiden tarjoaminen laajemmalle asiakaskunnalle, esimerkiksi siivous-, koti- ja asiointipalveluja myös lapsiperheille ja kiireisille aikuisille
- omien kustannusten vähentäminen käyttämällä esim. tarjolla olevia työttömien työllistämismahdollisuuksia

Kolmannen sektorin palvelut muodostavat niin merkittävän osan Suomen vanhustenhuollosta, että on vaikeaa nähdä, miten sen panosta voitaisiin korvata kokonaan muilla palveluilla. 2000-luvun kasvavat tarpeet päin vastoin edellyttävät kaikkien mahdollisten keinojen käyttöä. Varsinkin pienissä kunnissa, joiden markkinoista yritykset eivät ensisijaisesti ole kiinnostuneita ja joiden vanhusten ostovoima on pieni, kolmannen sektorin rooli on keskeinen.

Suomea on sanottu yhdistysten maaksi. Vanhuspalveluja tarjoavat yhteisöt voivat myös yrittää kehittää palvelujaan siten, että ne luovat yhteistyömuotoja muuntyyppisten järjestöjen kanssa. Ammattijärjestöt, Rotary, Lion, Zonta, Soroptimistit, eläkeläisjärjestöt ja eri alojen harrastepohjaiset yhdistykset edustavat hyvin suurta osaa aikuisväestöstä. Näidenkin järjestöjen jäsenet vanhenevat ja kaipaavat ehkä tietoja, koulutusta ja palveluja. Kolmas sektori voisi, mikäli se on valmis toimimaan aktiivisesti, löytää tästä erään uuden yhteistyö- ja markkinasegmentin.

Tarpeiden lisääntyessä nopeasti, nousevat keskeisiksi kysymyksiksi mahdollisuudet ja keinot nopeuttaa tarjonnan kehittämistä. Kuntien perinteiset mahdollisuudet tähän tulevat olemaan lähivuosina rajalliset. Tällöin mielenkiinto kohdistuu vaihtoehtoihin palvelujen järjestämis- ja tuotantomuotoihin sekä kuntien omissa että kolmannen sektorin ja yksityisen yritystoiminnan puitteissa. Avainasemassa on näiden voimavarojen ennakoluuloton yhdistely yli perinteisten sektorirajojen.

Tällaisten yhdistelmien kehittyminen riippuu mm. seuraavista seikoista:

- valtion työllistämis- ja tukitoimet sekä elinkeinopoliittisten näkökohtien huomioonottaminen ja vaikutukset työttömyyden hoitamisessa
- sosiaalipalveluyritysten roolin kehittyminen suhteessa julkiseen ja kolmanteen sektoriin
- RAY:n ja muiden julkisten tukimuotojen kohdistuminen
- uusien markkina-aukkojen ja asiakassegmenttien syntyminen ja kehittyminen
- kuntien kilpailuttamiskäytäntöjen kehittyminen.

Taulukossa 7 on esimerkinomaisesti eritelty kotipalvelujen markkinoita. Koosteen tarkoituksena on kuvata niitä kynnyksiä, joiden ylittämisen lainsäätäjää on jättänyt paikallisille toimijoille ja joiden aiheuttamista uusien resurssiyhdistelmien esteistä se tuskin itsekään on täysin tietoinen.

Taulukko 7. Kotipalvelujen markkinointiin liittyviä tekijöitä

Markkinat	Lain-säädäntö	Kysyntä	Tarjonta	Julkinen tuki	Verotus-kohtelu
Kuntien tuottamat kotipalvelut	Sosiaalilain-säädäntö	Kunta	Kunnan kotipalvelun-tuottajat	Valtion-osuudet	Arvonlisä-veron palautus, ei tuloveroa
Kunnille myytävät tipalvelut	Sosiaalilain-säädäntö ja laki julkisista hankinnoista	Kunta	Kolmas sektori ja yksityinen sektori	Yritystuet ja kuntien avustukset	Ei ALV:oa, tulovero yksityisille, mutta ei kolmannelle sektorille
Yksityisille asiakkaille myytävät kotipalvelut (hyväksytään sosiaalipalveluiksi)	Sosiaalilain-säädäntö ja laki kilpailurajoituksista	Yksityiset asiakkaat (hyväksytään sosiaalipalveluiksi)	Kolmas sektori ja yksityinen sektori	Yritystuet ja RAY:n avustukset kolmannelle sektorille, verovähennysoikeus	Ei ALV:oa, tulovero yksityisille, mutta ei kolmannelle sektorille
Yksityisille asiakkaille myytävät kotipalvelut (ei hyväksytä sosiaalipalveluiksi)	Sosiaalilain-säädäntö ja laki kilpailurajoituksista	Yksityiset asiakkaat (ei hyväksytä sosiaalipalveluiksi)	Kolmas sektori ja yksityinen sektori	Yritystuet, verovähennysoikeus	ALV yksityiselle sektorille, tulovero yksityisille, mutta ei kolmannelle sektorille

Taulukko on lainattu kesäkuussa 1999 vielä julkaisemattomasta tutkimuksesta Hyvinvoinnin Monopolit. Markkinoiden avaaminen ja kilpailun edistäminen sosiaalisissa tulonsiirtopalveluissa (Jukka Jääskeläinen, Tuomo Melin, Pasi Nurkka). Taulukko osoittaa kouriintuntuvasti, miten perin erilaisista markkinoista puhutaan pelkästään yhden palvelun puitteissa. Se osoittaa myös, miten paljon työtä paikallisesti joudutaan tekemään institutionaalisten esteiden johdosta, jotta sektorirajat ylittäviä verkostoja saataisiin syntymään.

Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut

Trendipohjainen laskelma kuntien palvelujen järjestämistarpeesta 2000-luvulla päätyy jokaisen palvelumuodon osalta huomattaviin kasvutarpeisiin. Kaikkea tarvitaan lisää: kotihoitoa, päiväkeskuksia, palveluasumista, intervallihoidoa, laitospaikkoja, jne. Kunnan talous, työvoiman saanti ja muut kilpailevat tarpeet tekevät sen, ettei kunta pysty vastaamaan tulevaisuudessa kaikkiin odotuksiin.

Usean eri laskelman mukaan nykyisen palvelurakenteen jatkuminen edellyttää noin 20 000-25 000 uutta pitkäaikaislaitoshoidon paikkaa vuoteen 2030 mennessä. Hyvin iäkkäiden, 85-100 -vuotiaiden määrän kasvun takia, ei voida jättäytyä siihen uskoon, että kyllä laitospaikkoja voidaan vähentää, kun vanhukset ovat terveempiä ja asuvat kotona. Kuntien tulee siksi erittäin tarkkaan seurata, miten palvelurakennetta pystytään muuttamaan ja pystytäänkö ollenkaan, ja tämän pohjalta tehdä kaikkensa kattavan ja kaikki palveluntuottajat sisältävän palvelukonseptin edistämiseen.

Miten kunta voi huolehtia siitä, että seniorit ja vanhukset saavat tarvitsemiaan palveluja? Keinoja on, mutta osaan liittyä riskejä, joita pitää pystyä hallitsemaan. Asiakkaiden ohjaaminen ns. vapaille mark-

Taulukko 8. Kotona asumista edistävä strategia

Yhteiskunnan yleiset myönteiset edellytykset	Palvelutarjonnan edistäminen	Palvelujen järjestäminen	Palvelujen tuottaminen
Kunta vaikuttaa asuntokantaan, liikennematkaisuihin, yhdyskuntasuunnitteluun, ym.	Kunta edistää yritys- ja järjestötoimintaa kaavoittamalla ja ohjaamalla asiakkaita	Kunta ostaa palveluja ja kilpailuttaa palveluntuottajia	Kunta tuottaa itse palveluja ja seuraa omien ja ostettujen palvelujen hintaa ja laatua
Elinolosuhteiden edistäminen	Palvelujen edistäminen	Palvelujen järjestäminen	Tuottaminen
Kunta, valtio, sijoittajat rahoittavat	Asiakas maksaa kaiken itse (RAY ja Kela voivat osittain tukea	Asiakas maksaa osansa	Asiakas maksaa osansa

kinoille edellyttää mekanismeja, jotka vähentävät sitä vaaraa, että vanhukset jakautuvat A- ja B-kansalaisiksi. Vaikka tulevien seniorien ostovoima tulee kasvamaan, tulee myös olemaan vähävaraisia vanhuksia, joilla ei ole riittävästi varaa ostaa palveluja. Riskiä kasvattaa sellainen seikka, että kunnat todennäköisesti joutuvat kiristämään kriteerejä, joiden perusteella ne tarjoavat palveluja.

Kunnan ensimmäisiä asioita on laatia selkeä ohjelma, joka määrittelee, mitä kunta aikoo tehdä ja mitä ei. Tällä tavalla kunta voi edesauttaa palveluyritysten ja kolmannen sektorin toimintaedellytyksiä. Jos kunta määrittelee, ettei se tarjoa kotipalvelua muille kuin tietyt tiukat kriteerit omaaville asiakkaille, syntyy samalla markkinoita muille palveluntuottajille. Ohjaamalla heille määrätietoisesti asiakkaita, joiden tarpeet ovat pienehköt ja/tai joiden kunnalliset maksut olisivat samaa luokkaa kuin yksityisten, kunta parantaa kokonaistilannetta. Kunta voi lisäksi käyttää hintapolitiikkaa ja muiden palveluntuottajien toiminnan laadun seurantaa keinoina ohjata osa asiakkaista muille.

Jotta A- ja B-asetelma ei toteutuisi, kunta voi käyttää maksuseleitä, ostopalveluja ja maksusitoumuksia. Näiden avulla asiakas voi käyttää samoja palveluja kuin itse maksavat asiakkaat.

Kuntien ja vanhusten yhteinen intressi on edistää palveluyritysten ja kolmannen sektorin toimintaedellytyksiä. Eräs keino on toteuttaa aitoja kilpailutilanteita, joissa hinta, laatu ja toimintavarmuus vaikuttavat palvelutoimittajan valintaan. Tällä tavalla markkinoille syntyy osaavia palveluntuottajia, jotka asteittain pystyvät laajentamaan asiakaskuntaansa.

Kunnan strategian pohjana voi olla taulukossa 8 esitetty alunperin Espoon kaupungin kanssa kehitetty ja sen jälkeen täydennetty ajatuskehikko.

Tämän pohjalta kunta voi itse keskittyä kokonaisuuden kehittämiseen ja ohjaukseen, vaativien avopalvelujen ja sellaisten laitospalvelujen tuottamiseen, joita Suomessa ei kyetä tuottamaan muulla tavalla kuin kunnallisena palveluna. Tässä tulee varmaan tapahtumaan muutosta niin, että yhä vaativampia palveluja pystytään tuottamaan ei-kunnallisina. Eri asia on, voidaanko kaikkia palveluja tuottaa itse maksaville asiakkaille. Raskas dementia- ja laitoshoidon tulee aina olemaan kallista. Suomen Kuntaliitolla on keskeinen tehtävä strategioiden kehittämisessä.

”Kunnan tarjoamista palveluista haastateltavat pitivät tärkeinä kotipalvelua, ateriapalvelua, kotisairaanhoidopalvelua, lyhytaikaishoitopalvelua, omälääkäripalvelua ja kulljetuspalvelua.” (Lempäälässä haastatteluja suorittanut opiskelija)

”Kohutuubinnan olen valmis maksamaan, mutta en viimeisiä hintoja, joilla yksityiset palveluitaan myy.” (lempääläinen 75-84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva omakotitalossa asuva leskinainen)

”Hoitopalveluita olen valmis ostamaan, esimerkiksi kuntoutusta.” (lempääläinen 75-84 -vuotiaiden ryhmään kuuluva omakotitalossa asuva leskimies)

”Työelämässä ollaan käytetty työterveyspalveluja. Olisi suotavaa, jos saisi edelleen käyttää työterveyspalveluja.” (lempääläinen 55-64 -vuotiaiden ryhmään kuuluva omakotitalossa asuva mies)

”Siivouspalvelua ostaisin yksityiseltä.” (jyväskyläläinen 65-74 -vuotiaiden ryhmään kuuluva kerrostalossa yksin asuva leskinainen)

”Jos tulevaisuudessa tarvitsee palveluja, olen valmis maksamaan niistä 500-1000 mk/kk.” (jyväskyläläinen 65-74 -vuotiaiden ryhmään kuuluva sisaren kanssa kerrostalossa asuva naimaton nainen)

”Kaupungin tulee edistää toimivien markkinoiden syntyä, jotta saadaan yksityissektori mukaan palveluiden tuottamiseen.” (espoolainen hallintokeskuksen viranhaltija)

Vaasassa on usean vuoden ajan kehitetty erilaisia vanhuspalveluja. Pyrkimyksenä oli mm. vähentää vanhusten siirtämistä palvelu- ja hoitopaikasta toiseen, koska väliaikainen siirto vuodeosastolle esimerkiksi virtsatietulehduksen takia sitoo sekä vanhuksen oman paikan esimerkiksi palvelutalossa että laitospaikan.

Ratkaisuna Kai Lahti ja työryhmä kehitti ns. ”ruch-ryhmän” ja kotisairaalamallin, joka palvelee potilasta, olipa hän sitten kotona, palvelutalossa tai muualla. Toiminta on käynnistynyt syksyllä 1999. Henkilöstö koostuu 10 sairaanhoitajasta kolmivuorotyössä ja puoli-päiväisestä lääkäristä. Kotisairaalan piiriin tullaan lääkärin läheteellä tai suosituksesta. Lääkäri voi olla missä vain toimiva lääkäri, joka vastaa potilaan hoidosta. Kotisairaala on vaihtoehto sairaalahoidolle.

Arviolta 10-20 potilasta voidaan hoitaa käytettävissä olevilla resursseilla. Pääterveysasema toimii kotisairaalan tukipaikkana. Potilas kirjoitetaan sisään kotisairaalaan, mutta häntä hoidetaan kotona. Hoito toteutetaan yhteistyössä kotipalvelun, kotisairaanhoidon, keskussairaalan, kolmannen sektorin, asumisyksikön ja omaisten kesken. Malli edustaa hyvin pitkälle vietyä toimintaa, joka mahdollistaa kotona asumista sairaanakin.

Kunnan muiden hallintokuntien toiminta

Hallintokuntien asennemuutos on tarpeen. Seniorit eivät ole sosiaali- ja terveystapauksia, vaan kokonaisia myös kulttuuri-, liikunta- ja kou-

lutusharrastuksista kiinnostuneita, aktiivisia ihmisiä. Käsityö- ja puutyöharrastusten ohella retkeily- ja kalastuskerhot kiinnostavat heitäkin.

Ikäihmiset ovat hyvin ahkeria opiskelijoita.

”Järjestämme päiväkursseja eläkeläisille Kampin ja Töölön palvelukeskuksissa ja tästä syystä myös Lauttasaaren senioripalvelukeskuksessa. Kurskien hinnat ovat 50 % normaalihinnoista. Kursseilla opiskelee n. 700 eläkeläistä. Eläkeläiset voivat osallistua toki kaikille opiston kursseille.” (belsinkiläinen työväenopiston edustaja)

Ikääntymisestä tarvitsevat koulutusta myös kunnalliset luottamushenkilöt. Luottamushenkilöorganisaatio uudistuu jonkin verran neljän vuoden välein olevissa kunnallisvaaleissa, joten vanhenemiseen ja senioritekniikkaan liittyvä tiedotus- ja koulutustilaisuus tulee järjestää kerran valtuustokauden alussa. Lisäkouluttautuminen ja perehtyminen asiaan voisi tapahtua omaehtoisesti.

”Suunnittelussa, rakentamisessa ja kunnossapidossa otetaan huomioon ikääntyvät ihmiset mm. tekemällä heidän liikkumisensa helpoksi ja turvalliseksi, kuten esim. reunakivien viisteet/ madallus, luiskat, valaistus, kaiteet, liukkeiden torjunta, invapysäköintipaikat.” (lempääläinen teknisen toimen viranhaltija)

Kunnat ovat rakennetun ympäristön muutoksessa avainroolissa. Kunnat päättävät suoraan yleisten alueiden ja kunnan omistuksessa olevien rakennusten osalta niiden esteettömyydestä. Sen sijaan asunto-osakeyhtiöaloissa päätöksen tekevät asukkaat. Kunta voi aktiivisuudellaan edesauttaa päätösten läpiviemistä: tiedottaminen, oppaat sekä esteettömyysasioista puhuminen julkisuudessa auttavat asukkaita päätöksenteossa.

Kotona asumisen edistämiseksi voidaan myös perustaa alueellisia projekteja, joissa jaetaan neuvoja, annetaan yhteystietoja ja ollaan yleensä tukena asukkaiden ja asukasryhmien toiminnassa.

Yksityiset liike- ja toimistorakennukset ja niissä tehtävät esteettömyyskorjaukset ovat yrittäjien ja kiinteistönomistajien päätettävissä. Esteettömyys voisi lisätä yrityksen myyntiä, olla yrityksen imagolle merkittävä ja muutenkin luoda uusia toimintamalleja.

Jotta kunnissa voidaan edistää kotona asumista, tulisi harkita resurssien varaamista kunnan elinkaari- ja elämäntapaosaamisen kehittämiseen. Vaihtoehtona voisi olla projektityyppinen sosiaalitalousinsinööri, joka toimisi suoraan kunnanjohtajan alaisuudessa. Sosiaalitalousinsinöörin tehtäviin kuuluisi etsiä eri sektorien välisiä synergisia etuja sekä mahdollisia sosiaalitaloudellisia ja pitkäaikaisia kustannussäästöjä.

Espoon kaupunki on laatinut vuosille 2000-2002 kaupunkistrategian, johon on sisällytetty palvelustrategia, jossa mm. asetetaan hallintokuntien yhteistyötä ja ikääntyvän väestön palveluja koskevia päämääriä. Matinkylä – Olarin alueen vanhuspalvelusuunnitelmaa on tähän liittyen tarkentanut Aarre Soikkeli niin, että Seniori 2000 -projektin virittämät periaatteet ja keinot on sisällytetty entistä enemmän alueen suunnitelmiin. Tällä tavalla pyritään mm. levittämään uutta entistä kokonaisvaltaisempaa palvelukonseptia ja saamaan uusia toimijoita mukaan edistämään kotona asumista.

Public private -konseptit

Public private (PP) -konseptilla tarkoitetaan sellaista toimintamallia, jossa yksityinen ja julkinen sektori toimivat yhdessä. Kysymyksessä voi olla yksityinen investointi perinteisesti julkisen sektorin alalla, kuten Lahden moottoritien rakentaminen, tai rinnakkaistoimita niin, että asiakkaat saavat monipuolisemman palvelun.

Seniori- ja vanhuspalveluiden mielenkiintoinen PP-hanke on Espoon Matinkylään vuonna 2001 valmistuva uusi kauppakeskus Iso Omena, joka mainittiin jo aikaisemmin. Toinen esimerkki on Helsingin Töölöön vuonna 2000 valmistuva senioritalo Sandels. 2000-luvulla voidaan tällaisilla PP-hankkeilla toteuttaa ja nopeuttaa monenlaisia seniorihankkeita, jotka synnyttävät sekä uusia palveluja että uusia yrityksiä.

Ison Omenan senioriasunnot ovat pääosin vapaarahoitteisia omistusasuntoja. Osa asunnoista tulee ilmeisesti olemaan vuokra- tai osaomistusasuntoja. Hypermarketit, erikoiskaupat, posti, pankit, Alko, ravintolat, lääkärikeskus ja muut perinteiset palvelut tarjoavat sekä Ison Omenan senioriasunnoissa että ympäristössä asuville senioreille ja vanhuksille monipuolisia palveluja. Näiden ohella seurakunta ja Hyvä Arki ry tarjoavat kokoontumistiloja ja omia palvelujaan. Hyvä Arki voi toimia yhdessä päivittäistavaramyymälän kanssa esimerkiksi ruokakassien kotiinkuljetuksen järjestämisessä. Kirjasto voi järjestää senioreille internet-kursseja, kuntosaliryrittäjällä on senioreille oma kuntosali. Kotihoitoa tarjoava yritys tai järjestö voi markkinoida palvelujaan kauppakeskuksen palvelumyymälässä ja Espoon kaupungin kotipalveluohjaajat voivat ohjata osan asiakkaista Ison Omenan palvelutuottajien luo.

Senioritalo Sandels koostuu 88 vapaarahoitteisesta senioriasunnosta, Vanhustyön keskusliiton kotipalvelutoimistosta sekä Kalliolan

senioripalvelusäätiön liikunta- ja kuntotiloista. Sandelsin ovat yhteistyössä suunnitelleet Osuuspankkien Eläkekassa, rakennusliike SRV Viitokset Oy, NCM Keskustakehitys, Vanhustyön Keskusliitto ja Kalliolan Senioripalvelusäätiö. Arkkitehtitoimisto Helin & Siitonen on suunnitellut kohteen. Asunnot ovat Osuuspankin Eläkekassan omistamia vuokra-asuntoja. Asukkaat voivat käyttää läheisen Töölön torin ja kirjaston sekä muita lähipalveluja ja myös Töölön palvelukeskuksen palveluja. Tosin alussa asukkaat todennäköisesti ottavat raitiovaunun Helsingin keskustaan, teatteriin, oopperaan ja muihin palveluihin. On kuitenkin turvallista tietää, että palvelukeskus tarvittaessa on lähellä.

Sandelsin asukkaat voivat ostaa monipuolisia palveluja Vanhustyön Keskusliiton kotipalvelutoimistosta. Selvitysten mukaan alussa kiinnostavat ns. hemmottelupalvelut, joiden avulla elämänlaatua pidetään korkeana. Myöhemmin kiinnostavat ammattipalvelut. Kalliolan senioripalvelusäätiö tarjoaa liikunta-, kuntosali- ja vesijumppapalveluja. Kalliolan Vapaaopisto tarjoaa kieli-, atk- ja muita kursseja.

Näissä PP-esimerkkeissä yhdistyvät yksityiset investoinnit ja yritykset, kolmannen sektorin palvelut ja kunnan palvelut. RAY voi olla mukana tärkeänä osapuolena. Isossa Omenassa RAY tukee Hyvä Arki ry:n toimintaa. Sandelsissa tukea on annettu Vanhustyön keskusliiton ja Kalliolan senioripalvelusäätiön tiloihin. PP-hankkeet muodostavat yhden mielenkiintoisimmista uusista kehityssuunnista, joista kaikki voivat hyötyä.

Tulevaisuudessa tulemme näkemään PP-malleja, joissa esimerkiksi eläkevakuutusyhtiö tai vastaava omistaa seniori- tai palvelutalokiinteistön ja vuokraa koko kiinteistön palveluyrittäjälle, joka vuokraa asuntoja ja myy palveluja asukkaille. Ruotsissa on jo esimerkkejä siitä, että yritys vuokraa kokonaisen sairaalan ja myy palveluja julkisille ja muille asiakkaille. PP-mallin eräs hyöty on siinä, että se tarjoaa monipuolisempia ja joustavampia palvelukokonaisuuksia kuin perinteinen julkinen palvelu. Samalla palvelujen kustannukset jakautuvat paremmin julkisen sektorin ja itse maksavien asiakkaiden välille.

Elämisen ja palvelujen rahoitusmallit

Yhä suurempi osa varsinkin seniorien, mutta myös vanhusten, palveluista tulee siirtymään ainakin osittain itse rahoitettaviksi. Valtaosa arkipalveluista ja osa ammattipalveluista tulee varsinkin hyvätuloisten henkilöiden itse kustannettaviksi. Yhä paremmat työeläkkeet sekä

kertyneet omaisuudet mahdollistavat tämän.

Erilaiset vakuutusmallit tulevat lisääntymään myös Suomessa. Eräs mahdollisuus on kaikkia koskeva "sosiaalivakuutus" kuten nykyinen sairausvakuutus. Tämä yhdistettynä alhaisempaan tuloverotukseen saattaa olla hyväksyttävissä oleva malli.

"Espoossa asuu myös maksukykyisiä vanhuksia, joiden palvelujen järjestämisessä kaupungin tulee tarjota konsulttiapua, jolloin vältetään ehkä kalliimmilta kaupungin kokonaan tarjoamilta hoitopaikkaratkaisuilta." (espoolainen hallintokeskuksen viranhaltija)

RAY voi osaltaan tukea kehitystä panostamalla sellaisiin muutoksiin, jotka nopeuttavat rakenteellista ennaltaehkäisyä. Valtio tukee nykyisin hissien rakentamista hissittömiin taloihin. RAY voisi lisäksi tukea hissien hankkimista taloihin, joissa asuu paljon ikäihmisiä. Pienikin tuki voi olla riittävä päätöksen aikaansaamiseksi taloyhtiön hallituksessa.

Väestön ikäkehityksen myötä Suomessa tulee olemaan entistä enemmän ikäihmisiä, joilla on toinen tai molemmat vanhemmat elossa. Perinnöt saavat uuden merkityksen, kun neljä sukupolvea elää samanaikaisesti. Ns. käänneinen laina saattaa tulla erääksi rahoitusmalliksi. Henkilö "myy" asuntonsa, mutta saa asua siinä kuolemaan tai pysyvää laitoshoitovaiheeseen asti. Vakuutusmatemaattisin perustein lasketaan todennäköinen jäljellä oleva elinikä sekä asunnon arvo, jonka jälkeen henkilö saa tämän perusteella säännöllisen rahasuorituksen joka kuukausi elämän ja palvelujen rahoittamiseksi. Kun hän kuolee asunto siirtyy sijoittajan haltuun.

Ainoa varma asia lienee se, että uusia rahoitusmalleja keksitään. 2000-luvun vanhusten odotukset ja kuntien rahoitusmahdollisuudet eivät vastaa toisiaan. Yhteiskunnan tehtävänä on varmistaa, ettei synny sellaisia rahoitusmalleja, jotka käyttävät vanhusten asemaa hyväksi epäeettisellä tavalla.

Syksyllä 1999 esillä ollut suunnitelma asiakkaiden maksukaton toteuttamisesta sisältää myös vaaratekijän. Maksukatto on vähävaraiselle ihmiselle hyvä asia. Vaara piilee siinä, että kunnat jättävät tärkeät, mutta maksukattoon vaikuttavat palvelut kehittämisessä taka-alalle, ja keskittyvät niihin, jotka eivät vaikuta kattoon. Tämä voi vääristää palvelurakennetta ja osaltaan vaikuttaa ihmisten maksuihin sitä kautta jopa lisäävästi. Intervallihoidon sijaan käytetään esimerkiksi perinteistä laitoshoidoa. Uusi malli asettaa suuria vaatimuksia kuntien kykyyn tehdä viisaita, ei ainoastaan taloudellisia päätöksiä.

Rahoitusta on tarkasteltava yhtäältä julkisin varoin rahoitettujen palvelujen näkökulmasta ja toisaalta yksilöllisesti rahoitettujen palvelujen näkökulmasta. Julkisesti rahoitettujen palvelujen osalta palvelujen käyttäjä voi valita pääsääntöisesti ainoastaan julkisen palveluntuottajan, esimerkiksi kunnan terveyskeskuksen. Kunta voi laajentaa käyttäjän valinnanmahdollisuuksia yksityiselle puolelle esimerkiksi palvelusetelien avulla, mutta silloinkin rahoitus tapahtuu julkisin varoin. Kunnilla on rajoitetut mahdollisuudet käyttäjämaksujen nostamiseen rahoittaakseen itse tuottamiaan palveluja.

Kuntien edun mukaista on kehittää uusia malleja myös omaan palvelutuotantoonsa. Toistaiseksi tulokset ovat olleet melko laihoja ja niiden – samoin kuin luovien tuotantoratkaisujenkin – puutteessa on monissa kunnissa turvaututtu palvelujen säännöstelyyn eri muodoissaan. Periaatteessa kunta voisi turvautua ulkopuolisiin rahoittajiin esimerkiksi sponsoreihin tai arvopapereihin oman tuotantonsa rahoittamiseksi. Kokemuksia ei näistä tietävästi juuri ole. Yksilöllisen sairausvakuutuksenkin suosio on jäänyt marginaaliseksi. Yksilöllisten palvelujen ostoon jokainen voi luonnollisesti käyttää rahojaan oman harkintansa mukaan. Jäljelle jää kysymys, onko mahdollista kehittää malli, jonka avulla seniorien palvelujen saatavuus voidaan rahoituksen puolesta turvata samalla, kun uusia tuotantomuotoja ja -malleja kehitetään. EVA toteaa raportissaan *Harmaantuvat härmäläiset*, että Suomessa ei ole tarjolla vakuutuksia, joiden avulla seniorit voisivat ostaa hoitopalveluja joko laitoksissa tai avohoidossa. Rahoitusmallien kehittämässä voidaan edetä useampaakin eri tietä. Päävaihtoehdot ovat

- yksilöllisten vakuutusten kehittäminen
- henkilökohtaisten sosiaalilien kehittäminen kattamaan ihmisen koko elinkaari eikä vain tiettyjä tilapäisiä jaksoja
- eri vapaaehtoisten eläkesäästämismuotojen saattaminen verotuksellisesti samanarvoisiksi.

Yksilöllisten vakuutusten kehittäminen on lähinnä vakuutusyhtiöiden harteilla, ja ne ovatkin tehneet aloitteita tähän suuntaan. EVA on raportissaan maininnut henkilökohtaiset sosiaalilitit, mutta julkinen keskustelu niistä on aika vähäistä. Vapaaehtoisten eläkesäästämismuotojen verotuksen harmonisoinnista on virinnyt keskustelu. Sitä leimaa kuitenkin eri säästämismuotoja tarjoavien tahojen pyrkimys omien asemiansa turvaamiseen. Vähemmän on keskusteltu siitä, mitä hyötyjä siitä on seniorien palvelujen turvaamisen kannalta.

Organisointi, yhteistyö ja johtaminen

Uusi palvelukonsepti asettaa myös organisointia koskevia uusia vaatimuksia. Kunnan tulee kyetä joustavampaan ja nopeampaan toimintaan, jossa eivät aikaisemmat ammattiryhmäkohtaiset tai muut perinteet vaikuta kykyyn harjoittaa yhteistyötä hyvin laajalla pohjalla. Muutos tuottajaroolista järjestäjärooliin on vaativa.

”Entistä enemmän tarvitaan yhteistyötä, konkreettisia palavereja, joista saa meille päin tietoa vanhusten hoitotapojen kehittymisestä. Meiltä päin on jaettava lisää viestiä alueiden kehittämissuunnitelmista ja toteuttamistavoista.” (vaasalainen kaupunkisuunnittelun viranhaltija)

”Tiimikokoontumisia tulisi olla kaikkien osapuolien kesken ja mukana tulisi myös olla tavallisia kotona asuvia ikäihmisiä. Näin voidaan kuunnella vanhusten omia toiveita ja mielipiteitä.” (ryhmä vaasalaisia sosiaali- ja terveystoimen viranhaltijoita)

”Papereita täyttyessä huomaa, miten yksin vanhustyö on kunnan muusta suunnittelusta ja elämästä. Olemme yksinäinen saareke, joka yrittää pärjätä yksin.” (kaksi lempäläistä sosiaali- ja terveystoimen viranhaltijaa)

Johtaminen edellyttää vastaavasti delegointia kokonaiskonseptin puitteissa. Lähellä vanhusta toimivien työntekijöiden tulee voida ohjata asiakasta hankkimaan palveluja tai itse päättää tarpeellisen palvelun ostamisesta asiakkaalle. Tässä aikaisemmin esitetty Palveluvälitys Oy voi toimia apuna.

Pienessä kunnassa tai ison kunnan väestövastuualueella tarvitaan joko Palveluvälitys Oy tai vanhuspalvelujohtaja, joka kykenee ohjaamaan, koordinoimaan, järjestämään, tiedottamaan ja kaikin keinoin huolehtimaan palvelujen sujuvuudesta. Suomessa on jo useassa kaupungissa ns. “keskustajohtaja”, “down town manager”, joka auttaa yrittäjiä, kiinteistönomistajia ja asiakkaita toimimaan yhdessä. Hän koordinoi markkinointia, aukioloaikoja, viranomaisasioita ja isompia tapahtumia sekä varmistaa kaikin keinoin, että kaupungin keskusta toimii ja palvelee. Samantyyppinen rooli tulee erääksi tärkeäksi vanhuspalvelujohtamisen rooliksi.

Mikäli työvoimaa koskevat ennusteet toteutuvat, seuraa siitä johdolle uusia pulmia. Mistä löytää pätevää ja motivoitunutta henkilökuntaa, joka pystyy ja haluaa omaksua uuden palvelukonseptin? Miten hoitaa mahdolliset kieliongelmat, jos joudutaan käyttämään ulkomaista työvoimaa? Miten hallita henkilökunnan vaihtuvuutta ja toiminnan laatua ja taata palvelun jatkuvuus? Iän myötä palvelu äidinkielellä tulee entistä tärkeämmäksi. Miten palvella ikääntyviä maahanmuuttajia? Tällaiset seikat saattavat osaltaan vaikuttaa siihen, miten

tässä raportissa esitetyt arkipalvelut ja ammattipalvelut organisoidaan, resurssoidaan ja johdetaan.

Kunnat ovat pääsääntöisesti organisoituneet hallintokunnittain sosiaali- ja terveys-, opetus- ja teknisen sekä elinkeinotoimen varaan. Tämän perusajon puitteissa on olemassa kuntakohtaisia ratkaisuja organisoitumismuotojen valinnoissa. Esimerkkeinä tästä ovat sosiaali- ja terveystoimen eriyttäminen tai yhdistäminen, perusterveydenhuollon siirtäminen kunnasta kuntayhtymälle, elinkeinotoimen siirtäminen useamman kunnan yhteisesti omistamalle yhtiölle jne. Erityisesti sosiaali- ja terveystoimi ja elinkeinotoimi ovat kasvaneet henkisesti erilleen. Kunnan oma sosiaali- ja terveystoimi näkee elinkeinotoimen “kaupallisena” ja elinkeinotoimi taas ei miellä sosiaali- ja terveystoimen palvelujen tuottamista elinkeinoksi lainkaan. Tämä on johtanut siihen, että kumpikaan ei tunne kovinkaan hyvin toistensa tekemisiä edes päivittäisellä tasolla pitemmän tähtäyksen toiminnasta puhumattakaan. Ratkaisuna on hallintokuntarajojen yli menevä yhteistyö, jossa kunnan senioristrategiat olisivat hallintokuntia yhdistävänä lenkinä. Erityisesti Helsinki on tässä onnistunut.

Kunnan johtaminen kohdistuu paljolti resurssien jakamiseen liittyvää valmisteluun, esittelyyn ja päätöksentekoon. Tämä aiheuttaa helposti sen, että varsinkin budjetin valmisteluvaiheessa asiakkaiden eli palvelujen käyttäjien näkökulma unohtuu. Seikka on eräs suurimmista yksittäisistä tekijöistä, jotka vaikeuttavat vaihtoehtoisten palvelujen tuotantomuotojen kytkemistä kunnan toiminnan ja talouden suunnitteluun. Kuntien tulee kehittää avoimempaa suhtautumista ympäristöönsä. Kuntien toiminnan suunnittelun tulisi lähteä ympäristön tarjoamista mahdollisuuksista. Niiden on opittava ymmärtämään paremmin ympäristönsä voimakkaasti lisääntyvää monimuotoisuutta, joka ilmenee esimerkiksi kuntalaisten tarpeiden muutoksina ja vaatimustason nousuna. Kuntien tulee nähdä toimintaympäristössään palveluntuottajat resursseina, joita ne voivat käyttää oman tuotantonsa rinnalla. Lisäksi kuntien on hyvä paneutua huomattavasti aktiivisemmin tuotekehitykseen. Tämän ei tarvitse tapahtua vain omin voimavaroin, vaan yhteistyössä parhaiden mahdollisten osajien kanssa. Tällöin eri toimijoiden – sekä julkisten että yksityisten – verkottuminen on avainstrategia.

Verkottumisen taustalla viime kädessä on globaalisti etenevä telekommunikaatio, johon kunnat eivät juurikaan voi vaikuttaa. Niiden tehtävänä on pohtia sen mahdollisuuksia ja suhdetta kunnan muihin ohjausmuotoihin.

Esimerkkinä tässä esitetyistä ajatuksista esitetään kokemuksia Jyväskylästä.

Palvelujen ohjauksen kehittäminen Jyväskylässä

Taustaa

Seniори 2000 -hankkeen tiimoilta käynnistyi Jyväskylässä vilkas vuoropuhelu vanhustenpalvelujen nykytilasta ja tulevaisuudesta. Vuoropuheluun osallistui kaupungin toimijoiden lisäksi myös kolmannen sektorin edustajia ja kotipalveluyrittäjiä. Eri työryhmien kokoontumisissa havaittiin keskeiseksi seikaksi yhteistyön tiivistäminen eri toimijoiden kesken vanhusten palvelujen turvaamiseksi.

Julkisen talouden vaikeudet, väestön vanheneminen, palvelujärjestelmän painopisteen siirtyminen avohoitoon ja uusien toimijoiden tulo palvelujen tuotantoon lisäävät palvelujen yhteensovittamisen tarvetta.

Palvelujärjestelmä on monimutkainen asiakkaan näkökulmasta huolimatta siitä, onko kyse pienen tai suuren kunnan palvelujärjestelmästä. Jyväskylän kaupungin keskustan alueella asuu paljon vanhuk-sia, ja palveluntuottajien määrä on myös suuri. Palvelujärjestelmän kehittämisen painopiste on siten palvelujen koordinoinnissa ja eri toimijoiden yhteistyössä.

Monitoimijamalli

Palvelujärjestelmä on monimutkainen asiakkaan näkökulmasta. Asiakkaiden on vaikea hahmottaa monimutkaista palvelujen ja taloudellisten tukien järjestelmää ja käyttää sitä. Aina ei tieto asiakkaalle kulje mahdollisista palveluista tai informaatio ei tavoita heitä.

Vanhusten hyvinvointiin ja palveluiden tuottamiseen osallistuu useita eri tahoja. Kunnallisen palvelutuotannon lisäksi palveluja tarjoavat ja antavat yksityiset kotipalveluyrittäjät, sosiaali- ja terveysyhdistykset, vapaaehtoistoimijat ja omaiset. Palvelukentän moniulotteisuus on rikkaus, mutta sen kehittäminen asiakaslähtöiseksi, joustavaksi, taloudelliseksi ja ennaltaehkäiseväksi vaatii tällä hetkellä koordinoitua, tarpeiden selvitystä, tiedottamista ja osaamisen sekä toimijoiden tehtävän tiedostamisen lisäämistä.

Kilpailu kasvavista markkinoista on kovaa ja markkinaehtoisten toimien rinnalla on kehitettävä erityisesti asiakaslähtöisyyttä, palvelujen tarkoituksenmukaisuutta, tasa-arvoisuutta ja turvallisuutta. Eri toimijoille on löydettävissä niille parhaiten sopivat roolit palvelujen tuottamisessa. Tällöin keskeiseksi argumentiksi nousevat palveluketjut ja niiden saumattomuus.

Asiakaslähtöisyys edellyttää, että palvelujärjestelmä rakennetaan yksittäisen ihmisen elämäntilanteesta käsin ja hänen palvelutarpeistaan lähtien. Nykyisessä tilanteessa vanhuksella saattaa olla useita palvelusuunnitelmia, joita tuotetaan tietämättä muiden suunnitelmista mahdollisesti mitään niin, että ne voitaisiin huomioida kokonaisvaltaista hyvinvointia palveleviksi.

Palveluohjauksen on ajateltu tuovan kokonaisvaltaisuutta palvelusuunnitelmiin siten, että palveluohjaaja kokoaa vanhuksen tarvitsemista palveluista yhden suunnitelman. Palveluohjaaja auttaa vanhusta etsimään kulloinkin parhaan mahdollisen palvelun tiedottamalla eri vaihtoehdoista asiakkaalle.

Palveluohjauksessa tulisi kiinnittää erityisesti huomiota palvelutarpeen muutoksiin ja palvelusuunnitelman toteutumisen seurantaan. On taloudellisesti kannattamatonta antaa vanhukselle palvelua, joka ei ole tarkoituksenmukaista. Eri toimijoiden luontevalla osaamisella saadaan syntymään palveluketjuja, jotka joustavat ja reagoivat herkästi palvelutarpeiden muutoksiin.

Palveluohjauksella kyetään poistamaan palvelujen piiristä asiakkaat, jotka eivät niitä tarvitse. Painopiste asiakkaiden valikoinnissa on palvelujen siirtymävaiheissa ja elämän muutostilanteissa. Toimintalähtökohdistamme käsin palveluohjauksella tulisi olla myös palvelujen tarvetta ennaltaehkäisevä luonne. Tähän pyritään palvelutarpeiden kartoituksella, joiden kautta saadaan palvelujen piiriin muuten verkoston ulkopuolelle jääviä. Heidän kohdallaan kyse on palvelutarpeen kasvun ennaltaehkäisemisestä.

Yksilökohtainen palveluohjaus on palvelujärjestelmää läpäisevä toimintaidea. Eri sektoreiden yhteen kytkeminen (sosiaali/terveys), eri palveluiden saumattomuus (laitos/avohoito), eri toimijoiden yhteistyö (julkiset palvelut/vapaaehtoistyö/yksityiset palvelut/yhdistysten palvelut/omaiset) ja perus- ja erityispalvelut ovat rajapintoja, joita pyritään ylittämään palveluohjauksella.

Jyväskylän seudulla ajatuksena on

1. kartoittaa vanhusten palvelutarpeita, koota eri toimijoita yhteen ja tiedottaa toimijoiden osaamisesta. Kartoituksella pyritään saamaan vanhuksia tietoisiksi erilaisista tuen muodoista ja aktiivisesti suunnittelemaan elämänhallintaa ja kodissa asumisen mahdollisuuksia. Toiminnalla pyritään siis ennaltaehkäisemään raskaita palvelutarpeita.
2. kartoitustyön jälkeen lisätään yhteistä tietoa koulutuksella ja valita olemassa olevasta organisaatiosta palveluohjauskokeiluun osal-

listuvat (pilotti). Jyväskylän maalaiskunta on ilmoittanut liittyvänsä palveluohjauksen mallintamiseen. Tarkoituksena on saada mukaan Jyväskylän kunnat, koska monet yrittäjät ja yhdistykset toimivat koko seutukunnan alueella.

Palveluohjausta voidaan soveltaa ainakin kolmella eri tavalla sosiaali- ja terveystieteiden avo- ja laitoshoidon kentällä.

1. Palveluohjaus konkreettisenä osana hoito- ja hoivatyötä.

Palveluohjauksen keskeiset ideat – yksilöllisyys, tarvelähtöisyys ja asiakaskeskeisyys – ovat osa hoito- ja hoivatyön käytäntöä. Tämä toiminta on lähellä omahoitajamallia tai väestövastuista työskentelyä. Tällä tasolla palveluohjausideoiden soveltaminen on mahdollista kaikkien sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten toiminnassa.

2. Palveluohjaus osana hoito- ja palvelusuunnitelmaa.

Palveluohjauksen ideat otetaan käyttöön hoito- ja palvelusuunnitelman arviointivaiheessa. Tällöin asiakkaat, omaiset ja työntekijät osallistuvat suunnitelman tekemiseen. Intensiivinen ja jatkuva työ ei ole välttämättä tarpeen, vaan tärkeää on, että hoito- ja palvelusuunnitelma tehdään hyvin palvelujen aloittamisen vaiheessa.

3. Palveluohjaus monimutkaisissa asiakastilanteissa.

Kyse on varsinaisesta palveluohjauksesta, joka on tarpeen silloin, kun työskennellään monimutkaisten, monitahoisten ja muuttuvien asiakastilanteiden kanssa. Tällöin palveluohjauksessa korostuu perusteellinen arviointi, valikointi, palveluiden järjestäminen ja vastuullinen seuranta. Palveluohjaajalla on oltava resursseja käytössään sekä päätös-, toimi- ja vaikutusvaltaa yli organisaatioiden. Avo- ja laitoshuollon sekä sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden toimiva yhteistyö on tärkeää, jotta asiakkaalle voidaan taata riittävät ja tarkoituksen mukaiset kotonan asumista tukevat palvelut.

Vaasan kansalaisinfo

Kansalaisinfo toimii Vaasassa keskellä kaupunkia Rewell Centerissä keskitettynä tietopalvelupisteenä, josta voi kysyä periaatteessa mitä vaan. Seniori 2000 -projektiin liittyen Kansalaisinfon valmiuksia tarkennettiin ja laajennettiin niin, että ikäihmisiä pystytään palvelemaan

entistä monipuolisemmin. Palveluneuvoja esittelee kaupunkilehdessä senioriprojektin ajatuksia ja Kansalaisinfoa käydään esittelemässä eri palveluyksiköissä.

Palveluvalikoimaa voidaan asteittain laajentaa niin, että tietoja saa kaupungin, valtion, järjestöjen ja yritysten palveluista. Erityisiä seniori- ja vanhuspalveluja voi myös tiedustella.

Helsingissä on Kampin palvelukeskuksessa lokakuussa 1999 avattu informaatiopiste, jossa henkilökunta ja vapaaehtoiset antavat tietoja ja opastavat käyttäjiä itse hakemaan tietoja mm. internetistä. Muuallakin esiin noussut kysymys siitä, minkä palveluntuottajan palveluja voidaan välittää, on tässäkin ollut esillä. Voiko kaupunki kertoa palveluyritysten palveluista ja jos voi, niin millä tavalla? Tämä on ymmärrettävä, mutta toivottavasti ohi menevä vaihe. Ajatus, ettei tiettyjen yritysten palveluista voida kertoa, koska kaikista ei kerrota, tulisi haudata ja aktiivisten, yhteyksiä ottaneiden yritysten palveluista tiedottaa ja toivoa, että muut tulevat perässä. Voivathan jo nyt yritykset vapaasti tulla paikan päälle kertomaan palveluistaan. Toteutettu Senioritori osoitti, että tarvetta on.

Lainsäädännön muutostarpeet

Yksilölliset ja vapaarahoitteiset palvelumarkkinat toimivat kysynnän ja tarjonnan mukaan eikä niitä pääsääntöisesti säädelä laeilla muista elinkeinoista poiketen. Sen sijaan voidaan kysyä, mitä nykyisen lainsäädännön puitteissa on tehtävissä. Esimerkistä käy edellisen hallituksen aikana säädetty ns. piikalaki, jonka tavoitteena on mm. kotipalvelujen käytön lisääminen ja sitä kautta työllisyyden parantaminen. Lainsäädännön perusongelma on sen sektoroituneisuus. Laki valmistellaan yhden ministeriön toimesta eikä valmistelussa riittävästi oteta huomioon vaikutuksia muilla sektoreilla. Otetaan sosiaali- ja terveysalalta kaksi esimerkkiä. Perusterveydenhuoltoa ja erikoisterveydenhuoltoa säädelään eri laeilla samalla, kun puhutaan hoitoketjuista. RAY:n asema ja tehtävät on määritelty lainsäädännöllä ottamatta huomioon, että sen avustamat järjestöt osittain kilpailevat yksityisen palveluntuotannon kanssa. Erityisesti viimeksi mainittu nousee nopeasti esiin, kun näiden tahojen kanssa ryhdytään keskustelemaan paikallisesta yhteistyöstä. Lainsäädännön lisäksi olisi aikaansaattava keskustelu eri tahojen yhteistyöstä lähinnä viranomaisten kesken. Vaikka näitä kysymyksiä on aktiivisesti jo tutkittu ja tutkitaan edelleen, ne eivät tunnu herättävän riittävästi mielenkiintoa. Eduskuntavaalien keskus-

telu oli tästä esimerkkinä. Tällä hetkellä näyttää siltä, että Seniori 2000 -projektissa valittu pilottistrategia tuottaa tulosta. Samalla on huomioitava, että tulokset syntyvät silloin paikallisten osapuolten hyvän yhteistyön ansiosta. Esimerkkeinä mainittakoon erityisesti Lempäälä, Jyväskylä ja Helsinki.

Kun on kysymyksessä palvelu, jossa kunta on rahoittajana tai tuottajana tai molemmissa rooleissa, tulisi lainsäädännön ja muut kehittämistarpeet arvioida ainakin seuraavista näkökulmista:

- palvelunkäyttäjien eli kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet suhteessa kuntiin ja muihin palveluntuottajiin eli yksityiseen ja kolmanteen sektoriin
- muiden palveluntuottajien suhteet kuntiin palvelujen tuotanto-, saatavuus-, rahoitus- ja laatu näkökulmasta
- julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin palveluntuottajien väliset suhteet
- kuntien ja valtion väliset suhteet erityisesti palvelujen rahoituksen osalta.

Lainsäädäntöä on kehitettävä niin, että se mahdollistaa monipuolisemman taksojen ja maksujen tarkastelun sekä määräämisen. Palvelumaksujen omavastuuosuuksien progressiivisuutta tulisi tarkastella suhteessa tuloihin ja varallisuuteen nykyistä tarkemmin ja yksilöllisemmin. Seniorien/vanhusten "päivähoitolaki" olisi säädettävä palvelujen turvaamiseksi niitä tarvitseville.

Palvelujen laatukriteerien, standardien ja direktiivien kehittämiseen tulisi kiinnittää myös lainsäädännöllistä huomiota ja julkinen keskustelu asiasta tulisi käynnistää.

Tarvitaan laki tasa-arvoisista liikkumismahdollisuuksista liikenteessä, jolloin liikennevalotkin huomioisivat ikääntyneen, hidaspauhtaisen, pyörätuolin tai rollaattorin käyttäjän liikenteessä.

Ihmiskeskeinen hallinto

"Kaupunginhallitus on nimennyt useita toimikuntia, joiden keskeisenä tehtävänä on huomioida ikääntyvä väestö." (vaasalainen kaupunginkanslian viranhaltija)

"Tavoitteena tulisi olla ikääntyvien espoolaisten osallistuminen normaaliin toimintaan yhdessä muiden asukkaiden kanssa." (espoolainen teknisen toimen viranhaltija)

"Tiedottamistapa ja tiedottamisessa käytettävä kieli on tärkeää. Tiedottamisen on tapahduttava selkokielellä. Alueellinen ja kohderyhmätiedottaminen on yleistä tiedottamista tehokkaampi." (ryhmä jyväskyläläisiä sosiaali- ja terveystoimen viranhaltijoita)

Ihmiskeskeinen hallinto on sitä, että kunta reagoi ajoissa tulossa olevaan senioriaaltoon aivan samoin kuin muihinkin kuntalaisten tarpeisiin. Kunnan on jatkuvasti käytävä keskustelua näistä ilmiöistä ja luotava strategiat, joilla niihin vastataan. Kuntien nykyinen toimintajärjestelmä on byrokraattinen, lähinnä edustuksellisen demokratian tarpeista lähtevä. Se noudattaa asioiden valmistelussa tiettyä kaavaa, johon yksittäisellä kuntalaisella ei ole juurikaan vaikuttamisen mahdollisuuksia. Tai jos on, niitä on vaikea havaita. Esimerkiksi Espoossa käytössä olevat asukasillat ovat hyvä askel oikeaan suuntaan. Mutta miten luodaan lisää foorumeja, joiden avulla voidaan parantaa kunnan reagointiherkkyyttä ja alttiutta muutoksille. On totta, että suuri osa kuntien tehtävistä on lakisääteisiä ja ennakkoon määriteltyjä, mutta käytössä oleva liikkumavara tulisi käyttää näiden foorumien luomiselle. Senioristrategiat tulee myös jalkauttaa yksittäisten palvelutilanteiden tasolle. Ihmisen on tunnettava, että kunta on häntä varten:

- Kunnan johtavien virkamiesten tehtävänä on johtaa kuntaa mahdollisimman hyvin asetettujen tavoitteiden mukaisesti.
- Luottamusmiesten tehtävänä on tasapainottaa ja ratkaista ihmisten toiveiden ja kunnan mahdollisuuksien välisiä jännitteitä ja ristiriitoja.
- Ihmisten vaikutusmahdollisuuksia ja -muotoja palvelujen käyttäjinä tulee kehittää.
- Seniorien ja tietysti muidenkin kuntalaisten on saatava palvelunsa kilpailutettuina, laadukkaina, kustannustehokkaasti tuotettuina ja edullisesti.

Hallinto on ihmistä varten eikä ihminen hallintoa varten. Hallintoa on kaikessa toiminnassa, halusimme sitä tai emme. Ihmiskeskeinen, julkinen hallinto perustuu ajatukseen, että kuntalaisen tulee tulla kuulluksi ja saada asiansa hoidetuksi riippumatta iästä, sukupuolesta, koulutuksesta, taloudellisesta asemasta tai muusta henkilökohtaisesta ominaisuudesta tai siitä, tuliko hän ottaneeksi yhteyttä oikeaan toiminnalliseen poisteeseen. Kuntalaisella pitää olla oikeus tulla "saattaen vaihdetuksi" henkilön luota toisen luo. Tällöin hän ei jää epävarmaksi siitä, onko seuraava paikka oikea asian eteenpäin viemiseksi.

Rajoja rikkova ja uudelleen kokoava yhteistyö koulutuksessa

Koulutussisältöjen uudelleen arviointi tulisi tehdä läpi koko koulutusjärjestelmän. Sosiaali- ja terveystalojen ja teknisten alojen tulisi suunnitella joitakin yhteisiä kursseja liittyen ikääntymiseen, toimintakyvyn muutokseen ja teknisiin ratkaisuihin. Ammatillisessa koulutuksessa tulisi miettiä joitakin uusia koulutuslinjoja. Meillä voi kouluttautua kilpa-auton asentajaksi ja korjaajaksi, mutta apuvälineiden korjaajaksi tai huoltajaksi ammattioppilaitoksessa ei voi opiskella. Apuvälinetekniikan tutkinto on liian pitkä ja tekninen vastataksaan em. tarpeeseen. Tällä hetkellä suuri osa tavanomaisten päivittäisten apuvälineiden, rullaattorien ja pyörätuolien korjaus- ja huoltotehtävistä suoritetaan terveyskeskuksissa ja odotusajat voivat olla pitkiäkin. Tosin näissä tilanteissa tilalle voi saada korvaavan välineen. Huolto jää kuitenkin kotona usein tekemättä, koska sitä ei osata tai tarvetta huoltoon ei huomata. Tähän tarpeeseen vastaisivat koulutetut ammattioppilaitoksessa opiskelleet apuvälinehuoltajat ja -korjaajat.

”Yhteisiin koulutustilaisuuksiin pitäisi kutsua vähän yli omien rajojen ihmisiä. Asenteita on muutettava ja se tapahtuu vain jakamalla tietoa! Eikö niin!” (lempääläinen sosiaali- ja terveystoimen viranhaltija)

Varsin tavallista on, että kuntien hallintokunnat eivät tiedä kovinkaan paljon toistensa tekemisistä. Tämä havaittiin Seniori 2000 -projektin käynnistysseminaareissa. Erityisesti tämä koski kuntien sosiaali- ja terveystointia ja elinkeinointia. Projektin alkuvaiheessa se ankkuroitiin – tietoisesti kylläkin – kuntien sosiaali- ja terveystoimeen. Työskentelyn edetessä useimmissa kunnissa tapahtui merkittävää etenemistä senioripalveluja koskevan ajattelun yhdensuuntaistamisessa eri hallintokuntien kesken. Palvelujen osalta henkilökunnan koulutus-tarpeet voidaan ryhmitellä seuraavasti:

- kunnan hallintokuntarajat ylittävän prosessiajattelun ja toiminnallisten prosessien kehittäminen
- palvelujen lisäarvoajattelun tuominen kunnalliseen päätöksentekoon
- kunnan ulkopuolisen palveluntarjonnan tunnistaminen
- kunnan resurssiajattelun laajentaminen siten, että yksityinen palveluntarjonta nähdään varteenotettavana vaihtoehtona (edellyttäen luonnollisesti, että sitä on aktiivisesti kehitetty)
- laajemman resurssiajattelun siirtäminen kunnan toiminnan ja talouden suunnitteluun
- kunnan ostotoiminnan ja -järjestelmien kehittäminen.

Eri ammateissa tarvitaan enemmän tietoa ikääntymisen myötä syntyvistä tarpeista ja muutoksista päivittäisessä elämässä. Opiskelijoiden tulisi pohtia joissakin seminaaritöissään vanhempiensa tai iso-vanhempiensa tulevaisuutta, jolloin ikääntymisen myötä tulevien asioiden ymmärtäminen syvenisi.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset tarvitsevat enemmän tietoa tekniikan suomista mahdollisuuksista ja tekniset asiantuntijat sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen käyttäjistä. Kaupallisten palvelujen tuottajat tarvitsevat enemmän tietoa ikääntyneistä kuluttajina.

Eräs keskeinen koulutustarve liittyy aikaisemmin esitettyyn palveluohjaukseen. Tarvitaan nykyistä kokonaisvaltaisemmin tarjolla olevien palvelujen tuntijoita ja asiakkaiden ohjaajia. Toinen keskeinen alue on yrittäjäkoulutus.

6

ITSENÄINEN ELÄMINEN OMASSA KODISSA – ERI TOIMIJOIDEN VASTUUT

Kokeiluista yleiseksi käytännöksi

Seniори 2000 -projektin tavoite, seniorien ja vanhusten itsenäisen elämisen edistäminen omassa kodissa, on laajasti hyväksytty. Se, onko tavoite myös omaksuttu eri toimijoiden piirissä, onkin jo toinen juttu. Tavoitteeseen johtavien ratkaisujen ja toimenpiteiden toteuttaminen riittävän laajassa mittakaavassa edellyttää nopeita toimenpiteitä laajalla rintamalla. Kokeiluista ja yksittäisistä hyvistä ratkaisuista tulee päästä siihen, että yleinen käytäntö sisältää toimintamuodot itsestään selvinä. Tämä vaatii vielä paljon työtä.

Suomalainen sananlasku sanoo, että “luulo ei ole tiedon väärä”. Tähän voidaan jatkaa, että “tieto ei ole teon väärä”. Vasta siinä laajuudessa kuin Suomessa onnistutaan toteuttamaan uusia ratkaisuja, voidaan välttää uhkakuvien esittämien uusien laitospaikkojen rakentamista ja jatkaa epätoivottujen ja kalliiden palvelumuotojen purkamista.

Yhdessä ja erikseen

Muutosprosessi

Seniори 2000 -projektissa mukana olleet kunnat ja niiden eri hallintokuntien, yritysten ja järjestöjen edustajat sekä paikalliset eläkeläisjärjestöt ja asiantuntijat tulevat jatkamaan paikallista työtä. Seniори 2000 -projektin muutosstrategian seuraavassa vaiheessa on tarpeen laajentaa kehittämistyö koko Suomen kattavaksi. Tämä edellyttää entistä useampia toimijoita ja paikkakuntaakohtaisia ratkaisumalleja.

Kunnissa voidaan edetä usealla tavalla. Pääasia on, että riittävä määrä toimijoita saadaan mukaan. Eräs tapa on verrata kunnan vanhuspalveluja ja itsenäiseen elämiseen liittyviä olosuhteita siihen tavoite- ja toimintaohjelmaan vuosille 2000-2003, minkä valtioneuvosto syksyllä 1999 tulee hyväksymään ja Seniори 2000 -projektin esittämään palvelukonseptiin. Lisäksi on syytä selvittää, mitä kunnan kuntastrategia, elinkeinostrategia ja vanhuspalveluohjelma esittävät ikäihmisiin ja heidän palveluihinsa liittyen. Tämän pohjalta voidaan laatia paikallinen itsenäistä elämistä kehittävä toimenpideohjelma ja valita siihen keskeiset painopistealueet ja yhteistyömallit. Vaikka lopputulos edellyttää monen toimijan yhteistyötä, kunnan vastuulle jää kehitysprosessin käynnistäminen ja ylläpitäminen. Liitteessä käsitellään tähän liittyviä ehdotuksia ja kokemuksia.

Työn eteneminen

Eteneminen tapahtuu kolmea pääpolkua pitkin. Ensimmäinen polku koskee Seniori 2000 -projektiin osallistuneita kuntia. Niissä polku haarautuu yhtäältä etenemiseen pilottikohteina olevissa kaupunginosissa ja toisaalta mahdolliseen etenemiseen muissa kaupunginosissa. Jälkimmäiseen liittyy myös kysymys pilottikokemusten mallintamis- ja sovellusmahdollisuuksista. Toinen pääpolku koskee yhteistyön jatkamismahdollisuuksia ja -muotoja pilottikuntien kesken, jotta varmistetaan kriittinen massa ja siten kansallinen jatkuvuus. Kolmas pääpolku koskee projektin tulosten ja kokemusten sovellusmahdollisuuksia muissa asiasta kiinnostuneissa kunnissa. Tässä kohdassa esitellään

- keskeiset asiat, jotka on otettava huomioon projektiin osallistuvissa kaupunginosissa
- asiat, jotka on otettava huomioon projektin mallintamisessa ja sovelluksissa muihin kaupunginosiin
- arviot pilottikuntien yhteistyömahdollisuuksista ja -muodoista jatkuvuuden varmistamiseksi ja uusien toimintamallien kriittisen massan kasvattamiseksi
- tarvittavat toimet projektin kokemusten ja tarpeellisuuden arvioimiseksi muissa kiinnostuneissa kunnissa.

Jatkuvuuden varmistamiseksi projektiin osallistuneissa kaupunginosissa kunta voi yhteistyössä yritysten, järjestöjen, eläkeläisjärjestöjen ja muiden kanssa tehdä seuraavaa:

- projektin tuloksia tehdään tunnetuksi paikallisradion ja lehdistön ym. median avulla
- yhteistyötä kunnan ja muiden toimijoiden kesken tiivistetään edelleen (esim. malli Jyväskylä)
- rahoittajien, rakennusliikkeiden, arkkitehtitoimistojen sekä kaupan ja kaupallisten palvelujen edustajille järjestetään teemaseminaareja senioripalvelukonseptista (esim. malli Vaasa)
- yhteistyötä kunnan hallintokuntien kesken on painotettava aktiivisesti (esim. malli Etu-Töölö)
- projektin tulokset tulee "virallistaa" liittämällä ne kunnan vuoden 1999 toimintakertomukseen
- projektin tuloksia tulee käyttää tulevien vuosien toiminnan suunnittelussa (malli Matinkylä-Olari)
- nykyisestä palveluntarjonnasta on kehitettävä internet-pohjainen palvelutietokanta, johon liittyy mahdollisuus myös palvelujen välittämiseen (esim. malli Lempäälä)
- jatkuva viestintä organisaatiotasojen ja hallintokuntien kesken hankkeen etenemisestä ja tuloksista on välttämätöntä.

Projektin tulosten varmistamiseksi kunnan tulevien vuosien toiminnan suunnittelussa kannattaa harkita jatkotoimenpiteiden ryhmitelyä toteutuksen aikajänteen ja resurssoinnin mukaan esimerkiksi seuraavasti. Toimenpiteet on tietenkin syytä koordinoita yritysten ja järjestöjen suunnittelukäytäntöjen mukaan:

- vuoden 2000 talousarvion puitteissa toteutettavat parannukset
- nykyrakenteiden puitteissa toteutettavat asiat
- uusien rakenteiden puitteissa toteutettavat ratkaisut
- mahdollisen seutusuunnitelman ym. puitteissa toteutettavat toimenpiteet.

Lisäksi kannattaa harkita kunnan toiminta- ja taloussuunnitelman kehittämistä asiasisällön mukaan seuraavien näkökulmien kannalta:

- yhdyskunta-, kaavoitus- ja liikennesuunnittelu
- kaupallisten palvelujen sijoitussuunnittelu
- teknologia- ja apuvälinenäkökulma
- täydentävät ja vaihtoehtoiset palvelut
- sosiaali- ja terveystaloudet
- rahoitussuunnitelmat.

Hyviä esimerkkejä projektin tulosten linkittämisestä kunnan toiminnan ja talouden suunnitteluun ovat Jyväskylä ja Lempäälä.

Projektin liittämisessä tulevien vuosien toiminnan ja talouden suunnitteluun on lisäksi tärkeää, että

- suunnitteluprosessi mahdollistaa vaihtoehtoisten tuotantomuotojen pohdinnan
- toiminnan ja talouden suunnittelu kytkeytyvät toisiinsa mahdollisimman kiinteästi
- toiminnalliset tavoitteet ohjaavat resurssien suuntaamista
- resurssien suuntaamisen lähtökohta on palvelujen kysynnän ennakointi ja kehitys.

Projektin mallintaminen ja sovellukset pilottikaupunkien muihin kaupunginosaan. Tärkeitä asioita ovat mm.

- On löydettävä kehitysoikeiset resurssit sekä kunnan omasta organisaatiosta että sen ulkopuolelta.
- On tehtävä tarpeellinen analyysi kaupunginosan tarpeista (ikärakenteen kehitys jne.) ja nykyisestä palveluntarjonnasta.
- On arvioitava pilottikaupunginosien tulosten ja kokemusten sopeutus ja mallinnettavuus muihin kaupunginosaan.
- On tunnistettava eri kaupunginosia yhdistävät kysymykset. Sel-

laisia voivat olla esimerkiksi sekä yksityisen että kolmannen sektorin palveluntarjonta.

- On arvioitava prosessin vaikutukset kaupungin toiminnan ja talouden suunnitteluun.
- Prosessi käynnistetään kick off -seminaarilla, jossa korostetaan uusien toimintamallien tärkeyttä.

Kriittisen kehitysmassan kannalta on tärkeää, että Seniori 2000 -pilottikuntien yhteistyö jatkuu jossain muodossa. Kyseeseen voivat tulla

- kokemusten vaihtaminen edistymisestä ja tuloksista
- yhteisten toimintamallien kehittäminen edettäessä uusiin kaupunginosiin esimerkiksi yhteisissä työpalaverissa
- henkilöiden väliset yhteydet.

Kokemusten ja tulosten soveltaminen muissa kiinnostuneissa kunnissa. Mahdollisia strategioita ovat esimerkiksi seuraavat:

- Kokemuksia ja tuloksia levitetään esim. internetin välityksellä.
- Suomen Kuntaliitto, Vanhustyön Keskusliitto ja muut valtakunnalliset organisaatiot sisällyttävät senioripalveluihin liittyvää Seniori 2000 -aineistoa omiin seminaareihinsa ja koulutustilaisuuksiinsa.
- Rahoittajien, rakennusliikkeiden, arkkitehtitoimistojen sekä kaupan ja kaupallisten palvelujen valtakunnallisten järjestöjen edustajille järjestetään teemaseminaareja senioripalvelukonseptista.
- Suunnitellaan palvelujen tuotantoyhteistyötä lähikuntien kanssa.
- Prosessi käynnistetään kick off-seminaarilla, jossa korostetaan uusien toimintamallien tärkeyttä ja esitetään esimerkkejä ja kokemuksia toisista kunnista.
- Seniori 2000 -projektin asiantuntijoita käytetään apuna kunnan kehitysprosessissa.

Toimenpiteet toimijoittain

Tähän kohtaan on koottu Seniori 2000 -projektin toimenpidesuosittelut sen mukaan, mitä kunkin toimijan ensisijaisesti toivotaan tekevän. Vaikka yhteistyötä ja uudenlaista verkottumista tarvitaan, on jokaisen omalla tavallaan oltava aktiivinen. 2000-luku edellyttää usean tason selviytymisstrategioita. Ikäihmiset, yritykset, järjestöt, kunnat ja valtio tarvitsevat kaikki omat strategiansa. Seuraavassa tulevat esimerkit voivat auttaa näiden muodostamisessa.

Seniorit ja vanhukset

Selvitysten mukaan valtaosa senioreista ja vanhuksista haluaa asua kotona niin pitkään kuin mahdollista. Tämän mahdollistamiseksi jokainen voi itse tehdä paljon. Seuraavat suositukset koskevat senioreita ja vanhuksia:

Laatikaa oma eläkepäivien selviytymissuunnitelmanne ja huolehdi-
lehtikaa siitä, että Teillä on itseänne tyydyttävä elämänsisältö.

Huolehdi omaa kunnostanne, liikkukaa, harrastakaa ja opiskelkaa, mm. internetin käyttämistä.

Hoitakaa sosiaalisia suhteitanne omaisiin, ystäviin ja yhdistyksiin.

Harkitkaa, miten nykyinen asunto vastaa tarpeitanne, kun vanhenette. Korjauttakaa asuntonne ja rakennuksenne niin, että kotona asuminen ja itsenäinen liikkuminen onnistuvat. Mikäli nykyisessä asunnossa tai rakennuksessa tehtävät korjaukset ovat ylivoimaisia, muutakaa ajoissa hissilliseen taloon tai senioritaloon palvelujen läheisyyteen.

Ottakaa selville asunto- ja rakennuskorjausten rahoitusmahdollisuudet. Olkaa aktiivinen omassa asuntoyhtiössänne ja keskustelkaa naapurien kanssa korjausten tarpeellisuudesta. Osallistukaa yhtiössä tehtävään päätöksentekoon.

Selvittäkää ajoissa, mitä arki- ja ammattipalveluja asuinympäristössänne on tarjolla, vaikka ette vielä niitä tarvitse.

Eläkää sellaista aktiivista elämää, josta pidätte. Älkää jääkö kotiinne passiivisena.

Omaisiet

Omaisiet voivat olla hyvin tärkeä tuki sekä seniorille että vanhukselle. Tässä joitakin suosituksia:

Olkaa tarvittaessa käytettävissä, mutta älkää turhaan puuttuko ikääntyvän omaisenne elämään.

Ylläpitäkää sosiaalisia kontakteja niin, että omaisenne tuntee turvallisuutta ja tarvittaessa voi ottaa yhteyttä.

Hankkikaa tietoja tarjolla olevista arki- ja ammattipalveluista.

Ottakaa yhteys kunnan sosiaali- ja terveystieteisiin, mikäli omaisenne ei itse siihen pysty ja varmistakaa, että hän saa tarvitsemansa palveluja.

Toimikaa palvelujen laadunvarmistajana ja huolehtikaa siitä, että palvelut toimivat riippumatta niiden tuottajasta.

Kertokaa omaisillenne asunnossa ja rakennuksissa tehtävistä korjauksista. Ottakaa selville korjausten rahoitusmahdollisuuksista. Osallistukaa omaistenne puolesta asuntoyhtiöiden päätöksentekoon.

Mikäli itse arvioitte, että omaisenne olisi syytä harkita muuttoa esteettömään tai muulla tavalla sopivampaan asuntoon, ottakaa tämä puheeksi.

Mutta ennen kaikkea, älkää väärällä tavalla puuttuko omaisenne elämään.

Arkipalvelujen tuottajat

Arkipalvelujen tuottajilla on kasvava merkitys kotona asumisen edistämässä. Tämä koskee sekä laajasti yhteiskunnassa tarjolla olevia palveluja että erityisesti ikääntyville suunnattuja palveluja. Mm. seuraavat suositukset koskevat arkipalvelujen tuottajia.

Seuratkaa, miten eri asiakasryhmät käyttävät palvelujanne ja erityisesti, miten seniorit ja vanhukset niitä käyttävät.

Paneutukaa markkina-alueenne ikärakenteen tuleviin muutoksiin ja pohdikaa, miten tämä tulee vaikuttamaan toimintaanne.

Kehittäkää palvelujanne, tuotevalikoimaanne ja laajemmin liikeideaanne ottaen huomioon muuttuvat seniorimarkkinat.

Panostakaa tarvittaessa tuotekehittelyyn sekä tuotteiden että palvelujen osalta.

Tuotteistakaa palvelunne ja tiedottakaa aktiivisesti niistä sekä ikäihmisille että omaisille ja kunnille.

Markkinoikaa palvelujanne myös itse maksaville ikäihmisille, vaikka olisitte tottunut myymään ne esimerkiksi kunnan kautta asiakkaille.

Osallistukaa Senioritori- ja muihin tapahtumiin, joissa tapaatte asiakkaitanne. Käyttäkää näitä kontakteja tuotekehityksen apuna.

Osallistukaa kuntien palvelurekistereihin ja harkitkaa internet-palveluja.

Poistakaa myymälä- ja palvelutilojen mahdolliset liikkumisesheet ja huolehtikaa selkeästä opastuksesta.

Kehittäkää yhteistyössä kunnan kanssa sellaisia logistiikkaratkai-

suja, joiden avulla kauppakasseja, lääkkeitä ja palveluja pystytään toimittamaan asiakkaiden koteihin.

Osallistukaa mahdollisuuksien mukaan muiden yrittäjien sekä järjestöjen kanssa paikallisten tai seudullisten yritys- ja palveluverkostojen luomiseen, mielellään public private -periaatteen mukaan.

Harkitkaa uusia liikeideoita, esimerkiksi Senioripalvelu-taksin (kuten Pizza-taksi), seniorisalin tai hissileasingyhtiön perustamista. Kiinteistövälittäjä voi avata kaupunginosakohtaiset asunnonvälityspisteet, joiden avulla seniori voi muuttaa tutulla alueella hissitaloon.

Ammattipalvelujen tuottajat

Monet ammattipalvelujen tuottajat voivat edistää kotona asumista. Sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottajien lisäksi apuvälinevalmistajat, IT- ja turva-alan yritykset, matkatoimistot, kuntoutus- ja kylpylälaitokset ja monet muut voivat ottaa tähän osaa.

Varsinaiset kotipalvelu- ja hoitoyritykset voivat kehittää sekä avo- että asumis- ja hoivapalveluja ja tähän liittyviä liikeideoita.

Lääkärikeskusten asiakkaat tulevat yhä useammin olemaan senioreja tai vanhuksia. Palveluja voidaan tämän mukaan kehittää, myös erilaisia kotiin tuotettavia palveluja.

Kuntoutuslaitokset ja kylpylät voivat niin ikään kehittää palvelujaan.

Pienet kotihoitoyritykset voivat tarvittaessa harkita joko verkostoitumista tai isompien, vahvempien yritysten perustamista toiminta- ja kilpailukyvyyn varmistamiseksi.

Ammattipalveluyritysten tulee selkiyttää vahvuksiensa perusteella omat roolinsa paikallisessa verkostossa ja hakeutua yhteistyöhön verkoston muiden yritysten kanssa.

Yhteistyössä kunnan ja paikkakunnan muiden yrittäjien sekä järjestöjen kanssa ammattipalvelujen tuottaja voi perustaa yhdistetyn palveluohjaus- ja välitysyhtiön, joka varsinaisten vanhusten ja heidän omaistensa lisäksi palvelee myös kasvavia seniorimarkkinoita.

Laatujärjestelmiä on syytä kehittää mm. kunnille tarjottavien palvelujen ja tarjoustun vertailun selkeyttämiseksi.

Ammattipalveluyritysten on myös syytä tiedottaa nykyistä aktiivisemmin palveluistaan, mm. osallistumalla kuntien palvelurekistereihin, Senioritoreihin ja muihin tapahtumiin ja toimimalla mahdolli-

sisä public private -palvelupisteissä.

Varsinkin kotihoitoyritysten on syytä lisätä markkinointiaan itse maksaville seniori- ja vanhusasiakkaille sen lisäksi, että palveluja markkinoidaan kunnille ostopalveluina.

Logistiikkayritysten on syytä kehittää palveluja, joiden avulla koteihin voidaan viedä useiden palveluntuottajien palveluja.

Senioreille suunnattujen tuotteiden kehittelyyn on syytä panostaa. Tämä koskee sekä yksinkertaisia tuotteita, kuten päivittäistavaramyymälöiden senioriostoskärryjä, että IT-, turva-, internet- ja muita kommunikointijärjestelmiä.

Apuvälineitä on syytä kehittää sekä toimivuuden että muotoilun osalta. Harva rollaattori on sekä toimiva että tyylikäs.

Liikkumista ja liikennettä koskevia innovaatioita tarvitaan myös. Tulevaisuuden liikenteessä ja katukuvassa näkyy nykyistä paljon enemmän ikäihmisiä. Tarvitaan uudenlaisia auton ja pyörätuolin välimuotoa olevia kulkuneuvoja, jotka ovat säältä suojattuja, maastossa hyvin kulkevia ja myös tyylikkää design-tuotteita.

Vakuutus- ja rahoitusalan asiantuntijat voivat kehittää uusia, ikäihmisille sopivia vakuutus- ja rahoitusmalleja. Näitä tarvitaan täydentämään julkisia palveluja ja hoitamaan yhä kasvavia ikäihmisten rahoitus- ja omaisuudenhoitotarpeita.

Sijoittajat

Sijoittajat voivat sekä tehdä tuottavia sijoituksia että osallistua kotona asumisen edistämiseen.

Sijoittajien kannalta vapaarahoitteiset seniorivuokra-asunnot ovat varma sijoituskohde kymmeniksi vuosiksi. Niillä on markkinat sekä suurissa asutuskeskuksissa että pienemillä paikkakunnilla.

Esteetön rakentaminen, hissileasingyhteistyö ja laajemmin elinkariasuminen ovat kaikki vahvoja sijoituskohteita.

Suuret vuokra-asuntojen omistajat voivat entisestään vahvistaa toimintaansa rakentamalla ja saneeraamalla senioreille sopivia vuokra-asuntoja.

He voivat lisäksi kehittää paikallisia ja kaupunginosakohtaisia vuokra-asuntojen vaihtopörssejä, joiden avulla seniori voi asua tutussa ympäristössä mutta muuttaa hissilliseen taloon tai ensimmäiseen kerrokseen.

Seniorit ja vanhukset ovat ylipäänsä yhä tärkeämpi asiakas- ja kohderyhmä. Heillä tulee olemaan eniten varoja sijoitettaviksi.

Rakentajat

Rakentajat ovat seniorien kannalta kiusallisessa asemassa. Asuntojen uustuotanto menee muutenkin kaupaksi, miksi panostaa esteettömään asumiseen. Asiakkaiden vaatimukset muuttuvat kuitenkin. Pian kaikenikäiset asunnonostajat vaativat elinkaariasumiseen, ja näin ollen myös senioriasumiseen, sopivaa asuntoa.

Kaiken uustuotannon tulee olla esteetöntä ja elinkaariasumiseen soveltuvaa. Kaikkiin kolmikerroksisiin tai sitä korkeampiin kerrostaloihin tulee asentaa hissi.

Rakentajien kannattaa kehittää esteettömyyteen tähtäävää asuntojen saneeraustoimintaa. Erityisesti on syytä panostaa hissien rakentamiseen hissittömiin taloihin. Yhteistyötä on syytä kehittää sopivan hissileasingyhtiön kanssa.

Vapaarahoitteisilla senioriomistusasunnoilla on kasvavaa kysyntää. Niitä tarvitaan Suomeen muutama kymmenen tuhatta lisää seuraavien vuosikymmenien aikana.

Asumisen vaatimukset muuttuvat siten, että etenkin vapaarahoitteista tuotantoa ostavat asukkaat vaativat yhä korkeampaa laatua asunnoilta. Senioriostajat vaativat asunnoilta liikkumisen esteettömyyttä, asumisen turvallisuutta ja tilojen väljyyttä. Tulevaisuuden seniori ei halua asua pienessä asunnossa, vaan haluaa väljyyttä myös eläkepäivien asunnoltaan. Senioriasuminen kannustaa rakentamaan elinkaarri- ja elämänkaariasuntoja, jotka soveltuvat kaikenikäisille ja eri liikkumiskykyisille asukkaille.

Esteettömyyttä aletaan arvostaa myös pientaloasumisessa. Useampitasoisissa taloissa elinkaarivaatimusten mukaisesti ensimmäiseen kerrokseen varataan tiloja yhdelle makuuhuoneelle, keittiölle, oleskelutiloille ja liikkumisesteiselle mitoitetulle kylpyhuoneelle. Ylä- ja alapuolisiin kerroksiin voidaan sijoittaa muita makuuhuoneita, saunatiloja ja harrastetiloja.

Uusia osaomistuspohjaisia asuntomalleja on myös syytä kehittää.

Yhteistyössä IT- ja muiden teknologiavalmistajien kanssa on, varsinkin suurissa asutuskeskuksissa, markkinoita tietotekniikalla varustetuilla kodeille, joissa voi asua mukavasti ja turvallisesti.

Kolmas sektori eli järjestöt, säätiöt ja muut yhteisöt

Kolmannen sektorin palveluntuottajat ovat lähivuosina tärkeän valinnan edessä. Jatkaako perinteisellä tavalla vaiko kehittää uusia palvelu- ja liikeideoita. Valinta riippuu paitsi yhteisöistä myös kuntien ja RAY:n päätöksistä. Joidenkin yhteisöjen on syytä harkita palvelutoiminnan ainakin osittaista yhtiöittämistä selkeämpien toimintaedellytysten luomiseksi.

Muuttuvien tarpeiden, mahdollisuuksien ja markkinoiden myötä kolmannen sektorin kannattaa tarkistaa palvelu- ja liikeideansa ja kehittää palvelutuotteitaan.

Senioriasuntoja tarvitaan palveluasuntojen ohella. Vapaaehtoisia senioriasuntoja tarvitaan niin ikään. Yhteistyötä voidaan tehdä sekä asuntosijoittajien että rakennusliikkeiden kanssa.

Arkipalvelutuottajien kanssa on myös syytä kehittää yhteistyömuotoja palveluvalikoiman monipuolistamiseksi.

Palvelumarkkinoita pitäisi myös eritellä. Kunnille myytävien palvelujen ohella itse maksavien asiakkaiden avo- ja asumispalvelumarkkinat tulevat kasvamaan.

Kolmannen sektorin on myös syytä harkita lähiympäristönsä ulkopuolelle myytävien palvelujen laajentamista. Siivous- ja kotihoitopalvelujen sekä asioimispalvelujen kysyntä kasvaa.

Kolmannen sektorin on myös syytä tiedottaa nykyistä paremmin tarjoamistaan palveluista ja osallistua kuntien palvelurekistereihin, Senioritoreihin ja muihin tapahtumiin. Markkinointiin, varsinkin itse maksaville asiakkaille, tulee panostaa.

Varsinkin pienten yhteisöjen on syytä harkita verkostoitumista ja yhteistyötä muiden kanssa.

Laatujärjestelmiin on syytä panostaa.

Yhteisöt ja eläkeläisjärjestöt voivat tarjota mm. etsivää toimintaa sekä jäsenten kesken että myös kunnille. Vapaaehtoistyötä ja -koulutusta on syytä ylläpitää, vaikka toimintaedellytykset ovat joskus vaikeita.

Varsinkin pienillä markkinoilla kolmannella sektorilla tulee tulevaisuudessakin olemaan keskeinen tehtävä sekä palvelujen tuottajana että kansalaistoiminnan kanavoijana.

Vanhustyön Keskusliiton, muiden keskusjärjestöjen ja RAY:n kanssa on tarpeen panostaa projekti- ja muuhun innovatiiviseen toimintaan.

Raha-automaattiyhdistys

RAY:n on syytä harkita, miten se muuttuvissa olosuhteissa parhaiten voi edistää ikäihmisten elämää ja eritoten itsenäistä elämistä omassa kodissa. Tässä yhteydessä on otettava huomioon erityyppisten palvelujen tukeminen eri puolilla Suomea niin, että yhteisöjen ja yritysten palvelut muodostavat toimivan kokonaisuuden.

RAY:n eräs keskeinen tehtävä tulee olemaan kolmannen sektorin tukeminen sellaisilla markkina-alueilla, joilla yritystoiminta ei tule kehittymään.

RAY voi myös panostaa keskeisiin ongelma-alueisiin, esimerkiksi vanhusten ja vammaisten liikkumisesteiden poistamiseen kodeissa avustamalla asuntojen korjauksissa ja hissien asentamisessa.

RAY voi lisäksi edistää uusia rahoitusmalleja, joilla vältetään varakkaampien ja vähävaraisempien eläkeläisten palvelutasojen eriytyminen. Palvelusetelit voivat tässä olla eräs keino.

Projekti- ja kokeilu- sekä muun innovatiivisen tuotekehittelyn tukeminen on jatkossa entistä tärkeämpää. Toiminta-avustuksia on syytä jakaa pienillä markkina-alueilla ja siellä, missä eläkeläisten ostovoima on heikko.

RAY:n on myös hyvä edistää palvelurakennemuutoksia esimerkiksi public private -toimintamuotojen avulla. Vaikka RAY ei tue yrityksiä eikä kuntia, voi se edistää uusien palveluverkostojen kehittymistä.

Kunnat

Raportissa on useassa yhteydessä korostettu, että kuntien roolin tulee muuttua. Tämä ei merkitse, että kuntien merkitys vanhuspalvelujen ohjaajana ja suunnittelijana vähenisi. Varsinkin muutamien vuosien aikana, kun palvelurakennetta muutetaan, kunnalla on hyvin keskeinen rooli kehityksen ohjaajana.

Oleellista on, että kunta nykyistä vähemmän itse toimii palvelujen tuottajana ja kaikin keinoin, sekä sosiaali- ja terveydenhuollon, mutta vielä enemmän muiden hallinnonalojen keinoin, vaikuttaa palvelurakenteeseen ja edistää ikäihmisten kotona asumista. Seuraavat suositukset muodostavat pitkän listan. Kunnan tulee tietenkin valita itselleen keskeisimmät, joista aloittaa. Suomen Kuntaliitto voi auttaa kuntia selvitysten ja suositusten avulla.

Kuntien on syytä paneutua omiin seniori- ja vanhusväestöennusteisiin 5, 10, 20 ja 30 vuoden aikavälillä. Mikäli nämä osoittavat voimakasta kasvua, on syytä tiedostaa tuleva muutos ja laatia laaja-alainen vanhuspoliittinen toimenpideohjelma.

Mikäli kasvuennusteet osoittavat hyvin voimakasta kasvua, on palvelutarpeisiin liittyvät uhkakuvat otettava vakavasti.

Kunnan on toimenpideohjelmissaan syytä ottaa huomioon eri ikäryhmäsegmentit, myös 65-75 -vuotiaat seniorit, jotka nyt eivät juuri käytä palveluja.

Kunnan toimenpideohjelman tulee kattaa kaikki hallintokunnat ja niiden välinen yhteistyö. Sosiaali- ja terveydenhuollon lisäksi asunto-, kulttuuri-, kaupunkisuunnittelu-, liikenne- ja opetustoimi sekä elinkeinotoimi ovat tarpeen edistämään kotona asumista. Jokaisen tulee ottaa ikääntyvät huomioon omassa suunnittelussaan.

Ennalta ehkäisevässä mielessä kunnan tulee edistää sekä seniorien että vanhusten elin- ja palveluolosuhteita, mm. kaavoituksen avulla.

Seniorien tarvitsemien palvelujen infrastruktuurin ja paikallisen verkoston kehittäminen osana elinkeinostrategiaa on eräs keskeinen alue.

Aitoja vaihtoehtoisia palvelujen tuotantomuotoja on kehitettävä osana kunnassa tarjolla olevaa palvelukokonaisuutta, ja suunnittelun strategista otetta ja näkemystä on vahvistettava.

Kuntien tulee yhteistyössä yritysten, yhteisöjen, valtion ja muiden tahojen kanssa koota palvelurekisteri, josta sekä asiakkaat että henkilökunta saavat tietoja tarjolla olevista palveluista.

Vanhus- ja vammaisneuvostot ovat ikääntyvien asialla. Suuremmissa kunnissa neuvostot voisivat olla erilliset, pienemmissä kunnissa mielellään sama.

Kunnan tulee huomioida kaavoituksessa ja tonttipolitiikassa, ettei hissittömiä asuintaloja rakenneta ja että seniori- ja palvelutaloille on tarjolla niille sopivia tontteja.

Kunnan tulee edistää vapaarahoitteista senioriasumista kaavoitus- ja tonttipolitiikalla.

Kunnan tulee edistää esteetöntä rakentamista sekä omassa että muiden tuotannossa.

Julkisessa liikenteessä kaikki uudet kulkuneuvot ovat matala-

lattiabusseja ja -raitiovaunuja. Asuntoalueille suunnataan lisää palveluliikenteen linjoja. Kehitetään kutsujärjestelmiä huonosti liikkuvien tarpeisiin.

Joukkoliikenteen pysäkkien ympäristöt korjataan niin, että liikuminen pysäkeiltä asutokortteleihin onnistuu esteettömästi ja turvallisesti.

Katujen ja teiden auraus- ja talvikunnossapidon laadun parantamiseksi kehitetään teknisen ja sosiaali- ja terveystoimen yhteistyötä. Talvikunnossapidon laatua parannetaan koulutuksella ja myös lisäresursseilla.

Kuntien henkilöstön eri sektorien välillä tapahtuvaa verkostoitumista kehitetään. Pyritään organisaatioiden väliseen jatkuvaan yhteydenpitoon. Nimitetään organisaatioihin henkilöitä, jotka hoitavat päätoimenaan organisaatioille kuuluvia yhteisiä tehtäviä.

Kunnissa korostetaan esteettömyyttä osana rakentamisen, käytön ja kunnossapidon laatua. Kehitetään auditointimenetelmiä, joilla esteettömyyttä eri hallintokunnissa arvioidaan.

Kotona asumisen neuvontaa lisätään. Seniorineuvolatoiminnassa kiinnitetään riittävästi huomiota myös asumisen nykytilanteeseen ja arvioidaan korjausten tarpeellisuutta.

Kunnan tulee palvelujen edistämisen ja järjestämisen kokonaisvastuun puitteissa ohjata ja kehittää kunnassa tarjolla olevia palveluja ja samalla ohjata seniori- ja vanhusasiakkaita yhteisöjen ja yritysten palvelujen itse maksaviksi käyttäjiksi.

Monipuolisemman ja eri keinoin rahoitettavan palvelurakenteen edistämiseksi kunnan tulee jättää tilaa yhteisöille ja yrityksille kehittää toiminnallisesti ja taloudellisesti kestäviä palveluja.

Kunnan tulee ensisijaisesti kehittää omia avopalvelujaan.

Laitospalvelujen laatua ja tarvittaessa määrää on myös syytä kehittää.

Ostopalvelukäytäntöjä on syytä tarkentaa niin, että palvelujen sisältöä, laatua ja kustannuksia pystytään vertailemaan etukäteen laadittujen kriteerien avulla.

Kunnan tulee yhteistyössä muiden palveluntuottajien kanssa tiedottaa tarjolla olevista palveluista vanhuksille, senioreille, omaisille, toisille palveluntuottajille ja omalle henkilökunnalle. Tässä voidaan käyttää mm. Senioritoria sekä internet- ja intranetsovellutuksia.

Omien palveluresurssien säästämiseksi kunnan on syytä harkita yhdistettyä palveluohjaus- ja palveluvälitysmallia, jonka yritys tai yhteisö voi hoitaa.

Johtavien kodinhoitajien tehtäväkuvaa on syytä muuttaa yhä enemmän palvelukoordinaattorien ja -ohjaajien suuntaan, jotka ensisijaisesti yhdessä asiakkaan kanssa selvittävät tarjolla olevia, hänelle sopivia julkisia ja muita palveluvaihtoehtoja.

Palvelusuunnitelmia on syytä laatia entistä yksilöllisemmin ottaen huomioon palvelutarpeet, erilaiset palveluntuottajat ja asiakkaiden mahdollisuudet ja valmiudet itse rahoittaa palveluja.

Ikäihmisten ennalta ehkäisevään työhön on syytä panostaa, myös ennalta ehkäisevään mielenterveystyöhön.

Etsivää toimintaa voidaan toteuttaa sekä vanhusneuvoloiden että kotikäyntien avulla. Kyselyjäkin voidaan käyttää apuna.

Kuntien tulee järjestää eri hallintokuntien henkilökunnalle uudenlaisia vanhuspalveluja ja uutta senioripalvelukonseptia koskevaa koulutusta.

Sosiaali- ja terveysalan henkilökunnalle, yhteisöjen edustajille sekä yrittämisestä kiinnostuneille potentiaalisille palveluntuottajille on hyvä järjestää yrittäjäkoulutusta yhdessä elinkeinotoimen kanssa.

Sekä henkilökunnalle että kiinnostuneille senioreille voidaan järjestää informaatioteknologiaa käsittävää koulutusta, mm. internetin käytöstä.

Valtio

Valtion rooli seniori- ja vanhuspalvelujen edistämässä liittyy lähinnä suotuisien puitteiden luomiseen kunnille, yrityksille ja yhteisöille sekä ikäihmisille itselleen. Valtiolla on kuitenkin useita konkreettisia keinoja vaikuttaa kehitykseen. Kuten kuntien eri hallintokuntien kesken tarvitaan myös valtion tasolla parempaa koordinoitua eri ministeriöiden välillä.

Valtion kannalta on tärkeää kehittää ministeriöiden yhteistyötä ja työnjakoa siten, että

- sosiaali- ja terveysministeriö keskittyy kuntien roolin kehittämiseen palvelujen tarpeiden määrittelijöinä, kehittäjinä ja tilaajina sekä Kansanterveyslaitoksen ja Stakesin tutkimusten riittävään suuntaamiseen seniori- ja vanhuskysymyksiin

- kauppa- ja teollisuusministeriö keskittyy palvelujen tuottajaorganisaatioiden kehittämiseen sekä palvelumarkkinoiden avaamiseen ja kehittämiseen
- työministeriö keskittyy luomaan kansallisia strategioita, joiden avulla kyetään synnyttämään uudentyyppisiä palveluammattajeja senioripalveluihin, aktivoimaan seniorit nykyistä pitempään sekä lisäämään palvelutuotannon työpaikkoja
- ympäristöministeriö keskittyy asumisen ja ympäristön kehittämiseen
- opetusministeriö keskittyy senioriasioita käsittävän opetuksen sisällyttämiseen eri alojen koulutukseen ja informaatioteknologisen koulutuksen antamiseen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnalle että senioreille
- valtiovarainministeriö keskittyy RAY:n, Sitran, Tekesin, Kelan ja muiden tuki-, avustus- ja tutkimuspolitiikkaan niin, että riittävästi panostetaan kotona asumista edistäviin hankkeisiin
- liikenneministeriö keskittyy ikääntyvän väestön vaikutuksiin liikenteessä ja liikkumisessa.

Valtion ohjausmekanismin uudelleen tarkastelu on myös tarpeen. Ministeriöiden tehtävänä on analysoida ja miettiä, vaikuttaako väestön ikääntyminen myös ministeriöiden muutostarpeisiin. Tulevaisuuden perheministeriössä voisi olla senioriministeri, jonka tehtävänä on koordinoita, seurata ja kehittää seniori- ja vanhusväestön palveluja sekä asuin- ja elinmahdollisuuksia. Valtion, läänien ja maakuntien strategioihin tulee säilyttää senioripolitiikka. Toistaiseksi voidaan perustaa senioriasioihin paneutuva ministerivaliokunta.

Valtio voi lisäksi yhteistyönä eri ministeriöiden kesken edistää uusia rahoitusmalleja, poistaa haitallisia tai epätarkoituksenmukaisia ohjeita tai säädöksiä, vaikuttaa asunto- ja hissipolitiikkaan ja tukea kuntia viemään palvelurakennemuutoksia koskevia muutosprosesseja läpi.

Syksyllä 1999 valtioneuvoston hyväksyttäväksi tuleva tavoite- ja toimintaohjelma vuosille 2000-2003 sisältää jo runsaasti uutta ajattelua korostavia tavoitteita ja toimenpiteitä. Näiden toteuttaminen muodostaa sekä valtiolle että muille toimijoille hyvän mutta vaativan haasteen. Seuraava ohjelma on syytä täydentää siten, että myös arki- ja ammattipalveluyritysten keinot ja osuudet uudesta palvelukokonaisuudesta otetaan huomioon.

Seniори 2000 -projektin tulokset ja hyödyt

Projektin tavoitteeksi asetettiin sellaisen uuden palvelukonseptin koostaminen, jonka turvin 2000-luvun seniorit ja vanhukset pystyvät asumaan turvallisesti ja viettämään aktiivista elämää omassa kodissaan. Uuden palvelukonseptin tulee olla kattava, yhteiskunnan eri sektoreita yhdistävä ja sen tulee sisältää sekä uusia palveluja että sinänsä tuttuja, mutta liian vähän käytettyjä ratkaisuja.

Projektin avulla haettiin hyötyjä usean osapuolen näkökulmasta. Alla oleva kooste sisältää esimerkkejä uuden palvelukonseptin avulla haettavista hyödyistä. Miten hyvin projekti on sitten pystynyt esittämään vastauksia? Projektiryhmän mielestä esitetyt ratkaisut tarjoavat useimmille asetetuille tavoitteille toimivia ja toteuttamiskelpoisia ratkaisuja. Kuntien kokeilujen tulokset antavat tällaiselle käsitykselle tukea. Kaikkia ideoita ei pystytty kokeilemaan projektin keston tai ratkaisun luonteen vuoksi. Kunnat ja muut toimijat, jotka haluavat kehittää seniори- ja vanhuspalvelujaan pystyvät varmasti raportin suositusten sekä omien kehittämisajatustensa pohjalta toteuttamaan nykyistä huomattavasti monipuolisemman ja kotona asumista paremmin edistävän palvelukokonaisuuden. Jos Seniори 2000 -projekti omalta osaltaan pystyy virittämään Suomeen entistä laajemmin ja syvällisemmän käytännön kehittämistyön, on eräs tärkeä tavoite saavutettu. Seuraavat vuosikymmenet tulevat osoittamaan, onnistuuko Suomi riittävän aktiivisesti toteuttamaan uutta vanhuspalvelunäkemyksiä.

Seniори 2000 -projektin suositusten avulla saavutettavissa olevat hyödyt

Suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta

- kasvaville seniори- ja vanhusryhmille luodaan eriytyneitä palveluja
- nykyistä monipuolisempi palvelukonsepti ja -kokonaisuus siihen kuuluvine palveluelementteineen
- yhteiskunnan olemassa olevien resurssien ja mahdollisuuksien parempi hyödyntäminen vanhusten tukena
- palvelurakenteen osittainen uudistaminen
- uusia rahoitus- ja kustannusten jakomalleja
- rakennetun ympäristön parantamishdotuksia
- palvelutoiminnan sisällön, laadun ja talouden seurantamalleja.

Vanhusten ja seniорikansalaisten näkökulmasta

- ratkaisuja, jotka helpottavat kotona asumista ja itsenäistä selviytymistä

- ratkaisuja, jotka edistävät omien voimavarojen ja mahdollisuuksien hyödyntämistä
- omaa elämänvaihetta ja -tyyliä vastaavia palveluvaihtoehtoja
- ratkaisuja seniorikansalaisten ja nuorempien ikäihmisten palvelumalleiksi ja rakenteellisiksi ennalta ehkäiseviksi toimenpiteiksi
- parempia tiedotuskeinoja olemassa olevista vaihtoehdoista
- apuvälineitä ja tukimateriaalia ikäihmisille ja heidän omaisilleen
- uusia asumis- ja palveluasumismalleja ja niiden rahoitusvaihtoehtoja.

Palvelualan ja muiden yritysten näkökulmasta

- uusia markkinoita ja asiakasryhmiä
- käytännön esimerkkejä kaupan ja yksityisten palvelujen mahdollisuuksista toimia julkisten palvelujen rinnalla ja/tai sijasta
- uusia yhteistoimintamalleja, joissa yritykset, kolmas sektori ja julkiset palvelut toimivat yhdessä
- uusia liikeideoita
- uusia yritysmuotoja
- uusia laajentumismahdollisuuksia ja työpaikkoja
- aineksia ja apuvälineitä henkilökunnan kouluttamiseksi uuteen palveluajatteluun
- asuntojen ja asuntoalueiden saneerausmarkkinoita ja -tuotteita
- uusien toimintamallien kuten elektronisen kaupankäynnin soveltamismalleja.

Kolmannen sektorin näkökulmasta

- uusia markkinoita ja asiakasryhmiä
- käytännön esimerkkejä kolmannen sektorin mahdollisuuksista toimia julkisten palvelujen rinnalla ja/tai sijasta
- uusia yhteistoimintamalleja, joissa kolmas sektori, yritykset ja julkiset palvelut toimivat yhdessä
- uusia sosiaalisia innovaatioita ja kansalaistoimintamalleja
- uusia palvelu- ja liikeideoita
- uusia laajentumismahdollisuuksia ja työpaikkoja
- aineksia ja apuvälineitä henkilökunnan kouluttamiseksi uuteen palveluajatteluun.

Apuväline- sekä palvelu- ja informaatioteknologiayritysten näkökulmasta

- uusia kotimaisia ja mahdollisesti vientimarkkinoita
- kontakteja ja jatkoyhteyksiä potentiaalisten markkinoiden ja asiakkaiden kanssa

- olemassa olevien tuotteiden soveltamis- ja tuotekehitysideoita
- virikkeitä uusille teknologisille innovaatioille
- informaatioteknologiamahdollisuuksien soveltamis- ja hyödyntämisehdotuksia
- elektronisen kaupankäynnin ja muiden uusien ratkaisujen kokeiluideoita.

Kuntien näkökulmasta

- nykyistä monipuolisempi palvelukonsepti ja -kokonaisuus siihen kuuluvine palveluelementteineen
- alueellisia palveluverkkomalleja
- ratkaisuja nuorempien ikäihmisten palvelumalleiksi ja toimenpiteiksi, jotta kunta voi palvella enemmän palveluja tarvitsevia vanhuksia
- yhteiskunnan olemassa olevien resurssien ja mahdollisuuksien parempi tunteminen ja hyödyntäminen kunnan palvelujen tukena
- käytännön esimerkkejä kunnan mahdollisuuksista toimia kolmannen sektorin ja palveluyritysten rinnalla
- palvelurakenteen osittainen uudistaminen
- uusia esimerkkejä siitä, miten kunnan eri toimialat voivat edistää vanhustenhuoltoa mm. rakennetun ympäristön parantamiseksi
- uusia rahoitus- ja kustannusten jakomalleja kunnallisten kustannusten pienentämiseksi
- apua valtakunnallisen vanhuspalvelupolitiikan toteuttamiseksi
- aineksia ja apuvälineitä henkilökunnan kouluttamiseksi uuteen palveluajatteluun
- toimintamalli, miten suunnitella ja toteuttaa paikallinen kokeilu ja interventio.

7

LIITTEET

LIITE I. SENIORI 2000 -PROJEKTIN ORGANISAATIO

Johdoryhmä

Sitra	Tutkimusjohtaja Antti Hautamäki, pj. Kehityspäällikkö Timo Hämäläinen Projektinjohtaja Olli Laiho
Helsingin kaupunki	Eteläisen sosiaalikeskuksen johtaja Ulla-Stina Henricson Hallintoylilääkäri Päivi Koivuranta-Vaara, Helsingin terveysvirasto
Espoon kaupunki	Suunnittelupäällikkö Ritva Kuikka, sosiaali- ja terveystoimi
Jyväskylän kaupunki	Sosiaali- ja terveysjohtaja Sakari Möttönen, (aluejohtaja Margit Kaarjoki)
Vaasan kaupunki	Osastopäällikkö Sinikka Mäenpää, Sosiaali- virasto Ylilääkäri Seppo Öhman, terveysvirasto
Lempäälän kunta	Sosiaalijohtaja Raimo Nieminen Vanhustyön johtaja Maija-Liisa Hämäläinen
KTM	Neuvotteleva virkamies Pekka Lindroos, myöhemmin ylitarkastaja Petri Lehto
Stakes	Tutkimuspäällikkö Marja Vaarama
Vanhustyön Keskusliitto	Toiminnanjohtaja Pirkko Karjalainen
Yksityiset palvelutuottajat	Toimitusjohtaja Bjarne Bolin TESO, Terveys- ja sosiaalialan yrittäjät ry
NCM Keskustakehitys	Projektinjohtaja Leif Sonkin

Projektiryhmä

Projektinjohtaja, valtiotieteiden lisensiaatti Leif Sonkin
NCM Keskustakehitys

Tutkija, filosofian tohtori Tuula Petäkoski-Hult
VTT Tietotekniikka

Konsultti, diplomi-insinööri Kimmo Rönkä,
LT-Konsultit Oy

Konsultti, valtiotieteiden maisteri Hans Södergård
Oy Foresight Ab

Projektsihteeri, hallintotieteiden maisteri Sonja Heikkinen
NCM Keskustakehitys

Kuntien ja yhteisöjen yhdyshenkilöt

Espoo	suunnittelupäällikkö Ritva Kuikka, sosiaali- ja terveystoimi
	Matinkylä-Olarin sosiaali- ja terveyskeskuksen johtaja Katri Rannisto
Helsinki	suunnittelija Riitta Rosilainen, Eteläinen sosiaalikeskus
Jyväskylä	kotihoidon koordinaattori Sirkka Karhula
Lempäälä	vanhustyön johtaja Maija-Liisa Hämäläinen
Vaasa	osastopäällikkö Sinikka Mäenpää
Vanhustyön Keskusliitto	kehittämispäällikkö Hannele Kukkola
TESO, Terveys- ja sosiaali- alan yrittäjät ry	puheenjohtaja Bjarne Bolin

LIITE 2. PROJEKTISSA KÄYTETTYJÄ TYÖKIRJOJA

Seniори 2000 -projektissa käytettiin jokaisessa kunnassa useita työkirjoja, joiden avulla eri hallintokuntien henkilökunta analysoi ja kuvasi kunnan kokeilualueetta ikäihmisten näkökulmasta tai opiskelijat haastattelivat alueen ikäihmisiä.

Tämä liite sisältää esimerkkejä työkirjoista. Hallintokuntien työkirjoja on kaksi, toinen sosiaali- ja terveystoimen näkökulmasta ja toinen hallintokuntien omasta näkökulmasta.

Kiinnostunut lukija voi työkirjoja koskevissa asioissa kääntyä NCM Keskustakehityksen puoleen (puh. 09-6866 280).

2.1 TYÖKIRJALIITE: ESPOON KAUPUNKI

SENIORI 2000 - PROJEKTI
NCM Keskustakehitys
Leif Sonkin, Sonja Heikkinen

TYÖKIRJA
15.7.1998

ESPOON KAUPUNKI Matinkylä

Kotipalvelu- ja kotisairaanhoidohenkilökunnan alueanalyysi

Pyydämme Teitä ystävällisesti kirjaamaan tähän työkirjaan alla olevia tietoja liittyen vanhusten asumiseen alueella. Tietoja hyödynnetään Seniori 2000 -projektissa.

Voitte kirjoittaa vastauksenne kysymysten alla olevaan tyhjään tilaan, paperin taakse tai käyttää erillistä paperia vastaamiseen.

1 ANALYSOITAVA ALUE

Matinkylä

2 VASTAAJAN TIEDOT

Nimi: _____ Puhelin: _____

Osoite: _____

Työtehtävä: _____

Päivämäärä: _____

3 YMPÄRISTÖ

- a) Millainen alue on ikäihmisten asuinalueena? (plussat ja miinukset)
- b) Vanhusten kannalta turvattomat liikennepaikat (esimerkiksi vilkasliikenteiset kadut, liikennevalojen puute tai valojen vaihtumisen nopeus)?
- c) Asuinympäristössä olevat liikkumisen haitat tai esteet? (kävelyn, rullaattorilla tai pyörätuolilla liikkumisen kannalta)
 - kadut ja piha-alueet (esim. jyrkät mäet, katukivetykset tai muut esteet, talviliukkaus)
 - kaupat ja muut lähipalvelut (esim. portaat, kaiteiden puuttuminen, raskaat ovet, ahtaat oviaukot, etäisyys)

- asuintalot (esim. ulkoportaat, kaiteiden puuttuminen, raskaat ovet, hissittömyys, hankalat hissit)

- d) Ongelmat liikenneyhteyksissä?
- e) Oletteko olleet yhteydessä muihin hallintokuntiin tiettyjen epäkohtien korjaamisessa (esim. korkeat katukivetykset, hissittömyys, luiskat, kaiteet, penkit jne.)? Kenen puoleen käännitte? Saitteko ongelman korjattua? Kokemuksia nykytilanteesta ja jatkotoiveita?

4 ALUEEN PALVELUT

- a) Alueella sijaitsevat kaupat ja muut palvelutuottajat, joista voisi olla apua tai hyötyä kotona asumisen helpottamiseksi (nimi, toimiala, osoite)
- b) Alueen ulkopuolella sijaitsevat kaupat ja muut palvelut (vain tärkeimmät), joista voisi olla apua tai hyötyä alueen ikäihmisten kotona asumisen helpottamiseksi? (nimi, toimiala, osoite)
- c) Puuttuuko vanhuksilta apuvälineitä, laitteita tai muuta josta olisi apua? Paljonko apuvälineitä käytetään (esim. liikkumisen apuvälineet ja turvapuhelimet)?
- d) Jos käytetään turvapuhelinta, minne hälytys menee?
- e) Onko alueen vanhuksilla käytössä inva-autoja tai invamopoja?
- f) Olisivatko alueen työntekijät halukkaita ottamaan omaa työtä helpottavia apuvälineitä? Millaisia esimerkiksi?
- g) Muut havainnot, jotka liittyvät aiheeseen

Vastaukset pyydetään palauttamaan 10.8.1998 mennessä alueenne koptipalveluohjaajalle tai ylihoitajalle.

KIITÄMME VASTAUKSISTANNE!

2.2 TYÖKIRJALIITE: HELSINGIN KAUPUNKI

SENIORI 2000 - PROJEKTI
NCM Keskustakehitys
Leif Sonkin, Sonja Heikkinen

TYÖKIRJA
15.7.1998

HELSINGIN KAUPUNKI

Alueen kaupallisten ja julkisten palvelujen kartoitus

Pyydämme Teitä ystävällisesti kirjaamaan tähän työkirjaan alla olevia tietoja liittyen vanhusten asumiseen alueella. Tietoja hyödynnetään Seniori 2000 -projektissa.

Voitte kirjoittaa vastauksenne kysymysten alla olevaan tyhjään tilaan, paperin taakse tai käyttää erillistä paperia vastaamiseen.

1 ANALYSOITAVA ALUE

Etu-Töölö

2 VASTAAJAN TIEDOT

Nimi: _____ Puhelin: _____

Osoite: _____

Työtehtävä: _____

Päivämäärä: _____

3 KAUPALLISET PALVELUT (toimipaikan nimi, osoite, yhte-yshenkilö, merkitse lisäksi sopiiko palvelu liikuntaesteiselle)

- a) Ruokakaupat
- b) Kioskit
- c) Apteekit
- d) Pankkikonttorit
- e) Alko
- f) Ravintolat ja kahvilat
- g) Kukkakauppa
- h) Tori/kauppahalli

- i) Optikko
- j) Fysikaaliset hoitolaitokset
- k) Hierojat
- l) Kuntosalit
- m) Jalkahoitajat
- n) Kampaaajat, parturit
- o) Yksityiset lääkäriasemat
- p) Muut

4 JULKISET JA VASTAAVAT PALVELUT (toimipaikan nimi, osoite, yhteyshenkilö)

- a) Posti
- b) Kela
- c) Poliisi
- d) Kirjasto ja muut kulttuuripalvelut
- e) Liikuntatilat ja uimahallit
- f) Kirkot ja seurakunnat
- g) Työväenopistot, kansalaisopistot
- h) Julkisen liikenteen toimivuus (toimiiko alueella esim. palvelulinja tai kutsutaksi, miten alue on liitetty julkiseen liikenneverkkoon)?
- i) Muut

5 MUUT PALVELUT

- a) Alueella toimivat eläkeläisjärjestöt ja -yhdistykset ja muut vanhusten kannalta keskeiset järjestöt ja yhdistykset?
- b) Jollei alueella ole edellä mainittuja omia eläkeläisjärjestöjä ja -yhdistyksiä, mitkä olisivat muualla sijaitsevat keskeiset aluetta palvelevat eläkeläisjärjestöt ja -yhdistykset?

Vastaukset pyydetään palauttamaan 10.8.1998 mennessä projektisihteeri Sonja Heikkiselle, osoitteeseen NCM Keskustakehitys, Yrjönkatu 29 A, 00100 HELSINKI.

KIITÄMME VASTAUKSISTANNE!

2.3 TYÖKIRJALIITE: JYVÄSKYLÄN KAUPUNKI

SENIORI 2000 - PROJEKTI
NCM Keskustakehitys
Leif Sonkin, Sonja Heikkinen

TYÖKIRJA
15.7.1998

JYVÄSKYLÄN KAUPUNKI

Kaupungin eri hallintokuntien yhteistyö sosiaali- ja terveystoimen näkökulmasta

Tämä työkirja liittyy Jyväskylän osuuteen Seniori 2000-projektissa, jossa tavoitteena on kaikin keinoin edistää seniori- ja vanhusväestön kotona asumista 2000-luvulla.

Työkirjan avulla kerätään ajatuksia ja tietoja, joiden avulla eri hallintokuntien toiminnassa entistä paremmin pystytään ottamaan huomioon ikääntyvän väestön tarpeita. Sama lomake täytetään erikseen kunkin kysymykseen tulevan hallintokunnan osalta.

Tietoja käytetään mm. seminaarissa, joka järjestetään Jyväskylässä 22.9.1998. Seminaariin kutsutaan laajasti edustajia eri hallintokunnista, sosiaali- ja terveystoimesta, palvelualalta sekä ikäihmisiä edustavista järjestöistä.

1 HALLINTOKUNTA TAI YKSIKKÖ JOTA VASTAUKSET KOSKEVAT

(Täyttäkää eri lomake kustakin kysymykseen tulevasta hallintokunnasta)

Kulttuuritoimi _____ Kaupunkisuunnittelu _____
Liikuntatoimi _____ Tekninen toimi _____
Asuntotoimi _____ Elinkeinotoimi _____
Opetustoimi _____ Kaupunginjohto/kanslia _____
Liikenne _____ Muu, mikä _____

2 VASTAAJAN TIEDOT

Nimi: _____ Puhelin: _____

Osoite: _____

Sosiaalitoimi: _____ Terveystoimi: _____

Työtehtävä: _____ Päivämäärä: _____

- 3 **MILLÄ TAVALLA IKÄÄNTYVÄ VÄESTÖ MIELESTÄNNE OTETAAN HUOMIOON KYSEISEN HALLINTOKUNNAN TOIMINNASSA?**

Yleensä sekä konkreettisten palvelujen muodossa

- 4 **ONKO TYÖN ALLA TAI SUUNNITTEILLA TEIDÄN JA KO. HALLINTOKUNNAN KESKEN TOIMENPITEITÄ TAI PROJEKTEJA, JOTKA LIITTYVÄT IKÄÄNTYVIIN HENKILÖIHIN?**

- 5 **ONKO TEILLÄ KO. HALLINTOKUNNALLE TOIVOMUKSIA TAI VIESTEJÄ SEN TOIMINNAN TAI YHTEISTYÖNNE KEHITTÄMISEN OSALTA?**

Mitä asia koskee ja onko Teillä jokin ehdotus?

- 6 **MILLÄ TAVALLA MIELESTÄNNE VOIDAAN KEHITTÄÄ YHTEISTYÖTÄ TEIDÄN JA KO. HALLINTOKUNNAN KESKEN IKÄÄNTYVIEN KOTONA ASUMISEN HELPOTTAMISEKSI?**

- 7 **MITÄ IKÄÄNTYVIÄ KOSKEVIA ASIOITA HALUAISITTE KO. HALLINTOKUNNAN YMMÄRTÄVÄN PAREMMIN?**

- 8 **MISTÄ KO. HALLINTOKUNNAN TOIMINTAAN LIITTYVISTÄ ASIOISTA SEN TULEE TIEDOTTAA PAREMMIN IKÄÄNTYVILLE?**

- 9 **MISTÄ TEIDÄN TOIMIALAANNE LIITTYVISTÄ ASIOISTA TULEE TIEDOTTAA PAREMMIN KO. HALLINTOKUNNAN HENKILÖKUNNALLE?**

- 10 **MITÄ MUUTA HALUATTE KERTOA PROJEKTILLE TOIMIALASTANNE TAI IKÄÄNTYVISTÄ JYVÄSKYLÄLÄISISTÄ?**

Vastaukset pyydetään palauttamaan 10.8.1998 mennessä projektisih-teeri Sonja Heikkiselle, osoitteeseen NCM Keskustakehitys, Yrjönkatu 29 A, 00100 HELSINKI.

KIITÄMME VASTAUKSISTANNE!

2.4 TYÖKIRJALIITE: JYVÄSKYLÄN KAUPUNKI

SENIORI 2000 - PROJEKTI
NCM Keskustakehitys
Leif Sonkin, Sonja Heikkinen

TYÖKIRJA
15.7.1998

JYVÄSKYLÄN KAUPUNKI

Kaupungin eri hallintokuntien yhteistyö

Tämä työkirja liittyy Jyväskylän osuuteen Seniori 2000-projektissa, jossa tavoitteena on kaikin keinoin edistää seniori- ja vanhusväestön kotona asumista 2000-luvulla.

Työkirjan avulla kerätään ajatuksia ja tietoja, joiden avulla eri hallintokuntien toiminnassa entistä paremmin pystytään ottamaan huomioon ikääntyvän väestön tarpeita.

Tietoja käytetään mm. seminaarissa, joka järjestetään Jyväskylässä 22.9.1998. Seminaariin kutsutaan laajasti edustajia eri hallintokunnista, sosiaali- ja terveystoimesta, palvelualalta sekä ikäihmisiä edustavista järjestöistä.

1 HALLINTOKUNTA/YKSIKKÖ

Kulttuuritoimi _____ Kaupunkisuunnittelu _____

Liikuntatoimi _____ Tekninen toimi _____

Asuntotoimi _____ Elinkeinotoimi _____

Opetustoimi _____ Kaupunginjohto/kanslia _____

Liikenne _____ Muu, mikä _____

Hallintokunnan yhdyshenkilö projektia koskeissa asioissa:

Nimi: _____ Puhelin: _____

Osoite: _____

Työtehtävä: _____

2 VASTAAJAN TIEDOT

Nimi: _____ Puhelin: _____

Osoite: _____

Työtehtävä: _____ Päivämäärä: _____

- 3 **MILLÄ TAVALLA IKÄÄNTYVÄ VÄESTÖ OTETAAN HUOMIOON TOIMINNASSANNE?**
Yleensä sekä konkreettisten palvelujen muodossa
- 4 **ONKO TYÖN ALLA TAI SUUNNITTEILLA TOIMENPITEITÄ TAI PROJEKTEJA, JOTKA LIITTYVÄT IKÄÄNTYVIIN HENKILÖIHIN?**
- 5 **ONKO TEIDÄN HALLINTOKUNNALLA TOIVOMUKSIA TAI VIESTEJÄ SOSIAALITOIMELLE SEN TAI TEIDÄN TOIMINNAN OSALTA?**
Mitä asia koskee ja onko teillä jokin ehdotus?
- 6 **ONKO TEIDÄN HALLINTOKUNNALLA TOIVOMUKSIA TAI VIESTEJÄ TERVEYSTOIMELLE SEN TAI TEIDÄN TOIMINNAN OSALTA?**
Mitä asia koskee ja onko teillä jokin ehdotus?
- 7 **MILLÄ TAVALLA MIELESTÄNNE VOIDAAN KEHITTÄÄ YHTEISTYÖTÄ TEIDÄN HALLINTOKUNNAN JA SOSIAALI- JA TERVEYSTOIMEN KESKEN IKÄÄNTYVIEN KOTONA ASUMISEN HELPOTTAMISEKSI?**
- 8 **ONKO TEILLÄ MIELESSÄ TEIDÄN JA SOSIAALI- JA TERVEYSTOIMEN OHELLA JOKIN MUU HALLINTOKUNTA, JONKA YHTEISTYÖTÄ TULEE EDISTÄÄ IKÄÄNTYVIEN KOTONA ASUMISEN HELPOTTAMISEKSI?**
- 9 **MISTÄ IKÄÄNTYVIÄ KOSKEVISTA ASIOISTA HALUATTE LISÄTIETOJA OMAN TOIMINTANNE KEHITTÄMISEKSI?**
- 10 **MISTÄ TEIDÄN TOIMIALAANNE LIITTYVISTÄ ASIOISTA TULEE TIEDOTTAA PAREMMIN IKÄÄNTYVILLE?**
- 11 **MISTÄ TEIDÄN TOIMIALAANNE LIITTYVISTÄ ASIOISTA TULEE TIEDOTTAA PAREMMIN SOSIAALI- JA TERVEYSTOIMEN HENKILÖKUNNALLE?**
- 12 **MITÄ MUUTA HALUATTE KERTOAA PROJEKTILLE TOIMIALASTANNE TAI IKÄÄNTYVISTÄ JYVÄSKYLÄLÄISISTÄ?**

Vastaukset pyydetään palauttamaan 10.8.1998 mennessä projektisih-
teeri Sonja Heikkiselle, osoitteeseen NCM Keskustakehitys, Yrjönka-
tu 29 A, 00100 Helsinki.

KIITOS VASTAUKSISTANNE!

LIITE 3. STOCKMANNIN HELSINGIN KESKUSTAN TAVARATALON PILOTTITYÖ

Stockmannin pilottityö keskittyi tavaratalon mahdollisuuksiin ottaa seniorit ja vanhukset mahdollisimman hyvin huomioon asiakkaina muiden asiakkaiden joukossa. Työssä syntyi mm. seuraavanlaisia kehittämisajatuksia. Monet niistä ovat yleistettävissä kaikkiin myymälätyyppeihin. Seniori 2000 -projekti kiittää Stockmannin tavarataloa mahdollisuudesta tehdä pilottityö. Tuloksena syntyneet ajatukset ovat osin jo aikaisemmin toteutuneet, osin niitä voi harkita osana hyvän tavaratalon edelleenkehittämisessä.

Tuotteet ja palvelut

Seniori- ja vanhusasiakkaat eriytyvät kovaa vauhtia yhä useammaksi markkinasegmentiksi. Tekemättä tarkkaa rajaa näiden välillä voidaan karkeasti, ja iästä melko riippumatta, todeta muutama pääsegmentti. Nämä ovat

- aktiiviset, vireät, uusia elämyksiä hakevat seniorit
- terveydentilan tai toimintakyvyn osalta lievästi heikentyneet seniorit ja nuoret vanhukset sekä
- edelleen kotona asuvat huonokuntoisemmat vanhukset.

Keskeiset tuotteet ja palvelut ovat vastaavasti

- elämys-, viihde-, elämänlaatu- ja hemmottelutuotteet ja -palvelut
- opetus- ja informaatiopalvelut
- luontais- ja terveystuotteet sekä apteekkitavarat
- elämää helpottavat kodinkoneet, laitteet, apuvälineet ja palvelut
- kuntoa, terveyttä ja hyvinvointia edistävät palvelut
- varsinaiset turva- ja muut apuvälineet
- kotona asumista helpottavat arkipalvelut sekä
- kotona asumista helpottavat ammattipalvelut

Tavaratalossa ja sen eri osastoilla tuotteita ja palveluita voisivat tarjota ainakin seuraavat tahot

- Stockmann itse
- Stockmannin vuokralaiset sekä shop in shop -palvelut
- arki- ja ammattipalveluja tuottavat yritykset
- säätiöt ja järjestöt
- seurakuntayhtymä sekä
- Helsingin kaupunki

Seniorit ja markkinointi

Stockmannin palveluopas ja -kartta voisi olla selkeämpi ja mm. esitellä esteettömät kulkureitit ja kertoa, mistä kevyitä apuvälineitä saa lainata. Asiakas voisi myös varata seniorioppaan, tavaratalon tai yhteistyöjärjestön, joka on paneutunut senioripalveluihin ja tuotteisiin.

Kaikkia seniorituotteita ei voida koota yhdelle osastolle. Sen sijaan voidaan laatia esitemateriaali keskeisistä tuotteista ja koota joillakin osastoilla seniorituotteita yhteen.

Keskeistä on tietenkin, että tavaratalo informoi kaikista niistä, palveluista ja tuotteista, jotka jo tänään ovat tarjolla tavaratalossa.

Tilat ja palveluympäristö

Saavutettavuus on oleellista. Taksiruutu olisi paikallaan kaikkien pääovien kohdalla. Aleksanterinkadulla tämä voi olla vaikeaa. Erityisesti olisi hyvä parantaa taksin mahdollisuuksia noutaa asiakkaan. Mahdollisesti olisi kehitettävissä ratkaisu, jossa taksi tuo ja noutaa asiakkaan paikoitustasolla, hissien välittömässä yhteydessä.

Tavaratalon sisällä voidaan mahdollisuuksien mukaan lisätä esteettömiä kulkureittejä. Olemassa olevien reittien merkitseminen opastimilla on joka tapauksessa mahdollista. Uusien hissien hyvät yhteyden eivät ole vielä kaikkea riittävästi tiedossa. Näistä voidaan opastaa.

Joillakin sellaisilla paikoilla, joilla asiakas joutuu pitkään jonottamaan, on jo nyt tuoli tai pari. Näitä voidaan lisätä ja sellaisille osastoille, joissa seniorit ahkerasti käyvät, voidaan ehkä sijoittaa pienet istumaryhmät. Jotta arvokkaita myyntineliöitä ei käytettäisi tehottomasti, voidaan ainakin joihinkin kohteisiin sijoittaa joko ostettavaa, minikahvila tai markkinointimateriaalia.

Kassoilla, joilla on pitkiä jonoja, voidaan kehittää vanhusten jonottamista helpottavia ratkaisuja. Tämä koskee lähinnä Herkkua. Yhteen kassaan voidaan asentaa tiettyinä aikoina jonotuslippuja ja lähelle tuoleja. On myös mahdollista varata yksi kassa "seniorikanta-asiakaskassaksi" tiettyinä aikoina. Voidaan myös ajatella, että asiakas tuo ostoskärrynsä erilliselle palvelutiskille, jossa hoidetaan laskutus ja paketoidaan tavarat. Asiakas voi vaikka vähän myöhemmin noutaa tavaransa sopivan pääoven läheisyydestä. Eräs ratkaisu on kehittää tyylikäs ostoskärryn ja rollaattorin yhdistelmä, jota voi työntää ja jossa on pieni istuin, jolle voi istahtaa. Tällainen senioriostoskärry on jo olemassa joissain myymälöissä, mutta se ole ei vielä riittävän hyvä. Siinä on hyvin vaikeata istua.

Seniorituotteet on tärkeitä sijoittaa hyllyihin sopivalle korkeudelle, ei liian alas, eikä liian ylös. Suurennuslaseja voidaan lainata huononäköisille. Oikea valaistus on tärkeä.

LIITE 4. MAINOSTOIMISTO CREATOR-GREYN SEMINAARI

Mainostoimisto Creator-Grey piti tammikuussa 1999 seminaarin, jonka esitteessä todetaan, että joka 50. sekunti jokaisessa Euroopan maassa syntyy uusi 50-vuotias. Seminaarissa Senioragency Europen pääjohtaja Jean-Paul Treguer totesi mm. seuraavaa:

95 % vuonna 97 tehdyistä mainoskampanjoista oli kohdistettu alle 50-vuotaille kuluttajille kaikilla Euroopan markkina-alueilla. Perinteelliset mainostoimistot eivät osaa (eivätkä ole kiinnostuneita) käsitellä yli 50-vuotiaita kuluttajia

50+ kuluttajat käsittävät jo 120 miljoonaa eurooppalaista, lähes kolmasosa EU:n väestöstä. Ja tämä on vain ilmiön alkua: 1990-2020 alle 50-vuotiaiden ikäryhmä kasvaa vain 1 %, yli 50-vuotiaiden ikäryhmä 75 %:lla!

Taloudellinen kriisi koskettaa senioreita vain vähän. Keskimäärin Euroopassa yli 50-vuotiailla on 30 % enemmän käytettävissään rahaa kuin alle 50-vuotiailla. 65 % heistä omistaa kotinsa, heidän hallussaan on 75 % osakkeista Euroopan eri pörssissä. Tulevan 15 vuoden aikana heidän elintonsa kasvu jatkuu.

Viimeaikaiset tutkimukset Yhdysvalloissa ja EU:ssa osoittaa seniorien käytöksessä ja toiveissa valtavaa muutosta: he ovat päättäneet nauttia elämästä ja mieluummin käyttävät kuin säästävät. Yhdysvaltalaisen eläkeläisten yhdistyksen AARP:n slogan kuvaa tilannetta hyvin: Elämä ennen 50 on vain lämmitteilyä.

Erilaisten tuotteiden ja palveluiden edessä seniorikuluttaja hakee "oikeita" brandeja. He ovat hyvin epäluuloisia huonoa laatua ja tuntemattomia brandeja kohtaan. He ovat todellinen potentiaali itsensä vakavasti ottaville tuotteille ja yritysille.

Seniorit suhtautuvat hyvin negatiivisesti suurimpaan osaan tv-kampanjoista (tutkimukset Ranskassa, Englannissa ja Yhdysvalloissa). Ne ovat heidän mielestään epäselviä, liian monimutkaisia, kohdistettu nuorisoon ja sen viettelemiseen, ei sovellettu heidän tarpeisiinsa ja arvoihinsa.

50 ikävuoden jälkeen jotkut fyysiset tapahtumat kiihtyvät. Ikääntyminen vaikuttaa kaikkiin aisteihin, mikä on tiedettävä tarkkaan, jotta voidaan suunnitella pakkauksia, tuotteita ja palveluja, jotka soveltuvat tälle kasvavalle väestöosalle. Niiden huomiotta jättäminen on suuri riski: markkinointitoimenpiteet ja mainoskampanjat häviävät paljon tehokkuudessa. Kannattaa muistaa, että seniorikuluttajat edustavat jo 35-55 % mistä markkinoista tahansa.

Tän lisäntymisen myötä kypsää kuluttajaa on entistä vaikeampi saada jostain vakuuttuneeksi. He ovat ehdottomasti vaativimpia ja hyvin kokeneita

kuluttajia. On aivan välttämätöntä tuntea heidät hyvin, jotta voi saada heidät vakuuttuneeksi ja siten vietellyksi.

Suurin osa mainostajista ei tiedä, kuinka heidät voisi “taklata”. Mainostajat tekevät virheitä, jotka voitaisiin helposti välttää.

“Seniorimarkkinointi” on tehokas keino, joka tekee mahdolliseksi mainostajille aloittaa vakavan prosessin aiheuttamatta mitään ongelmia yrityksen yleiselle markkinointisuunnitelmalle.

Kirjassaan *The Senior Marketing* Jean-Paul Treguer määrittelee 18 sääntöä kypsän kuluttajan viettelemiseksi:

1. sääntö: *Adoptoi uusi ajatus: “Nuoruus on menneisyys”*

Olemme jättämässä nuoruuden vuosisadan, jona Baby Boom -vallankumous vallitsi, ja menossa kohti seniorien vuosisataa. Yli 50-vuotiaat edustavat jo 120 miljoonaa ihmistä koko Euroopassa, 1/3 väestöstä, ja tämä suhde tulee olemaan keskimäärin 50 % vuoteen 2040 mennessä kaikissa Euroopan maissa. Edessämme on yhteiskunnan täydellinen muuttuminen: nuoret ovat jo vähemmistö ja ennusteiden mukaan tilanne tulee pahenemaan tulevaisuudessa.

2. sääntö: *Unohda kaikki, mitä olet vanhoista ihmisistä kuullut: Seniorit ovat uusi rotu!*

Nykyään eläkeikä on pitkä ja jännittävä: vuosisadan alussa ihmiset elivät keskimäärin 1.2 vuotta eläkeiän jälkeen, vuosisadan lopussa vuosien määrä on miehillä 20, naisilla 25. Margaret Meadin lausahdus on enemmän tai vähemmän oikein: “Kun miehet jäävät eläkkeelle, he kuolevat. Kun naiset jäävät eläkkeelle, he jatkavat ruoanlaittoa.” (Eräs eläkkeelle jääneen miehen vaimo hermostui jaloissa pyörivään mieheensä, ja sanoi I married you for life, not for lunch!)

3. sääntö: *Pane itsesi heidän ajatuksiinsa*

He tuntevat itsensä nuoremmaksi ja nuoremmaksi ja ovat hyvin uteliaita ja valmiita nauttimaan uusista kokemuksista. 75 %:n mielestä tämä on hyvä aika opetella uusia asioita ja rikastuttaa itseään älyllisesti. Yksi vaikuttava esimerkki on heidän intohimonsa internetiä kohtaan.

4. sääntö: *Pane itsesi heidän kroppaansa*

Lääketieteen sekä ravinto- ja asumisolosuhteiden edistyminen on saanut aikaan hämmästyttävää paranemista seniorien terveydellisissä olosuhteissa: pitkäikäisyys lisääntyy kovaa vauhtia ja seniorien fyysinen kunto on hämmästyttävä. He urheilevat ja kiinnostavat äärimmäisen tarkkaa huomiota siihen mitä he syövät pitääkseen huolta terveydestään.

5. sääntö: *Adoptoi konkreettinen ja toiminnallinen kohderyhmä-segmentointi*

Et voi laittaa 120 miljoonaa eurooppalaista samaan kohderyhmään. Viisi avaintekijää määrittelee tämän väestöosan segmentoinnin: ikä, terveys, raha, ammatillinen toimiminen, käytettävissä oleva aika. Helpoin ja erottelvin tekijä markkinoijille on ikä. Tämän perusteella olemme jakaneet 50+ -kohderyhmän neljään markkinointisegmenttiin:

- a) 50-60 “The Master”, “mestarit” (40 milj. ihmistä EU:ssä)
- b) 60-75 “The Liberated”, “vapautuneet” (45 milj. ihmistä EU:ssä)
- c) 75-85 “The Withdrawers”, “vetäytyjät”
- d) 85+ “The Old Age”, “ikääntyneet” (25 milj. ihmistä EU:ssä segmenteissä c&d)

Arvot, tarpeet, suhtautuminen tuotteisiin ja palveluihin vaihtelevat segmenteittäin. On ehdottoman tärkeää tuntea ne ennen kuin ryhtyy mihinkään markkinointitoimenpiteisiin, joilla lähestytään kypsää kuluttajaa.

6. sääntö: *Siellä se raha on!*

Yli 50-vuotiaat keskittävät lähes 75 % taloudellisesta varakkuudestaan euroopalaisille markkinoille, suurin osa heistä on velattomia, he omistavat kotinsa (joskus jopa kaksi kotia) ja heillä on huomattavat eläkkeet. Tulevina vuosina tilanne tulee edelleen paranemaan naisten korkeampien eläkkeiden muodossa (enemmän uranaisia kuin ennen). Tätä rahaa käytetään myös auttamaan nuorempia, jotka kärsivät taloudellisesta kriisistä: tämä kohderyhmä on siis mielenkiintoinen ei ainoastaan kuluttajana vaan siksi, että monen tutkimuksen mukaan se antaa vuosittain kuukauden eläkettä vastaavan summan lapsilleen ja lapsenlapsilleen.

7. sääntö: *Hyödy heidän valtavasta ostovoimastaan*

Vain harva eurooppalainen yritys on huomannut tämän kohderyhmän ainutlaatuisen potentiaalín: esimerkiksi Ranskassa heidän kulutuksensa on viimeisen 15 vuoden aikana kasvanut 64 %:lla verrattuna koko väestön 22 %:iin (lähde: Credoc) He ovat päättäneet nauttia uudesta elämästään. Kuuluisa autoon kiinnitettävä tarra USA:ssa sanoo: “Olemme ulkona tuhlaamassa lastemme perintöä.” Esimerkiksi, yli 50-vuotiaat ostavat 45 % EU:ssä myytävistä autoista, 80 % huippubrändeistä, 55 % kahvista, 50 % mineraalivedestä, 50 % ihonhoitotuotteista, 35 % turismista...

8. sääntö: *Jos haluat houkutella kiinnittää heidän huomiotaan, aloita tervetuloatovotuksella*

He ovat muita kuluttajia herkempiä lämpimälle ja hyvälle tervetuloatovotukselle ja he valitsevat ne yritykset, jotka kunnioittavat heitä ja osoittavat ymmärtävänsä heitä.

9. sääntö: Kuntouta seniorityöntekijäsi

Yksi tehokas keino myydä heille on pitää mielessä se, että ihmiset samasta ikäryhmästä pystyvät paremmin kommunikoimaan heidän kanssaan, sillä heillä on samat tarpeet ja kokemukset, minkä lisäksi he kunnioittavat toisiaan. Joten älä emmi laittaa 50+ -työntekijöitäsi tekemisiin heidän kanssaan.

10. sääntö: Ole varovainen/lota huomioon ikääntymistekijä

Ikääntyminen vaikuttaa kaikkiin viiteen aistiin, millä on ratkaiseva merkitys markkinointitoimenpiteisiin, mitä tulee tuotekehittelyyn, pakkauksiin ja, tietysti, kaikkeen heihin kohdistuvaan kommunikointiin.

11. sääntö: Vastaa heidän perustarpeisiinsa

Haluat sitten myydä heille mitä tahansa, sinun tulee ymmärtää, että heillä ei ole samat arvot ja tarpeet kuin nuorilla kuluttajilla. Avainasiat – kuten turvallisuus, hyödyllisyys, laatu, informaatio, aika – tulee kaikki ottaa huomioon.

12. sääntö: Heidän kanssaan rakennat kalliolle

Vertaa nuorten ja kypsien kuluttajien käyttäytymistä, kun määrittelet mitä ja kuinka investoit markkinointitoimenpiteisiisi.

13. sääntö: Määrittele ne tavallisimmat virheet, joita mainostajat ja mainostoimistot tekevät

Jotta edistytisit, ymmärrä parhaat tavat, joilla senioreista tehdään brandisi vihollisia. Ihmiset ovat erittäin luovia ja innovatiivisia sillä alueella!

14. sääntö: Kerro heille sitä mitä he haluavat kuulla!

Menestyskertomusten kertaaminen ja tutkiminen ovat avainasemassa, kun määrittelet seniorimarkkinointistrategiaasi. He odottavat hyvin selkeitä asioita mainostajilta. Se, että et tuntisi niitä, olisi vaarallista.

15. sääntö: Sinun täytyy rokottaa organisaatiosi Senioriviruksella

Et voi onnistua kehittämään seniorimarkkinointiasi, ellet saa yritystäsi vakuutuneeksi tämän kohderyhmän valtavasta potentiaalista. Yrityksen kulttuurin muuttaminen on avainasemassa tulevaisuudessa. Se on seniori-iskuryhmän keskeinen rooli.

16. sääntö: 10 päätöstä, jotka pitää tehdä... nyt!

LIITE 5. IDEASTA KÄYTÄNNÖN TOTEUTUKSEEN

Toteutuksen varmistaminen

Muutosprosessin toteutus on aina vaativa ja riskiherkkä asia. Tilanteessa, jossa erilaiset arvot, tavoitteet ja edut voivat olla keskenään ristiriidassa, tilanne on erityisen vaativa. Joten muutoksen toteutuksen varmistaminen edellyttää, että kaikki tarvittavat osapuolet saadaan mukaan kehittämissivaiheessa ja että tiedotukseen ja keskusteluun tavoitteista varataan riittävästi aikaa.

Muutostyössä, jossa tarvitaan sekä kunnan että järjestöjen ja yrittäjien yhteistyötä, on varmistettava heti työn alussa, että kaikki tietävät mihin pyritään. Aikataulu on suunniteltava mahdollisimman lyhyeksi. Työhön osallistuvat henkilöt tarvitsevat nopeasti palautteen siitä, miten onnistutaan. Varsinkaan yrityksillä ei ole aikaa venytellä aikatauluja. Seniori- ja vanhuspalvelujen kehittämissä on tietenkin ensisijaisen tärkeää pyytää eläkeläisjärjestöjen ja asiakkaiden muita edustajia työhön mukaan asiantuntijoiksi takaamaan paikallinen vaikutusvalta ja tarvittaessa painostusryhmäksi.

Poliittisille päättäjille on myös annettava informaatiota ja tilaisuus keskustella hankkeista. Eräällä kokeilupaiikkakunnalla kauppakassien kotiinkuljetushanke kohtasi vastustusta sosiaalilautakunnassa. Tämä saattoi johtua huolestusta henkilökunnan työpaikoista tai palvelujen toimivuudesta tai riittämättömästä informaatiosta.

Toteutuksen varmistaminen vaatii jonkin verran erilaisia toimenpiteitä riippuen kunnan koosta ja hallintoperinteistä. Yrittäjien ja kunnan yhteistyökemukset vaikuttavat niin ikään tilanteeseen. Keskeistä on, että paikallinen projektiorganisaatio tai muutoksen vastuuhenkilö heti alusta paneutuu niihin asioihin, jotka paikkakunnalla ovat tärkeitä tuloksen varmistamiseksi.

Tarvittavat päätökset

Uusi palvelu tai uusi toimintamalli vaatii päätöksiä. Nämä voivat koskea sisältöratkaisuja, yhteistyötä, työnjakoa, rahoitusta ja monta muuta asiaa. Useampien osapuolten päätöksentekoprosessista voi muodostua yllättävän hankala. Kunnalla, järjestöllä ja yrityksellä on erilaiset päätöksentekokäytännöt. Kunnassa jokin asia voi vaatia päätöksiä monella tasolla. Ratkaisut, jotka edellyttävät suurempia taloudellisia panostuksia, vaativat valmistelun kunnan talousarvion käsittelyn kautta. Järjestöt voivat olla riippuvaisia Raha-automaattiyhdistyksen päätöksenteon vuosirytmistä. Yrityksillä voi olla omat käytäntönsä, jotka vaikuttavat erityyppisten asiakassegmenttien tai palvelujen kehittämiseen.

Kehittämistyön alussa hankkeen vastuuhenkilö käy alustavia keskusteluita ja tarvittavien päätösten luonteesta ja valmistelusta. Tämä on erityisen tärkeää tilanteissa, joissa päätökset ovat riippuvaisia jostakin vuosirytmistä tai vastavasta.

Monet kehittämissasiat eivät sinänsä vaadi taloudellisia lisäresursseja. Usein riittää sopiminen uudesta yhteistyöstä tai eri osapuolten omista toimenpiteistä. Kuntakohtainen selvitys tai kehittämishanke sen sijaan vaatii riittävän rahoituksen. Kunta, järjestöt ja yrittäjät voivat itse osallistua rahoitukseen. Tämän lisäksi voidaan anoa rahaa mm. Raha-automaattiyhdistykseltä, läänin kehittämissrahoista, valtion eri ministeriöiltä, Sitralta ja erilaisilta muilta rahastoilta. Usein aliarvioidaan kehittämishankkeen rahantarve. Varsinainen selvitys- ja ideointityö vaatii oman osansa. Toteutus vaatii hankkeesta riippuen omat rahansa. Hankkeen valmisteluvaiheessa kannattaa selvittää, mitkä lähteet kyseisessä projektissa ovat mahdollisia ja mitä kokemuksia kunnassa on.

Toimenpideohjelman paikallinen soveltaminen

Useimmissa kunnissa seniorien ja vanhusten määrät kasvavat. Painopiste voi olla eri ikäryhmissä, ja joissakin kunnissa kasvu kiihtyy vasta vuoden 2005 jälkeen. Toimenpideohjelman paikallinen soveltaminen edellyttää, että ensin selvitetään kunnan väestökehitys ja yleiset kehittämistarpeet ja -mahdollisuudet. Aikatähtäimen tulee olla sekä lyhyt että pitkä. Monet kunnat katsovat vain 10 vuotta ajassa eteenpäin. Tämä on riittävä aikatähtäin monelle toimenpiteelle, mutta toiset, kuten asuntokannan kehittäminen, palvelurakenteet ja infrastuktuuri, edellyttävät, että lisäksi katsotaan 20-30 vuotta ajassa eteenpäin.

Paikallinen analyysi, johon kuuluu arki- ja ammattipalvelujen kartoitus, politiikkojen, virkamiesten, yrittäjien, järjestöjen ja muiden tahojen tietoisuus ikääntyvän väestön kehitysnäkymistä ja SWOT-analyysi, osoittaa, mihin asioihin on tarvetta ja edellytyksiä tarttua.

Keskeistä on, että jokaisessa kunnassa tai suuren kaupungin kaupunginosassa tehdään oma ja omaehtoinen työ. Kaikista mahdollisista kehittämis- ja parannustoimenpiteistä valitaan vain ne, jotka todella ovat tarpeen. Toisten kuntien kehittämissuunnitelmien jäljitteleminen johtaa huonoon tulokseen. Toivotavaa on kuitenkin, että mahdollisia kehittämistoimenpiteitä harkitaan riittävän laajasti. Joskus käy niin, että alussa puhutaan laajasti yhteiskunnan monipuolisten mahdollisuuksien hyväksikäytöstä, yritysten merkityksestä ja eri hallintokuntien yhteistyöstä. Tämän jälkeen tarkastelukulma asteittain supistuu, jolloin lopputulos käsittää lähinnä tuttuja kunnallisia sosiaali- ja terveydenhuollon keinoja joillakin ostopalveilla täydennettyinä.

Perustavoitteen, seniorien ja vanhusten kotona asumisen, saavuttamiseksi on välttämätöntä koko ajan korostaa laajaa tarkastelukulmaa. Siksi paikalliseen projektiorganisaatioon on välttämättä saatava mukaan muitakin kuin sosiaali- ja terveydenhuollon edustajia. Joskus on jopa paikallaan, että paikallisen kehittämistyön vastuuhenkilö edustaa laajempaa yhteiskuntasuunnittelua.

Eri osapuolten suunnittelukäytännöt

Tulevaisuudessa yhä useamman palveluntuottajan suunnittelukäytäntöjen koordinointi sisältää monenlaisia kehittämistarpeita. Kunnan ja yrityksen käytännöt poikkeavat toisistaan sekä aikataulujen että sisällön osalta. Yritys voi olla joustavampi kuin kunta, mutta sen valmiudet ottaa riskejä voivat olla pienemmät.

Tällä hetkellä esiintyy ongelmia esimerkiksi tarjouskilpailujen yhteydessä. Kunta voi edellyttää erilaisia laatu- ja muita suunnitelmia hintatarjouksen lisäksi. Kuitenkin päätös voi tapahtua yksipuolisesti hintatarjouksen perusteella. Jotkut kunnat haluavat saada käyttöönsä järjestöstä tai yrityksestä sellaisia tietoja, jotka kilpailumielessä tai yrityssalaisuuden kannalta eivät kuulu kunnalle. Kunnan kautta tiedot voivat myös vuotaa kilpailijoille.

Kunnan sisällä tulosjohtaminen voi aiheuttaa vääristymiä. Onko kiinteistövirasto valmis kustantamaan ja priorisoimaan sosiaali- ja terveystoimen toivomia puistonpenkkejä vanhusten kävelyreittien varrelle? Ottaako asuntotuotanto riittävästi huomioon esteettömän liikkumisen ratkaisut? Onko elinkeinotoimi riittävän kiinnostunut toistaiseksi melko pienien seniori- ja vanhuspalvelumarkkinoiden kehittämisestä suurien liiketoiminta alojen rinnalla?

Toivottava, ja joissakin kunnissa jo toimiva, käytäntö on sellainen, että kunta laatiessaan strategioita keskittää kaikkien hallintokuntien huomion eri asiakas- ja väestöryhmien palvelujen suunnitteluun, esimerkiksi vanhusten palvelujen ja kotona asumisen edistämiseen. Tämän jälkeen lyhyen aikavälin suunnitelmat ja tulostavoitteet laaditaan hallintokunnittain. Seurannassa kiinnitetään huomio sekä strategiaan että tulostavoitteisiin. Näin voidaan kunnan suunnitelmat asteittain koordinoida paremmin, mm. Lempäälällä on tästä hyviä kokemuksia.

Kunnan, järjestöjen ja yritysten suunnitelmien koordinointi voi tapahtua erilaisten yhteistyöneuvottelujen pohjalta, joissa järjestöille ja yrityksille annetaan virikkeitä ja kuullaan niiden suunnitelmista. Tämän jälkeen järjestöt ja yritykset itse vastaavat palvelujen kehittämisestä markkinoiden ehdoilla. Ostopalvelu- tai vastaavien puitesuunnitelmien osalta yrityksen investointipäätösten tai riskinoton kannalta tarvitaan joko pitempiaikaisia sopimuksia tai ratkaisu, jossa kunta omistaa toimitilat, joissa tarjouksen voittanut yrittäjä voi toimia. Palvelutalon tai hoitokodin osalta tämä on myös asiakkaiden kannalta tärkeää. Tilanne, jossa asiakkaat joutuisivat muuttamaan sen mukaan, miten kukin yrittäjä kulloinkin on voittanut tarjouskilpailun, olisi kestävämpi.

Kuntien suunnittelun eräs perusongelma on, että se näyttää lähtevän yleisimmin nykyisen kapasiteetin ja resurssien käytöstä. Kosketuspintoja tarpeiden ja kysynnän kehittämiseen ei ole helppo löytää. Toiminta- ja taloussuunnitelmat toistuvat suunnilleen samankaltaisina vuodesta toiseen selkeine rajoineen hallintokuntien kesken. Vaikka otsikossa puhutaankin suunnittelukäytännöstä, on kysymys paikallisten toimijoiden halusta ja kyvystä luoda ja kehittää yhteisiin näkemyksiin perustuvaa paikallista tulevaisuutta. Sen yhtenä johtotähtenä tulisi olla yhteisen paikallisen ja alueellisen tulevaisuuden kuvaaminen tässä raportissa

esitettyjen ajatusten ja mallien pohjalta. Kunnan kannalta tämä merkitsee ovien avaamista uusille yhteistyökumppaneille ja -malleille. Palveluyritysten ja kolmannen sektorin järjestöjen kannalta tämä merkitsee, että niiden tulisi löytää paikallisessa yhteistyössä kullekin parhaiten sopiva rooli ja markkinasegmentti, jossa niiden vahvuudet pääsevät parhaiten oikeuksiinsa. Kuntien suunnittelukäytännön erääksi painopistealueeksi tulisi nostaa hallintokuntien välisten raja-aitojen madaltaminen ja yhteistyön kehittäminen. Lisäksi avainasioita ovat

- selkeämpien valintojen ja linjausten tekeminen palvelujen järjestämisstrategioissa
- voimavarojen niukkuuden edellyttämän tarkkuuden, huolellisuuden sekä myös luovuuden lisääminen niiden suuntaamisessa.

Toimenpideohjelman sisältö

Toimenpideohjelman on aina oltava yhteydessä paikallisiin lähtökohtiin ja väestö- sekä asuinalueominaisuuksiin. Suomalaisissa kaupungeissa ja kunnissa on runsaasti sekä eroja että yhtäläisyyksiä. Yhteistä kaikille on se, että uusia ratkaisuja tarvitaan kaikkialla seniori- ja vanhusväestön tarpeisiin vastaamiseksi. Toimenpideohjelman tulee sisältää sekä paikallisen että alueellisen ja valtakunnallisen tason ehdotuksia. Tässä hankkeessa ensisijaisena tehtävänä on esittää kaupunki- ja kuntakohtaiset toimenpideohjelmat sekä kokeilla joitakin asioita käytännössä.

Toteuttamista varten paikkakunnilla käynnistettiin teemakohtainen ryhmätyöskentely, jonka tavoitteena oli tuottaa toimenpideohdotukset ja käynnistää niistä osa tai kaikki tarpeisiin perustuvan päätöksenteon ja valinnan pohjalta.

Tiedottamisen lisääminen niin julkisista palveluista kuin yrityspalveluista vaatii kehittämistä kaikilla mukana olevilla paikkakunnilla. Lisäksi tiedottamista tulee lisätä ja tehostaa kuntien eri toimialojen välillä. Projektin sisäisten seminaarien tuloksena on todettu, että suurempien kaupunkien toimialojen välinen tiedon ja tarpeiden välittäminen osapuolelta toiselle vaatii kehittämistä ja uusia toimintatapoja. Monin paikoin toimitaan itsenäisesti, keskustelematta muiden toimialojen edustajien kanssa.

Tiedonvaihdon problematiikka on vaikeampi kuin vuosituhannen loppupuolella olisi odottanut. Yhteistyömuotoja on kehitettävä ottamalla käyttöön esim. kerran vuodessa toteutettava “tulevaisuusfoorumi”, keskusteluseminaari eri toimijoiden välillä, joka kuntakohtaisissa projektiseminaareissa on pyritty toteuttamaan.

Kuntien on kehityttävä vastaamaan hyvinvointipalvelujen koordinointi-tehtävistä.

Koulutuksen kehittämisellä ja sisäisellä koulutuksella voidaan lisätä tietämystä eri toimialojen työn ja toiminnan sisällöstä. Yhteisen vision kehittäminen on tarpeen, jotta ikääntyvien määrän kasvuun voidaan vastata 5-10 vuoden

tähtäimellä. Nykyistä enemmän on kiinnitettävä huomiota infrastruktuuriin, julkisten, kaikille tarkoitettujen rakennusten ja liikenneväylien rakentamiseen. Vanhus- ja vammaisneuvostojen asiantuntemuksen käyttöä on tehostettava ja yhteistyötä lisättävä.

Suomessa on kehitettävä laatukriteerit ja laadunvalvontamekanismi hoivayrittäjyyden sekä muiden yksityisen ja kolmannen sektorin palvelujen lisääntymisessä. Paikallisilla viranomaisilla on seurantavastuu sosiaali- ja terveys- sekä kaupanaloilla toimivien yritysten osalta. Uusien palveluyritysten rakenteelliseen toimintaympäristöön on kiinnitettävä huomiota, jotta palvelujen käyttäjiksi voivat hakeutua myös liikuntaesteiset sekä kuulo- ja näkövammaiset henkilöt.

Toimenpideohjelmassa on sekä lyhyen että pitkän tähtäimen tavoitteita ja tarpeita.

Kuntien tulisi toimia aktiivisesti seuraavien asioiden kehittämiseksi:

- intranet-palvelut
- esteettömät kevyen liikenteen reitit
- hoito- ja hoiva-alan verkottuminen
- elinkeinotoimen yhteistyö yrittäjien ja muiden hallintokuntien kanssa
- puisto- ja katualueiden suunnittelu eri ikäisiä palveleviksi.

Kunta- ja alueanalyysi

Kunta- ja alueanalyysi toimii koko kehittämistyön perustana. Se antaa tietoja ja näkemyksiä ja toimii eräänlaisena diagnoosina, jonka pohjalta voidaan etsiä parannuskeinoja. Analyysissa tulee paneutua kaikkiin niihin kysymyksiin ja alueisiin, joita tässäkin raportissa esitetään sekä lisäksi kunkin kunnan mahdollisiin erityiskysymyksiin. Vaikka analyysi on laaja, pitää sen perusteella valita vain tarvittavat kehittämisalueet.

Kunta- ja alueanalyysissa paneudutaan mm. seuraaviin asioihin:

- väestömäärä ja rakenne sekä väestön jakautuminen kunnan eri osiin
- kunnassa vallitseva vanhuspalvelufilosofia ja sen toteutuminen
- poliittiset linjaukset ja periaatteet
- voimassa olevat vanhuspalveluohjelmat
- nykyinen palvelurakenne: palvelujen sisältö, toimintatavat, hinnat, asiakasmäärät
 - kunnan sosiaali- ja terveyspalvelut
 - kunnan muut palvelut
 - järjestöjen palvelut
 - yritysten sosiaali- ja terveyspalvelut
 - yritysten arkipalvelut
- seniorien ja vanhusten palvelujen nykyiset käyttötilastot
 - riittävät palvelut
 - puutteelliset palvelut
- toiminta- ja yhteistyökäytännöt

- kunnassa ja sen eri osissa
- alueellisesti
- asuntokanta ja sen ominaisuudet
 - hissittömyys
 - hallintamuodot
 - erityiset seniorien ja vanhusten asuinratkaisut
- liikenne ja liikkumisympäristö
- kunnan muut hallintokunnat
 - vanhusten kotona asumista tukevat palvelut
 - yhteistyö sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa
 - elinkeinotoimen palveluyrittämistä tukevat toimet
- seniorien ja vanhusten haastattelut
- kunnan sosiaali- ja terveyshenkilöstön haastattelut
- järjestöjen edustajien haastattelut
- sosiaali- ja terveystyöntekijöiden haastattelut
- kaupan ja kaupallisten palvelujen edustajien haastattelut
- kiinteistöhuoltoyritysten edustajien haastattelut

Analyysissa käytetään:

- tilastoja
- selvityksiä
- karttoja
- ennusteita
- haastatteluja
- havainnointia ja maastokäyntejä

Analyysin perusteella on syytä tehdä erilaisia yhteenvetoja ja johtopäätöksiä:

- nykytilanteen kuvaus
- SWOT-analyysi
- hyvin toimivat palvelut, joista kokemuksia voidaan välittää muille
- erityiset ongelma-alueet ja kehittämistarpeet
- erityisen kiinnostuneet ja kokeneet henkilöt, joiden panos voi olla hyödyksi
- laskelmia ja ennusteita palvelutarpeiden kehityksestä
- arviot palvelukonseptien kehittämisvalmiuksista
- yleiset seniorien ja vanhusten kotona asumista koskevat arviot

Uusia analysointi- ja suunnitteluapuvälineitä ovat Evergreen 2000 ja kehitteillä oleva Planec. Evergreen on ohjelma vanhusten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseksi. Sillä voi mm. verrata vaihtoehtoja, suunnitella kunnalle sopiva palvelujärjestelmä ja arvioida, mihin väestömuutokset ovat viemässä. Stakes myy ohjelmaa.

Planec on yhteiseurooppalainen ohjelma, joka monipuolisimmin pystyy tasapainottamaan erilaisia palvelumuotoja hyvän kokonaisuuden saavuttamiseksi ja arvioimaan palvelutarpeista syntyviä resurssitarpeita. Ohjelma on val-

mis vuoden 2001 alussa.

Analyysit toimivat paitsi kehittämistyön sisältöä koskevien suunnitelmien materiaalina myös tärkeänä prosessi- ja interventiomateriaalina. Niiden avulla voidaan käydä keskustelua eri tahojen kesken ja laajentaa eri osapuolten vanhuspalveluja koskevaa tietämystä.

Mukana olevien kuntien päätöksenteko- ja yhteistyökulttuuri ovat erilaiset. On todettava, että pienemmän kunnan etuna on henkilöstön välinen tutuus. On nähty toinen ennenkin, joten häneen on helpompi ottaa yhteyttä. Suurkaupungeissa asioiden hallinnointi ja organisointi on aina moniportaisempaa ja se on jaettu useampaan osaan kuin pienemmässä kuntayksikössä.

Kaupunkien ja paikallisten yrittäjäjärjestöjen välinen yhteistyö oli vielä vasta kehittymässä muualla paitsi Lempäälässä. Lempäälässäkin puuttui verkostoituminen laajemmin hoito- ja hoiva-alan yrittäjien kanssa, mutta muilta osin yritys yhteistyö oli toiminut jo vuosia, ja viime vuosien aikana kunta ja yritykset ovat olleet yhteistyössä mm. EU-projektissa, jonka tavoitteena oli edistää kiinnostuneiden yritysten kansainvälistymistä.

Kunta-analysissa selviteltiin myös terveystoimen apuvälinetoimintoja lähinnä lainattavien apuvälineiden ja niiden tilastoinnin näkökulmasta. Kunnista pyydettiin lista eniten lainatuista ja ostetuista apuvälineistä. Apuvälinehallinnan osalta kunnat erosivat toisistaan. Esimerkiksi Espoosta oli saatavissa lista kymmenestä lainatuimmasta ja ostetuimmasta apuvälineestä sekä laina-ajan että lainaajien ikäryhmien mukaan. Lempäälässäkin sai listan lainatuimmista välineistä, mutta muilta osin tilastotiedot olivat vaikeasti saatavissa. Lainatuimpia välineitä olivat erilaiset liikkumista helpottavat välineet, kuten rollaattorit, kyynärsauvat, kävelytuet ja pyörätuolit.

Tiedottaminen on ongelma myös nykyisten palvelujen osalta. Tietoa puuttuu esimerkiksi terveyskeskuksesta lyhytaikaiseen käyttöön lainattavista apuvälineistä.

Viranhaltijat, jotka ovat vastuussa budjettien ja toimintasuunnitelmien laatimisesta ja toteuttamisesta, tarvitsevat itsekin enemmän tietoa apuvälineistä, uusista ratkaisuista ja niiden kustannuksista ja vaikutuksista. Apuvälineiden vaikutukset käyttäjien elämänlaatuun ja -sisältöön on myös otettava huomioon apuvälinepäätöksiä tehtäessä.

Kunnissa nähtiin tärkeänä käynnistää yhteistyöfoorumi, jolla eri toimijat tapaisivat toisiaan pari kertaa vuodessa. Lisäksi kunnissa tulisi käynnistää sisäisiä yhteistyöfoorumeja eri toimialojen ja toimijoiden välillä.

Paikallisen toteuttajaorganisaation pystyttäminen

Toteuttajaorganisaatioon tarvitaan monenlaisia resursseja. Tarvitaan senioreja ja vanhuksia ja heidän elämäänsä tuntevia henkilöitä, erilaisten palvelujen edustajia, projektimenetelmiä ja muutosprosesseja hallitsevia projektinjohtajia ja -jäseniä, poliittista ja muuta vaikutusvaltaa omaavia avainhenkilöitä ja monia

muita. Ratkaisevan tärkeää on, että kehittämistyö tunnetaan omaksi eikä pakosta tehtäväksi ja että varsinaiseen kehittämistyöhön osallistuvien lisäksi voidaan kuulla muitakin ja informoida heitä työn tuloksista työn aikana.

Aloite kehittämistyöhön voi tulla monelta taholta. Tavallista on, että kunta tekee aloitteen, mutta sen voi tehdä myös järjestö, palveluyritys, rakennusyritys, vanhusneuvosto tai yksittäinen poliitikko. Useimmiten ei ole syytä heti valita projektinjohtajaa ja perustaa kehittämistyön toteuttajaorganisaatiota. Ensin on tehtävä esityö, alustava tilannearvio ja kunta-analyysi ja haarukoitava kiinnostuneita ja päteviä henkilöitä varsinaiseen kehittämistyöhön.

Tavallista laajemmasta lähestymistavasta johtuen tarvitaan työn aikana usein monia työryhmiä. Näihin aihekohtaisiin, tilapäisiin ryhmiin valitaan tehtävän mukaisesti eri osapuolten edustajia. Pysyvään organisaatioon voidaan perustaa ohjaus- tai johtoryhmä, projektiryhmä ja tarvittaessa seurantaryhmä. Organisaatiota ei pidä tehdä kovin laajaksi. Mieluummin voidaan erilaisella yhteistyöllä korvata pysyviä ryhmiä. Seurantaryhmä voidaan korvata hyvällä tiedotuksella ja väliraportointikokouksilla ja isoja ryhmiä muutaman henkilön tehtäväksiannoilla niin, että he tapaavat muita asiantuntijoita.

Erityisen tärkeää on hyvissä ajoin solmia yhteyksiä niihin henkilöihin, joiden tuki tai osallistuminen on tarpeen tulevien päätösten ja toteutusten aikaansaamiseksi. Nämä voivat olla yrittäjiä, poliitikkoja, kaavoittajia, sijoittajia jne. asiasta riippuen. Käytäntö on osoittanut, että harvoin tiedotetaan tai otetaan tällaisia yhteyksiä liian aikaisin, mutta usein liian myöhään.

Paikallisen projektinjohtajan valinta on avainasia. Hänen tulee ennen kaikkea ymmärtää, mistä on kysymys, kun seniori- ja vanhuspalveluja laaja-alaisesti kehitetään ja hänen tulee osata viedä kehittämistyötä ideavaiheesta käytännön toteutukseen. Hänen tulee olla riittävän arvovaltainen niin että hän pystyy toimimaan kehittämissympäristössä, mutta hän ei saa olla niin kiireinen, ettei hän ehdi johtaa työtä kunnolla. Hänen tulee lisäksi nauttia keskeisten osapuolten luottamusta ja ennen kaikkea itse uskoa asiaansa.

Paikallisten elämäntyylien, ongelmien ja tarpeiden tunnistaminen

Hyvän toimenpideohjelman sisältö muotoutuu työn aikana sellaiseksi, että se kykenee vastaamaan yleisiin tarpeisiin ja kehittämisspyrkimyksiin ja ottamaan paikalliset perinteet ja vaatimukset huomioon. Seniori 2000 -raportti sisältää, kuten kaikki vastaavat, suuren joukon suosituksia ja kannanottoja. Nämä toimivat aidosti esimerkkeinä, mutta jos niiden avulla tai muuten keksitään paikallisesti parempia ratkaisuja, niitä pitää ensisijaisesti suosia.

Elämäntyylit vaihtelevat Suomen eri osien välillä. On kaupunkilaisia senioreja, jotka harrastavat IT-teknologiaa ja elävät urbaania elämää ja maaseudusta nauttivia senioreja, jotka nauttivat kalastuksesta, puutarhasta ja luonnon rauhasta, ja kaikkea näiden välillä. Joissakin kunnissa ei voida ajatella muuta kuin asumista omissa taloissa tai asunnoissa. Toisilla paikkakunnilla on luonnollista asua vuokra-asunnossa. Jossakin perhe- ja sukulaisuusiteet toimivat

sosiaalisena tukiverkostona ja toisaalla tarvitaan varta vasten rakennettuja turvaverkostoja. Suomi on monimuotoinen maa ja seniorit ja vanhukset edustavat vastaavasti monimuotoisia arvoja ja perinteitä.

Paikalliset erityispiirteet ja ratkaisut voidaan tunnistaa monella tavalla. Kunta-analyysi antaa osaltaan tähän aineistoa. Haastattelemalla senioreja ja vanhuksia sekä omaisia saadaan myös paljon arvokasta tietoa. Testaamalla työn aikana erilaisia vaihtoehtoja sekä seniorien ja vanhusten että muiden osapuolten kesken saadaan vielä konkreettisemmin selville mikä sopii, mikä ei. Tässä vaiheessa tulee joskus vaikeuksia. Mitä tehdä, jos asiantuntija on sitä mieltä, että tietty palvelu tai toimintamalli on tarpeen, mutta “asiakas” ei. Joskus voidaan pienimuotoisena kokeilla kyseistä ratkaisua, mutta usein on parempi viedä kehitystä eteenpäin helpommin omaksuttavilla ratkaisuilla ja palata myöhemmin muihin.

Paikallisten resurssien tunnistaminen

Aikaisemmin todettiin, että kehittämistyön eri vaiheissa tarvitaan osittain erilaisia resursseja. Resurssit voivat olla esim. henkilöitä, yrityksiä, järjestöjä, virastoja ja seurakuntia. Näiden tunnistaminen on kehittämistyön johdon keskeinen tehtävä.

Kunta-analyysin ja kehittämistyön esiselvityksen aikana vastuuhenkilö ja hänen työryhmänsä jäsenet tapaavat eri osapuolten edustajia. Tässä yhteydessä on hyvä koko ajan harkita heidän mahdollista osuuttaan työssä. Tiedotustilaisuuksien yhteydessä on vastaavasti hyvä etsiä aktiivisia, asiasta kiinnostuneita henkilöitä. Lehtiartikkeleissa voidaan pyytää kiinnostuneita ottamaan yhteys. Valmistelemissa neuvotteluissa pyydetään keskeisiä osapuolia nimeämään edustajansa.

Aikaisemmin on myös korostettu laaja-alaisuuden merkitystä. Elinkeinosaamies, arkipalvelujen keskeiset tuottajat, kuten päivittäistavaraketjut, sekä sosiaali- ja terveysalan palveluyrittäjät ovat siksi tärkeitä. Eläkeläisjärjestöjen edustajilla saattaa olla omien edustajien lisäksi hyödyllisiä tietoja yrittäjistä ja järjestöistä. Kunnan sosiaali- ja terveyssektorien johdolla ja kotihoidon ohjaajilla on tietenkin keskeisiä tietoja.

Kehittämistyössä tarvitaan sekä käytännön vanhustyötä ja asiakkaita tuntevia henkilöitä että kunnan laajempia pitkän aikavälin suunnitelmia. Kehittämistyön eräs hyöty onkin siinä, että sen avulla voidaan yhdistää erityyppistä kokemusta. Tämä on tärkeä muistaa, kun avainresurssija etsitään.

Kun hyvät resurssit on tunnistettu ja niiden mahdollista osuutta kehittämistyössä harkittu, seuraa niiden pyytäminen työhön mukaan, informoiminen, valmentaminen ja istuttaminen kehittämisorganisaatioon. Hyvä sääntö on se, ettei kenelläkään tule olla varamiestä. Jos sellainen nimetään, on suuri riski, että tieto ei kulje ja kiireinen henkilö joutuu kiusaukseen lähettää varamies, kun työt painavat päälle. Siksi onkin tärkeää varmistaa, että työhön pyydetty henkilöt todella ehtivät osallistua riittävällä panoksella.

Paikallisen toimenpideohjelman rakentaminen

Toimenpideohjelman rakentamisessa voidaan käyttää Seniori 2000 -raporttia ja muita alan lähteitä virikkeinä. Aikaisemmin kohdassa “Toimenpideohjelman paikallinen soveltaminen” korostettiin paikallisten tarpeiden ja mahdollisuuksien merkitystä. Käyttämällä rinnan näitä molempia polkuja saadaan ehkä paras lopputulos.

Kunta-analyysissa ja sen johtopäätösten käsittelyssä sekä muussa vanhuspalvelujen ympäristöanalyysissa saadaan hyvä tuntuma paikallisiin tarpeisiin ja kehittämismahdollisuuksiin. Projektin ideointi- ja kehittämistyöryhmissä ja niiden tuloksia läpikäydessä saadaan lisää ideoita palvelujen kehittämiseksi edellyttäen, että työryhmien kokoonpano on laaja ja että niissä pystytään sopivasti irtaantumaan tämän hetken käytännöistä.

Paikallinen järjestö ryhtyy ehkä harkitsemaan uutta palvelumuotoa, yrittäjä huomaa uusia asiakasryhmiä ja liikeideoita ja elinkeinoasiamies löytää uuden yrittäjän. Tällaiset aloitteet ovat arvokkaita, ja niitä pitää kehittää eteenpäin. Kokoamalla välituloksia ja muistioita ja järjestämällä tiedotus- ja neuvottelutilaisuuksia voidaan uusia ajatuksia testata ja asteittain tuoda mukaan kunnan palvelukokonaisuuteen.

Oleellista on, että omat uudet ideat, muualta lainatut esimerkit ja sinänsä tutut mutta riittämättömästi toteutetut palvelut muodostavat toimivan kokonaisuuden. Siksi tarvitaan asteittain kehittyvän uuden palvelukonseptin kriittistä arviointia usean kriteerin avulla. Miten uusi palvelu palvelee senioreja ja vanhuksia, miten se edistää kotona asumista, mitkä ovat sen taloudelliset vaikutukset asiakkaan, kunnan ja palveluntuottajan kannalta ja miten se istuu palvelukokonaisuuteen? Varsinkin pienissä kunnissa on lisäksi huolehdittava siitä, ettei rakenneta liian moniportaista tai liian monimutkaista palvelukokonaisuutta.

Sitä mukaa, kun kehittämistyöryhmä pystyy rajamaan huomionsa keskeisiin asioihin ja tuottamaan kehittämissuhteita, voidaan käsitellä tuloksia yhä laajemmista ja arvovaltaisemmista yhteyksistä. Kun tuntuu siltä, että työ on tuottanut riittävästi toteuttamiskelpoisia ehdotuksia voidaan koota toimenpideohjelma ja sitouttaa eri osapuolet sen toteuttamiseen. Jos kehittämistyö on ollut hedelmällistä ja oikein vaiheistettua, on osa ideoista tässä vaiheessa jo toteutettu.

Toimenpideohjelman vaiheistaminen, vastuuttaminen ja ajoittaminen

Vaiheistaminen noudattaa sinänsä normaalia projektityöskentelyä, mutta usean eri osapuolten uudet toiminta- ja yhteistyömuodot saattavat kaivata joitakin erityiskorostuksia. Esiselvityksen, projektiorganisaation perustamisen ja kunta-analyysin jälkeen käynnistetään ideointi ja kehittäminen. Asteittain syntyvien tulosten testauksen jälkeen voidaan kehittämistyön aikana jo ryhtyä toteuttamaan joitakin ideoita. Ei tarvitse odottaa loppuraporttia, ennenkuin käytän-

nön toteutukseen ryhdytään. Päinvastoin! Toteutuksia ja niiden tuloksia seurataan ja tarvittaessa tehdään tarkennuksia.

Monessa kehittämishankkeessa, varsinkin jos siinä on liian yksipuolinen tutkijaote, käytetään aivan liian paljon aikaa ja resursseja erilaisiin kartoitus- ja selvitysvaiheisiin, jolloin käytännön toteutuksen osuus jää liian pieneksi ja aika-
taulullisesti liian myöhään. Hyvin johdetussa seniori- ja vanhushpalvelujen kehittämishankkeissa on tärkeää ryhtyä mahdollisimman nopeasti, mutta tietenkin harkiten, käytännön toteutukseen. Tärkeää ei ole ensin tarttua vaikeimpaan kysymykseen, vaan sellaiseen, josta saadaan tuloksia ja mikäli mahdollista esimerkki siitä, miten uudella tavalla voidaan toimia ja edistää kotona asumista.

Kunta-analyysin ja kunnan vanhushpalvelutilanteen perusteella laaditaan hankkeelle työohjelma, joka kuvaa niitä päätehtäviä ja osa-alueita, joiden avulla uusi palvelukokonaisuus on kehitettävissä. Tämä työohjelma jaetaan osiin, joista vastaavat projektin vastuuhenkilö tai projektiryhmän jäsen. Vastuuhenkilöksi voidaan nimetä myös joku muu tehtävään sopiva henkilö. Vuorottelemalla pienryhmissä ja projektiryhmässä ja testaamalla syntyviä ideoita pienemmissä tai isommissa ryhmissä voidaan asteittain tuottaa toteuttamiskelpoisia ratkaisuja.

Sen jälkeen, kun on arvioitu jokin toimenpide-ehdotus toteuttamiskelpoiseksi, valitaan sen toteuttamisesta vastaava henkilö ja tehdään toimenpide-ehdotuksesta oma erilliprojekti. Tällöin on kyse toteuttamis-, ei ideointiprojektista. Toimenpiteen luonteesta riippuen toteutus voi tapahtua eri aikavälillä ja erilaisella päätöksenteolla. Pienehkö toimenpide, joka on yhden toimijan toteutettavissa ja joka ei vaadi paljon koordinoitua muiden toimijoiden tai toimenpiteiden kanssa, voidaan toteuttaa vaikka heti. Esimerkiksi kauppias, joka on valmis käynnistämään ruokakassien kotiinkuljetuksen asiakkailleen, voi ryhtyä siihen hyvinkin nopeasti. Mikäli kysymykseen tulee kaupungin osallistuminen kustannuksiin tilanne muuttuu. Tarvitaan ehkä tarjouskilpailu tai sopimus siitä, miten kaupunki korvaa ja keille asiakkaille palvelu tarjotaan.

Keskipitkän aikavälin toimenpiteet ovat sellaisia, jotka vaativat enemmän valmistelua, koordinoitua, eri osapuolten uusien yhteistyömuotojen pohdintaa ja pienehköjä taloudellisia päätöksiä. Mikäli kyseinen toimenpide on arvioitu hyväksi ja palvelukokonaisuuteen sopivaksi, on tärkeä valjastaa riittävän kykenevä tai arvovaltainen henkilö valmistelemaan ja toteuttamaan parannusta. Valitettavan usein monet hyvät ideat jäävät kunnallisen byrokratian tai muiden hidasteiden takia toteuttamatta.

Todella isot muutokset ja merkittäviä taloudellisia resursseja edellyttämät päätökset vaativat perusteellisemman valmistelun, ehkä talousarviokäsittelyn tai yrityksen harkintaa. Kunnan kannalta kysymykseen voi tulla tarve tehdä "palvelurakennemuutosinvestointi", eli panostaa pari vuotta erityisesti uuden palvelun kehittämiseen, ennenkuin vanhaa voidaan supistaa. Tämä pätee erityisesti laitospalvelujen supistamiseksi tapahtuvassa avopalvelujen kehittämässä. Mikäli vanhusten määrä kunnassa kasvaa voimakkaasti, riittää ehkä laitospaikkojen määrän pitäminen sellaisenaan ja avopalvelujen kehitys rinnalla.

Kehittämishankkeella tulee olla selkeä loppu. Vaikka seniori- ja vanhuspalvelujen kehittäminen tulee jatkumaan vuosikymmeniä, on hanke projektina lopetettava. Tuloksia arvioidaan, uusia kokemuksia ja yhteistyömuotoja verrataan ja, jos on käynyt hyvin, kehittämistä jatketaan, mutta ei projektina, vaan luonnollisena, vaikkakin entistä monipuolisempaa osana jokapäiväistä työtä.

LÄHTEET

AB Svensk Byggtjänst och handikappinstitutet, Byggikapp handikapp. Stockholm 1997.

Andersson Sirpa ja Simonen Leila, Uudistuvat hyvinvointipalvelut maaseudulla, Stakes, raportteja 191, 1996.

Andersson Sirpa, Vanhusten kotihoito ja hoivan monituottajamallit, Sisäasiainministeriö, 9/1998.

Aromaa Arpo, Koskinen Seppo ja Huttunen Jussi (toim.), Suomalaisten terveys 1996, Kansanterveyslaitos, Sosiaali- ja terveystoiministeriö, Edita, 1997.

Asumisen ekokirjo, Ympäristöministeriö, 1997.

Barcelona: A City for All. The Accessibility Plan as an Improving Tool for the City. CRID Consorci de Recursos i Documentació per a l'Autonomia Personal. Barcelona, Aprill 1998.

Det naturliga åldrandet, Artikkelisarja, Vård nro 2, 1999.

Dychtwald Ken and Joe Flower, Age wave, Jeremy P. Tarcher, Los Angeles, 1989.

Espoon kaupunki, Selvitys välimuotoisten palvelujen tarpeesta ja toteuttamismuodoista Espoossa, Sosiaali- ja terveystoimialan julkaisuja 1, 1996.

Esteetön rakennus ja ympäristö. Kaikille soveltuva liikkumis- ja toimimisympäristöl. Suunnitteluopas Rakennustieto Oy 1998.

Harmaantuvat härmäläiset, raportti väestön ikääntymisestä ja yhteiskunnan muutoksesta, Eva, 1998.

Hautamäki Antti, Kaupunkiko yritys?, Helsingin kaupungin tietokeskuksen keskustelualoitteita, 1995:4.

Heikkilä Jukka et al., Ensi askeleet elektronisessa kaupassa, Tekes, Digitaalisen median raportti 3, 1998.

Helsingin kaupunginkanslia, Vammaisten liikkumismahdollisuudet ja opastus Helsingin kulttuurilaitoksissa. Helsingin kaupunginkanslian julkaisusarja A, Helsinki 1998.

Horelli Liisa ja Kukkonen Heikki, Koti vai laitos, Sairaalaliiton julkaisu, 1988.

Hyvinvointivaltio 2000-luvun kynnyksellä, VATT-vuosikirja, julkaisu 28:1, 1999.

Hyvönen Kaarina et al., Sähköistyvä arki, Sitran julkaisu 175, 1998.

Hyypiä Markku, Terveyspalvelujen käyttö ja suurkäyttö, Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia, 1997:8.

Häkkinen Auri, Liikuntaesteiset rakennetussa ympäristössä, kartoitukset vuosina 1976-1981. Invalidiliitto ry. / vammaisten yhdyskuntasuunnittelupalvelun julkaisu 1/1983, Helsinki 1983.

Häkkinen Hannele, Vanhusten sosiaaliturva Tanskassa ja Saksassa, Suomen Kuntaliitto, 1999.

Iiskola Riitta ja työryhmä, Vanhusten tehostetun palveluasumisen käyttö Helsingissä, Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto, C 4/1998.

Isaksson Per-Erik, Den tredje sektorn. En samhällsmodell för framtiden, Schildts 1997.

Johansson Roland, Människan I gaturummet. Luleå tekniska universitet 1997:288 CIV.

Jokiniemi Jukka, Toimiva ympäristö jokaiselle. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston julkaisuja 1998/48.

Jääskeläinen Jukka, Hyvinvoinnin monopolit, Markkinoiden avaaminen ja kilpailun edistäminen sosiaalisissa tulonsiirtopalveluissa (julkaisematon).

Kansaneläkelaitoksen hoitama sosiaaliturva 1998 - 2050, Kansaneläkelaitos, Aktuaarijulkaisuja 2, 1999.

Koivukangas Pirjo, The ILSE-program, Independent Living for Seniors, The Finnish Foreign Trade Association Publications 1998.

Kovalainen Anne, Simonen Leila ja Österberg Johanna, Sosiaalipalveluyrittäjän muotokuva, Stakes, raportteja 194, 1996.

Kukkola Hannele, Laatuprojektin loppuraportti, Vanhustyön Keskusliitto, 1998.

Könkkölä Maija, Ongelma vai haaste?, julkisten rakennusten liikkumisesteiden poistaminen. Invalidiliitto ry. / vammaisten yhdyskuntasuunnittelupalvelun julkaisu 1997, Helsinki 1997.

Lahti Arto, Kasvuyrityksen tai voittajayrityksen talousoppi, HKKK 1999.

Laukkanen Pia, Iäkkäiden henkilöiden selviytyminen päivittäisistä toiminnoista, Jyväskylän yliopisto, 1998.

Lehto Juhani et al., Mistä apua ikääntyneille?, Stakes 19/1997.

Lehtonen Turo-Kimmo ja Mäenpää Pasi, Valtava mustekala, Kuinka kauppa-keskusta käytetään?, Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia, 1997:6.

Leinonen R et al, Iäkkäiden henkilöiden terveyst- ja toimintakykytarkastusten toteutus perusterveydenhuollossa, Kansaneläkelaitos, 1996.

Levön Bengt-Vilhelm, Asuinympäristö kaikille. Sosiaali- ja terveyshallitus, raportteja 36/1991, Helsinki 1991.

Levön Bengt-Vilhelm, Ikäihmisten tapaturmat ja asuinympäristö. Sosiaali- ja terveysministeriö, selvityksiä 1998:1.

- Liv till åren, Svenska Kommunförbundet, 1999.
- Löyskä Pekka et al, Vanhusten palvelutalot ja -keskukset Uudellamaalla 1990-luvulla, Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, julkaisu 43/1997.
- Malin Maili, Kotihoito Helsingissä, Vanhusten ja henkilöstön kokemuksia, Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia, 1996:7.
- Markkula Juhana, Palvelualan kilpailuhaitat, Turun kauppakorkeakoulu, 1998.
- Matthies Aila-Leena, Kotakari Ulla ja Nylund Marianne (toim.), Välittävät verkostot, Vastapaino 1996.
- Melin Tuomo, Sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottajat, Raha-automaattiyhdistys 1999.
- Metsämurto Jari, Maailma muuttuu - miten muuttuu sosiaali- ja terveysala?, ESR-julkaisut 39/1998.
- NCM Keskustakehitys, Useat kaupunkikeskustojen elävöittämisselvitykset, 1992 - 1999.
- NCM Keskustakehitys, Useat senioriasumista koskevat selvitykset, 1993 - 1999.
- Närståendevård och samhällsansvar, Svenska Kommunförbundet, 1999.
- Ohtonen Jukka, Pelimarkat ja yhteinen hyvä, Raha-automaattiyhdistys, 1999.
- Ollus Martin, Ranta Jukka, Ylä-Anttila Pekka, Verkostojen vallankumous, Sitran julkaisu 202, Taloustieto, 1998.
- Ollus Martin, Ranta Jukka, Ylä-Anttila Pekka, Yritysverkostot, Sitran julkaisu 201, Taloustieto, 1998.
- Paananen Ilkka-Tapani ja Eranti Eija, Kotipalvelun asiakaskysely vuonna 1997, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto A1/1998.
- Parkkinen Pekka, Kansantalous ja eläkkeet vuoteen 2050, VATT-keskustelu-aloitteita 172, 1998.
- Petäkoski-Hult Tuula, Vammaisten apuvälineiden hankintaprosessi, vaikutukset ja kustannukset. Kuopion yliopiston julkaisu E. Yhteiskuntatieteet 29, 1995.
- Pääkaupunkiseudun tulevaisuuskuva 2020, Vaikutusarvio, YTV, Pääkaupunkiseudun julkaisusarja B 1998:9.
- Raassina Anne, Vanhuspolitiikka, Lähtökohdat tulevaisuudelle, Sosiaali- ja terveysministeriö, 1994.
- Rantanen Jorma ja Lehtinen Suvi, Tietoyhteiskunta, terveys ja työ, Sitran julkaisu 164, 1998.
- Rauhala-hayes Marjo, Topo Päivi ja Salminen Anna-Liisa, Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa, Sitran julkaisu 172, 1998.
- Romppanen Antti ja Leppänen Seppo, Avautuva Suomi, Tulevaisuuden haasteet, VATT-julkaisu, 1993.

Ruokonen Tarja, Hynttyyt yhteen? Sosiaali- ja terveydenhuollon alueellinen yhteistyökokeilu Helsingissä, Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto B 4/1991, Terveysvirasto B 60/1991.

Rönkä Kimmo, Halomo Jyrki, Huhdanmäki Aimo, Teerimo Seppo, Terho Juha ja Tolsa Heimo, Hissi vanhaan kerrostaloon. Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 157, Helsinki 1997.

Rönkä Kimmo ja Terho Juha, Hissiopas. Hissi vanhaan kerrostaloon – hankkeen suunnittelu- ja toteutusopas. Ympäristöministeriö 1999.

Sakari-Rantala Ritva et al, Iäkkäiden toimintakyky- ja terveystutkimus, Kansaneläkelaitos, 1995.

Sipiläinen Pirjo ja Kylmääho Ella, Asunto työympäristönä. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston julkaisuja 1998/47.

Sonkin Leif, Valvanne Jaakko ja Iiskola Riitta, Helsingin sosiaali- ja terveystoimen vanhuspalvelujen järjestämisen tavoitteet vuosille 1993 - 2000, Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto A 2/1993, Terveysvirasto A 73/1993.

Sonkin Leif, Espoon kaupungin vanhuspalvelujen seurantaselvitys ja jatkokohittämisen toimenpide-ehdotus, Espoon kaupunki, Sosiaali- ja terveystoimialan julkaisuja 3, 1997.

Sotarauta Markku (toim.), Kaupunkiseutujen kilpailukyky ja johtaminen tietoyhteiskunnassa. Suomen Kuntaliitto 1999.

Suomen sosiaali- ja terveyspalvelujen skenaario, Selviytymisen strategia, Suomen Kuntaliitto, 1999.

Särkimäki Veli, Mitä on hyvä laatu politiikka?, Vanhustyön Keskusliiton laatu- projekti, 1997.

Södergård Hans, Sosiaali- ja terveysala käännekohdassa, Sitran julkaisu 170, Taloustieto, 1998.

Taipale Kaarin ja Schulman Harry (toim.), Koti Helsingissä, Urbaanin asumisen tulevaisuus, Helsingin kaupungin tietokeskus 1997.

Työvoima 2017, Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 184, 1998.

Tänk om någon såg helheten!, Landstingsrevisiöerna och Stockholms stads revisionskontor, rapport 9/1999.

Ukkonen Tarjaliisa, Ruoppila Isto, Suutama Timo ja Lintunen Marjo, 55 vuotta täyttäneiden jyvaskyläläisten ulkona liikkumisen tavoitteet ja ongelmat. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 338, Jyväskylä 1998.

Vaarama Marja, Vanhusten palvelujen tavoitteet ja todellisuus, Sosiaali- ja terveyshallitus, raportteja 48, 1992.

Vaarama Marja ja Hurskainen Raija, Hyvään vanhuuteen 1990- ja 2000-luvulla, Stakes, raportteja 92, 1993.

Vaarama Marja ja Hurskainen Raija, Vanhuspolitiikan tulevaisuuskuvat ja kehittämisstrategiat, Stakes, raportteja 95, 1993.

Vanhusbarometri, Sosiaali- ja terveysministeriö, selvityksiä 1999:3.

Vanhuspolitiikkaa vuoteen 2001, Suomen vanhuspoliittisen tavoite- ja strategiatoimikunnan mietintö, Sosiaali- ja terveysministeriö 1996:1.

Vanhustenhuollon palvelut – kilpailua ja valinnanvapautta, VATT-keskustelu-aloitteita 85, 1995.

Vanhustyön Keskusliitto, Vanhuspoliittinen ohjelma, 1999.

Vartia Pentti ja Ylä-Anttila Pekka, Kansantalous 2021, Sitra raportti 153, ETLA, 1996.

Vartiainen Pirkko, Yhteensaatetut erilaiset, Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyö vaasalaisesta näkökulmasta, Vaasan yliopiston julkaisuja 15, 1996.

Verhe Irma, Esteettömät liikuntatilat. Opetusministeriö, liikuntapaikkajulkaisu 63. Helsinki 1997.

Verhe Irma, Esteettä luontoon liikkumaan. Suomen Invalidien Urheiluliitto r.y, 1994. Helsinki 1994.

Viljaranta Liisa, Avun mosaiiki, Epävirallista ja virallista apua vanhuksen kotiin, Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1995:11.

Viramo Petteri, Kuntoutujan muotokuva, Raportti asumisesta, terveydestä ja toimintakyvystä, Vanhustyön Keskusliitto, 1997.

Vohlonen Ilkka, Jaatinen Seppo ja Ekroos Vesa, Terveyspalvelujen tuottajien välinen kilpailu Suomessa, Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 9/1999.

Vår framtid, Äldres vård och omsorg inför 2000-talet, Svenska Kommunförbundet, 1999.

SUOMI IKÄÄNTYY

*Jatkammeko
vanhaan tapaan?*

*Laitoksessa asuminen
Massapalvelut
Korkeat verot
Riippuvuus
Passiivisuus*

*Vai etsimmekö uusia
ratkaisuja?*

*Kodissa asuminen
Yksilölliset palvelut
Taloudellisuus
Itsenäisyys
Aktiivisuus*